

Suomen
matkailututkimuksen seura ry
20 vuotta!

JUHLANUMERO

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Matkailututkimus 20: 1/2024

© Suomen matkailututkimuksen seura

SISÄLLYSLUETTELO

Matkailututkimus 20: 1/2024

ESIPUHE/ FOREWORD

20 vuotta suomalaista matkailututkimusta

Antti Honkanen ja Raija Komppula

4

PÄÄKIRJOITUS / EDITORIAL

Matkailututkimus-lehden toiminta tilastojen valossa vuosina 2018–2023

Sanna-Mari Renfors ja Juho Pesonen

9

ARTIKKELIT / ARTICLES

 Matkailualan verkostoyliopisto osana matkailualan opetuksen ja tutkimuksen kehitystä

Ulla Ritola-Pesonen ja Antti Honkanen

14

 Liiketaloustieteellinen matkailututkimus Suomessa

Nelli Heiskanen, Raija Komppula, Henna Konu, Katja Pasanen, Juho Pesonen, Juulia Räikkönen ja Jarno Suni

19

 Kriittinen yhteiskuntatieteellinen matkailututkimus Suomessa

Outi Rantala, José-Carlos García-Rosell, Minni Haanpää, Anna-Emilia Haapakoski, Maria Hakkarainen, Emily Höckert, Salla Jutila, Monika Lüthje, Minna Nousiainen ja Soile Veijola

48

 Kestävä matkailu: katsaus tutkimusteemoihin ja -tarpeisiin

Jarkko Saarinen

75

 Luontomatkailun tutkimus Suomessa – historiasta tulevaisuuden tutkimussuuntiin

Liisa Tyrväinen, Seija Tuulentie ja Henna Konu

95

 Mökkitutkimuksesta monipaikkaisuuteen ja etätyömatkailuun - Vapaa-ajan asumisen tutkimus 2000-luvulla

Kati Pitkänen ja Olga Hannonen

117

 Suomalainen matkailun historiantutkimus 2004–2023

Mikko Manka

140

20 vuotta suomalaista matkailututkimusta

Suomen matkailututkimuksen seura perustettiin Helsingin yliopiston päärakennuksen auditoriossa aprillipäivänä 1.4.2004. Läsnä olleista yhdestätoista henkilöstä kaikilla oli taustaa Matkailualan verkostoyliopistosta, jonka historiaa esitellään Antti Honkasen ja Ulla Ritola-Pesosen kirjoituksessa tässä numerossa. Perustavassa kokouksessa myös päätettiin, että seura julkaisee vuosikirjaa. Vuosikirjan nimeksi päätettiin ”Matkailututkimus” ja päätoimittajaksi valittiin Auvo Kostiainen. Lehden toimitussihteerin valinnasta ei jäänyt pöytäkirjamerkintöjä, mutta Antti Honkanen, joka toimi myös seuran sihteerinä, mainitaan toimitussihteerinä seuran hallituksen pöytäkirjoissa vuodesta 2005.

Ensimmäinen numero (1/2005) julkaistiin 3.3.2006. Julkaisun kunniaksi järjestettiin lehdistötilaisuus Haaga-Helian tiloissa Helsingissä. Muistikuvat tilaisuudesta ovat hatarat eikä kirjallisia lähteitä jäänyt, mutta oletettavasti ryntäystä tilaisuuteen ei ollut.

Ensimmäisen numeron (1/2005) esipuheen oli allekirjoittanut toimitusneuvosto, johon kuuluivat Auvo Kostiainen, Antti Honkanen, Peter Björk, C. Michael Hall, Jarkko Saarinen ja Hanna Vehmas. Lehden tehtäväksi esipuheessa määriteltiin alalla tapahtuvan tutkimustoiminnan seuraaminen sekä tuoda esille suomalaisten tutkijoiden panos matkailututkimuksessa. Tähän päivään asti jatkunut keskustelu julkaisun kielestä aloitettiin ensimmäisessä numerossa. Yhtään englanninkielistä artikkelia ei numerossa ollut, mutta niitä julkaistaisiin tulevaisuudessa.

Matkailututkimuksen taloudelliset resurssit olivat vaatimattomat. Lähes koko seuran budjetti käytettiin painokuluihin ja postikuluihin. Toimitussihteerit taittoi lehden ruotsalaisesta Pirate Baysta ”ostetulla” ohjelmalla. Taittoa hänellä tehtävään ei ollut, minkä myös toi turhautuneena esille Matkailututkimuksen toisessa numerossa (1/2007) julkaistussa kirjoituksessa Taittavan toimitussihteerin ohjeita ja ongelmia. Jälkimmäisiä oli paljon.

Vuonna 2008 Matkailututkimus alkoi ilmestyä kahdesti vuodessa. Päätoimittajaksi vaihtui Jarkko Saarinen. Vuoden toisen numeron oli tarkoitus olla ensimmäinen teemanumero, joka perustuisi Travel and Tourism Research Associationin (TTRA) Helsingissä järjestetyn konferenssin papereista. Näistä julkaisuun päätyi kuitenkin vain yksi. Matkailututkimus-lehden vertaisarviointi olikin alkuvuosina kunnianhimoista. Usea lehdestä hyllätty artikkeli päätyi englanniksi käännettynä kansainvälisiin arvostettuihin journaaleihin.

Vuonna 2009 päätoimittajana aloitti Antti Honkanen, joskaan hänkään ei jatkanut tehtävässä kauaa. Vuoden 2010 ainoaksi jääneessä numerossa päätoimittajana aloitti Juulia

Räikkönen, joka tätä ennen oli hoitanut toimitussihteerin tehtäviä. Lehteä ei hänen kaudellaan enää taitettu epämääräisistä paikoista hankituilla ohjelmilla vaan taitto oli ulkoistettu, kuten myös postitus. Tällöin myös aloitettiin käytäntö, jossa vuoden toinen julkaisu oli erikoisnumero, johon kutsuttiin toimittajat.

Artikkelien sähköisestä julkaisusta tehtiin päätös jo vuonna 2008, mutta käytännössä se toteutui vuonna 2010. Sähköisessä julkaisussa oli kuitenkin vuoden viive. Tällä haluttiin pitää kiinni paperilehden tilauksista, ja toisaalta tarjota seuran jäsenille etua jäsenmaksua vastaan. Vuoden 2017 (1–2) numero oli ensimmäinen, joka julkaistiin pelkästään sähköisenä ilman viiveitä. Samalla se oli Juulia Räikkösen viimeinen päätoimittajana. Uutena päätoimittajana aloitti Outi Rantala.

Outi Rantalan päätoimittajakaudella uudistukset jatkuivat. Artikkeleita alettiin julkaista heti niiden valmistuttua, DOI-tunnisteet otettiin käyttöön ja mahdollistettiin artikkelien metadatan pääsy kansainvälisiin tieteellisiin tietokantoihin. Uudistusta oli myös se, että vuodesta 2022 eteenpäin päätoimittajuudesta vastasivat kaksi henkilöä: Juha Pesonen ja Olga Hannonen.

Vuonna 2024 Matkailututkimus lehti julkaisee vuosikerran numero 20. Edellisten vuosikertojen hiukan yli kolmessakymmenessä (33 numeroa) lehden numerossa on julkaistu yhteensä 70 vertaisarvioitua tieteellistä artikkelia, 35 katsausta ja 47 puheenvuoroa, sekä lisäksi kirja-arvioita ja lektioita. Vuosien 2012 ja 21 aikana julkaistiin 12 erikoisnumeroa, joiden teemat vaihtelivat Lapin yliopiston kaksikymmenvuotisen matkailututkimuksen juhluvuodesta matkailun kestävyteen ja vastuullisiin kohtaamisiin, terveyteen ja hyvinvointiin, paikalliseen arkeen, matkamuistoihin sekä konferenssin antiin.

Matkailututkimus on luonteeltaan monitieteistä, eli ilmiöitä voidaan tarkastella monen eri tieteenalan näkökulmasta, mutta se on myös parhaimmillaan tieteidenvälistä, jolloin tutkimuksessa hyödynnetään samanaikaisesti useamman eri tieteenalan tietopuustaa. Tähän juhluvuoden erikoisnumeroon pyydettiin katsausartikkeleita kuudesta eri teemasta, jotka näkyvät vahvasti lehden aiemmissa julkaisuissa. Tieteidenvälisistä teemoista eniten huomiota ovat lehdessä saaneet kestävyys, vastuullisuus ja ilmastonmuutos, sekä toisaalta luontomatkailu. Nämä teemat ovat monesti päällekkäisiä, mutta esiintyvät myös kontekstina matkailuliiketoiminnan tutkimuksessa, jota lehdessä on julkaistu erityisesti markkinoinnin, viestinnän ja tuotekehityksen aiheista. Lehdessä on vuosien varrella julkaistu tutkimuksia myös kriittisen yhteiskuntatieteellisen matkailututkimuksen alalta, joten tästä aihepiiristä pyydettiin laaja-alainen katsaus alan asiantuntijoilta. Lehden tehtävänä on julkaista matkailututkimuksen lisäksi myös virkistystä ja vapaa-aikaa käsittelevää tutkimusta, joten aiheeseen liittyen pyydettiin katsaus suomalaisille tyypillisestä vapaa-ajan vieton aiheesta, eli mökkeilyä koskevasta tutkimuksesta. Lisäksi juhla-lehteen haluttiin katsaus suomalaisesta matkailun historian tutkimuksesta, olihan professori Auvo Kostiainen aikoinaan keskeisessä roolissa tämän lehden perustamisessa.

Katsausten kirjoittajiksi pyydettiin eri organisaatioista tutkijoita ja tutkimusryhmiä, jotka ovat aktiivisia ja ansioituneita kunkin teeman alueella. Lapin yliopiston tutkijoita pyydettiin luomaan katsaus yhteiskuntatieteellisestä matkailututkimuksesta Suomessa, jos-

kin otsikko täsmennettiin kirjoittajien toivomuksesta kriittiseksi yhteiskuntatieteelliseksi matkailututkimukseksi. Itä-Suomen yliopiston tutkijoilta pyydettiin vastaavaa katsausta liiketaloustieteen alalta, Oulun yliopistolta kestävän matkailun teemasta, Luonnonvarakeskuksesta luontomatkailun alalta, Suomen ympäristökeskuksesta vapaa-ajan asumisen tutkimuksen alalta ja historiantutkimuksen katsaus pyydettiin seuran sihteerinäkin toimineelta Mikko Mankalta Tampereen yliopistosta. Kirjoittajia pyydettiin luomaan katsaus tutkimusteeman suomalaisen tutkimukseen viimeisen kahdenkymmenen vuoden ajalta, ei pelkästään Matkailututkimus lehdessä julkaistusta tutkimuksesta, vaan myös suomalaisen matkailututkimuksen kansainvälisistä julkaisuista.

Tiedostamme, että nämä katsaukset eivät kata kaikkea mahdollista suomalaista matkailututkimusta eivätkä teemat ole toisiaan poissulkevia. Paljon merkittävää matkailututkimusta jää katsausten ulkopuolelle eikä katsausten tarkoitus ole arvottaa tieteenaloja, joissa matkailututkimusta tehdään.

Liiketaloustieteellisen matkailututkimuksen katsauksessa Itä-Suomen yliopiston tutkijat Nelli Heiskanen, Raija Komppula, Henna Konu, Katja Pasanen, Juho Pesonen ja Jarno Suni sekä Turun yliopiston Juulia Räikkönen toteavat alan tutkimuksen Suomessa painottuvan markkinointitieteen alaan. Keskeisiä tutkimusteemoja ovat mm. asiakasymmärrys ja elämystutkimus, palvelujen kehittämisen tutkimus, matkakohteen imago ja brändi, viestinnän tutkimus sekä digitaalinen liiketoiminta. Nämä teemat kiinnostavat myös toimialan yrityksiä, jotka kaipaavat tietoa siitä, miten potentiaalisen asiakkaan ostopäätökseen voidaan vaikuttaa. Jonkin verran tutkimusta on tehty myös matkakohteen johtamisen, sekä matkailuyritysten keskinäisen yhteistyön ja verkostoitumisen alalta. Yrittäjyystutkimuksen alaan sijoittuva tutkimus on käsitellyt useimmin maaseutumatkailuyrittäjyyttä, mutta tutkimuksessa on tarkasteltu myös yksittäisten yrittäjien panosta matkakohteen kokonaisuudessa. Liiketaloustieteellisen matkailututkimuksen piiriin kaivattaisiin kirjoittajien mukaan sekä johtamisen ja organisaation, että toisaalta laskentatoimen ja rahoituksen tutkijoita. Tulevaisuudessa kestävyysmurros ja yhteiskunnan digitalisoituminen suuntaavat myös liiketaloustieteellistä tutkimusta yhä enemmän tieteidenvälisen tutkimuksen suuntaan.

Outi Rantala, Minni Haanpää, Anna-Emilia Haapakoski, Maria Hakkarainen, Emily Höckert, Salla Jutila, Monika Lüthje, Minna Nousiainen ja Soile Veijola Lapin yliopistosta sekä José-Carlos García-Rosell Oulun yliopistosta luovat katsauksen kriittiseen yhteiskuntatieteelliseen matkailututkimukseen Suomessa. Kirjoittajien mukaan kriittiselle tutkimusperinteelle on ominaista, että tutkittavien teemojen on tarkoitus muuttaa sekä matkailua itsessään että myös tapoja tutkia matkailua. Kriittinen lähestymistapa viittaa siis tutkijan aktiiviseen rooliin sekä tutkimuskentällä että yhteiskunnassa. Katsauksessa nostetaan esille eri tutkimusteemoja, kuten turismi uutena työnä, matkailun vastuullinen talous, hitaus etäisyyskeskeisyyden haasteena, monilajinen huolenpito, osallisuuden näkökulmia sekä kulttuurisensitiivisyys. Kirjoittajien mukaan näitä tutkimusteemoja yhdistää se, että niissä matkailua tarkastellaan kohtaamisten, suhteiden ja osallisuuden kysymysten kautta. Matkailututkimuksen osalta jatkotutkimuksen teemoiksi esitetään esimerkiksi prekaari tietotyö,

hotellisiivoojien tieto ja työolot sekä työntekijöiden arvostus. Vastuullisen matkailuliiketoiminnan tutkimukseen kaivataan enemmän monitieteisyyttä, ja huolenpitoon, ihmisen ja muiden lajien tasa-arvoisuuteen sekä matkailun eettisyyden tutkimukseen esitetään lisää intersektionaalisuuteen, syrjintään, häirintään ja neuroepätyypillisyyteen liittyvää matkailututkimusta.

Jarkko Saarinen Oulun yliopistosta luo katsauksen suomalaiseen kestäväan matkailun tutkimukseen. Kirjoittaja pitää kestävyyttä yhtenä matkailututkimuksen keskeisistä aihealueista. Tutkimuksessa on keskitytty erityisesti luonnonsuojelualueiden kestäväan matkailuun ja sen hallinnan tutkimukseen 2000-luvulla, mutta erityisesti 2010-luvulle tultaessa tutkimusteemat ovat laajentuneet kattamaan esimerkiksi kulttuurin, paikallisuuden ja yhteisöjen roolin sekä ilmastomuutoksen. Kirjoittaja myös näkee, että suomalainen tutkimus on seurannut kansainvälistä tutkimusta kattaen pitkälti sen keskeisiä teemoja. Tutkimusaukkona on kuitenkin kestäväan matkailun kehittäminen ja hallinnointi luonnonsuojelualuekontekstin ulkopuolella.

Liisa Tyrväinen ja Seija Tuulentie Luonnonvarakeskuksesta sekä Henna Konu Itä-Suomen yliopistosta tarkastelevat luontomatkaileututkimuksen kehitystä Suomessa 2000-luvulla kolmen teemakokonaisuuden puitteissa: luontomatkaileu ympäristön ja alueiden käyttäjänä, matkaileijoiden toiveet luontomatkaileu ympäristöille ja palveluille, sekä luontomatkaileu liiketoimintana. Kirjoittajien mukaan luonto tarjoaa suomalaisille toisaalta toimeentuloa, mutta toisaalta se on paikka virkistäytymiseen. Kirjoittajat esittävät, että tulevaisuudessa tutkimuksen keinoin tulisi etsiä ratkaisuja, joiden avulla voidaan turvata luonnon ihmisille hyvinvointia tuottavia arvoja ja mahdollistaa samalla luontoon pohjautuvaa liiketoimintaa. Lisää tutkimusta kaivataan myös luontomatkaileuyrittäjyydestä sekä luontomatkaileun kasvun vaikutuksista. Kirjoittajat peräänkuuluttavat myös luontomatkaileun tilastoinnin kehittämiseen toimenpiteitä, sekä tutkimustiedon aktiivista hyödyntämistä luontomatkaileun kehittämisessä.

Kati Pitkänen Suomen ympäristökeskuksesta ja Olga Hannonen Itä-Suomen yliopistosta käsittelevät katsauksessaan suomalaista vapaa-ajan asumisen tutkimusta 2000-luvulla. Katsauksessa tarkastellaan ensin vapaa-ajan asumisen tutkimuksen historiallista taustaa Suomessa, minkä jälkeen keskitytään 2000-luvun suomalaiseen mökkitutkimukseen nos-taen esille tutkijoiden ja tutkimusorganisaatioiden lisäksi myös tutkimusta aktiivisesti rahoittaneet tahot Saaristoasiain neuvottelukunnan, sekä Maaseutupolitiikan yhteistyöryh-män ja Maaseutupolitiikan neuvoston. Rahoittajien intressissä oli saada tietoa vapaa-ajan asumisen kehittämisen tueksi. Vapaa-ajan asumista ovat tutkineet maaseutu- ja matkaileututkijat, sekä ympäristötutkijat. Kirjoittajat korostavat matkaileututkimuksen merkitystä vapaa-ajan tutkimuksen kehittämisessä, joskin viime aikoina sen merkitys on heikentynyt. Tutkimuskohteet ovat laajentuneet ja kattavat nykyään esimerkiksi elämäntapaliikkuvuuden, monipaikkaisuuden sekä etätyömatkaileun ja diginomadismin.

Mikko Manka Tampereen yliopistosta tarkastelee matkaileun historiatutkimusta. Hän-nen mukaansa viimeisen 20 vuoden aikana matkaileun historiatutkimuksessa ei ole ollut yhtä dominoivaa linjaa, joskin huomiota kiinnittää muutos matkaileulmiöiden historiasta

ilmiöiden historiaan matkailun kontekstissa. Yksittäisten tutkijoiden ja heidän tutkimusintressiensä merkitys on painottunut suomalaisessa tutkimuksessa. Tutkimusyksikköjen vertailussa Turun yliopiston merkitys matkailun historiatutkimuksessa korostuu. Tutkimusaukkoja löytyy ympäristö- ja vähemmistökyseysten näkökulmasta, mutta myös matkailun kehittämisen historia on kirjoittamatta. Mielenkiintoisen tutkimusaiheen tarjoaisi myös matkailukoulutuksen historia.

Kuten katsausartikkeleista voimme todeta, suomalainen matkailututkimus voi hyvin ja on kansainvälisestikin arvostettua. On tärkeää, että suomalaista matkailututkimusta raportoidaan myös kotimaisilla kielillä ja siihen tarjoaa oivan foorumin Suomen Matkailututkimuksen Seura ry:n Matkailututkimus -lehti. Antoisia lukuhetkiä toivotellen

Antti Honkanen ja Raija Komppula

Matkailututkimus-lehden toiminta tilastojen valossa vuosina 2018–2023

Finnish Journal of Tourism Research: statistics from 2018 to 2023

Sanna-Mari Renfors, johtava tutkija, Satakunnan ammattikorkeakoulu

Juho Pesonen, professori, Itä-Suomen yliopisto

Tiivistelmä

Tässä pääkirjoituksessa keskitymme tarkastelemaan Matkailututkimus-lehden toimintaa vuosina 2018–2023 Journal.fi-alustan keräämien tietojen avulla. Kyseisellä ajanjaksolla lehdessä julkaistiin 92 artikkelia, joista 60 % julkaistiin suomeksi ja 40 % englanniksi. Lehdessä julkaistut, latauksiltaan suosituimmat artikkelit pitävät sisällään sekä vertaisarvioituja artikkeleita ja katsausartikkeleita että puheenvuoroja. Suositut teemoja ovat olleet erityisesti vapaa-ajan asuminen, lähimatkailu sekä kestävä ja vastuullisen matkailun erilaiset ulottuvuudet ja näkökulmat. Lähestulkoon kaikki suosituimmat artikkelit on julkaistu sen jälkeen, kun lehti siirtyi Journal.fi alustalle vuoden 2017 lopussa. Lehden suosio ja merkitys ovat nousseet erityisesti koronapandemian alkamisen jälkeen.

Avainsanat: tiedelehti, matkailututkimus

Abstract

In this editorial, we focus on examining the statistics of the Finnish Journal of Tourism Research from 2018 to 2023 using data collected by the Journal.fi platform. During this period, the journal published 92 articles, 60% of which were published in Finnish and 40% in English. The most downloaded articles published in the journal include peer-reviewed articles, review articles, and viewpoints. Popular topics have included second-home tourism, proximity tourism, and different dimensions and perspectives of sustainable and responsible tourism. Nearly all the most popular articles have been published since the magazine moved to the Journal.fi platform at the end of 2017. The popularity and importance of the magazine has increased, especially since the start of the pandemic.

Keywords: scientific journal, tourism research

Johdanto

Vuoden 2017 lopussa Matkailututkimus-lehti siirtyi Journal.fi-alustalle. Journal.fi kerää tietoja lehden toiminnasta ja käyttäjätilastoja ladatuista artikkeleista. Journal.fi alustalle siirrettäessä tuli mahdolliseksi koota yhteen paikkaan kaikki lehden artikkelit ensimmäisestä numerosta lähtien. Kaikki lehden numerot ja niissä julkaistut artikkelit ovatkin löydettävissä osoitteessa <https://journal.fi/matkailututkimus/issue/archive> Lehden tilastoja tarkastelemalla pystytään tunnistamaan lukijoille mielenkiintoisimmat artikkelit ja suosituimmat keskustelunaiheet suomalaisessa matkailukirjallisuudessa.

Mitä tilastot kertovat?

Matkailututkimus-lehdestä ilmestyi 12 numeroa ajalla 1.1.2018–31.12.2023. Kyseisissä numeroissa julkaistiin yhteensä 92 artikkelia seuraavissa osastoissa: pääkirjoitus 13 kpl, artikkeli 20 kpl, katsausartikkeli 11 kpl, puheenvuoro 27 kpl, luento 9 kpl, näkökulma 11 kpl ja muistikirjoitus 1 kpl. Näistä artikkeleista 40 % oli kirjoitettu englanniksi, 60 % julkaistiin suomeksi.

Lehden julkaisemia artikkeleita ladattiin tiedostoina aikavälillä 1.1.2018–31.12.2023 seuraavasti: 2 897 kpl vuonna 2018, 3 883 kpl vuonna 2019, 9 827 kpl vuonna 2020, 12 809 kpl vuonna 2021, 14 005 kpl vuonna 2022 ja 13 733 kpl vuonna 2023. Lehden tiedostonlatausten määrä nousi siten merkittävästi vuonna 2020 ja se on pysynyt tasaisena viime vuosien aikana.

Tiedostonlatausten top 5 ajalla 1.1.2018–31.12.2023 sisälsi seuraavat julkaistut artikkelit:

1. Toivonen, Sustainable planning for space tourism, 4 012 kpl
2. Kostiainen, Suomalainen matkailun historian tutkimus, 1 348 kpl
3. Salmela ym., Proximity tourism: A thematic literature review, 1 183 kpl
4. Björk ym., Wellbeing tourism in Finland - A wide perspective, 1 072 kpl
5. Karhu, Kestävän luontomatkailun uhat ja mahdollisuudet Kolin ja Urho Kekkonen kansallispuistoissa, 1 041 kpl

Toivonen (2017) keskittyi suosituissa artikkelissaan kestäviin avaruusmatkailun toimintatapoihin, Kostiainen (2008) puolestaan tarkasteli katsauksessaan suomalaista matkailun historian tutkimusta. Salmelan ym. (2021) tavoitteena oli lisätä ymmärrystä lähimatkailun käsitteestä ja Björkin ym. (2011) käsitteellistää hyvinvointimatkailua Suomessa. Lisäksi Karhu (2019) analysoi kestävä luontomatkailun mahdollisuuksia ja uhkia suomalaisissa kansallispuistoissa. Yhteistä monille kyseisille artikkeleille on se, että ne luovat katsauksen tietyn matkailun muodon tai -käsitteen tutkimukseen ja soveltavat tätä usein suomalaisen kontekstiin.

Lehdessä julkaistut, suosituimmat artikkelit pitävät sisällään sekä vertaisarvioituja artikkeleita ja katsausartikkeleita että puheenvuoroja. Tarkasteltaessa lehden top 10 julkaisuja artikkeleita (taulukko 1) ja aiheita viimeisen kuuden vuoden aikana, näihin sisältyy erityisesti vapaa-ajan asuminen, lähimatkailu sekä kestävä ja vastuullisen matkailun eri-

laiset ulottuvuudet ja näkökulmat. Kyseisestä kymmenestä artikkelista neljä on katsausartikkeleita, joissa esitetään kokoava katsaus tiettyyn asiaan tai ilmiöön.

Taulukko 1. Matkailututkimus-lehden top 10-artikkelit ajalla 1.1.2018-31.12.2023 latausten (abstraktit ja tiedostot) määrän perusteella

Artikkeli	Vuosi	Osasto	Lataukset	Lataukset yhteensä
1	Toivonen, Sustainable planning for space tourism	2017	Artikkeli	7 301
2	Strandell ym., Miten kaupungistuminen ja väestön ikääntyminen vaikuttavat vapaa-ajan asumisen suosioon?	2020	Artikkeli	3 069
3	Pitkänen ym., Second homes during corona - safe or unsafe haven and for whom? Reflections from researchers around the world	2020	Puheenvuoro	2582
4	Salmela ym., Proximity tourism: A thematic literature review	2021	Katsausartikkeli	2 565
5	Rantala ym., Lasten ja nuorten luontoyhteyden vahvistamisesta perusta tulevaisuuden lähimatkailulle	2019	Puheenvuoro	1966
6	Karhu, Kestävän luontomatkojen uhat ja mahdollisuudet Kolin ja Urho Kekkosen kansallispuistoissa	2019	Artikkeli	1947
7	Räikkönen ym., Matkailuelämyksiä ilman matkaa? Fokusryhmätutkimus matkailutyypistä kulutuksesta osana kuluttajan arkea	2018	Artikkeli	1848
8	Nuottila ym., Kirjallisuuskatsaus: Matkailun jakamistalous vastuullisuuden viitekehyksessä	2017	Katsausartikkeli	1821
9	Saari ym., Cultural sensitivity in Sámi tourism: A systematic literature review in the Finnish context	2020	Katsausartikkeli	1579
10	Kostiainen, Suomalainen matkailun historian tutkimus	2008	Katsausartikkeli	1569

Sisällytettäessä tarkasteluun 30 julkaistua artikkelia, näissä kestävyttä ja vastuullisuutta käsitellään esimerkiksi liittyen seuraaviin aiheisiin: jakamistalous, kulttuurisensitiivisyys, yhteiskunnallinen yrittäjäisyys, inklusiivisuus ja paikallisten osallisuus sekä analysoidaan kestävä kehitys nykytilaa matkailuyrityksissä ja -alueilla. Laajempina teemoina artikkeleissa korostuvat usein luontomatkojen eri muodot ja hyvinvointimatkoilla. Aihei-

ta tarkastellaan usein paikallisten, vapaa-ajan asukkaiden, luonnon virkistyskäyttäjien ja matkailijoiden näkökulmista.

Johtopäätökset

Lähestulkoon kaikki suosituimmat artikkelit on julkaistu sen jälkeen, kun lehti siirtyi Journal.fi alustalle. Lehden suosio ja merkitys ovat nousseet erityisesti koronapandemian alkamisen jälkeen. Lehdessä julkaistut englanninkieliset artikkelit löytävät kansainvälisen lukijakunnan, mutta myös suomenkielisillä artikkeleilla on paljon lukijoita ja selvästi tarvetta kansallisissa keskusteluissa. Suosituimmat artikkelit myös heijastavat suomalaisten matkailututkijoiden ja matkailun kehittäjien tärkeinä pitämiä aiheita liikkumisen, mökkeilyn, ja kestävän matkailun parissa.

Katsausartikkelit ovat olleet myös erittäin suosittuja. Näin uskomme myös tässä 20-vuotisjuhlanumerossa julkaistavien katsausartikkeleiden suhteen. Nämä artikkelit koostuvat yhteen suomalaisen tieteellisen keskustelun matkailun eri osa-alueilla tarjoten laajan ymmärryksen aihealueiden tutkimuksen menneisyydestä ja nykytilasta. Ne tarjoavat lehden lukijoille erinomaisen mahdollisuuden ymmärtää suomalaista matkailututkimusta syvällisemmin.

Lähteet

- Karhu, J. (2019). Kestävän luontomatkailun uhat ja mahdollisuudet Kolin ja Urho Kekkosen kansallispuistoissa. *Matkailututkimus*, 15(1), 7–26. <https://doi.org/10.33351/mt.79625>
- Kostiainen, A. (2008). Suomalainen matkailun historian tutkimus. *Matkailututkimus*, 4(1), 42–55.
- Nuottila, J., Jutila, S., & Hakkarainen, M. (2017). Kirjallisuuskatsaus: Matkailun jakamistalous vastuullisuuden viitekehyksessä. *Matkailututkimus*, 13(1-2), 53–70.
- Pitkänen, K., Hannonen, O., Toso, S., Gallent, N., Hamiduddin, I., Halseth, G., ... & Nevedova, T. (2020). Second homes during Corona—Safe or unsafe haven and for whom?: Reflections from researchers around the world. *Matkailututkimus*, 16(2), 20–39. <https://doi.org/10.33351/mt.97559>
- Rantala, O., & Puhakka, R. (2019). Lasten ja nuorten luontoyhteyden vahvistamisesta perusta tulevaisuuden lähimatkailulle. *Matkailututkimus*, 15(1), 93–96. <https://doi.org/10.33351/mt.84347>
- Räikkönen, J., Marjanen, H., Kohijoki, A. M., & Lahovuori, I. (2018). Matkailuelämyksiä ilman matkaa? Fokusryhmätutkimus matkailutyyppisestä kulutuksesta osana kuluttajan arkea. *Matkailututkimus*, 14(2), 24–43.
- Saari, R., Höckert, E., Lüthje, M., Kugapi, O., & Mazzullo, N. (2020). Cultural sensitivity in Sámi tourism: A systematic literature review in the Finnish context. *Matkailututkimus*, 16(1), 93–110. <https://doi.org/10.33351/mt.88061>

- Salmela, T., Nevala, H., Nousiainen, M., & Rantala, O. (2021). Proximity tourism: A thematic literature review. *Matkailututkimus*, 17(1), 46–63. <https://doi.org/10.33351/mt.107997>
- Strandell, A., Pitkänen, K., & Rehunen, A. (2020). Miten kaupungistuminen ja väestön ikääntyminen vaikuttavat vapaa-ajan asumisen suosioon? *Matkailututkimus*, 16(1), 74–92. <https://doi.org/10.33351/mt.88575>
- Toivonen, A. K. (2017). Sustainable planning for space tourism. *Matkailututkimus*, 13 (1–2), 21–34.

Matkailualan verkostoyliopisto osana matkailualan opetuksen ja tutkimuksen kehitystä

The Finnish University Network for Tourism Studies as part of the development of teaching and research in the tourism industry

Ulla Ritola-Pesonen, Matkailualan verkostoyliopiston suunnittelupäällikkö (eläkkeellä)

Antti Honkanen, Matkailualan verkostoyliopiston entinen johtaja

Tiivistelmä

Matkailualan verkostoyliopisto perustettiin vuonna 1994 antamaan matkailualan korkeakouluopetusta yliopistojen välisenä yhteistyönä. Yliopistolain (558/2009) muutos ja yliopistojen välisen kilpalun koveneminen kuitenkin johtivat toiminnan lakkauttamiseen muutama vuosi sitten. Matkailualan verkostoyliopistolla on ollut merkittävä rooli yliopistollisen matkailukoulutuksen ja tutkimuksen kehittämisessä Suomessa.

Avainsanat: korkeakoulutus, matkailuala, matkailututkimus

Abstract

This paper discusses the history of the Finnish University Network for Tourism Studies (FUNTS). FUNTS began tourism higher education as a university collaboration in 1994. Changes to the University Act (558/2009) and intensified competition among universities led to the discontinuation of its operations a few years ago. However, the FUNTS has played a significant role in the development of tourism higher education and research in Finland.

Keywords: higher education, tourism, tourism research

Suomen talous oli vuonna 1992 syöksymässä syvään taantumaa. Työttömyys kasvoi, vanhojen toimialojen ja toimintatapojen tilalle oli löydettävä uusia ratkaisuja. Tuolloin ei vielä tiedetty, että Suomi liittyisi Euroopan unionin jäseneksi vain kolme vuotta myöhemmin. Mikkelin läänissä (Etelä-Savon maakunta) päätettiin vastata ajan haasteisiin panostamalla alueellisen kehitystyön vetureina verkostoyliopistoihin, joissa korkeakouluopetusta toteutetaan yliopistojen yhteistyönä. Verkosto ei tarkoittanut tulossa olevaa internettiä, vaikka verkko-opetuksesta silloinkin jo haaveiltiin, vaan yhteistyön muotoa. Faksi edusti vielä arkipäivässä uusinta viestintäteknikkaa, joskin tietokoneita oli jo käytössä.

Matkailualan verkostoyliopiston selvitystyö annettiin tehtäväksi Joensuun yliopiston Savonlinnan yksikköön. Selvityksessä osoittautui, että eri yliopistoissa oli matkailualan tutkimuksesta kiinnostuneita opettajia ja tutkijoita, joilla oli jo vakiintunutta yhteistyötä. Elokuussa 1992 Hailuodon tapaamisen tuloksena päätettiin käynnistää Matkailualan verkostoyliopiston suunnittelutyö osana Mikkelin läänin kehittämishanketta. Savonlinna matkailu- ja kulttuurikaupunkina sopi hyvin verkoston kotipesäksi.

Yliopistojen tutkijoista ja opettajista koostunut ”professorityöryhmä” mietti yhdessä tulevan opetuksen rakennetta, tavoitteita ja monitieteisiä sisältöjä. Opetus toteutettaisiin opiskelijan omaa pääainetta tukevina laajana sivuaineopintona. Tavoitteena oli, että erityisesti ne opiskelijat, jotka olivat kiinnostuneita laatimaan oman pääaineen pro gradun matkailun aihepiiristä, hakeutuisivat opintoihin. Näin opetukseen sisältyi myös syventävien opintojen tasoisia ja jatkokoulukseen sisällytettäviä opintojaksoja niille jatko-opiskelijoille, joiden tutkimuksen aihepiiri käsitteli matkailua. Vuosittain verkoston opiskelijoina oli läsnä pari sataa opiskelijaa.

Rahoituksesta ja toimintamallista keskusteltiin syksyllä 1994 ”suuressa kokouksessa” opetusministeriössä. Verkostomallia pidettiin hyvänä, mutta yliopistot eivät olleet kovin innokkaita ottamaan omaan rahoitukseensa uusia avauksia. Verkostomallisia opintoja halettiin toteuttaa useilla muillakin teemoilla. Samaisena syksynä suomalaiset kuitenkin äänestivät kyllä Euroopan unionille. Euroopan unionin rahoituksella toteutettavat hankkeet mahdollistivat uusia toimintatapoja.

Yliopistojen välinen sopimus matkailuopetuksen toteuttamisesta yliopistoverkostona allekirjoitettiin joulukuussa 1994 kahdeksan yliopiston voimin, vaikka rahoitus oli vielä silloin ratkaisematta. Mikkelin lääni kuitenkin mahdollisti Euroopan unionin sosiaalirahaston ja osittain opetusministeriön rahoituksella Matkailualan verkostoyliopiston kehittämisen ja toiminnan pyrkimyksenään laajentaa korkeakoulutasoista opetusta alueellaan. Myös Savonlinnan kaupunki tuki opetuksen ja tietopalvelujen kehittämistä.

Ensimmäinen opiskelijahaku 50 opiskelijalle käynnistyi jo keväällä 1995 ja opinnot alkoivat Olavinlinnan seminaarilla syyskuussa. Opetus oli kunkin verkoston jäsenyliopiston omaa opetusta, josta vastuun kantoi jokin yliopiston tiedekunnista. Matkailualan verkostoyliopiston hallinto oli hankevaiheen ajan osa Joensuun yliopiston Savonlinnan täydennyskoulutusyksikköä. Vuonna 2001 Joensuun yliopisto perusti Savonlinnan kampukselle erillislaitoksen, matkailualan opetus- ja tutkimuslaitoksen. Hankevaiheen päätyttyä laitoksen pääasiallinen rahoitus tuli opetusministeriön myöntämästä rahoituksesta yliopis-

tojen verkostotoiminnan ylläpitämiseksi ja osin yliopistojen budjetista. Laitos hankki myös ulkopuolista rahoitusta. Sen osuus kasvoi merkittävästi vuonna 2007, jolloin erillislaitoksen toimintaan liitettiin Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskuksen matkailualan hankkeet. Sopimuksen lisäyksillä verkostoon liittyi uusia kumppaneita ja laajimmillaan verkosto kattoi 17 yliopistoa.

Matkailualan korkeakouluopetuksen kehittäminen oli osa kansallisen ja alueellisen mission toteutusta: matkailusta haluttiin merkittävää palvelujen vientiä Suomeen, uusia yrityksiä ja uusia työpaikkoja. Ala oli vetovoimainen opiskelijoiden keskuudessa ja alan koulutustarjontaan panostettiin myös muualla kuin yliopistoissa. Opetusta ei kuitenkaan ole ilman opettajia. Matkailualan verkostoyliopiston tutkinto-opetuksen rinnalla käynnistettiin matkailun PD-koulutus (Professional Development) täyttämään tätä tarvetta. Samoihin aikoihin korkeakouluopetus oli ison muutoksen edessä, kun ammattikorkeakoulujen toiminta oli käynnistymässä. Opettajat tarvitsivat lisää teoreettista osaamista ja matkailualan PD-koulutus oli tähän tarpeeseen hyvä väylä, sen suoritti myös moni alan ammattilainen.

Rinnan opetuksen kanssa käynnistettiin erityisesti yrityksiä tukemaan osaamiskushmanke, jossa Savonlinnan vastuulla on kestävän matkailun näkökulma. Matkailuala tunnisti 90-luvun muospaineet ja hankkeissa etsittiin toimintamalleja ja liikeideoita ympäristöhaasteiden ymmärtämiseksi ja luonnon vahvuuksien pohjalta. Savonlinnan kampuskirjaston yhteyteen perustettiin matkailualan tietopalvelu ja koottiin laaja ja monipuolinen tutkimuskirjallisuus, joka Matkailualan verkostoyliopiston aloittaessa oli vähissä yliopistojen kokoelmissa.

Matkailualan verkostoyliopiston opetus toteutettiin moduulimuotoisesti. Usein osin tai kokonaan yrityksissä toteutuneille intensiivijaksoille osallistui tutkinto-opiskelijoita ja matkailualan ammattiosajia osana täydennyskoulutusta. Verkostot vahvistuivat moneen suuntaan: kotimaiset ja kansainväliset opettajat, yliopisto- ja ammattikorkeakoulu opettajat, nuoret, alalle hakeutuvat ja kokeneet alan osaajat. Uudistusten vuosina oli hyvä, että yliopisto-opetus ja ammattikorkeakouluopetus konkreettisesti rakentuivat rinnakkain. 2000-luvulla toteutettiin Savonlinnan kampuksella rinnan matkailualan opetuksen kanssa myös vapaa-ajan ja virkistyspalvelujen maisteriohjelma yhteiskuntatieteiden tiedekunnan opetuksena. Ohjelmasta valmistui useita ammattikorkeakoulujen opettajia, jotka näin saivat vaadittavan kelpoisuuden opettajan tehtäviin.

Savonlinnassa panostettiin kansainväliseen alan yhteistyöhön ja vertaisarviointiin. Vuosien mittaan järjestettiin useita kansainvälisiä konferensseja. Laadunseuranta tuli osaksi tavoitteellista kehittämistyötä. Matkailualan verkostoyliopiston vuosiraportit toimivat laaturaportteina, joiden pohjalta johtoryhmä laati toimintasuunnitelmat. Sisäisen laatu-työn lisäksi osallistuttiin ulkoisiin arviointeihin ja tehtiin kaksi seurantaa opiskelijoiden työllistymisestä.

Opettajien, tutkijoiden ja opiskelijoiden kansainväliset yhteydet laajenivat ja vahvistuivat. Kansainvälinen yhteistyö oli keskeinen osa kehittämistyön ”infrastruktuuria”. Hyvät kansainväliset ja kotimaiset yhteydet tukivat myös Suomen Akatemian rahoittamia

tutkimushankkeita. Tutkimuksen kehittymistä osoittaa myös 2004 Helsingissä perustettu Suomen matkailututkimuksen seura, jonka synnyssä Matkailualan verkostoyliopistolla oli merkittävä rooli.

2000-luvun edetessä toimintaa supistavat uhkakuvat olivat jo nurkan takana. Paljon keskustelua ja kritiikkiäkin herättänyt yliopistolain (7/2009) uudistus korosti yliopistojen itsenäisyyttä ja samalla laittoi yliopistot kilpailemaan keskenään rahoituksesta. Jos aiemmin korostettiin yliopistojen välistä yhteistyötä, nyt edellytettiin profilointia ja erottautumista. Verkostomuotoiselle toiminnalle muutos oli myrkyä.

Joensuun yliopisto ja Kuopion yliopisto yhdistyivät Itä-Suomen yliopistoksi vuonna 2010. Matkailualan opetus- ja tutkimuslaitos siirtyi osaksi yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekuntaa. Tiedekunnassa otettiin käyttöön opetusministeriön rahanjakomalli lähes sellaisenaan. Malli ei juurikaan tukenut sivuaineopetusta. Vaikka rahoitus supistui huomattavasti aiemmasta, ensimmäinen yliopistojen jäsenmaksuihin perustuva sopimuskausi 2010–2012 sujui hyvin kymmenen yliopiston yhteistyönä.

Yliopistolain uudistusta seurasivat koulutusleikkaukset. Yliopistot pyrkivät profiloitumaan omiin vahvuusalueisiinsa vähentämällä oppiaineita ja lakkauttamalla sivuaineita. Samaa aikaan Itä-Suomen yliopiston vuosia kestäneet yt-neuvottelut olivat osumassa myös Savonlinnan yksiköihin. Kampuksen toiminta päätettiin siirtää Joensuuhun. Matkailualan verkostoyliopiston koordinaatioyksikön rahoitus oli vuosittain vaakalaudalla, minkä takia sen toimintaa jouduttiin tukemaan hankerahalla sekä tutkimustoiminnan tuotoilla, mikä herätti osassa henkilökuntaa närkästystä. Yt-neuvottelujen lopputuloksena matkailualan opetus- ja tutkimuslaitos tuli osaksi kauppatieteitä Joensuun kampukselle vuoden 2017 alusta.

Matkailualan verkostoyliopiston perintö elää Itä-Suomen yliopiston kauppatieteiden maisteriohjelmassa, mutta myös eräiden muiden yliopistojen pääaineen suuntautumisvaihtoehtoissa (esim. Oulun yliopisto) tai tarjottavina matkailuopetuksen kokonaisuudessa (esim. Turun yliopisto). Matkailututkimusta tehdään useammassa yliopistossa niin, että keskeisillä toimijoilla on taustaa Matkailualan verkostoyliopistossa. Jotain kuitenkin puuttuu. Esimerkiksi yliopisto-opettaja FT Maija Mäki nosti Varsinais-Suomen matkailuparlamentin (7.2.2023) esitelmässä ”Matkailualan osaajapulan tilannekuva ja tulevaisuus” esiin huolen siitä saadaanko matkailualan korkeakoulutuksen saaneita houkutelua alueille, joissa koulutusta ei ole saatavilla. Hänen mukaansa Matkailualan verkostoyliopiston rooli oli tässä merkittävä ja alueellisesti tasa-arvoistava.

Lähteet

Matkailualan verkostoyliopiston toimintakertomus ja laadunseuranta (2001). Matkailualan verkostoyliopiston muistio.

Matkailualan verkostoyliopiston vuosiraportti 2009 (2010). Matkailualan verkostoyliopiston muistio.

Matkailualan verkostoyliopiston vuosiraportit 2010 (2011). Matkailualan verkostoyliopiston muistio.

Moisio, S. (2005). Matkailualan verkostoyliopiston arviointiraportti. Opetusministeriön muistio.

Sihvonen, J., Kokkonen, P., Ritola-Pesonen, U., & Skyttä, M. (2001). Matkailualan opetuksen ja tutkimuksen kehittäminen verkostoyliopistona 1995–2001. Matkailualan verkostoyliopiston hankevaiheen toiminta. Matkailualan verkostoyliopiston julkaisuja 2.

Liiketaloustieteellinen matkailututkimus Suomessa

Tourism business research in Finland

Nelli Heiskanen, väitöskirjatutkija, Itä-Suomen yliopisto, Kauppätieteiden laitos

Raija Komppula, professori, emerita, Itä-Suomen yliopisto, Kauppätieteiden laitos

Henna Konu, apulaisprofessori, Itä-Suomen yliopisto, Kauppätieteiden laitos

Katja Pasanen, projektipäällikkö, Itä-Suomen yliopisto, Kauppätieteiden laitos

Juho Pesonen, professori, Itä-Suomen yliopisto, Kauppätieteiden laitos

Juulia Räikkönen, yliopistotutkija, Turun yliopisto, Biodiversiteettiyksikkö

Jarno Suni, tutkijatohtori, Itä-Suomen yliopisto, Kauppätieteiden laitos

Tiivistelmä

Tässä katsauksessa tarkastellaan liiketaloustieteellisen matkailututkimuksen teemoja Suomessa 2000-luvulla. Katsaukseen on otettu mukaan suomalaisissa instituutioissa tuotettua liiketaloustieteen tutkimusperinteeseen tukeutuvaa matkailututkimusta siten, että esiin nostetaan tutkimusteemoja, joiden piirissä on julkaistu eniten suomalaista tutkimusta. Toisaalta kiinnitetään huomiota myös tutkimusaukkoihin. Katsaus osoittaa, että suomalaista liiketaloustieteellistä tutkimusta hallitsee markkinoinnin tieteenalaan kuuluva tutkimus, kun taas tieteenaloista 'johtaminen ja organisaatio' sekä 'laskentatoimi ja rahoitus' tutkimusta ei suomalaisessa matkailututkimuksessa juuri esiinny. Matkailumarkkinoinnin suosituimpia tutkimusteemoja ovat asiakasymmärrys, asiakasarvo, elämys, matkailupalvelujen kehittäminen, imago ja brändi, markkinointiviestinnän ja digitaalisen liiketoiminnan tutkimus sekä matkakohteen johtaminen ja yhteistyö. Jonkin verran tutkimusta on tehty myös yrittäjyystutkimuksen alalla. Liiketaloustieteelliselle matkailututkimukselle on ominaista, että teoreettisen kontribuution lisäksi tutkijat esittävät myös liikkeenjohdollisia suosituksia.

Avainsanat: matkailuliiketoiminta, liiketoimintatutkimus, markkinointitutkimus, yritystutkimus, digitaalinen liiketoiminta

Abstract

In this review, we examine the themes in Finnish tourism business research in the 21st century. We have included tourism related studies which have been conducted at Finnish institutions,

and which are grounded in the research tradition of business economics. We emphasize the study themes that most of the Finnish research has been published in. Research gaps are also taken into consideration. According to the review, Finnish business research is dominated by marketing research, with little emphasis on the fields of 'management and leadership' or 'accounting and finance'. The most popular research themes in tourism marketing are customer insight customer value, tourist experience, development of tourism services, image and brand, research in marketing communications and digital business, as well as tourism destination management and cooperation. Additionally, some studies have also been conducted in the field of research on entrepreneurship. Tourism business research is characterised by the integration of managerial implications together with theoretical contributions.

Keywords: tourism business, business research, marketing research, entrepreneurship research, digital business

Johdanto

Kun matkailututkijat alkoivat kokoontua Suomessa vuosittaisiin tapaamisiin 1990-luvulla, oli matkailu suomalaisen liiketaloustieteellisen tutkimuksen piirissä vielä vain harvojen tutkijoiden mielenkiinnon kohteena. Helsingin kauppakorkeakoulussa 1989 pienyritysten strategisista orientaatioista väitellyt Antti Haahti (1989) oli julkaissut jo vuonna 1986 Suomen matkailullista kilpailuasemaa käsittelevän artikkelin *Annals of Tourism Research* -lehdessä (Haahti, 1986). Haahti ja Uolevi Lehtinen toimivat 1990-luvun puolivälissä professoreina ja Jarmo R. Lehtinen apulaisprofessorina Tampereen yliopistossa, jossa he kannustivat markkinoinnin ja johtamisen jatko-opiskelijoita palvelujen markkinoinnin tutkimuksen pariin matkailu- ja ravitsemisalalan kontekstissa. Lehtinen näytti tietä omassa väitöskirjassaan (1983) sisällyttäen siihen kaksi tapaustutkimusta ravintola-alalta.

Hankenin Vaasan kampuksella toiminut markkinoinnin professori Lars Johan Lindqvist oli mukana Haahdin tavoin Matkailualan verkostoyliopiston toiminnassa jo perustamisvaiheessa 1990-luvun lopulla. Haahti siirtyi vuonna 1999 professoriksi Lapin yliopistoon, jossa hän jatkoi lähinnä matkailuyrittäjyyden sekä strategisen johtamisen tutkimusta ja opetusta eläkkeelle siirtymiseensä saakka. Haahdin ja Lindqvistin oppilaat Raija Komppula ja Peter Björk ovat jatkaneet ja kehittäneet markkinoinnin professoreina liiketaloustieteellistä matkailututkimusta omilla tahoillaan 2000–2020 luvuilla, ja tätä kirjoitettaessa jo kolmas professorisukupolvi on jatkamassa työtä Juho Pesosen aloitettua matkailuliiketoiminnan professorina ja Henna Konun apulaisprofessorina Itä-Suomen yliopistossa. Joensuusta ensimmäisenä matkailututkimuksen tohtorina väitellyt Saira Saraniemi toimii brändimarkkinoinnin professorina Oulun yliopiston kauppakorkeakoulussa. Vuoden 2024 alussa Oulun yliopistossa aloitti liiketoimintaetiikan professorina pitkään Lapin yliopistossa toiminut matkailututkija José-Carlos García-Rosell.

Suomalaisen liiketaloustieteellisen matkailututkimuksen keskiössä on ollut erityisesti markkinoinnin alaan kuuluva tutkimus, sekä toisaalta yrittäjyystutkimus, jota tuotettiin Matti Koirasen johdolla Jyväskylän yliopistossa erityisesti 2000-luvun alkupuolella. Johtamisen ja organisaation, sekä taloushallinnon ja rahoituksen alan matkailututkimusta on

Suomessa julkaistu hyvin vähän. Tarkastelemme tässä katsauksessa liiketaloustieteellisen matkailututkimuksen teemoja Suomessa 2000-luvulla, nostaen esille suomalaisten tutkijoiden julkaisemaa vertaisarvioitua tutkimusta sekä kansainvälisillä että kotimaisilla foorumeilla.

Kirjallisuuskatsauksen menetelmä

Tässä artikkelissa olemme valinneet kirjallisuuskatsauksen lähestymistavaksi kuvailevan kirjallisuuskatsauksen ja tarkemmin narratiivisen kirjallisuuskatsauksen (Salminen, 2011). Narratiivisella kirjallisuuskatsauksella on mahdollista kehittää monipuolinen ja laaja ymmärrys jostain aiheesta, tai kuvailla aiheen historiaa ja kehityskulkua (Salminen, 2011). Luomme yleiskuvan aiheesta ilman, että käytämme erityisen systemaattista aineiston keräyksen menetelmää.

Kyseessä on pikemminkin johdatus keskeisimpiin tutkimusaiheisiin, joista löytyy liiketaloustieteen teoreettinen perusta. Julkaisuja on haettu tietokannoista kuten Google Scholar ja Scopus englanninkielisillä hakusanoilla (esim. *tourism management*, *tourism marketing*, *tourism + leadership*, *travel*) yhdistäen ne Suomeen liittyviin hakusanoihin (Finland, Finnish, Nordic). Olemme myös käyneet systemaattisesti läpi Matkailututkimus-lehdessä julkaistut artikkelit. Lisäksi olemme hyödyntäneet tutkijaverkoston hiljaista tietoa suomalaisista tutkijoista, joiden Research Gate ja Google Scholar -profileita on tarkistettu erikseen. Olemme hyödyntäneet myös kaikkien kuuden kirjoittajan verkostoa ja esiymmärrystä aihepiirin tutkimuksesta. Narratiivisessa kirjallisuuskatsauksessa on yleistä, että tutkijat käyttävät sitä kirjallisuutta ja todistusaineistoa mitä heillä on käytettävissään (Paré ym., 2015). Tähän katsaukseen on sisällytetty vain matkailukontekstissa toteutettua tutkimusta, vaikka tutkijoilta löytyy mielenkiintoisia julkaisuja myös muissa tutkimuskonteksteissa. Vähintään yhdellä artikkelin kirjoittajista tuli olla suomalainen organisaatio tutkimuksen mahdollistajana. Tässä katsauksessa ei ole edes pyritty viittaamaan kaikkiin suomalaisten matkailututkijoiden liiketaloustieteellisiin matkailututkimuksiin, vaan on pikemminkin nostettu esille teemoja, joita on tutkittu. Katsaukseen on sisällytetty Matkailututkimus lehdessä julkaistut artikkelit, liiketaloustieteen alaan kuuluvia matkailuaiheisia väitöskirjoja, sekä kansainvälisissä vertaisarvioituissa lehdissä julkaistua tutkimusta, joka parhaiten edustaa suomalaisen tutkimuksen kirjoa teeman alueella. Vaikka olemme pyrkinet huomioimaan mahdollisimman kattavasti eri tutkimusyksiköissä tuotettua tutkimusta, tunnistamme, että katsaukseen valittu aineisto perustuu tämän katsauksen kirjoittajien subjektiiviseen valintaan.

Olemme siis yrittäneet jäsentää luonteeltaan tieteidenvälistä matkailututkimusta varsin perinteiseen disiplinaajatteluun tukeutuen. Sekä Suomessa että kansainvälisesti (muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta), matkailututkimusta ei pidetä itsenäisenä tieteenalanaan (Crouch & Perdue, 2015) vaan se sijoittuu tavallisimmin jonkin perinteisen tieteenalan sisälle tutkimuskontekstina. Tiedostamme, että tässä katsauksessa esille nostetut artikkelit tai teemat voisivat tulla tarkastelluksi myös jossakin muussa tämän erikoisnume-

ron katsauksessa, ja että joitakin matkailuliiketoimintaan liittyviä artikkeleita on voinut jäädä monitieteisinä tai tieteidenvälisinä myös tarkastelun ulkopuolelle.

Liiketaloustieteellinen tutkimus jaoteltiin ensin karkeasti markkinointitieteen, johtamisen ja organisaation, laskentatoimen ja rahoituksen sekä yrittäjyystutkimuksen tieteenalaa edustaviin tutkimuksiin. Markkinoinnin tieteenalalla sisällä erotettiin tutkimusteemoja perustuen tieteenalalla eri aikoina valinneisiin koulukuntiin tai tutkimussuuntiin, joihin on kunkin teeman esittelyn alussa viitattu. Teemojen esittämisjärjestys ei siis viittaa teeman suomalaisen tutkimuksen lukumäärään.

Markkinointitieteen alaan sijoittuva suomalainen matkailututkimus

Asiakastyytyväisyydestä asiakasarvon tutkimukseen

1990-luvulla kukoistukseen nousseen palvelujen markkinoinnin koulukunnan oppikirjoissa ja tutkimuksissa korostettiin palvelun laadun ja asiakastyytyväisyyden merkitystä pitkäaikaisten asiakassuhteiden luomisessa. Räikkösen ja Honkasen (2015) mukaan asiakkaan tyytyväisyys valmismatkan eri komponentteja kohtaan selittää kuitenkin vain osittain valmismatkalla olleen asiakkaan onnistunutta lomakokemusta, mikä vahvistaa ajatusta siitä, että matkailukokemukset ovat hyvin monisyisiä, eivätkä välttämättä liity ollenkaan matkanjärjestäjän toimintaan. Samantyyppisiä tuloksia matkailukokemusten moninaisuudesta raportoivat Björk ja Kauppinen-Räisänen (2017) tutkiessaan matkailijoiden tyytyväisyyden suhdetta matkakohteen ruoka- ja juomakokemuksiin.

Vuosituhatlupien lopulla markkinoinnin kirjallisuudessa alettiin puhua asiakasarvon (*customer value*) käsitteestä. Suomalaisessa matkailututkimuksessa asiakasarvo kiinnittyy kahteen erilaiseen teoreettiseen lähtökohtaan, joita ovat matkailijan, eli kuluttajan kokemusarvo (*consumer value*) ja palvelukeskeisen liiketoimintalogiikan paradigmaan liittyvä *co-creation*, eli matkailukontekstissa matkakohteen ja asiakkaan välinen yhteinen arvontuotanto tai arvontuotanto (Komppula, 2017a). Joissakin suomenkielisissä lähteissä käsitteestä käytetään myös käännettä ”kansatuottajuus” (Garcia-Rosell ym., 2017). Käsite viittaa siihen, että palvelujen kehittäminen ja tuotantoprosessi ovat asiakkaan ja palveluntuottajan yhteistyötä, mikä tuottaa lopulta molemmille osapuolille arvoa.

Matkailijan kokeman asiakasarvon tutkimuksessa on tukeuduttu yleensä joko esimerkiksi Turusen, Komppulan ja Sunin (2020) kalastusmatkailututkimuksessaan käyttämään kulutusarveteoriaan, tai Holbrookin paljon siteerattuun kolmiulotteiseen kuluttaja-arvon typologiaan, jota Sorakunnas (2022) kehitti eteenpäin kansallispuistokontekstiin sijoituvassa kolmesta artikkelista muodostuvassa väitöskirjassaan. Molemmat edellä mainitut tutkimukset käyttävät matkailijan kokemasta arvosta myös termiä elämysarvo, mikä kertoo siitä, että matkailumarkkinoinnin tutkimuksessa elämyksen käsite ymmärretään eräänlaiseksi kulutuskokemuksen tulokseksi, joka voi koostua huippukokemuksista, arkipäiväisistä kokemuksista ja jopa negatiivisista kokemuksista (Konu, 2016; Räikkönen, 2014).

Elämyksellinen matkailupalvelu voidaan määritellä niin yksittäisen matkailijan kuin palveluntarjoajan näkökulmasta (Konu, 2020). Yksilö kokee elämyksellisen matkailupal-

velun aina omista lähtökohdistaan ja kokemukseen vaikuttavat niin tarpeet, mieltymykset kuin tunteet. Nämä vaikuttavat myös siihen, millaista elämysarvoa matkailija hakee matkaltaan. Tätä toivottua elämysarvoa on tutkittu muun muassa analysoimalla matkailijoiden kirjoittamia tarinoita heihin vetoavista matkoista ja niiden sisällöistä (ks. esim. Komppula, 2017b; Konu, 2015b). Matkailuelämyksen arvoa on tutkittu kalastusmatkailun ja kansallispuistokokemuksen lisäksi myös metsästysmatkailussa (Komppula & Gartner, 2013) ja maata pitkin matkustamisessa (Riikonen ym., 2021).

Asiakkaan ja palveluntuottajan yhteisen arvontuotannon tutkimuksessa ovat kunnostautuneet suomalaisista tutkijoista erityisesti Björk ja Sthapit, jotka ovat sekä yhdessä että erikseen (esim. Sthapit, 2019) julkaisseet huomattavan määrän artikkeleita yhteisen arvontuotannon sekä positiivisista että negatiivisista (Sthapit & Björk, 2019b), kuten myös tuloksettomista eli *no-creation* (Sthapit & Björk, 2020) tuloksista eri konteksteissa. Björk on myös esitellyt yhdessä Sfandlan kanssa (2012) teoreettisen viitekehyksen (*Tourism Experience Network*) matkailuelämysten yhteisluomisen tutkimukseen.

Matkailututkimus-lehti julkaisi yhteisen arvonluonnin aiheesta myös erikoisnumeron (1/2014), mutta suomalaisten tutkijoiden artikkeleita ei lehteen saatu, ellei sellaiseksi katsota enemminkin tuotekehityksen teemaan liittyvää Heikkilän ja Ryytäsen (2014) artikkelia, jossa tarkasteltiin havainnointimenetelmän soveltuvuutta matkailutuotteen kehittämisprosessin ”ulkoinen testaus” vaiheessa, kolmen tapauksen tutkimuksena.

Kun edellä on viitattu asiakasarvon tutkimukseen matkailussa, on pääosin tarkoitettu kuluttajan, eli matkailijan näkökulmaa. Yleisen markkinoinnin tutkimuksessa vähintään yhtä paljon huomiota on saanut asiakasarvo yritysten välisessä liiketoiminnassa, mutta suomalaisessa matkailututkimuksessa tätä suuntausta edustaa vain Leena Alakosken väitöskirja (2014), jossa tutkimuksen kohteena oli yritysasiakkaan arvon muodostuminen tilanteessa, jossa yritys osti luontomatka- ja palveluja henkilöstönsä tai asiakkaidensa virkistämiseksi tai palkitsemiseksi. Virkistävä poikkeus valtavirtaan on myös Hjalagerin ja Konun (2011) tutkimus, jossa tarkasteltiin erilaisia arvonluonnin tapoja matkailuyritysten ja kosmetiikka-alan toimijoiden välillä hyvinvointimatka- ja matkailukontekstissa.

Asiakasymmärrys

Matkailuyrityksen menestyksen kannalta on keskeistä ymmärtää asiakkaan ostopäätöksen vaikuttavia tekijöitä, sekä asiakkaan arvonluomisen kannalta keskeisiä tekijöitä, joihin yritys omalla toiminnallaan pyrkii vaikuttamaan. Liiketaloustieteellisissä vertaisarvioituissa sarjajulkaisuissa edellytetään usein teoreettisen kontribuution lisäksi myös liikkeenjohdollista kontribuutiota, ja tämä vaikuttanee myös siihen, että myös suomalaiset matkailututkijat ovat julkaisseet varsin paljon matkailijoiden aikomuksiin, motivaatioihin, preferensseihin ja asiakastyytyväisyyteen liittyvää tutkimusta, sekä erityisesti 2010-luvulta eteenpäin myös asiakasarvoon liittyvää tutkimusta.

Matkailijoiden matkakohteeseen työntäviä ja vetäviä tekijöitä on tutkittu mm. elokuva- ja matkailussa (Suni & Komppula, 2012) ja metsästysmatkailussa (Suni & Pesonen, 2019). Suosittua on ollut myös matkailijan motivaatioihin, hyötyihin tai preferensseihin perustuva segmentointitutkimus, jota on julkaistu sekä maaseutumatkailun (Pesonen, 2014),

hyvinvointimatkailun (Konu, 2010), hiihtokeskusmatkailun (Konu ym., 2011) ja soututahtumaan osallistujien (Karvonen & Komppula, 2013) osalta. Myös vertailevia tutkimuksia suomalaisten ja muiden kansallisuuksien motivaatioiden välillä on julkaistu ainakin maaseutumatkailun (Pesonen ym., 2011) ja hyvinvointimatkailun (Bočkus ym., 2023) konteksteissa.

Joitakin tutkimuksia löytyy myös uudelleen vierailun aikomuksista (revisit intentions) (Sievänen ym., 2011) ja erilaisiin matkailupalveluihin liittyvistä preferensseistä (Bočkus ym., 2022; Lankia ym., 2022; Mynttinen ym., 2015). Myös matkailijoiden tiedonhakuun liittyvät kysymykset ovat kiinnostaneet suomalaisia tutkijoita (Björk & Kauppinen-Räsänen, 2011; Pesonen & Pasanen, 2017).

Imago, brändi ja brändiuskollisuus

Matkailukohteen imago ja brändi lienevät matkailumarkkinoinnin kansainvälisen ja myös suomalaisen tutkimuksen suosituimpien tutkimuskohteiden joukossa, koska molemmat tiivistävät kohteen luonnetta matkailijan silmissä ja vaikuttavat matkailijan käyttäytymiseen (Lemmetyinen & Saraniemi, 2017). Jokaisella kohteella voidaan ajatella olevan markkinoilla jonkinlainen imago, eli mielikuva, mutta vain harvat matkakohteet ovat brändejä, joihin kohderyhmään kuuluvat (potentiaaliset) asiakkaat tunnistavat kuvasta, logosta tai vastaavasta, ja joihin he osaavat liittää ominaisuuksia ja lupauksia.

Suomen matkailullista imagoa on vuosien varrella tutkittu monilla eri markkinoilla. 2000-luvun alussa Matkailun Edistämiskeskus tilasi yliopistotoimijoilta laajan imagotutkimuksen, jossa selvitettiin Suomen imagoa seitsemällä tärkeimmällä markkina-alueella. Tutkimus osoitti, että Suomi oli tuolloin varsin tuntematon, eikä Suomeen osattu liittää useimmilla markkinoilla minkäänlaisia matkailullisia mielikuvia, vaikka jotain Suomesta ehkä tiedettiin (Komppula & Saraniemi, 2005). Sittenkin Suomen imagoa ovat tutkineet muun muassa Guo ym. (2021) Kiinan markkinoilla sekä Lindblom ym. (2018) Japanin markkinoilla.

Komppula ja Laukkanen (2016) vertailivat suomalaisten hiihtokeskusten niin sanottua tavoitteellista imagoa hiihtokeskusten markkinointiviestintään perustuen. Heidän tuloksensa osoittivat, että Levi ja Ruka näyttivät tavoittelevan aktiivista ja nuorekasta imagoa, kun taas Ylläs ja Saariselkä näyttivät tavoittelevan rauhallisempaa ja perhekeskeisempää kohdejoukkoa. Hiukan toisenlainen näkökulma imagotutkimukseen on Björkin ja Kauppinen-Räsänen (2013) Matkailututkimus-lehdessä julkaistussa artikkelissa, jossa tutkittiin suomalaisten matkailijoiden eri kohdemaihin liittyviä mielikuvia matkailun riskeistä. Tulosten mukaan esimerkiksi Etelä-Afrikkaan liitettiin väkivallan riskiä ja Italiaan onnettomuuksien riski, kun taas Pohjoismaihin ja Saksaan ei liittynyt korkeita riskejä.

Matkailubrändeistä on Suomessa julkaistu yksittäisten artikkeleiden lisäksi myös väitöskirjoja. Moilasen (2008) monografia käsitteli hiihtokeskuksen verkostossa kehittyvää brändiä ja brändin hallintaa. Moilanen on sittemmin kunnostautunut enemmän paikan ja kaupunkien brändäyksen parissa yhdessä Rainiston kanssa (ks. esim. Moilanen & Rainisto, 2009). Saraniemen (2009a) artikkeliväitöskirja Suomen matkailumaa brändistä Ison Britannian markkinoilla on ollut monelle myöhemmin matkailun bränditutkimusta Suomes-

sa tehneelle tutkijalle arvokas ohjenuora erityisesti brändin identiteetin käsitteellistämässä. Sittenkin suomalaista matkailubränditutkimusta ovat jatkaneet erityisesti Turun kauppakorkeakoulun tutkijat, konteksteinaan muun muassa Turku kulttuurikaupunkina (Hakala & Lemmetyinen, 2013), Porin uudelleenbrändäys (Hakala ym., 2020) sekä maaimago maabrändin rakentamisen avaimena (Hakala ym., 2013).

Maabrändin lisäksi bränditutkimuksen kohteena on Suomessa ollut myös mm. Rukan hiihtokeskuksen brändi-identiteetin rakentuminen (Saraniemi & Komppula, 2019). Mikkonen ja Lahovuori (2020) tutkivat tapahtumien roolia Etelä-Savon matkailubrändin rakentamisessa. Aro ym. (2018) paneutuivat brändirakkauden käsitteeseen Suomen Lappia koskeneessa tutkimuksessaan. Lappi on keskeisessä roolissa myös tutkimuksessa, jonka kohteena oli Lapland Hotels -ketjun hotellibrändin yhteys Lapin kohdeimagoon ja brändiin suomalaisten asiakkaiden keskuudessa (Konu ym., 2020). Lisäksi Pesonen ym. (2019) ovat tutkineet asiakkaiden brändiuskollisuutta suomalaisia hotelliketjuja kohtaan.

Matkailumarkkinoinnin elämystutkimus

Viime vuosikymmenten aikana matkailuelämysten markkinointiin ja liiketaloustieteisiin nojaava tutkimus on noussut matkailun keskeisten tutkimusteemojen joukkoon. Suomalaisen elämystutkimuksen alkulähteitä edustavat Ahon, Honkasen ja Saarisen (2001) toimittama ”Matkailuelämykset tutkimuskohteina” sekä Saarisen (2002) toimittama ”Elämys: Teollisuutta, taloutta vai jotakin muuta?”, joissa joukko eturivin matkailututkijoita käsitteli matkailuelämyksiä eri näkökulmista. Räikkösen (2007) Matkailututkimus-lehden artikkelissa suomalaisten matkailuelämykset näyttäytyivät emotionaalisina, mutta yllättävänkin passiivisina kokemuksina. Myöhemmin Räikkösen (2014) väitöskirja tarkasteli matkailuelämyksiin vaikuttavia tekijöitä sekä erityisesti matkanjärjestäjien ja -oppaiden roolia valmismatkakokemusten luomisessa ja johtamisessa.

Vuonna 2009 Matkailututkimus-lehdessä julkaistiin puolestaan Björkin ja Sfondlan (2009) matkailuelämysten tutkimukseen liittyvä käsitteellinen artikkeli. Kuten arvon yhteisluomisen tutkimuksessa, myös elämystutkimuksessa ahkerimpia suomalaisia julkaisijoita ovat Björk ja Sthapit, joiden tutkimukset (Sthapit, 2019a; Sthapit ym., 2019; Sthapit & Björk, 2020) unohtumattomista matkailuelämyksistä useissa eri konteksteissa ovat laajentaneet Kim ym. (2012) *memorable tourist experience* -mittaristoon perustuvaa tietoa.

Björk ym. (2021) tarkastelivat pohjoismaisen elämystutkimuksen keskeisiä teemoja ja kehityskulkuja, joihin myös suomalaiset matkailututkijat ovat vaikuttaneet voimakkaasti. Pohjoismaisessa matkailuelämysten tutkimuksessa suosittuja teemoja ovat olleet erityisesti luontomatkailu (esim. Komppula ym., 2017) ja ruokamatkailu (Björk & Kauppinen-Räisänen, 2014b; 2017), mutta Suomessa elämystutkimukseksi voitaneen lukea myös monitahoinen hyvinvointimatkailun tutkimus. Konu (2016) tarkastelee väitöskirjassaan hyvinvointimatkailua lähinnä tuotekehityksen näkökulmasta, mutta yhteenveto-osassaan luo myös laajan katsauksen hyvinvointielämyksen käsitteeseen ja sen määritelmiin. Konu ja Pesonen (2018) ovat tutkineet maaseutumatkailun yleistä hyvinvointia ja elämänlaatua mahdollisesti parantavia vaikutuksia, ja Saari ym. (2023) onnellisuuden, motivaation ja matkakohteen suhdetta suomalaisten hyvinvointimatkailijoiden keskuudessa.

Eräänlaiseksi hyvinvointimatkailuksi voidaan lukea myös sosiaalinen matkailu, joka tarkoittaa vähempiosaisille suunnattua tukea, jonka avulla perheet ja yksilöt voivat saada lähes ilmaisen viikon mittaisen ohjattua toimintaa sisältävän loman kotimaassa. Elli Vennon (2022) kolmesta artikkelista koostuvassa väitöskirjassa tutkittiin tuetun lomatoiminnan mahdollisia vaikutuksia yksilön, sekä koko perheen subjektiiviseen hyvinvointiin sekä osallisuuden tunteeseen. Väitöskirjassa kehitettiin myös mittaristo (Vento ym., 2020), jonka avulla suomalaiset lomatukea myöntävät järjestöt voivat mitata loman hyvinvointi- ja osallisuusvaikutuksia.

Matkailupalvelut, palvelujen kehittäminen ja innovaatiot

Matkailumarkkinoinnissa tuotteella voidaan tarkoittaa joko palveluyrityksen tuottamia palveluja tai toisaalta matkakohdetta (Komppula, 2017a), eli paikkaa, joka voi olla esimerkiksi hotelli, hiihtokeskus tai kaupunki. Kansainvälisessä tutkimuksessa matkailun tuotekehitys viittaakin tavallisimmin juuri matkakohteiden vetovoiman kehittämiseen, joten suomalaisessa tutkimuksessa on haluttu puhua nimenomaan matkailupalveluista ja niiden kehittämisestä (García-Rosell ym., 2017) erityisesti silloin, kun puhutaan yritysten matkailijoille suunnattujen palvelujen kehittämisestä. Tuotekehityksessä voi olla kysymys olemassa olevien tuotteiden tai kohteiden parantamiseen tähtäävästä toiminnasta, tai uusien tuotteiden tai liiketoimintaprosessien kehittämisestä. Jos uusi tuote tai liiketoimintaprosessi eroaa merkittävästi yrityksen aiemmista markkinoille tuomista tuotteista tai prosesseista, puhutaan innovaatiosta (Tilastokeskus, 2024).

Osa tutkimuksista keskittyy elämyksellisen matkailupalvelun määrittämiseen eri konteksteissa; millaisia osa-alueita ja palvelumoduuleita tuotteen tulisi sisältää, ja miten erilaisia resursseja voidaan hyödyntää osana asiakkaille tarjottavia elämyksiä (esim. Kangas & Tuohino, 2008; Konu ym., 2010; Hjalager ym., 2016; Repo & Pesonen, 2022). Suomalaiset tutkijat ovat pyrkineet toisaalta määrittelemään erilaisia tuotetyyppejä, kuten hyvinvointimatkailua (esim. Konu ym., 2010), suomalaista luksusmatkailupalvelua (Iloranta, 2021) tai sosiaalista lomaa (Komppula ym., 2016) tarkastelemalla näiden palvelujen komponentteja ja niiden merkitystä asiakkaalle tukeutuen markkinointitieteen kirjallisuudesta johdettuihin viitekehyksiin. Tuotteeseen liittyvistä attribuuteista kestävyys ja siihen liittyvät yritysten kehittämistoimet ovat olleet mukana monissa tässä katsauksessa mainituissa tutkimuksissa. Kokonaisvaltaista kestävä liiketoiminnan kehittämisen näkökulmaa edustaa José-Carlos García-Rosellin (2013) neljään artikkeleihin perustuva väitöskirja. Konkreettisia liikkeenjohdollisia ideoita kestävä palveluympäristön kehittämiseen majoitustoiminnassa tarjoaa Väisäsen ym. (2023) tutkimus, jossa tarkasteltiin suomalaisten ja venäläisten matkailijoiden Tripadvisorissa julkaisemia arviointoja, jotka koskivat matkailijoiden majoituskokemuksia Etelä-Savon alueella.

Toinen paljon huomiota saanut aihepiiri on palvelujen kehittäminen asiakkaita osallistamalla, mikä liittyy palvelukeskeisen liiketoimintalogiikan vahvistumiseen markkinoinnin tutkimuksessa. Tällöin tutkimuksessa alkoi painottua uusien palveluiden kehittämisprosessit ja asiakasymmärryksen merkitys osana tuotekehitystä (esim. Konu, 2015a; 2015b). Haahti ja Komppula käyttivät jo vuonna 2005 termiä ”experience design” (Haahti &

Komppula, 2005), vaikka eivät tuolloin vielä hyödyntäneet palvelumuotoilun käsitteistöä, joka sittemmin on saanut paljon jalansijaa etenkin palvelujen kehittämisen menetelmissä, joita esimerkiksi Lassila ja Komppula (2013) vertailivat myös Matkailututkimus-lehdessä. 2010-luvun puolivälissä ilmestyneissä tutkimuksissa keskityttiinkin erilaisiin tapoihin ja menetelmiin, joita voidaan hyödyntää asiakkaiden mukaan ottamiseen ja asiakasymmärryksen kerryttämiseen elämäspalvelun kehittämisen eri vaiheissa (esim. García-Rosell ym., 2019; Haanpää, 2022; Komppula, 2017b; Pasanen & Konu, 2016). Tästä aiheesta hyvä esimerkki on Konun (2016) kolmesta artikkelista koostuva väitöskirja, joka keskittyy palvelujen kehittämisen erilaisiin asiakasta osallistaviin menetelmiin luontoon perustuvan hyvinvointimatkailun kontekstissa. Minni Haanpää puolestaan on tutkimuksissaan tarkastellut mm. tapahtumien toteuttamista kanssatuottajuuden viitekehyksessä. Väitöskirjassaan Haanpää (2017) tarkasteli erityisesti vapaaehtoisten roolia tapahtuman toteutuksessa.

Palvelujen markkinoinnissa keskeinen käsite palvelun laatu ja etenkin laadun kehittäminen on kiinnostanut suomalaisia matkailututkijoita kautta aikain. Lindqvist ja Björk (2000) tarkastelivat turvallisuuden tunteen merkitystä seniorimatkailijoiden palvelun laadun kokemuksessa. Komppula (2006a) korosti johtopäätöksissään asiakkaan huomiointia ja henkilökohtaisen asiakaspalvelun merkitystä erinomaisen palvelukokemuksen edellytyksenä. Samanlaisiin tuloksiin ovat tulleet myös Heinonen ja Pesonen (2022), joiden kohteena oli asiakaskohtaaminen verkkoympäristössä.

Matkailumarkkinoinnin teemoista innovaatiot ja palvelujen kehittäminen ovat saaneet eniten tilaa Matkailututkimus-lehdessä. Edellä mainitun Lassilan ja Komppulan (2013) lisäksi Kangas ja Tuohino (2008) sekä Björk ym. (2011) ovat kirjoittaneet hyvinvointimatkailusta mahdollisuutena ja innovaationa. Komppula ym. (2009) tutkivat puolestaan Lapin joulumatkailun elinkaarta. Myös joidenkin kansainvälisissä sarjoissa julkaistujen suomalaisten tutkimusten otsikossa esiintyy käsite innovaatio. Hjalager ym. (2016) tarkastelevat maaseudun hyvinvointimatkailun innovaatioiden lähteitä ja Kangas ja Tuohino (2008) pohtivat, olisiko järviin liittyvä hyvinvointimatkailu (*lake wellness*) uusi itäsuomalainen matkailuinnovaatio. Syvällisemmin innovaation ja innovaatiojärjestelmän käsitteeseen suomalaisessa matkailuelinkeinossa keskittyy Björk (2014), jonka artikkelissa tutkitaan toimintatutkimuksen keinoin suomalaisen matkailukohteen innovaatiojärjestelmää. Tuloksena esitetään tapauskohtaisten verkostojen suuri merkitys innovaatioiden synnyssä. Innovointipotentiaalia pienten matkailuyritysten verkostossa tutkivat myös Kokkonen ja Tuohino (2008).

Tuoreinta matkailun innovaatiotutkimusta Suomessa edustaa Partasen (2022) tutkimus, jossa Kemissä sijaitsevan Laitakarin saaren tapaustutkimuksen avulla tutkittiin resilienssiä sosiaalisen innovaation viitekehyksessä. Ahlström ym. (2023) totesivat oman tutkimuksensa tuloksena, että suomalaisten matkakohdeorganisaatioiden valmius ottaa käyttöön pelillistämisen tarjoamia mahdollisuuksia on vielä varsin vähäinen. Tuotekehitysteemaan voidaan lukea kuuluvaksi myös erilaisiin kohteen vetovoimatekijöihin liittyvät tutkimukset, joissa pureudutaan jonkin tietyn palvelukokonaisuuden rooliin matkailukohteen palvelutarjoomassa ja markkinoinnissa. Björk ja Kauppinen-Räisänen (esim. 2016)

ovat julkaisseet useita artikkeleita liittyen paikalliseen ruokaan kohteen vetovoimatekijänä. Pulkkinen ym. (2023) puolestaan tutkivat Kalevalaan perustuvien tuoteideoiden kiinnostavuutta Itä-Aasian markkinoilla.

Markkinointiviestinnän tutkimus

Perinteisen markkinoinnin kilpailukeinonäkemyksen mukaan markkinointiviestinnän keinoihin on katsottu kuuluvan mainonta, menekinedistäminen (sales promotion), suhde-toiminta sekä myyntityö. Kaikkiin näihin toimintoihin liittyy sekä yksisuuntaista että vuorovaikutteista viestintää, jonka tavoitteena on vaikuttaa viestin vastaanottajan mielikuviin ja lopulta saada viestin vastaanottaja tekemään viestin lähettäjän näkökulmasta positiivinen ostopäätös. Liiketoimintaetiikan ja vastuullisuusteeman yleistymisen sekä markkinointitieteessä että matkailututkimuksessa on lisännyt myös markkinointiviestinnän eettisten näkökulmien ja vastuullisuusviestinnän merkitystä sekä käytännön liiketoiminnassa että tutkimuksessa. Suomessa eettisen matkailumarkkinoinnin tutkimuksen uranuurtaja on García-Rosell, jonka neljästä artikkelista koostuva väitöskirja (2013) suosittelee yrityksille kestävän ja vastuullisen strategian luomisessa jatkuvaa vuorovaikutusta sekä muiden markkinatoimijoiden samoin kuin asiakkaiden kanssa.

Matkailualan markkinointiviestintä tutkimuskohteena voidaan linkittää useisiin jo mainittuihin ja jatkossa mainittaviin teemoihin, kuten matkailijan tiedonhakuun, erilaisiin markkinointikanaviin ja markkinointiviestinnän keinoihin. Kuten edellisestä kappaleesta havaitaan, markkinointiviestit ovat olleet keskeisessä roolissa myös monessa edellä mainitussa imago- ja bränditutkimuksessa. Toisaalta digitaalisen liiketoiminnan tutkimuksessa sosiaalisen median hyödyntäminen markkinointiviestinnässä on ollut hyvin suosittu aihe matkailututkijoiden piirissä, mihin palataan seuraavassa kappaleessa.

Yritysten markkinointiviestinnän näkökulma on ollut tarkastelun kohteena suomalaisissa matkailun liiketalouden akateemisissa tutkimuksissa erityisesti 2010- ja 2020-luvulla. Yhtenä merkittävänä teemana on esiin noussut viime vuosina yritysten vastuullisuusviestintä, jota erityisesti Pasanen (2023) on tarkastellut artikkeliväitöskirjassaan. Pasanen tarkasteli maaseutumatkailuyritysten vastuullisuusviestinnän vakuuttavuutta retoristen viestintäkeinojen ja vastuullisuussisältöjen osalta kuluttajan näkökulmasta (Pasanen, 2020; 2022; Pasanen ym., 2023). Tutkimuksella oli erityisesti liikkeenjohdollinen merkitys yritysten vastuullisuusviestinnän kehittämisen tukemisessa.

Markkinointiviestinnän tutkimuksen alle sijoittuu myös Pesosen & Pasanen (2017) matkailijoiden ostopäätöksentekoprosessia selvittänyt tutkimus, jossa tarkasteltiin, mikä vaikuttaa ostopäätöksen tekemiseen ja erityisesti, mikä on eri tietolähteiden ja -kanavien merkitys osana matkustuspäätöksentekoa. Pasanen ym. (2019) tutkimuksessa puolestaan testattiin eri uusien teknologioiden toimivuutta osana matkailun markkinointiviestintää: testattavana oli 360 videon toimivuus VR-laseilla sekä tabletilla katsottuna. Björk ja Kauppinen-Räisänen (2014a) tarkastelivat tutkimuksessaan matkailijoiden henkilökohtaisten ominaisuuksien ja etenkin heidän kokemansa riskin vaikutusta tiedonetsintään ja ostopäätökseen. Kaikkien näiden tutkimusten tuloksilla on merkitystä muun muassa yritysten ja matkakohteiden markkinointikanavien ja menetelmien suunnittelussa.

Perinteisen markkinointiviestintänäkökulman mukaisia menekinedistämisen ja suhdetoiminnan keinoja, kuten matkailumessuja tai lehdistölle ja matkanjärjestäjille suunnattuja tutustumismatkoja on Suomessa tutkittu varsin vähän. Tähän katsaukseen löytyi vain Saraniemen (2009b) väitöskirjansa osana julkaistava tutkimus, jossa aiheena oli tuolloin toimineen Matkailun Edistämiskeskuksen Lontoon toimiston järjestämien Suomeen suuntautuneiden lehdistömatkojen jälkeen kyseisissä lehdissä julkaistut Suomea koskevat artikkelit. Myöskään myyntityön tutkimus ei ole suosittua matkailututkijoiden joukossa, sillä Sanna-Mari Renforsin (2013) väitöskirja myyjän toiminnan laadusta asiakkaan näkökulmasta matkatoimistossa tapahtuvassa myyntikohtaamisessa on tiettävästi ainoa matkailualan myyntityötä koskeva akateeminen julkaisu Suomessa.

Suomessa ei myöskään ole innostuttu tutkimaan laajemmin elokuvien, televisiosarjojen tai kirjojen vauhdittamaa matkailua. Poikkeuksia ovat Ameyn (2023) Matkailututkimus-lehdessä julkaistu tutkimus, jossa tarkasteltiin seitsemän englanninkielisen kirjoittajan kokemuksia, jotka liittyivät Muumeihin ja Tove Janssoniin, sekä Sunin ja Komppulan (2012) tapaustutkimukseen, jossa tarkasteltiin Markku Pölösen 'Onnen Maa' -tv-sarjan kuvauspaikalla vierailijoiden motiiveja tulla tähän kohteeseen. Ameyn (2023) aineistossa Suomi koettiin toisaalta houkuttelevana, eksoottisena ja jopa sadunomaisena, mutta toisaalta trendikkäänä ja modernina. Suni ja Komppula (2012) puolestaan totesivat, että hyvin markkinoitu elokuvaan tai tv-sarjaan perustuva matkailukohde voi olla matkailualueelle tärkeä vetovoimatekijä, vaikka harva vierailija lähtee matkaan vain ja ainoastaan tällaisessa kohteessa vieraillakseen.

Matkailun digitaalinen liiketoiminta

Digitaalisuus on muuttanut olennaisesti lähestulkoon kaikkia matkailuliiketoiminnan osa-alueita. Kuluttajat ovat siirtyneet käyttämään digitaalisia palveluita ja ne vaikuttavat ratkaisevasti kuluttajien päätöksentekoon. Matkailuyritykset ja matkakohteet hyödyntävät digitaalisia teknologioita markkinoinnissa, myynnissä, ja liiketoiminnan johtamisessa. Suomessa matkailun digitaalinen liiketoiminta, tai sähköinen matkailuliiketoiminta, on kiehtonut monia tutkijoita. Teema yhdistää teknologiat ja matkailuliiketoiminnan eri osa-alueet, tarjoten paljon mahdollisuuksia monipuoliseen tutkimukseen.

Suomalaiset tutkijat ovat tarkastelleet teemaa monista eri näkökulmista. Itä-Suomen yliopistolla Pesonen kollegoineen on tutkinut erityisesti sosiaalisen median markkinointia matkailussa (Pesonen, 2011; Pesonen, 2013; Pesonen, 2015; Pesonen & Tuohino, 2017; Alamäki ym., 2019; Murphy ym. 2021; Guo ym., 2021; Guo ym. 2022), uusien teknologioiden mahdollisuuksia ja vaikutuksia matkailuun (Pesonen & Horster, 2012; Pesonen ym., 2015; Gretzel ym., 2020; Pesonen, 2020), sekä jakamistaloutta ja vertaismajoituspalveluita (Tussyadiah & Pesonen, 2016; Tussyadiah & Pesonen, 2018). Tutkimuksessa näkyy matkailuteknologioiden kansainvälisen International Federation for Information Technology and Travel & Tourism (IFITT) -järjestön rooli ja vaikutukset Suomen digitaalisen matkailuliiketoiminnan tutkimukseen. Itä-Suomen yliopistolla tutkimusaiheina ovat olleet myös diginomadit (Hannonen, 2020; Hannonen, 2023; Hannonen ym., 2023) sekä digitaaliset chat-palvelut matkakohteissa (Heinonen & Sthapit, 2023)

Vertaismajoituspalvelut ovat olleet merkittävässä roolissa myös Lapin yliopistossa tehdyssä digitaalisen matkailuliiketoiminnan tutkimuksessa. Jutila ja Hakkarainen ovat kirjoittaneet kattavasti digitaalisia alustoja hyödyntävistä vertaismajoituspalveluista kuten Airbnb:stä ja niiden haasteista ja mahdollisuuksista (Nuottila ym.; 2017; Paloniemi ym., 2021).

Jyväskylän yliopistossa Ukpabi sekä Karjaluoto kollegoineen ovat tehneet merkittävää työtä älykkään matkailun (*smart tourism*) tutkimuksessa. Heidän tutkimuksessaan on erityisesti keskitytty kuluttajien teknologian käyttöönottoon vaikuttaviin tekijöihin matkailualalla (Ukpabi & Karjaluoto, 2017; Ukpabi & Karjaluoto, 2018; Ukpabi ym., 2019).

Myös Haaga-Helian ammattikorkeakoululla on panostettu digitaalisen matkailuliiketoiminnan tutkimukseen. Erityisesti Tuomen ja kollegoiden tutkimukset tekoälyn ja robotiikan mahdollisuuksista, uhista ja vaikutuksista palvelualan työhön (Tuomi ym., 2021; Tussyadiah ym., 2022; Chen ym., 2022; Rojas & Tuomi, 2022; Tuomi ym., 2023; Tuomi & Ascenção, 2023) ovat tuoneet merkittävän tieteellisen kontribuution digitaalisen matkailuliiketoiminnan tutkimuskentälle.

Matkakohteen johtaminen, verkostot ja yhteistyö

Kansainvälisessä matkailututkimuksessa matkakohteen johtamiseen (destination management) liittyvä tutkimus on markkinoinnin ohella erittäin hyvin vahvassa asemassa ja johtaminen (*management*) esiintyy useamman kansainvälisesti arvostetun sarjajulkaisun nimissäkin (esim. *Tourism Management*, *Journal of Destination Marketing and Management*, *Tourism Management Perspectives*). Beritellin ja Biegerin (2014) mukaan *management* viittaa organisaation jäsenten keskinäisiin suhteisiin ja asemiin organisaatioissa, sekä päätöksenteon virallisiin mekanismeihin, kun taas johtajuus (*leadership*) perustuu ihmisten välisiin suhteisiin, jotka mahdollistavat ja edesauttavat noiden manageriaalisten mekanismien toiminnan. Arkikielessä puhumme usein asioiden (*management*) ja ihmisten (*leadership*) johtamisesta.

Suomessa matkakohteen johtamisen tutkimuksessa korostuu vahvasti toisaalta yhteistyön ja verkostojen tutkimus, sekä toisaalta eri toimijoiden roolit matkakohteen verkostoissa ja organisaatioissa. Turun kauppakorkeakoulun kasvatit teoreettisena lähtökohtanaan markkinoinnin verkostoteoriat sekä sidosryhmäteoriat ovat olleet ahkerimpia yhteistyön tutkimuksessa Suomessa. Suomalaisessa tutkimuksessa matkailukeskukset nähdään toimijoiden verkostoina, jotka rakentuvat toimijoiden keskinäisistä suhteista, asemista rooleista, sekä sitoutumisesta ja luottamuksesta. Toimijoita ovat ensisijaisesti matkailupalvelujen tuottajat, mutta myös muut yritykset, sekä julkisen sektorin ja kolmannen sektorin toimijat. Matkailuverkostoista ovat väitelleet mm. Komppula (2000) Lapin yliopistossa sekä Turunen (2009) ja Lemmetyinen (2010) Turun kauppakorkeakoulussa.

Keskeisiä aiheita suomalaisessa matkailun verkostotutkimuksessa ovat olleet verkoston johtamisessa tarvittavat kyvykkyydet (Lemmetyinen & Go, 2009), paikallisten toimijoiden näkemykset matkakohteen johtamisen rakenteista ja rooleista (Tuohino & Konu, 2014; Komppula, 2016; Komppula & Alegria, 2019), yhteinen tuotekehitys (Sfandla & Björk, 2012), erilaiset tiedon tarpeet (Björk & Virtanen, 2005) sekä erilaisissa konteksteissa toteu-

tetut tapaustutkimukset matkakohteen kestävyteen liittyen (esim. Dimitrovski ym., 2021; Tuohino & Honkanen, 2015).

Matkailutoimialalle on tyypillistä, että keskenään kilpailevat yritykset tekevät aktiivista ja tavoitteellista yhteistyötä, jonka muodot voivat vaihdella yhteismarkkinoinnista yhteiseen palvelujen tuotantoon. Tästä ilmiöstä käytetään englanninkielisessä kirjallisuudessa termiä *coopetition*, joka on yhdistelmä sanoista *cooperation* (yhteistyö) ja *competition* (kilpailu). Kylänen ja Rusko ovat julkaisseet yhdessä ja erikseen aiheesta tutkimuksia Pyhä-Luoston (Kylänen & Rusko, 2011), Levin (Rusko ym., 2009) sekä suomalaisten ja italialaisten teemapuistojen kontekstissa (Kylänen & Mariani, 2012). Rusko on tutkinut aiheetta myös ostoskeskusten kontekstissa (Rusko, 2014).

Yrittäjyystutkimuksen alaan sijoittuva suomalainen matkailututkimus

Yrittäjyystutkimuksessa tyypillisiä tutkimuksen kohteita ovat muun muassa yrittäjäksi ryhtymisen motivaatiot, yrittäjän ominaisuudet ja orientaatiot, omistajuus ja omistajaohjaus, yrityksen kasvu ja menestyminen, perhe- ja pienyrittäjyys, sekä yleensäkin liiketoiminta yrittäjän näkökulmasta katsoen. Suomessa yrittäjyystutkimuksen alaan kuuluvia väitöskirjoja matkailukontekstissa on julkaistu erityisesti Jyväskylän yliopistossa, lähinnä professori Koirasen ohjauksessa. Lassila (2005) käsitteli väitöskirjassaan maaseutumatkailuyritysten perheyrittäjyyttä ja sukupolvenvaihdoksen ongelmatiikkaa, Rautamäki (2013) psykologista omistajuutta ja työniloa matkailualan perheyrittäjyyden kontekstissa, ja Haapakoski (2013) pienten yritysten keskinäistä yhteistyötä matkailukeskuksen kontekstissa.

2000-luvun alussa julkaistiin kolme kansainvälistä matkailun pienyrittäjyystutkimuksen artikkelikokoelmaa, joissa julkaistuissa artikkeleissa tarkasteltiin suomalaisen matkailuyrittäjyyden erityispiirteitä (Peltonen ym., 2004), suomalaisten pienten maaseutumatkailuyritysten menestystä ja kasvuhalu (Komppula, 2003) sekä maaseutumatkailun kehittämishaasteita, jotka liittyvät erityisesti yritysten pieneen kokoon, usein osa-aikaisuuteen ja vähäiseen kasvuhaluun (Komppula, 2006). 2010-luvun suomalaisissa matkailun yrittäjyystutkimuksissa korostui maaseutumatkailun konteksti ja sille tuolloin tyypillinen elämäntapayrittäjyys (Komppula & Reijonen, 2006).

2010-luvulla matkailun yrittäjyystutkimuksen valokeilaan tuli pienten matkailuyritysten rooli matkakohteen kilpailukyvyn kehittämisessä. Komppula (2014) haastoi tuolloin Etelä-Savoon sijoittuvan tapaustutkimuksensa avulla kansainvälisessä matkailututkimuksessa tuolloin korostettua näkemystä, jonka mukaan matkailukohteen yhteistyöorganisaatio ja sen toimihenkilöt ovat keskeisimmässä roolissa matkakohteen kilpailukyvyn kehittämisessä. Komppulan (2014) tulokset kuitenkin osoittivat, että etenkin vähemmän kehittyneissä ja maaseutumaisissa kohteissa yksittäisten yrittäjien voi olla ratkaiseva kohteen menestyksen kannalta, eikä yhteistyöorganisaatiolla välttämättä ole muuta kuin markkinointitoimenpiteitä toimeenpaneva rooli. Vastaavanlaisia tuloksia raportoitiin Saraniemen ja Komppulan (2019) Rukan matkailukeskuksen brändiä koskeneessa tutkimuksessa, jossa esille nousi myös poikkeuksellisen valovoimaisten edelläkävijäyrittäjien keskeinen rooli koko matkailukeskuksen kehitysprosessissa (Komppula, 2016).

Matkailuyrittäjyyttä ja verkostoja Suomessa on tutkittu myös maantieteen alan tutkimuksissa etenkin Oulun yliopistossa. Tällöin keskiössä on ollut spatiaalinen näkökulma, kuten esimerkiksi Kulusjärven (2016) Ruka-Kuusamon paikallisten verkostojen spatiaalista rakennetta tarkastelleessa artikkelissa. Tervo-Kankare on ilmastonmuutokseen kohdistuvassa tutkimuksessa tutkimuksessaan paneutunut myös suomalaisten luontomatkailuyrittäjien asenteisiin ilmastonmuutosta ja siihen sopeutumista kohtaan (Tervo-Kankare, 2019).

Muu matkailuliiketoiminnan suomalainen tutkimus

Liiketaloustieteessä johtaminen ja organisaatiot on keskeinen opintojen ja tutkimuksen ala, joka perehtyy esimerkiksi henkilöstövoimavarojen ja osaamisen johtamiseen, muutoksen johtamiseen, johtajuuteen ja esimiestyöhön, tai strategiseen liiketoiminnan kehittämiseen. Johtamisen ja organisaation liiketaloustieteen teorioihin pohjautuva tutkimus ei ole kuitenkaan ollut Suomessa suosittua matkailututkijoiden keskuudessa, tai pitäisikö mieluummin sanoa, ettei matkailututkimus ole kiinnostanut suomalaisia johtamisen ja organisaation tutkijoita. Lähimpänä tämän teeman tutkimuksia lienevät Schumacherin ja Komppulan (2016) tutkimus hotellin vastaanoton työntekijöiden palvelujen normalisointiin liittyvästä organisaation toimintamallista, tai Pesosen ym. (2016) tutkimus Ilosaarirockin vapaaehtoistyöntekijöiden sitoutuneisuudesta.

Lapin yliopistossa on toki tutkittu laajastikin matkailutyötä, mutta tutkimuksen kohteena on ollut usein matkailu työnä, ammattina ja työpaikkana, eikä liikkeenjohdollinen näkökulma johtamisen tai esimiestyön tutkimusperinteen näkökulmasta ole ollut keskiössä. Myös tuoreessa Angerian (2023) tutkimuksessa tarkastelun kohteena on työn merkityksellisyys työntekijälle, vaikkakin tutkimuksen tulokset tuottavatkin arvokasta tietoa matkailuyrityksille nykyisin niin tärkeän henkilöstön pitovoiman kehittämiseksi. Angeria (2023) haastaakin tutkijoita ja yrityksiä pohtimaan, missä määrin koettua työn merkityksellisyyttä on mahdollista johtaa.

Toinen suomalaisessa matkailututkimuksessa vähälle huomiolle jäänyt aihealue on laskentatoimen ja rahoituksen alaan kuuluva tutkimus. Tähän aihepiiriin kuuluvia vertaisarvioituja tutkimuksia löytyi vain kaksi, vuonna 2003 julkaistu Pellisen tutkimus matkailutoimialan hintapäätöksistä, sekä Vierun (2015) Matkailututkimus-lehdessä julkaistu tutkimus, jonka tulos osoitti, että naisten johtamien yritysten käteisvarat ovat merkittävästi suuremmat kuin miesten johtamien matkailuyritysten.

Myös matkailutalouden (*tourism economics*) tutkimus on myös ollut Suomessa vähäistä, ja harvat esimerkit liittyvät joko matkailun paikallistaloudellisiin vaikutuksiin, matkailutyyppeihin tai tapahtumien vaikutuksiin. Matkailututkimus-lehdessä julkaistiin Tahvanaisen ym. (2012) artikkeli, jossa matkailun paikallistaloudellisia vaikutuksia tutkittiin sekä pohjoismaisella että panos-tuotos -malleilla. Tuloksena todettiin, että tulevaisuudessa olisi mahdollista tehdä tutkimusta ilman tulo-menomenetelmän työläitä aineistokeruita, jos alueellinen matkailutilinpito vakiintuisi osaksi tilastotuotantoa. Panos-tuotos -menetelmää on käyttänyt myös Tohmo (2018) Keski-Suomen matkailun taloudellisten vaikutusten tutkimuksessa. Rinne ja Saastamoinen (2005) puolestaan tutkivat luontomatkailun

talousvaikutuksia Kuhmossa ja Matilainen ym. (2016) metsästysmatkailun taloudellisia vaikutuksia Itä-Lapissa. Pasanen ym. (2009) esittelivät kehittämänsä menetelmän kulttuuritapahtumien vaikutusten arviointiin. Menetelmässä taloudellisten vaikutusten lisäksi huomioidaan myös sosio-kulttuuriset vaikutukset. Kansallispuistojen taloudellisiin vaikutuksiin liittyvään tutkimukseen luodaan katsaus toisaalla tässä lehdessä.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Kuten edellä olevasta katsauksesta ilmenee, suomalaista liiketaloustieteellistä matkailututkimusta hallitsee markkinoinnin tieteenalaan sijoittuva tutkimus, jota on vuosikymmenien ajan harjoitettu Hankenin Vaasan kampuksella, jossain määrin myös Turun yliopiston kauppakorkeakoulussa, mutta etenkin Itä-Suomen yliopiston Joensuun kampuksella. Vuodesta 2009 alkaen Itä-Suomen yliopiston kauppatieteiden laitoksella toiminut Matkailuliiketoiminnan tutkimusryhmä järjesti yli vuosikymmenen ajan myös valtakunnallisia matkailuliiketoiminnan jatko-opintoseminaareja Suomen matkailututkimuksen seuran symposiumin tai pohjoismaisen matkailututkimussymposiumin yhteydessä. Matkailututkimus-lehdellä on ollut suuri rooli kotimaisen matkailuliiketoiminnan tutkimuksen julkaisukanavana. Katsaus kuitenkin osoittaa, että suomalainen tutkimuskenttä on vuosien varrella laajentunut ja kansainvälistynyt.

Markkinoinnin tutkimuksessa teoreettisen kontribuution lisäksi keskeisessä roolissa ovat liikkeenjohdolliset suositukset. Tämä osaltaan on voinut ohjata tutkimusta matkailumarkkinoinnin aiheisiin, joista suosituimpia ovat olleet matkailijoiden mieltymykset ja kokemukset sekä niihin perustuva palvelujen kehittäminen sekä yritys- että matkailukohdetasolla. Toisaalta nämä tutkimusteemat korostuvat todennäköisesti osaltaan siksi, että Suomessa matkailukontekstissa ensimmäiset liiketaloudellista tutkimusta tehneet professorit keskittyivät markkinointi- ja yrittäjyystutkimukseen. He osaltaan ohjasivat useita tällä hetkellä aktiivisia alan tutkijoita, mikä osaltaan lisäsi markkinointiin ja yrittäjyyteen suuntautuvaa matkailututkimusta. Toisaalta tutkimusteemat ja niiden suosio näyttää peilaavan laajemmin matkailututkimuksessa ollutta trendiä eri tutkimusaloihin liittyvästä julkaisutoiminnasta ja julkaisuiden määrästä (ks. esim. Crouch & Perdue, 2015).

Vaikka suomalainen matkailuliiketoiminnan tutkimus on keskittynyt matkailumarkkinoinnin aiheisiin, sen eri aihealueilla on edelleen tutkimusaukkoja. Esimerkkinä tästä ovat muun muassa markkinointiviestintään liittyvät teemat, kuten yritysten sisäinen ja sidosryhmille suunnattu vastuullisuusviestintä, ja matkanjärjestäjille, lehdistölle tai sosiaalisen median vaikuttajille suunnatut tutustumismatkat. Lisäksi tulevaisuudessa voisi olla mielenkiintoista tutkia laajemmin elokuvien, televisiosarjojen tai kirjojen vauhdittamaa matkailua, erityisesti nyt, kun Suomessa on lähiaikoina toteutettu useita Business Finlandin av-tuotantokannustimen (Business Finland, 2024) tukemia ulkomaisia sarja- ja elokuvahankkeita.

Katsaus kuitenkin osoittaa, että liiketaloustieteellinen matkailututkimus Suomessa kaipasi kipeästi joukkoonsa tutkijoita johtamisen ja organisaation, sekä laskentatoimen ja rahoituksen piiristä. Kuten Nousiainen (2015) Matkailututkimus-lehdessä toteaa, mat-

kailuliiketoiminnan kannattavuus ja menestys on vahvasti sidoksissa motivoituneeseen ja sitoutuneeseen työvoimaan. Siksi lisää tutkimusta tarvittaisiin myös Angerian (2023) peräänkuuluttamasta pitovoimasta, mikä liittyy vahvasti henkilöstövoimavarojen johtamisen, esimiestyön ja yritysstrategian tutkimusalaan. Nopeasti muuttuvassa matkailun toimintaympäristössä tutkimusta kaivataan myös matkailuyritysten resilienssistä ja muuntautumiskyvystä sekä yrittäjyystutkimuksessa erityisesti matkailuyrittäjien hyvinvointiin liittyvistä näkökulmista. Lisäksi tutkimusta kaivattaisiin myös matkailuyritysten hinnoitteluun, kannattavuuteen ja rahoitukseen liittyvistä kysymyksistä, etenkin, kun pandemian vaikutukset ovat nyt normalisoitumassa.

Matkailuliiketoiminnan toimintaympäristöön vaikuttavat yhä enemmän globaalit ilmiöt, kuten ilmastonmuutos ja luontokato sekä teknologian kehitys. Kestävyyssysteemien on ollut mukana myös suomalaisessa matkailuliiketoiminnan tutkimuksessa, mutta pääasiassa kestävyteen liittyvää matkailututkimusta on tehty muilla tieteenaloilla. Matkailuliiketoiminnan tutkimuksella on kuitenkin merkittävä rooli toimialan kestävyden edistämässä ja tähän liittyvälle matkailuliiketoiminnan tutkimukselle on tarvetta myös tulevaisuudessa. Matkailuyrityksissä tehtävien konkreettisten vastuullisuustoimien ja niistä viestimisen lisäksi tutkimustietoa tarvitaan laajemmin esimerkiksi vastuullisen johtajuuden näkökulmasta. Tähän suuntautuvaa tutkimusta on jo meneillään esimerkiksi osana Strategisen tutkimusneuvoston rahoittamaa BIODIFUL-hanketta, jossa tehdään tutkimusta luonnon monimuotoisuutta edistävästä johtajuudesta (esim. Sorakunnas ym., 2024).

Kestävyyssysteemat ja teknologian, kuten tekoälyn, kehitys muuttavat myös matkailumarkkinointia. Teknologian kehitys sekä kestävyteen liittyvät mahdolliset kulutusikäytymisen muutokset haastavat markkinointia etsimään uudelleen omaa rooliaan, ei pelkästään vain myynnin maksimoinnissa, vaan myös laajemman yhteiskunnallisen vaikuttamisen kautta. Muuttuvassa matkailun toimintaympäristössä tarvitaan myös tutkimusta, joka kiinnittää huomiota teknologian kehittymisen vaikutuksista kuluttajakäyttäytymiseen, matkakohteiden ja yritysten johtamiseen ja kehittämiseen sekä itse matkailututkimukseen tarjoamalla uudenlaisia tapoja kerätä ja analysoida tutkimusaineistoja.

Vaikka Suomessa matkailuliiketoiminnan tutkimus on toistaiseksi painottunut markkinointitieteen aihealueisiin, on myös nähtävissä avauksia uusien teemojen ja aihealueiden parissa. Perinteinen liiketoimintatutkimus on monitieteellistynyt, mikä on nähtävissä uusissa tutkimusavauksissa, joissa lähestytään matkailuliiketoimintaa osana laajempaa yhteiskunnallista keskustelua liittyen muun muassa hyvinvointiin, yhteiskunnan digitalisoitumiseen ja kestävyysmurrokseen. Matkailuliiketoiminnan tutkimuksen avulla on mahdollista lisätä ymmärrystä näistä teemoista, ja siitä miten matkailusektorin toimijat voivat osaltaan edesauttaa toimillaan näiden asioiden edistämistä.

Lähteet

Ahlstén, M., Heinonen, J., & Murto, M. (2023). Gamification and Innovation Acceptance Among Finnish DMO's – Case King's road. *Information and Communication Technologies in Tourism 2023*, 275–287. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25752-0_30

- Alakoski, L. (2014). Yritysassiakkaan arvon muodostuminen luontomatkailupalvelusta – arvokeskeisen liiketoimintalogiikan näkökulma. (Julkaisu numero 60) [Väitöskirja, Helsingin yliopisto]. University of Helsinki Open Repository. <http://urn.fi/URN:IS-BN:978-952-10-9789-8>
- Alamäki, A., Pesonen, J., & Dirin, A. (2019). Triggering effects of mobile video marketing in nature tourism: Media richness perspective. *Information Processing & Management*, 56(3), 756–770. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2019.01.003>
- Amey, E. (2023). The distant snowy land where rounded creatures dwell: Experiencing Moomin-Related nostalgia and belonging in Finland. *Matkailututkimus*, 19(2), 6–31. <https://doi.org/10.33351/mt.124944>
- Angeria, M. (2023). Työn merkityksellisyys osana kestäväää matkailutyötä. *Matkailututkimus*, 19(2), 32–44. <https://doi.org/10.33351/mt.127367>
- Aro, K. Suomi, K., & Saraniemi, S. (2018). Antecedents and consequences of destination brand love – A case study from Finnish Lapland. *Tourism Management*, 67, 71–81. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.01.003>
- Beritelli, P. & Bieger, T. (2014). From destination governance to destination leadership – defining and exploring the significance with the help of a systemic perspective. *Tourism Review*, 69(1), 25–46. <https://doi.org/10.1108/TR-07-2013-0043>
- Björk, P. (2014). The DNA of Tourism Service Innovation: A Quadruple Helix Approach. *Journal of the Knowledge Economy*, 5, 181–202. <https://doi.org/10.1007/s13132-014-0183-x>
- Björk, P., & Kauppinen-Räisänen, H. (2011). The Impact of Perceived Risk on Information Search: A study of Finnish Tourists. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11(3), 306–323. <https://doi.org/10.1080/15022250.2011.593358>
- Björk, P., & Kauppinen-Räisänen, H. (2013). Destination countries's risk image as perceived by Finnish Travellers. *Matkailututkimus*, 9(1), 21–38. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90881>
- Björk, P., & Kauppinen-Räisänen, H. (2014a). Contemporary insights to the dynamic pre-trip information sourcing behaviour. *Tourism and Hospitality Research*, 15(1), 39–53. <https://doi.org/10.1177/1467358414553871>
- Björk, P., & Kauppinen-Räisänen, H. (2014b). Culinary-gastronomic tourism – a search for local food experiences. *Nutrition & Food Service*, 44(4), 294–309. <https://doi.org/10.1108/NFS-12-2013-0142>
- Björk, P., & Kauppinen-Räisänen, H. (2016). Local food: a source for destination attraction. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(1), 177–194. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-05-2014-0214>
- Björk, P., & Kauppinen-Räisänen, H. (2017). Interest in eating and drinking? How food affects travel satisfaction and the overall holiday experience. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17(1), 9–26. <https://doi.org/10.1080/15022250.2016.1215871>

- Björk, P., Prebensen, N., Räikkönen, J., & Sundbo, J. (2021) 20 years of Nordic tourism experience research: a review and future research agenda, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 21(1), 26–36. <https://doi.org/10.1080/15022250.2020.1857302>
- Björk, P., & Sfantla, C. (2009). A tripartite model of tourist experience. *Matkailututkimus*, 5(2), 5–18. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90841>
- Björk, P., Tuohino, A., & Konu, H. (2011). Wellbeing Tourism in Finland – a Wide Perspective. *Matkailututkimus*, 7(2), 7–22. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90859>
- Björk, P., & Virtanen, H. (2005). What Tourism Project Managers Need to Know about Co-Operation Facilitators. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 5(3), 212–230. <https://doi.org/10.1080/15022250510014354>
- Bočkus, D., Tammi, T., Vento, E., & Komppula R. (2022). Wellness tourism service preferences and their linkages to motivational factors: a multiple case study. *International Journal of Spa and Wellness*, 6(1) 1–31. <https://doi.org/10.1080/24721735.2022.2139899>
- Bočkus, D., Vento, E., Tammi, T., Komppula, R., & Kolesnikova N. (2023). Comparing the motivations behind wellness tourism in three source markets. *European Journal of Tourism Research*, 33, 3303. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v33i.2786>
- Business Finland. (2024). Audiovisuaalisen alan tuotantokannustin. Noudettu 28.3.2024 osoitteesta, <https://www.businessfinland.fi/suomalaisille-asiakkaille/palvelut/rahoitus/audiovisuaalisen-alan-tuotantokannustin>
- Chen, Y., Xue, T., Tuomi, A., & Wang, Z. (2022). Hotel robots: An exploratory study of Generation Z customers in China. *Tourism Review*, 77(5), 1262–1275. <https://doi.org/10.1108/TR-02-2022-0095>
- Crouch, G. I., & Perdue, R. R. (2015). The disciplinary foundations of tourism research: 1980–2010. *Journal of Travel Research*, 54(5), 536–577. <https://doi.org/10.1177/0047287514559036>
- Dimitrovski, D., Lemmetyinen, A., Nieminen, L., & Pohjola, T. (2021). Understanding coastal and marine tourism sustainability – A multi-stakeholder analysis. *Journal of Destination Marketing & Management*, 19, 100554. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2021.100554>
- Eskola, J., & Suoranta, J. (2008) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen* (8. p.). Tampere: Vastapaino.
- García-Rosell, J.-C. (2013). *A Multi-Stakeholder Perspective on Sustainable Marketing: Promoting Sustainability through Action and Research*. (Julkaisu numero 111) [Väitöskirja, Lapin yliopisto]. Lauda. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/61774>
- García-Rosell, J.-C., Haanpää, M., & Janhunen, J. (2019). ‘Dig where you stand’: Values-based co-creation through improvisation. *Tourism Recreation Research*, 44(3), 348–358. <https://doi.org/10.1080/02508281.2019.1591780>
- García-Rosell, J.-C., Haanpää, M., & Kyyrä, S. (2017). *Matkailun tuotekehitys*. Teoksessa J. Edenheim & H. Ilola (toim.), *Matkailuyrityksen avainkäsitteet* (s. 148–152). Lapland University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-952-0>

- Gretzel, U., Fuchs, M., Baggio, R., Hoepken, W., Law, R., Neidhardt, J., ..., & Xiang, Z. (2020). e-Tourism beyond COVID-19: a call for transformative research. *Information Technology & Tourism*, 22, 187–203. <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00181-3>
- Guo, X., Pesonen, J., & Komppula, R. (2021). Comparing online travel review platforms as destination image information agents. *Information Technology & Tourism*, 23, 159–187. <https://doi.org/10.1007/s40558-021-00201-w>
- Guo, X., Pesonen, J., & Komppula, R. (2022). Analysing online travel reviews to identify temporal changes of a destination image. *European Journal of Tourism Research*, 32, 3209–3209. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v32i.2447>
- Haahti, A. (1986). Finland's competitive position as a destination. *Annals of Tourism Research*, 13(1), 11–35. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(86\)90055-1](https://doi.org/10.1016/0160-7383(86)90055-1)
- Haahti, A. (1989). Entrepreneurs' strategic orientation: modeling strategic behavior in small industrial owner-managed firms. (Julkaisu numero A-64). [Väitöskirja, Aalto-yliopisto]. Helsingin kauppakorkeakoulu. <http://epub.lib.aalto.fi/en/diss/?cmd=show&dissid=142>
- Haahti, A., & Komppula, R. (2005). Experience design in tourism. Teoksessa D. Buhalis, C. Costa, & F. Ford (toim.), *Tourism Business Frontiers* (s. 98–108). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780080455914>
- Haanpää, M. (2017). Event co-creation as choreography. Autoethnographic study on event volunteer knowing. (Julkaisu numero 358). [Väitöskirja, Lapin yliopisto]. Lauda. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-024-1>
- Haanpää, M. (2022). Co-creation as choreography. *Qualitative Market Research*, 25(5), 614–624. <https://doi.org/10.1108/QMR-01-2022-0018>
- Haapakoski, M. (2013). Resurssiperustainen yritysysteistyö pienten palveluyritysten verkostossa. Tapaustutkimus matkailualan verkostosta. (Julkaisu numero 132) [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5379-9>
- Hakala, U., Lemmetyinen, A., & Nieminen, L. (2020). Rebranding a “rather strange, definitely unique” city via co-creation with its residents. *Place Branding and Public Diplomacy*, 16, 316–325. <https://doi.org/10.1057/s41254-020-00173-4>
- Hakala, U., Lemmetyinen, A., & Kantola, S.-P. (2013). Country image as a nation-branding tool. *Marketing intelligence & Planning*, 31(5), 538–556. <https://doi.org/10.1108/MIP-04-2013-0060>
- Hakala, U., & Lemmetyinen, A. (2013). “Culture is the message”: The status of Cultural Capital and its effect on a city's brand equity. *Place Branding and Public Diplomacy*, 9, 5–16. <https://doi.org/10.1057/pb.2012.24>
- Hannonen, O. (2020). In search of a digital nomad: defining the phenomenon. *Information Technology & Tourism*, 22, 335–353. <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00177-z>
- Hannonen, O. (2023). Emergent geographies of digital nomadism: conceptual framing, insights and implications for tourism. *Tourism Geographies*. <https://doi.org/10.1080/14616688.2023.2299845>

- Hannonen, O., Quintana, T. A., & Lehto, X. Y. (2023). A supplier side view of digital nomadism: The case of destination Gran Canaria. *Tourism Management*, 97, 104744. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2023.104744>
- Heikkilä, K., & Rynänen, H. (2014). Havainnointimenetelmän soveltuvuus matkailutuotteen ulkoisessa testauksessa. *Matkailututkimus* 10(1), 25–41. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90898>
- Heinonen, J., & Pesonen, J. (2022). Identifying the elements of Great Online Customer Encounters. Teoksessa Stienmetz, J. L., Ferrer-Rosell, B. & Massimo, D. (toim.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2022* (s. 271–281). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94751-4_24
- Heinonen, J., & Sthapit, E. (2023). Service Agent Driven Co-Created Caring in Chat-Based Customer Service Encounters. *Services Marketing Quarterly*, 45(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/15332969.2023.2288733>
- Hjalager, A.-M., & Konu, H. (2011). Co-branding and co-creation in wellness tourism: The role of cosmeceuticals. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 20(8), 879–901. <https://doi.org/10.1080/19368623.2011.611727>
- Hjalager, A.-M., Tervo-Kankare, K., Tuohino, A., & Konu, H. (2016). Robust Innovation Anchors in Rural Wellbeing Tourism. Teoksessa N. Pappas & I. Bregoli (toim.), *Global Dynamics in Travel, Tourism, and Hospitality* (s. 148–162). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-0201-2.ch009>
- Iloranta, R. (2021). The Challenge of Luxury Experience: Service Provider's Perspective. (Julkaisu numero 259). [Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto]. UEF eRepo. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-4373-6>
- Kangas, H., & Tuohino, A. (2008). Lake Wellness – Uusi itäsuomalainen innovaatio? *Matkailututkimus*, 4(1), 23–41. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90825>
- Karvonen, M., & Komppula, R. (2013). Motivation based segments of Sulkava Rowing Race event visitors. *Event Management*, 17(4), 409–424. <https://doi.org/10.3727/152599513X13769392444701>
- Kim, J.-H., Ritchie, J. R. B., & McCormic, B. (2012). Development of a Scale to Measure Memorable Tourism Experiences. *Journal of Travel Research*, 51(1), 12–25. <https://doi.org/10.1177/0047287510385467>
- Kokkonen, P. & Tuohino, A. (2008) The Challenge of Networking: Analysis of Innovation Potential in Small and Medium-Sized Tourism Enterprises. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 8(1), 44–52. <https://doi.org/10.5367/00000007780007407>
- Komppula, R. (2000). Matkailuyrityksen sitoutuminen verkostoon: tapaustutkimus Pohjois-Karjalan maakunnallinen matkailuverkosto. (Julkaisu numero 30). [Väitöskirja, Lapin yliopisto].
- Komppula, R. (2003). Success and growth in rural tourism micro-businesses in Finland

- financial or life-style objectives? Teoksessa T. Rhodri (toim.), *Small Firms in Tourism: International Perspectives*. *Advances in Tourism Research* (s. 115–138). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780080517285>
- Komppula, R. (2006a). Developing the Quality of a Tourist Experience Product in the Case of Nature-Based Activity Services. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 6(2), 136–149. <https://doi.org/10.1080/15022250600667425>
- Komppula, R. (2006b). Developing Rural Tourism in Finland through Entrepreneurship. Teoksessa T. Rhodri & M. Augustyn (toim.), *Tourism in the New Europe. Perspectives on SME Policies and Practices*. *Advances in Tourism Research Series* (s. 123–134). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780080466040>
- Komppula, R. (2014). The role of individual entrepreneurs in the development of competitiveness for a rural tourism destination – a case study. *Tourism Management*, 40, 361–371. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.07.007>
- Komppula, R. (2016). The role of different stakeholders in destination development. *Tourism Review*, 71(1), 67–76. <https://doi.org/10.1108/TR-06-2015-0030>
- Komppula, R. (2017a). *Matkailumarkkinointi*. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.), *Matkailuyrityksen avainkäsitteet* (s. 132–136). Lapland University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-952-0>
- Komppula, R. (2017b). Tourists' Interpretations of a "Feelgood in Lapland" Holiday – A Case Study. Teoksessa Y.-S. Lee, D. B. Weaver & N. K. Prebensen (toim.), *Arctic Tourism Experiences. Production, Consumption and Sustainability* (s. 100–108). Cabi. <https://doi.org/10.1079/9781780648620.0100>
- Komppula, R., & Alegria, E. (2019). Collaboration and Leadership as Success factors of a Ski Resort - A Multiple Case Study From Finland. Teoksessa U. Pröbstl-Haider, H. Richins & S. Türk (toim.), *Winter Tourism -Trends and Challenges* (s. 476–492). Cabi. <https://doi.org/10.1079/9781786395207.0476>
- Komppula, R., & Gartner, W. C. (2013). Hunting as Travel Experience- an Auto-Ethnographic study of hunting tourism in Finland and USA. *Tourism Management*, 35, 168–180. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.06.014>
- Komppula, R., Hakulinen, S., & Saraniemi, S. (2009). Lapin jouluchartertutteen elinkaari. *Matkailututkimus*, 5(2), 19–42. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90842>
- Komppula, R., Ilves, R., & Airey, D. (2016). Social holidays as a tourist experience in Finland. *Tourism Management*, 52, 521–532. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.07.016>
- Komppula, R., Konu, H., & Vikman, N. (2017). Listening to the sounds of silence: Forest Based Wellbeing Tourism in Finland. Teoksessa J. S. Chen & N. K. Prebensen (toim.), *Nature Tourism* (s. 120–130). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315659640>
- Komppula, R., & Laukkanen, T. (2016). Comparing perceived images with projected images – A case study on Finnish ski destinations. *European Journal of Tourism Research*, 12, 41–53. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v12i.212>

- Komppula R., & Reijonen, H. (2006). Performance Determinants in Small and Micro Tourism Business. *Tourism Review*, 61(4), 13–20. <https://doi.org/10.1108/eb058482>
- Komppula R., & Saraniemi, S. (2005). Organic images of Finland. *Tourism Today*, Fall 2004, 37–51.
- Konu, H. (2010). Identifying potential wellbeing tourism segments in Finland. *Tourism Review*, 65 (2), 41–51. <https://doi.org/10.1108/16605371011061615>
- Konu, H. (2015a). Developing a forest-based wellbeing tourism product together with customers – an ethnographic approach. *Tourism Management*, 49(0), 1–16. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.02.006>
- Konu, H. (2015b). Developing nature-based tourism products with customers by utilizing the Delphi method. *Tourism Management Perspectives*, 14(April 2015), 42–54. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.03.003>
- Konu, H. (2016). Customer involvement in new experiential tourism service development: Evidence in well-being and nature tourism contexts. (Julkaisu numero 123). [Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto]. UEF eRepo. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2180-2>
- Konu, H. (2020). Asiakkaan osallistaminen elämyksellisten matkailupalveluiden kehittämiseen. Teoksessa H. Konu, J. Pesonen, & H. Reijonen (toim.), *Matkailuliiketoimintaa teoriasta käytäntöön* (s. 45–68). Vastapaino.
- Konu, H., Laukkanen, T., & Komppula, R. (2011). Using ski destination choice criteria to segment Finnish ski resort customers. *Tourism Management*, 23(5), 1096–1105. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.09.010>
- Konu, H., Murphy, J., Komppula, R., & Mikkonen, T. (2020). Investigating emotional commitment towards a region and a hotel brand. *International Journal of Hospitality Management*, 87, 102467. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102467>
- Konu, H., & Pesonen, J. (2018). Rural well-being tourism in Northern Euro-e - providing opportunities to enhance quality of life. Teoksessa M. Uysal, M. J. Sirgy, & S. Kruger (toim.), *Managing quality of life in tourism and hospitality* (s. 119–137). Cabi. <https://doi.org/10.1079/9781786390455.0119>
- Konu, H., Tuohino, A., & Komppula, R. (2010). Lake Wellness – A practical example of a new service development (NSD) concept in tourism industries. *Journal of Vacation Marketing*, 16(2), 125–139. <https://doi.org/10.1177/1356766709357489>
- Kulusjärvi, O. (2016). Resort-oriented tourism development and local tourism networks – a case study from Northern Finland. *Fennia*, 194(1), 3–17. Noudettu osoitteesta <https://fennia.journal.fi/article/view/41450>
- Kylänen, M., & Mariani, M. M. (2012). Unpacking the temporal dimension of cooptation in tourism destination: evidence from Finnish and Italian theme parks. *Anatolia*, 23(1), 61–74. <https://doi.org/10.1080/13032917.2011.653632>
- Kylänen, M., & Rusko, R. (2011). Unintentional cooptation in the service industries: The case of Pyhä-Luosto tourism destination in the Finnish Lapland. *European Management Journal*, 29(3), 193–205.

- Lankia, T., Venesjärvi, R., & Pouta, E. (2022). Importance-performance analysis of the fishing tourism service structure: Recreational anglers' preferences on the remote salmon river of Teno in Finland. *Fisheries Research*, 254, 106425. <https://doi.org/10.1016/j.fishres.2022.106425>
- Lassila, H. (2005). Matkailutilan sukupolvenvaihdos talonpoikaisten arvojen ohjaamana prosessina. (Julkaisunumero 40). [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-2260-X>
- Lassila, H., & Komppula, R. (2013). Asiakkaan osallistamismenetelmien vertailua matkailupalvelujen tuotekehityksessä. *Matkailututkimus*, 9(2), 22–37. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90887>
- Lehtinen, J. (1983). Asiakasohjautuva palvelujärjestelmä – käsitteistö ja empiirisiä sovelluksia. (Julkaisu numero 160). [Väitöskirja, Tampereen yliopisto]. Tampereen yliopisto.
- Lemmetyinen, A. (2010). Coordination of cooperation in tourism business networks. (Julkaisu numero A-4). [Väitöskirja, Turun kauppakorkeakoulu]. UTUPub. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-077-3>
- Lemmetyinen, A., & Go, F. M. (2009). The key capabilities required for managing tourism business networks. *Tourism Management*, 30(1), 31–40. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.04.005>
- Lemmetyinen, A. & Saraniemi, S. (2017). Brändit matkailussa. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.), *Matkailututkimuksen avainkäsitteet* (s. 137–141). Lapland University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-952-0>
- Lindblom, A., Lindblom, T., Lehtonen, M. J., & Wechtler, H. (2018). A study on country images, destination beliefs, and travel intentions: A structural equation model approach. *International Journal of Tourism Research*, 20(1), 1–10. <https://doi.org/10.1002/jtr.2148>
- Lindqvist, L. J. & Björk, P. (2000). Perceived safety as an important quality dimension among senior tourists. *Tourism Economics*, 6(2), 151–158. <https://doi.org/10.5367/00000000101297541>
- Matilainen, A., Keskinarkaus, S., & Törmä, H. (2016). The Economic Significance of Hunting Tourism in East Lapland, Finland. *Human Dimensions of Wildlife*, 21(3), 203–222. <https://doi.org/10.1080/10871209.2016.1129652>
- Mikkonen, J., & Lahovuori, I. (2020). Involving events as cocreators of destination brand: The case of South Savo. *Event Management*, 24(2–3), 375–387. <https://doi.org/10.3727/152599519X15506259856075>
- Moilanen, T. (2008). Network brand management: a study of competencies of place branding ski destinations. (Julkaisu numero A-325). [Väitöskirja, Aalto-yliopisto]. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-488-236-1>
- Moilanen, T., & Rainisto, S. (2009). How to Brand Nations, Cities and Destinations. *A Planning Book for Place Branding*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230584594>

- Murphy, J., Gretzel, U., & Pesonen, J. (2021). Marketing robot services in hospitality and tourism: the role of anthropomorphism. Teoksessa S. Kim & D. Wang (toim.), *Future of Tourism Marketing* (s. 16–27). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003176039>
- Mynttinen, S., Logrén, J., Särkkä-Tirkkonen M., & Rautiainen, T. (2015). Perceptions of food and its locality among Russian tourists in the South Savo region of Finland. *Tourism Management*, 48, 455–466. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.12.010>
- Nousiainen, J. (2015). Safariopastus työnä – työ, tekijät ja palkan riittävyys. *Matkailututkimus*, 11(2), 45–60. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90925>
- Nuottila, J., Jutila, S., & Hakkarainen, M. (2017). Kirjallisuuskatsaus: Matkailun jaksamistalous vastuullisuuden viitekehyksessä. *Matkailututkimus*, 13(1–2), 53–70. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/67854>
- Paloniemi, P., Jutila, S., & Hakkarainen, M. (2021). Sharing Economy in Peripheral Tourism Destinations: The Case of Finnish Lapland. Teoksessa M. D. Lucia & E. Giudici (toim.), *Humanistic Management and Sustainable Tourism* (s. 56–74). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003108955>
- Paré, G., Trudel, M. C., Jaana, M., & Kitsiou, S. (2015). Synthesizing information systems knowledge: A typology of literature reviews. *Information & management*, 52(2), 183–199. <https://doi.org/10.1016/j.im.2014.08.008>
- Partanen, M. (2022). Social Innovations for Resilience—Local Tourism Actor Perspectives in Kemi, Finland. *Tourism Planning & Development*, 19(2), 143–163. <https://doi.org/10.1080/21568316.2021.2001037>
- Pasanen, K. (2023). Vakuuttava vastuullisuusviestintä maaseutumatkailuyrityksen markkinointiviestinnässä. (Julkaisu numero 308). [Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto]. UEF eRepo. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-5007-9>
- Pasanen, K. (2020). Vastuullisuusviestinnällä kohti kestävämpää matkailua. Teoksessa H. Konu, J. Pesonen, & H. Reijonen (toim.), *Matkailuliiketoimintaa teoriasta käytäntöön* (s. 99–124). Vastapaino.
- Pasanen, K. (2022). Mikä maaseutumatkailutuotteen vastuullisuudessa kiinnostaa? Mökki-matkailutuotteen vastuullisuusviestintä eri kohderyhmien näkökulmista. *Maaseutututkimus*, 30(2), 8–38. <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.124993>
- Pasanen, K., & Konu, H. (2016). Use of Social Media for New Service Development by Finnish Event and Festival Organizers. *Event Management*, 20(3), 313–325. <https://doi.org/10.3727/152599516X14682560744550>
- Pasanen, K., Konu, H. & Koponen, J. (2023). Matkailuyrityksen vakuuttava vastuullisuusviestintä – millaiset retoriset keinot ja vastuullisuusisällöt vetoavat suomalaisiin kuluttajiin? *Matkailututkimus*, 19(1), 29–54. <https://doi.org/10.33351/mt.125275>
- Pasanen, K., Pesonen, J., Murphy, J., Heinonen, J., & Mikkonen, J. (2019). Comparing Tablet and Virtual Reality Glasses for Watching Nature Tourism Videos. Teoksessa J. Pesonen

- & J. Neidhardt (toim.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2019*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05940-8_10
- Pasanen, K., Taskinen, H. & Mikkonen, J. (2009). Impacts of Cultural Events in Eastern Finland – Development of a Finnish Event Evaluation Tool. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 9(2–3), 112–129. <https://doi.org/10.1080/15022250903119546>
- Pellinen, J. (2003). Making price decisions in tourism. *International Journal of Hospitality Management*, 22(2)217–235. [https://doi.org/10.1016/S0278-4319\(03\)00019-7](https://doi.org/10.1016/S0278-4319(03)00019-7)
- Peltonen, A., Komppula, R., & Ryhänen, H. (2004). Overview of SMEs in Tourism, Finland. Teoksessa A. Morrison & T. Rhodri (toim.), *SMEs in Tourism. An International Review* (s. 25–33). ATLAS Special Interest Group.
- Pesonen, J. (2011). Tourism marketing in Facebook: Comparing rural tourism SME's and larger tourism companies in Finland. Teoksessa R. Law, M. Fuchs & F. Ricci (toim.), *Information and communication technologies in tourism 2011* (s. 537–546). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-7091-0503-0_43
- Pesonen, J. (2013). Information and communications technology and market segmentation in tourism: a review. *Tourism Review*, 68(2), 14–30. <https://doi.org/10.1108/TR-02-2013-0006>
- Pesonen, J. (2014). Testing segment stability: Insights from a rural tourism study. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 31(6), 697–711. <https://doi.org/10.1080/10548408.2014.884965>
- Pesonen, J. (2015). Targeting rural tourists in the internet: Comparing travel motivation and activity-based segments. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 32(3), 211–226. <https://doi.org/10.1080/10548408.2014.895695>
- Pesonen, J. (2020). Management and leadership for digital transformation in tourism. Teoksessa Z. Xiang, M. Fuchs, U. Gretzel, & W. Höpken (toim.), *Handbook of e-Tourism* (s. 1–34). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05324-6_68-1
- Pesonen J., Holmberg, I., & Komppula, R. (2016). Vapaaehtoistyöntekijöiden motivaatiot ja sitoutuneisuus kulttuuritapahtumaan: Case Ilosaarirock. *Matkailututkimus*, 12(1), 9–27. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90938>
- Pesonen, J., & Horster, E. (2012). Near field communication technology in tourism. *Tourism Management Perspectives*, 4, 11–18. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2012.04.001>
- Pesonen, J., Komppula, R., Kronenberg, C., & Peters, M. (2011). Understanding the relationship between push and pull motivations in rural tourism. *Tourism Review*, 66(3), 32–49. <https://doi.org/10.1108/16605371111175311>
- Pesonen J., Komppula, R., & Murphy, J. (2019). Plastic loyalty – Investigating loyalty card programs for a Finnish hotel chain. *Tourism Management*, 73, 115–122. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.01.023>
- Pesonen, J., Komppula, R., & Riihinen, A. (2015). Typology of senior travellers as users of tourism information technology. *Information Technology & Tourism*, 15, 233–252. <https://doi.org/10.1007/s40558-015-0032-1>

- Pesonen, J., & Pasanen, K. (2017). A closer look at tourist information search behaviour when travelling abroad: What is the role of online marketing in choice of destination? Teoksessa R. Schegg & B. Stangl (toim.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2017* (s. 431–443). https://doi.org/10.1007/978-3-319-51168-9_31
- Pesonen, J. A., & Tuohino, A. (2017). Activity-based market segmentation of rural well-being tourists: Comparing online information search. *Journal of Vacation Marketing*, 23(2), 145–158. <https://doi.org/10.1177/1356766715610163>
- Pulkkinen T., Vepsäläinen, M., Konu, H., Pasanen, K., & Komppula, R. (2023). Mytologiasta vetovoimaa? – Kalevalan kiinnostavuus itäaasialaisten kohderyhmien näkökulmasta. *Matkailututkimus*, 19(1), 6–28. <https://doi.org/10.33351/mt.122979>
- Rautamäki, H. (2013). ”Omassa firmassa ei tunteja lasketa”. Psykologinen omistajuus ja työniilo matkailun perheyrittäjien kertomana. (Julkaisu numero 131) [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5362-1>
- Renfors, S.-M. (2013). Myyjän toiminnan laatu kuluttajapalvelujen myyntikohtaamisessa - ostajan näkökulma myyjän suoritusarviointiin. [Väitöskirja, Turun yliopisto]. <https://www.utupub.fi/handle/10024/91505>
- Repo, R. & Pesonen, J. (2022). Identifying the Main Service Elements for Customer-Oriented Live Guided Virtual Tours. Teoksessa J. L. Stienmetz, B. Ferrer-Rosell, & D. Massimo (toim.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2022* (s. 213–225). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94751-4_19
- Riikonen, V., Pesonen, J., & Heinonen, J. (2021). A Netnographic Study of Consumer Value in Slow Travel. Teoksessa W. Wörndl, C. Koo, J. L. Stienmetz (toim.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2021* (s. 175–187). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-65785-7_15
- Rinne, P., & Saastamoinen, O. (2005). Local Economic Role of Nature-based Tourism in Kuhmo Municipality, Eastern Finland. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 5(2), 89–101. <https://doi.org/10.1080/15022250510014363>
- Rojas, A., & Tuomi, A. (2022). Reimagining the sustainable social development of AI for the service sector: the role of startups. *Journal of Ethics in Entrepreneurship and Technology*, 2(1), 39–54. <https://doi.org/10.1108/JEET-03-2022-0005>
- Rusko, R. (2014). Shopping centres and tourism destinations: similarities and differences according to cases in Finland. *Managing Leisure*, 19(1), 71–87. <https://doi.org/10.1080/13606719.2013.849504>
- Rusko, R., Kylänen, M., & Saari, R. (2009). Supply chain in tourism destinations: the case of Levi Resort in Finnish Lapland. *International Journal of Tourism Research*, 11(1), 71–87. <https://doi.org/10.1002/jtr.677>
- Saari, S., Grénman, M., & Varhelahti, M. (2023). The relationships between happiness, wellness tourist motivation and tourism destination among Finnish wellness travellers: insights from the world's happiest nation. *International Journal of Spa and Wellness*, 6(3), 305–328. <https://doi.org/10.1080/24721735.2023.2263310>

- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus?: Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja.
- Saraniemi, S. (2009a). Destination Branding in a country context. A case study of Finland in the British Market. [Väitöskirja, Joensuun yliopisto]. UEF eRepo. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-219-265-3>
- Saraniemi, S. (2009b). From familiarity tours to media representations: Finland in the British press. *Tourism Analysis*, 14, 209–219. <https://doi.org/10.3727/108354209789116565>
- Saraniemi, S., & Komppula, R. (2019). The development of a destination brand identity: a story of stakeholder collaboration. *Current Issues in Tourism*, 22(9), 1116–1132. <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1369496>
- Schumacher S., & Komppula R. (2016). A case study on service recovery: Frontline employees' perspectives and the role of the empowerment. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 7(2), 117–127. <https://doi.org/10.1515/ejthr-2016-0014>
- Sfandla, C., & Björk, P. (2012). Tourism Experience Network: Co-creation of Experiences in Interactive processes. *International Journal of Tourism Research*, 15(5), 495–506. <https://doi.org/10.1002/jtr.1892>
- Sievänen T., Neuvonen, M., & Pouta, E. (2011). National Park Visitor Segments and their Interest in Rural Tourism Services and Intention to Revisit. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11(sup1), 54–73. <https://doi.org/10.1080/15022250.2011.638210>
- Sorakunnas, E. (2022). The Consumer Value of Nature-based Tourism: An Examination of National Park Visitors. (Julkaisu numero 283) [Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto]. UEF eRepo. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-4631-7>
- Sorakunnas, E., Räikkönen, J., Konu, H., Grenman, M. & Tyrväinen, L. (2024). Biodiversity, Leadership, and Resilience in a National Sustainable Tourism Program. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/15022250.2024.2332308>
- Sthapit, E. (2019). Exploring the antecedents of value co-creation: guests' perspectives on Finnish hotels. *Anatolia. An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 30(1), 140–142. <https://doi.org/10.1080/13032917.2018.1550660>
- Sthapit, E. (2019). Memories of gastronomic experiences, savoured positive emotions and savouring processes. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 19(2), 115–139. <https://doi.org/10.1080/15022250.2017.1402702>
- Sthapit, E., & Björk, P. (2019a). Relative contributions of souvenirs on memorability of a trip experience and revisit intention: A study of visitors to Rovaniemi, Finland. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 19(1), 1–26. <https://doi.org/10.1080/15022250.2017.1354717>
- Sthapit, E., & Björk, P. (2019b). Sources of value co-destruction: Uber customer perspectives. *Tourism Review*, 74(4), 780–794. <https://doi.org/10.1108/TR-12-2018-0176>
- Sthapit, E., & Björk, P. (2020). Towards a better understanding of interactive value formation: Three value outcomes perspective. *Current Issues in Tourism*, 23(6), 693–706. <https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1520821>

- Sthapit, E., Coudounaris, D., & Björk, P. (2019). Extending the memorable tourist experience construct: An investigation of memories of local food experiences. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 19(4-5), 333-353. <https://doi.org/10.1080/15022250.2019.1689530>
- Suni, J., & Komppula, R. (2012). SF-Film-village as a Movie Tourism Destination - A Case Study of Movie Tourist Push Motivations. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 29(5), 460-471. <https://doi.org/10.1080/10548408.2012.691397>
- Suni, J., & Pesonen, J. (2019). Hunters as tourists – an exploratory study of push-pull motivations. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 19(2), 175-191. <https://doi.org/10.1080/15022250.2017.1407668>
- Tahvanainen, N., Vatanen, E., & Komppula, R. (2012). Matkailun paikallistaloudellisten vaikutusten mittaamisen menetelmien yhdistäminen – Savonlinnan seutukunnan matkailu vuonna 2010. *Matkailututkimus*, 8(2), 7-23. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90876>
- Tervo-Kankare, K. (2019). Entrepreneurship in nature-based tourism under a changing climate. *Current Issues in Tourism*, 22(11), 1380-1392. <https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1439457>
- Tilastokeskus (2024). Innovaatio. Noudettu 28.3.2024 osoitteesta, <https://www.stat.fi/meta/kas/innovaatio.html>
- Tohmo, T. (2018). The economic impact of tourism in Central Finland: a regional input-output study. *Tourism Review*, 73(4), 521-547. <https://doi.org/10.1108/TR-04-2017-0080>
- Tuohino, A., & Konu, H. (2014). Local stakeholders' views about destination management: who are leading tourism development. *Tourism Review*, 69(3), 202-215. <https://doi.org/10.1108/TR-06-2013-0033>
- Tuohino, A. & Honkanen, A. (2015). On the Way to Sustainable (Well-Being) Tourism Destination? The Case of Savonlinna Town in Finland. *Tourism Analysis*, 20(4), 355-367. <https://doi.org/10.3727/108354215X14400815080325>
- Tuomi, A., Tussyadiah, I. P., & Hanna, P. (2021). Spicing up hospitality service encounters: the case of Pepper™. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(11), 3906-3925. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-07-2020-0739>
- Tuomi, A., Jianu, B., Roelofsen, M., & Ascenção, M. P. (2023). Riding Against the Algorithm: Algorithmic Management in On-Demand Food Delivery. Teoksessa B. Ferrer-Rosell, D. Massimo, & K. Berezina (toim.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2023* (s. 28-39). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25752-0_3
- Tuomi, A., & Ascenção, M. P. (2023). Intelligent automation in hospitality: exploring the relative automatability of frontline food service tasks. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6(1), 151-173. <https://doi.org/10.1108/JHTI-07-2021-0175>
- Turunen, H. (2009). The internationalisation of location-bound service SMEs – Resources and Networks in Finnish Tourism companies. (Julkaisu numero A-12). [Väitöskirja, Turun kauppakorkeakoulu] UTUPub. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-022-3>

- Turunen, L., Komppula, R., & Suni, J. (2020). Kalastusmatkailuelämyksen asiakasarvo. *Matkailututkimus*, 16(1), 35–54. <https://doi.org/10.33351/mt.83249>
- Tussyadiah, I. P., & Pesonen, J. (2016). Impacts of peer-to-peer accommodation use on travel patterns. *Journal of Travel Research*, 55(8), 1022–1040. <https://doi.org/10.1177/0047287515608505>
- Tussyadiah, I. P., & Pesonen, J. (2018). Drivers and barriers of peer-to-peer accommodation stay—an exploratory study with American and Finnish travellers. *Current Issues in Tourism*, 21(6), 703–720. <https://doi.org/10.1080/13683500.2016.1141180>
- Tussyadiah, I., Tuomi, A., Ling, E., Miller, G., & Lee, G. (2022). Drivers of organizational adoption of automation. *Annals of Tourism Research*, 93, 103308. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103308>
- Ukpabi, D. C., & Karjaluoto, H. (2017). Consumers' acceptance of information and communications technology in tourism: A review. *Telematics and Informatics*, 34(5), 618–644. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2016.12.002>
- Ukpabi, D. C., & Karjaluoto, H. (2018). What drives travelers' adoption of user-generated content? A literature review. *Tourism Management Perspectives*, 28, 251–273. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2018.03.006>
- Ukpabi, D. C., Aslam, B., & Karjaluoto, H. (2019). Chatbot adoption in tourism services: A conceptual exploration. Teoksessa S. Ivanov & C. Webster (toim.), *Robots, artificial intelligence, and service automation in travel, tourism and hospitality* (s. 105–121). Emerald. <https://doi.org/10.1108/978-1-78756-687-320191006>
- Vento E., Tammi T., McCabe S. & Komppula R. (2020). Re-evaluating well-being outcomes of social tourism: Evidence from Finland. *Annals of Tourism Research*, 85, 103085, 1–21. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103085>
- Vieru, M. (2015). Do Tourism Firms with Female CEOs Hold Higher Levels of Cash? *Matkailututkimus*, 11(2), 24–44. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90924>
- Väisänen, H.-M., Uusitalo, O. & Ryyänen, T. (2023). Towards sustainable servicescape – tourists' perspectives of accommodation service attributes. *International Journal of Hospitality Management* 110, (April 2023), 103449. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2023.103449>

Kriittinen yhteiskuntatieteellinen matkailututkimus Suomessa

Critical social scientific tourism research in Finland

Outi Rantala, Professori, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

José-Carlos García-Rosell, Professori, Oulun yliopisto, Oulun yliopiston kauppakorkeakoulu

Minni Haanpää, Yliopistonlehtori, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Anna-Emilia Haapakoski, Yliopisto-opettaja, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Maria Hakkarainen, Yliopistonlehtori, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Emily Höckert, Tohtoritutkija, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Salla Jutila, Yliopisto-opettaja, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Monika Lüthje, Yliopistonlehtori, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Minna Nousiainen, Yliopisto-opettaja, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Soile Veijola, Professori Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Tiivistelmä

Tässä katsausartikkelissa Lapin yliopiston matkailututkijat tarkastelevat teemoja, joiden voidaan katsoa sijoittuvan suomalaisen kriittisen yhteiskuntatieteellisen matkailututkimuksen keskiöön. Uuden työn, matkailun vastuullisen talouden, hitauden ja läheisyyden, monilajisuuden, osallisuuden ja kulttuurisensitiivisyyden teemojen kautta on viime vuosina rakennettu aktiivisesti tutkimusta, jota voisi kuvailla Matkailututkimuksen pohjoista koulukuntaa (Nordic School of Tourism Research) edustavaksi tutkimukseksi – tutkimukseksi, joka pyrkii muun muassa purkamaan vastakkainasetteluita (kuten me ja toiset, luonto ja kulttuuri) ja ottaa aktiivisesti kantaa siihen, millaisia matkailun maailmoja tutkijat ovat tutkimuksen kautta luomassa. Kriittinen yhteiskun-

tatieteellinen tutkimusote näkyy käsillä olevan katsauksen teemoissa myös siinä, että useampi teemoista tuo esiin myös muiden kuin ihmistoimijoiden roolin yhteiskuntatieteellisiä kysymyksiä käsiteltäessä.

Avainsanat: kriittinen matkailututkimus, yhteiskuntatieteellinen matkailututkimus, relationaalinen lähestymistapa, osallisuus, vastuullinen matkailu

Abstract

In this review article, tourism researchers from the University of Lapland examine themes that have become central to the critical social scientific tourism research in Finland. In recent years, themes such as new work, responsible tourism economy, slowness and proximity, multi-species approach, inclusion, and cultural sensitivity have actively constructed research that could be described as research representing the Nordic School of Tourism Research. It seeks, among other things, to deconstruct dichotomies (such as us and others, nature, and culture) and takes an active position in the kinds of tourism worlds researchers are creating through their work. The critical research approach can be seen in the themes of the present review, for instance, in that, several of them also highlight the role of non-human actors in addressing social scientific questions.

Keywords: critical tourism studies, social sciences, relational approach, participatory approach, responsible tourism

Johdanto

Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutin johtaja Johan Edelheim summasi vuonna 2015 matkailututkimuksessa kahdenkymmenen vuoden aikana tapahtuneita muutoksia seuraavasti: Vuonna 1994 maailmassa oli noin 5 matkailuun ja 15 vieraanvaraisuuteen keskittyvää tieteellistä lehteä, kun vuonna 2015 näiden alojen tieteellisiä lehtiä julkaistiin eri puolilla maailmaa melkein 200. Edelheimin mukaan lehtien suuri määrä kertoi osaltaan matkailututkimuksen kypsyemisestä alana ja matkailututkimuksen sisällä tapahtuneesta erikoistumisesta ja eriytyneistä intresseistä. Edelheim myös arvioi tuolloin matkailukoulutuksen saavuttaneen kehityshuippunsa, sillä matkailun koulutusohjelmien kasvu länsimaissa oli kääntynyt laskuun ja uusia ohjelmia perustettiin lähinnä Aasiassa, Afrikassa ja Etelä-Amerikassa. Hänen mukaansa matkailun koulutusohjelmien väheneminen länsimaissa saattoi johtua ainakin osaksi siitä, että akateemisen tutkimuksen sijaan kaivattiin pikemminkin selvityksiä ja markkinatutkimuksia politiikkojen, aluekehittäjien ja paikallisten yrittäjien tarpeisiin – ja käytännön osajia alan työvoimapulaan (Edelheim, 2015, s. 11–12).

Nyt lähes kymmenen vuotta myöhemmin käydään kansainvälisesti keskustelua matkailun koulutusohjelmien houkuttelevuudesta, ja esimerkiksi Australiassa, Isossa-Britanniassa ja Uudessa-Seelannissa opiskelijamäärät ovat laskussa ja matkailututkimuksen laitoksia uhkaa sulkeminen (Morgan, ei vl.). Kuitenkin tieteelliselle tutkimukselle on tässä ajassa merkittävä tarve. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen vaikutukset näkyvät jo monilla

matkailun kohdealueilla, ja tutkimuksen avulla tulee löytää keinoja ennakoida ja vastata sekä elinkeinon aiheuttamiin ympäristövaikutuksiin että muuttuvan ilmaston tuomiin haasteisiin. Matkailututkimukselle on niin ikään erityistä kysyntää kasvavien matkailijamäärien hallinnan ja vaikutusten ymmärtämiseksi. Lisäksi laajemmat yhteiskunnalliset kysymykset, kuten työn ja vapaa-ajan murros, globaalien liikkuvuuden kysymykset sekä talouden vaihtoehtoiset järjestäytymisen tavat sopivat hyvin matkailututkijoiden tarkastelun kohteeksi.

Kriittistä matkailututkimusta kehittäneet tutkijat ovat tuoneet esiin, kuinka alan kypsyminen ei ole johtanut vain määrälliseen tutkimuksen lisääntymiseen, vaan myös siihen, että matkailututkimus on pyrkinyt ymmärtämisen ja tarkastelun ohella rohkeasti muuttamaan asioita – luomaan oikeudenmukaisempaa ja vastuullisempaa maailmaa (Pritchard ym., 2011; Morgan & Pritchard, 2015). Voidaan ajatella, etteivät selvitykset ja markkinatutkimukset tai osaavien työntekijöiden koulutus yksin riitä vastaamaan käsillä oleviin tarpeisiin, vaan tarvitaan tutkimusta, joka nostaa esille esimerkiksi sukupuoleen, etnisyyteen, lajien väliseen tasa-arvoon ja vammaisuuteen liittyviä näkökulmia, ja joka kysyy mistä matkailussa ylipäätään tulisi olla kyse nyt ja tulevaisuudessa.

Lapin yliopiston matkailututkijat ovat olleet aktiivisesti viemässä eteenpäin kriittistä matkailututkimusta ja koulutusta, osana kansainvälisiä verkostoja kuten Critical Tourism Studies (CTS) ja Tourism Education Futures Initiative (TEFI). Tässä katsausartikkelissa tarkastelemme teemoja, joiden voidaan katsoa sijoittuvan suomalaisen kriittisen yhteiskuntatieteellisen matkailututkimuksen keskiöön. Näiden teemojen kautta olemme viime vuosina rakentaneet aktiivisesti tutkimusta, jota voisi kuvailla *Matkailututkimuksen pohjoista koulukuntaa* (Nordic School of Tourism Research) edustavaksi tutkimukseksi. Tällä viittaamme juuri kriittiseen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen, joka esimerkiksi pyrkii purkamaan vastakkainasetteluita (kuten me ja toiset, luonto ja kulttuuri) ja ottaa aktiivisesti kantaa siihen, millaisia matkailun maailmoja pyrimme tutkimuksen kautta luomaan. Tämä näkyy käsillä olevan katsauksen teemoissa, joista useampi tuo esiin esimerkiksi muidenkin kuin ihmistoimijoiden roolin yhteiskuntatieteellisiä kysymyksiä käsiteltäessä.

Katsausartikkelin aluksi matkailun yhteiskuntatieteellistä tutkimusta Suomessa yhdessä Eeva Jokisen kanssa käynnistämässä ollut Soile Veijola (esim. 1986; 1990) kuvaa, kuinka suomalaiset tutkijat ovat tuoneet matkailututkimuksen näkökulmia niin kansalliseen kuin kansainväliseen työn tutkimukseen tarkastelemalla matkailutyötä tyypillisenä uuden työn muotona. Toisena teemana Minni Haanpää, Maria Hakkarainen ja José-Carlos García-Rosell esittelevät kuinka taloutta ja liiketoimintaa on alettu tarkastella kriittisen yhteiskuntatutkimuksen viitekehyksin ja metodein. Anna-Emilia Haapakoski ja Minna Nousiainen puolestaan haastavat matkailun etäisyyskeskisyttä kohdistamalla huomion lähimatkailun ja hitaan matkailun käsitteisiin, ja Emily Höckert ja Outi Rantala matkailun ihmiskeskeisyyttä esittelemällä monilajista lähestymistapaa soveltavia suomalaisia matkailututkimuksia. Katsausartikkelin päättävät Salla Jutilan matkailun osallisuuden näkökulmia ja Monika Lüthjen kulttuurisensitiivisyyttä avaavat teemat. Artikkelin lopuksi poh-

dimme kriittisen tutkimusotteen merkitystä, kun tarkastelemme ja visioimme matkailun mahdollisuuksia osana meneillään olevaa laajempaa kestävyys siirtymää.

Turismi uutena työnä

Koska 2000-luvun alussa Lapin yliopiston matkailuoppiaineen ja sosiologian yhteiselle Vapaa-aika ja matkailu -kurssille ei löytynyt luennoitsijaa aiheesta matkailu työnä, päätti tämän osion kirjoittaja hakea aiheelle rahoitusta Suomen Akatemialta ja kokosi sitä varten kahdeksan hengen tutkijaryhmän rakentamaan tutkimussuunnitelmaa. Tourism as Work -hanke (Haanpää ym., 2005) sai rahoituksen vuosille 2006–2009. Hankkeessa kysyttiin, mitä tapahtuu, kun yhden lomasta ja vapaa-ajasta tulee toisen työtä – yhteiskunnassa, jossa kulttuuri- ja vapaa-ajanteollisuus laajenee ennennäkemättömällä tavalla tuottaakseen sisältöjä ihmisten vapaa-ajalle. Tutkimus paneutui siihen, miten matkailutyötä tuotetaan ja neuvotellaan matkailun käytännöissä, taidoissa, tiedoissa ja sosiaalisissa järjestelyissä.

Turismia tutkittiin työn, tiedon ja hoivan risteyksenä, mikä oli monellakin tapaa tuore näkökulma matkailuun. Harvoin kaksi asiaa mielletään yhtä vastakkaisiksi kuin työ ja matkailu. Työ on aina nähty yhteiskunnallisesti keskeisenä sosiaalisena maailmana, mutta matkailu ja lomanvietto puolestaan marginaalisina asioina (ks. Jokinen & Veijola, 1990). Kun matkailun todellisuutta tarkastellaankin työn ja työntekijöiden näkökulmasta, mieli-kuva ja käsitys matkailusta ”vapaa-ajan valtakuntana” muuttuu.

Erityisen huomion kohteena olivat perinteisten elinkeinojen yhteensovittaminen matkailutyöhön, kulttuurisia kompetensseja hyödyntävän työn muodot sekä sukupuolitettut ja ruumiillistuneet työmaisemat ja performanssit. Teemoja yhdisti ajatus matkailutyöstä tyyppillisenä ”uuden työn” (*new work*) muotona: prekaarina kognitiivisena tieto- ja hoivatyönä, osana uutta palvelutaloutta ja luonnon ja teknologian monimutkaista suhdetta. Tutkimuksen mukaan (ks. Adkins, 2005; 2007; Adkins & Jokinen, 2008; Hardt, 1999; Hochschild, 1983; Jokinen, 2010; Skeggs, 2004; Sennett, 1998; Veijola ym., 2013; Vähämäki, 2009) uudessa työssä pätevytyminen työhön kokemuksen, koulutuksen ja elämänmittaisen uran avulla on korvautunut puolin ja toisin sitoutumattomilla, lyhytaikaisilla työsuhteilla: työntekijät orientoituvat ennakoimaan seuraavaa hetkeä pikemminkin kuin nojaamaan hankkimaansa kokemukseen. Uudessa työssä painopiste on työn ja työperformanssin suorittaneen työntekijän yleisövaikutuksissa – asiakastyytyväisyydessä – eikä niinkään työn näkyvissä materiaalisissa tai tiedollisissa vaikutuksissa.

Matkailun työpaikat ovat usein prekaareja eli pienipalkkaisia, osapäiväisiä tai sesonkiluonteisia pätkätöitä, joissa hyödynnetään työntekijöiden persoonallisuutta, ulkonäköä ja tyyliä, vuorovaikutustaitoja ja muiden ihmisten tarpeiden ennakointia ja täyttämistä – toisin sanoen naisellisiksi miellettyjä eli ”naistapaisia” (Veijola, 1992; ks. myös Veijola & Jokinen, 2001, s. 104–112, 230) taitoja ja performansseja. Veijola ja Jokinen (2008) nimesivätkin ilmiön ”emännöinti- ja piikomisyyhteiskunnaksi” (*Hostessing Society*), jossa työelämässä palkittavaksi, suotuisia yleisövaikutuksia tuottaviksi kompetensseiksi nousseista naisellisuuden naistapaisista performansseista ei kuitenkaan palkitakaan naisia, joilta niitä odotetaan ”luonnostaan”. Ainoastaan miesten kohdalla naisellisuuden performanssit eli

ennakoiva ja hoivaava vieraanvaraisuus tunnistetaan ja tunnustetaan persoonasta irralliseksi (*tangible*) työsuoritukseksi eikä synnynnäiseksi (*intangible*) ominaisuudeksi (Veijola, 2009).

Feministisen teoretisoinnin rinnalla keskeisinä uuden työn tutkimusalueina olivat markkinatoimijoiden episteemiset toimijuudet ja erityisesti pienten yritysten ja niiden työntekijöiden aliarvostettu tieto (esim. Valtonen, 2009), luontomatkailuun liittyvä opastaminen työnä (esim. Rantala, 2010; Valkonen, 2009; Veijola, 2007) sekä matkailutyön ja muun työn yhteensovittaminen maaseutuyhteisöissä, jossa ”vanha työ”, esimerkiksi poronhoito, kohtaa matkailijoille elämyksiä tuottavan uuden työn (esim. Hakkarainen, 2009; Tuulentie, 2009).

Lapin yliopiston ja Metlan (nykyisin Luke) tutkijoiden yhteistyö samoin kuin hankkeen kansainvälinen yhteistyö toivat yhteen sosiologiaa, feminististä teoriaa, kriittistä kuluttajatutkimusta, kulttuurintutkimusta, kulttuurimaantiedettä ja matkailun liiketoimintaa. Monitieteisyys laajensi ja syvensi ymmärrystä matkailutyön moniulotteisuudesta. Yhteiskunnallista vaikuttavuutta tavoiteltiin niin tiedeyhteisölle kuin suurelle yleisöllekin suunnatulla, koko hankkeen voimin kirjoitetulla *Töissä tunturissa* -kirjalla (Valkonen & Veijola, 2008); teos päättyi mm. Tunturi-Lapin työvoimakeskuksen perehdytysoppaaksi uusille matkailualan työnhakijoille.

Matkailutyötä on esitelty myös Matkailututkimus-lehdessä (ks. García-Rosell ym., 2016; Nousiainen, 2015; Renfors, 2017; Räikkönen, 2016) viime vuosina ja muistakin näkökulmista kuin uuden työn viitekehyksestä. Jos matkailutyötä koskevan uuden ja yhtä laajan tutkimushankkeen käynnistäisi tällä hetkellä, viisitoista vuotta hankkeen päättymisen jälkeen, olisi tutkijoiden huomioitava nykytietämys maapallon elinolosuhteiden huononemisen kiihtymisestä ja sen seurauksista kaikille eliölajeille. Pelkästään työpaikkojen määrällinen kasvu ei riittäisi onnistumisen mittariksi – työtehtävien ja -ympäristöjen tulisi tukea kestävää kehitystä. Näkökulmaa olisi laajennettava myös elämystuotannosta ja palvelumaiseman osana toimivista työntekijöistä matkailun infrastruktuuriin. Matkailuun liittyvä maankäyttö, kiinteistöjalostus ja rakennusteollisuuden intressejä palveleva uudisrakentaminen ovat ottaneet entistäkin hallitsevamman roolin – miestapaisina ja -valtaisina toimialoina – matkailun kehittämisessä. Painopiste on siirtynyt vieraanvaraisuuden sosiaalisista käytännöistä ja ruumiillistumisesta majoituskapasiteetin ja modernien mukavuuksien maksimoimiseen. Kestävän kehityksen kannalta suunta on ongelmallinen.

Kasvua tavoittelevana taloudellisena voimana matkailu koki vakavan takaiskun Covid-19 pandemiavuosien aikana. Taloudellista riippuvuutta aiheuttavana, alueen suurimpana tai ainoana elinkeinona se osoittautui haavoittuvaiseksi etenkin teollisessa mittakaavassa harjoitettuna. Koska matkailuala koettiin pandemia-aikana epävarmaksi työnantajaksi, monet vaihtoivat alaa, mitä puolestaan seurasi työvoimapula pandemian jälkeen. Ympäristökriisi haastaa *business-as-usual* -ajattelun matkailussakin. Juuri nyt olisikin tärkeää tutkia, missä määrin matkailuelinkeino kykenee uudistumaan ja nojaamaan ilmastonmuutosta ja luonnon monimuotoisuutta hidastaviin eikä kiihdyttäviin toimenpiteisiin. Millä ehdoin prekaaria työvoimaa tarvitsevasta toimialasta voisi kehkeytyä laaja-alaisesti

ymmärrettyä hyvinvointia edistävää, koulutukseen ja kokemukseen perustuvaa sekä hyvin palkattua työtä eri-ikäisille ihmisille? Voisiko matkailu yhteensovittaa ”vanhan työn” ja ”uuden työn” parhaat puolet? Tutkimusta tarvitaan myös erilaisten vähemmistöjen (LGBT-QIA+, maahanmuuttajat, etniset vähemmistöt, vammaiset) asemasta matkailualan töissä samoin kuin työntekijöihin kohdistuvasta epäasiallisesta käytöksestä – viime mainitusta kertovan laajan uutisjuttusarjan tekijä Lapin Kansassa palkittiin keväällä 2024 ansaitusti vuoden journalisti -palkinnolla.

Matkailun vastuullinen talous

Vastuullisen talouden viitekehyksessä matkailun liiketoiminnan kontekstit, toimijat ja toimintaympäristöt nähdään ja ymmärretään yhteiskunnan osana, ei irrallisena yksittäisenä toimialana. Taloutta ja liiketoimintaa on näin ollen alettu tarkastella kriittisen yhteiskuntatutkimuksen viitekehyksin ja metodein. Kriittinen yhteiskuntatutkimus tarkastelee taloutta ja liiketoimintaa positivistiseen tutkimukseen nähden epäsoinnaisista näkökulmista, käyttäen metodinaan esimerkiksi diskurssianalyysiä, etnografia, osallistuvaa toimintatutkimusta ja feministiseen tutkimusperinteeseen perustuvia lähestymistapoja. Näiden avulla se pyrkii paljastamaan ja haastamaan valtarakenteita sekä edistämään sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Kokonaisvaltaisemman ymmärryksen kimmokkeina ovat olleet pohjoisesta näkökulmasta katsottuna erityisesti Lapin kasvava matkailu, globaalit haasteet kuten ympäristökriisi ja sen seurauksena vihreän siirtymän tavoittelu sekä matkailunkin toimintaympäristöön voimakkaasti vaikuttava digitaalisuuden kehitys (esim. Gössling ym., 2009; Maher ym., 2021; Saarinen & Varnajot, 2019).

Matkailututkimus-lehdessä vastuullista liiketoimintaa ja taloutta tarkastelevat artikkelit kuvastavat siirtymää kulutustutkimuksesta arvo-ohjautuvan liiketoiminnan kehittämiseen sekä liiketoiminnan osallisuuden ja eettisten kysymysten pohdintaan. Vastuullisuus talouden ja liiketoiminnan kontekstissa nousi käsitteenä Matkailututkimus-lehdessä tarkasteluihin laajamittaisemmin 2010-luvun puolivälistä alkaen. Ennen tätä se ei näkynyt eksplisiittisenä käsitteenä otsikko- tai sisältötasolla. Lehdessä aiheesta julkaistut artikkelit ja puheenvuorot keskittyvät pitkälti matkailuliiketoiminnan sosiaaliseen vastuullisuuteen (Haanpää ym., 2018; Hakkarainen ym., 2015; Hakkarainen ym., 2018; Nuottila ym., 2017; Parjanen, 2018). Toisaalta lehdessä on nähtävissä myös puheenvuoroja monipuolisemmas- ta toimijoiden osallisuudesta talouden ja liiketoiminnan kontekstissa (Äijälä ym., 2016). Vastuullisuuden kehittämistä yrityskontekstissa on tutkittu esimerkiksi oppimisen ja viestinnän näkökulmista (García-Rosell, 2016; Halminen & García-Rosell, 2022; Pasanen, ym., 2023). Yksittäisiä avauksia on löydettävissä avaruusmatkailuliiketoiminnan vastuullisesta kehittämisestä (Toivonen, 2022) tai kiertotalouden tutkimuksesta matkailun kontekstissa (Renfors, 2022).

Matkailuliiketoiminnan tutkimuksen kohteena ovat olleet esimerkiksi Lapin yliopistossa alusta asti toimijoiden ja toimijaverkkojen näkökulmat mikro- ja pieniin yrityksiin keskittyen (esim. Haahti, 2003; Komppula, 2000). Nykyisen kriittisen yhteiskuntatieteellisen tutkimusotteen tavoitteena on ymmärtää vastuullisuutta ja vastuullista arvonmuo-

dostusta eri sidosryhmien ja toimijoiden toiminnan kautta rakentuvana suhteena (esim. García-Rosell & Mäkinen, 2013; Haanpää ym., 2018; Paloniemi ym., 2021). Tarkastelut pohjautuvat pitkälti kulttuurisen kulutus- ja liiketoiminnan tutkimuksen näkemykseen vuorovaikutteisesta toiminnasta, jonka mukaan kestävä arvo luodaan ja/tai tuhotaan palveluntarjoajien, asiakkaiden ja muiden sidosryhmien välisessä vuorovaikutuksessa (esim. García-Rosell ym., 2019). Tutkimusta on tehty myös koulutuksen roolista matkailuliiketoiminnan kentällä: miten vastuullisen matkailun käsite voisi toimia virikkeenä uudella ajattelutavalla (García-Rosell, 2014; 2019; Haanpää ym., 2013).

Laajasti ajatellen vastuullisen talouden tutkimus painottaa osallisuuden ilmenemistä ja mahdollisuuksia liiketalouden piirissä. Keskeisiä teemoja ovat olleet muun muassa jo aiemmin mainittu sosiaalisen arvon merkitys ja luominen matkailun kontekstissa (Haanpää, 2017; Haanpää, 2022; Haanpää ym., 2018), yritysten yhteiskuntavastuun empiirinen ja teoreettinen tarkastelu (García-Rosell ym., 2023; García-Rosell & Haapakoski, 2023; Vieru & Peltoniemi, 2020), erilaiset toimijuudet matkailuliiketoiminnan piirissä (García-Rosell, 2022; García-Rosell & Hancock, 2022; García-Rosell & Tallberg, 2021; Lüthje, 2023; Tallberg ym., 2022) sekä talouden uudet muodot, erityisesti jakamistalous (Hakkarainen & Jutila, 2017; Jutila ym., tulossa; Päläs ym., 2021). Talouden toimijakentän moninaisempi ymmärrys esimerkiksi häiritseväenä pidetyn jakamistalouden myötä (esim. AirBnB ja Uber) tai nostamalla ei-inhimilliset toimijat liiketoiminnan (esim. rekikoirat ja matkailuporot) aktiivisiksi osallisiksi tuottaa tietoa, joka pyrkii matkailutoiminnan toteuttamiseen oikeudenmukaisemmin ja kestävästi tulevaisuuteen suunnattuna.

Yhteiskuntatieteellisen laadullisen tutkimusperinteen kokeileva soveltaminen on avannut uusia katsantotapoja talouden ja erityisesti osallisuuden sekä kehollisten, emotionaalisten ja moniaististen kulutuskokemusten tarkasteluun ja ymmärtämiseen (esim. Eskola ym., 2022; Haanpää ym., 2022; Haanpää ym., 2021). Vastuullinen matkailuliiketoiminta tarvitsee tuekseen ja kehittyäkseen yhä laajempaa kokonaisvaltaista ymmärrystä talouden ja yhteiskunnan yhteenkietoutuneista suhteista. Tavoitteen saavuttamiseksi tarvitaan yhä enemmän monitieteiseen tutkimusotteeseen pohjautuvaa tutkimusta, joka tarkastelee liiketoiminnan ja talouden kytkentöjä yhteiskunnallisiin haasteisiin ja ilmiöihin. Esimerkiksi ei-inhimillisten toimijuuksien laajempaan tunnistamiseen liiketoimintakonteksteissa ja arvонуonnissa keskittyy tutkimusta on syvennettävä, lisänä teknologian ja digitaalisen huomiointi. Tarvitaan myös talouden toimintaympäristön kokonaisvaltaista analyysiä mahdollistamaan kestävyys siirtymää sekä avaamaan talouden poliittisia ulottuvuuksia. Ensimmäisiä avauksia aiheeseen on jo tehty matkailumaantieteen puolella (ks. esim. Kulusjärvi, 2019).

Hitaus haastaa matkailun etäisyyskeskeisyyttä

Matkailussa on perinteisesti ajateltu olevan kyse etäisyydestä – erityisesti läheisyyden ja etäisyyden, mutta myös tavallisen ja eksoottisuuden sekä vieraan ja paikallisen välisestä jännitteestä (Urry, 2002; ks. myös Höckert ym., 2022; Rantala ym., 2024; Räikkönen ym., 2018). Aikamme suuret globaalit kysymykset – kuten ilmastonmuutos – ovat kannustaneet

myös suomalaisia matkailututkijoita tarttumaan etäisyyden ja liikkuvuuden kysymyksiin uusilla tavoilla. Vapaa-ajan ja arjen liikkumisen käytänteitä tarkasteltaessa hidasta matkailua on hahmoteltu vaihtoehdoksi globaalin liikkuvuuden kasvulle ja nopeutumiselle sekä matkailun ylikulutukselle ja massaturismille (Dickinson & Lumsdon, 2010; Fullagar ym., 2012; Haapakoski, 2021). Suomalaisessa matkailututkimuksessa hitaan matkailun ja lähimatkailun käsitteitä on hyödynnetty vielä verrattaen vähän (esim. Veijola & Säynäjäkangas, 2018; Veijola ym. 2019). Keskustelu lähimatkailusta kytkeytyy usein lyhyisiin välimatkoihin sekä vähähiilisiin liikkumisen tapoihin.

Siinä missä perinteisissä matkailututkimuksen määritelmässä matkailu on liikkumista tavanomaisen elinpiirin ulkopuolelle ja kaupallistettua pakoa omasta johonkin toiseen, kiinnostavaan maisemaan, hidastamisen puolestapuhujat kutsuvat lumoutumaan uudeleen laitakaupungin kummallisista rakennuksista tai niitä ympäröivistä metsistä erilaisine ötököineen, joiden erityisyys on arkirutiineissa unohdettu. Lyhyilläkin matkoilla erilaiset kohtaamiset ja kokemukset yhdistyvät paikkoihin luoden tarinoita, jotka tekevät arkisten ympäristöjen elämyksistä yhtä arvokkaita kuin niistä, joita koetaan maantieteellisesti kaukaisemmissa matkailukohteissa (Höckert ym., 2022; Milne ym., 2019). Tarinallisuuden ja elämyksellisyyden ohella paikallaanolon ja lähellä kotia tapahtuvan matkailutyypin kulutuksen arvo kasvaa lentomatkailun sosiaalisen hyväksyttävyyden laskiessa ja esimerkiksi pandemioiden ja talouden taantumien myötä (Edelheim ym., 2020; Räikkönen ym., 2018; Tuomainen, 2020).

Kuten useat tutkijat ovat todenneet, nykyinen kestävä kehityksen diskurssi ei ole riittävä käsittelemään syvää planetaarista kriisiä (esim. Rantala ym., 2020). Tähän liittyen Heikkurinen ym. (2020) kutsuvat tarkastelemaan matkailua radikaalisti uudelleen. Vastaten tähän suomalaisten tutkijoiden kutsuun on visioitu esimerkiksi hiilineutraalin matkailun skenaariota, jossa kävelyä taitavat yhteiskunnan jäsenet voisivat kulkea 16 954 km vuodessa eli noin 46 km päivässä hiilineutraalisti (Mohorcich, 2020, s. 34). Energian puutteen sijaan liikkumista rajoittaisivat vain sen luonteeseen liittyvät tavanomaiset seikat, kuten se, että kestää hyvin kauan päästä pidemmälle kuin muutaman kymmenen kilometrin päähän, väsyminen, altistuminen luonnonoloille, matkanteon herkkyys maaston vaihteluille sekä matkalastin kuljettamisen hankaluus (Mohorcich, 2020, s. 34).

Maailmanlaajuinen pandemia osoitti hetkeksi, millaista elämä voisi olla ilman nykyisenlaista liikenneverkostoa ja sen mahdollistamaa liikkuvuutta. Edelheim ym. (2020) mukaan samalla kun globaali liikkuvuus vähentyi dramaattisesti, vahvistuivat paikallisemmat vapaa-ajan kulttuurit liittyen esimerkiksi lähellä liikkumiseen, puutarhanhoitoon ja mökkeilyyn (ks. myös Pitkänen ym., 2020). Useat tutkijat (esim. De Bloom ym., 2017; Larsen & Guiver, 2013) ovat todenneet, että ihmiset käsittävät etäisyyden suhteellisenä. Matkailututkimuksessa kiinnitetäänkin yhä enemmän huomiota fyysisen tai maantieteellisen etäisyyden sijasta ”sisäisen matkanteon” merkitykseen, johon vaikuttavia tekijöitä voivat olla vaikkapa matkustamiseen käytetty aika, kulttuurinen läheisyys tai vaihtuva, vieraampi maisema lähelläkin (Salmela ym., 2021). Matka ei ole useimmiten vain välttämätön siirtyminen kodin ja määränpään välillä (Jeuring & Haartsen, 2017), vaan maantieteellistä etäisyyttä

tärkeämmäksi tekijäksi voi muodostua arjen rutiineista vapautuminen (Nousiainen, 2022). Höckertin ym. (2022) mukaan tämä luo mahdollisuuksia tarkastella matkailukäytänteiden tilallisuutta esimerkiksi lähimatkailun kontekstissa. Sen sijaan, että keskittyisimme liikkumiseen paikkojen välillä, olisikin tärkeää kiinnittää enemmän huomiota keholliseen liikkumiseen sekä lähempään vuorovaikutukseen ympäristömme kanssa.

Hitautta on tarkasteltu suomalaisessa matkailututkimuksessa aiemmin erilaisten yhteiskunnassa vaikuttavien rytmien sekä niiden rajaamien ja mahdollistamien kokemusten näkökulmasta (Rantala & Valtonen, 2014; Valtonen & Veijola, 2011). Kiinnittämällä huomiota rytmeihin tulee näkyväksi esimerkiksi se, kuinka hidastaminen voi mahdollistaa yhteiselon opettelemista niin läheisten ihmisten kuin ei-inhimillisen ympäristön kanssa tai auttaa löytämään keinoja vapautua hektisestä arjesta (Rantala, 2015, 2019). Hidastaminen ja matkailukäytänteiden tuominen arjen konteksteihin voivat myös tehdä oman tutun elinpiirin vieraammista paikoista, ihmisistä tai muista lajeista saavutettavampia (Salmela ym., 2021; Veijola, 2014; Veijola & Säynäjäkangas, 2018). Tällöin pääsemme toivottavasti tarpeesta luokitella matkailijoita ja paikallisia tiukasti eri ryhmiksi, ja voimme tarkastella matkailullisia käytänteitä, toimintoja ja kuluttamista myös osana arkea, joka pyrkii huomiomaan tässä ajassa vallalla olevat globaalit kysymykset.

Monilajinen huolenpito matkailussa

Monilajinen lähestymistapa pyrkii haastamaan länsimaiseen tutkimustraditioon sisäänkirjoitetun ajatuksen ihmiskeskeisyydestä. Tutkimuksen kautta halutaan kiinnittää huomiota siihen, miten eri lajien elämät ovat riippuvaisia toisistaan – kuinka ihmiset, eläimet, kasvit ja mikrobit rakentavat maailmaa yhdessä – ja näin korostaa monilajisen näkökulman tärkeyttä (Kimmerer, 2013; van Dooren ym., 2016). Monilajinen ajattelutapa pohjautuu relationaaliseen ontologiaan, jonka keskiössä on ajatus ihmisten ja muiden lajien elon rakentumisesta vuorovaikutussuhteissa (West ym., 2021). Näin ollen olennainen osa tutkimusta on purkaa jyrkkää jakoa kulttuurin ja luonnon välillä, sekä vallalla olevaa ajatusta ihmisestä muun “luonnon” kontrolloijana ja käyttäjänä. Tähän työhön kuuluu käyttämiemme käsitteiden kriittinen tarkastelu ja uudelleen ajattelu myös suomeksi.

Suomalaisen matkailututkimuksen kentällä monilajista lähestymistapaa on sovellettu ensinnäkin eläinten hyvinvointiin liittyvissä tutkimuksissa. Suomalaiset matkailututkijat ovatkin viime vuosina osallistuneet aktiivisesti niin kansalliseen kuin kansainväliseenkin keskusteluun eläinten oikeuksista ja hyvinvoinnista matkailualalla (ks. esim. Haanpää ym., 2021; Tallberg ym., 2022; Valtonen ym., 2020; Äijälä, 2019, 2022; Äijälä ym., 2016). He ovat nostaneet esille matkailun vaikutuksia ei-inhimillisiin lajeihin ja tehneet myös näkyväksi esimerkiksi ei-inhimillisten lajien – kuten vaikkapa koirien ja hyttysten – toimijuuden ja vaikutuksen matkailuun. Tutkimuksellisen keskustelun lisäksi suomalaiset matkailututkijat ovat osallistuneet myös käytännön matkailutoiminnan kehittämiseen julkaisemalla esimerkiksi vinkkejä eläinten hyvinvoinnin edistämiseen ja osallistumalla aktiivisesti matkailukäytössä olevien eläinten hyvinvointia määrittävien ohjeiden ja eettisten säännösten eteenpäin viemiseen (García-Rosell ym., 2018).

Toiseksi monilajista lähestymistapaa on sovellettu biodiversiteettiin kohdistuvissa tarkasteluissa. Luonnon toimijuus ja luontokulttuurien vuorovaikutuksellinen suhde on nostettu esille muun muassa Reunasen ym. (2012) Merikarvian kalastusmatkailua käsittelevässä tutkimusartikkelissa ja useissa maisematutkijoiden tutkimuksissa. Esimerkkinä mainittakoon tuore tutkimus Kokemäenjoen luontokulttuurien tarkastelusta, jossa Hankonen ja Häyrynen (2023) keskustelevat kaupunkiluonnosta monimuotoisuuden kantajana sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen tasa-arvoisena osapuolena. Näissä tutkimuksissa painottuu kulttuurin ja luonnon kietoutuminen toisiinsa (Hankonen, 2021). Luontoa ja kulttuuria vastakkain asettelevaa tutkimustapaa on niin ikään pyritty purkamaan tutkimuksissa, joissa on haluttu tunnistaa luonnon rooli esimerkiksi pienyrityksien tai opastominnan käytännöissä (Rantala ym., 2011; Valkonen, 2009; Valtonen, 2009), tai luonnon ja ihmisen vastavuoroisuuden rooli ihmisten hyvinvoinnin edistämisessä (Rantala & Puhakka, 2019; Valkonen, 2015; Veijola ym., 2019).

Monilajisen lähestymistavan ”nousun” taustalla vaikuttaa ympäristökriisi, jota voidaan pitää merkittävimpana matkailua horjuttavana kriisinä tässä ajassa: ilmastonmuutosta, luonnon monimuotoisuuden vaarantumista, luonnonvarojen ylikäyttöä sekä maa- ja merialueiden roskaantumista ja saastumista (Rantala ym., 2019; Salmela & Valtonen, 2019). Monet matkailututkijat jakavat huolen lentomatkojen pituuksien ja tiheyden sekä lentomatkoilijoiden määrien jatkuvasta kasvusta. Huolen taustalla vaikuttavat perusteeton optimismi päästöjen kompensoimisesta teknologian avulla, matkailupäättäjiltä ja -johtajilta puuttuvat tehokkaat keinot ekologisten vaikutusten hillitsemiseksi sekä ikuiset kysymykset siitä, miten matkailijoilta onnistuttaisiin edellyttämään vastuullista matkailukäyttäytymistä (Rantala ym., 2020; Tervo-Kankare ym., 2018; Veijola, 2023). Ympäristökriisiin myötä suomalaisessa matkailututkimuksessa onkin alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota esimerkiksi monimuotoisuuden ja luontokadon kysymyksiin (Räikkönen, 2022), lajien elinolosuhteita turvaavaan matkailusuunnitteluun (Veijola, 2023) sekä erityisesti läheisyyden tematiikkaan (Rantala ym., 2024).

Läheisyydellä viitataan ihmisten sekä ihmisen ja muiden lajien väliseen toimintaan ja suhteisiin. Läheisyydellä ei näin ollen automaattisesti tarkoita lähellä pysyttelyä tai matkustamisesta luopumista. Kilometrien sijaan läheisyydessä keskeisintä on huolenpito, jolloin läheisyyttä voi kokea myös maantieteellisesti etäisemmissä konteksteissa (Höckert ym., 2022; Rantala ym., 2020, 2024). Läheisyyden käsitteen avaaminen toimii esimerkkinä siitä, kuinka monilajisen lähestymistavan avulla voidaan tarttua ajankohtaisiin kysymyksiin, joihin myös matkailututkimuksella on annettavaa. Jatkossa tulisikin tutkia, kuinka matkailun avulla voimme kokea uudenlaista läheisyyttä ja vastuuta muista kanssakulkejoista - kuinka matkailun kontekstissa koettu läheisyys voi korostaa herkimistä, ymmärtämistä, oppimista ja kiinnostumista toiseutta kohtaan (Höckert, 2020; Salmela, 2020).

Monilajisessa lähestymistavassa kysytään kysymyksiä, kuten ”miten tulla läheiseksi eläinten, kasvien ja mikrobien kanssa?” ja ”millaisia seurauksia tällaisella läheisyydellä voi olla?”. Tai kun kuljemme lähimetsässä, ”kenen vieraina silloin olemme?”. Niin ikään matkailun vaikutusten arvioiminen näyttääytyy erilaisena, kun tarkastelemme niitä etääl-

tä, mitattavina yksikköinä – tai läheltä, ollen kosketuksissa kivien ja puiden kanssa. Läheltä tarkasteltuna myös ymmärrys matkailun taloudesta monimuotoistuu, koska hyötyä ja resurssien käyttöä ei arvioida vain ihmisten näkökulmasta. Kun esimerkiksi nokkoson ja ihmisen suhdetta tarkastellaan keskinäisen huolenpidon näkökulmasta, vallalla oleva käsitys nokkosesta haittakasvina kyseenalaistuu (Kinnunen ym., 2024). Tulevaisuudessa tarvitaankin entistä enemmän monitieteistä ja moniäänistä tutkimusta, joka kiinnittää huomiota monilajisiin vuorovaikutussuhteisiin.

Matkailun osallisuuden näkökulmia

Osallisuus on äärimmäisen laaja ja moninainen termi, jolla viitataan kaikkien oikeuteen osallistua samoihin toimintoihin sekä käyttää samoja palveluja ja ympäristöjä (Cambridge Dictionary, 2020). Tarkempi määrittely painottaa kuulumisen ja mukanaolon tunnetta, joka kehittyy vuorovaikutuksessa ja ilmenee yhdenvertaisuutena, arvostuksena, yhteisöllisyytenä ja mahdollisuutena vaikuttaa omassa yhteisössään (Isola ym., 2017). Osallisuus on vuosikymmenten ajan ollut keskeinen osa-alue kasvatustieteissä, erityispedagogiikassa, sosiaali- ja terveysalalla sekä arkkitehtuurissa, rakentamisessa ja muotoilussa. Matkailun kontekstissa osallisuus viittaa eri ryhmien mahdollisuuteen osallistua matkailun tuottamiseen ja kuluttamiseen sekä saada osansa matkailun hyödyistä (Biddulph & Scheyvens, 2018, s. 584).

Matkailututkimuksessa osallisuutta on lähestytty monipuolisesti eri toimijoiden näkökulmista. Matkailijan näkökulmassa painottuu vahvasti esteettömyyteen liittyvä tutkimus, joka jakaantuu edelleen hyvin monipuolisesti eri ihmisryhmien huomiointiin. Eniten niin kansainvälisessä kuin suomalaisessakin tutkimuksessa lienee ollut esillä vammaisten henkilöiden näkökulma, heidän oikeutensa ja mahdollisuutensa matkustamiseen (esim. Buhalis & Darcy, 2011; Huovinen & Jutila, 2015). Seniorimatkailijat ovat niin ikään paljon tutkittu segmentti (esim. Strandell ym. 2020), jonkin verran esteettömyyttä on tutkittu myös esimerkiksi lapsiperheiden ja raskaana olevien näkökulmista (Harju-Myllyaho & Jutila, 2021). Eri syistä liikuntarajoitteisten henkilöiden matkailua koskeva tutkimus on keskittynyt pitkälti fyysiseen esteettömyyteen, mutta etenkin aistirajoitteisten ja kognitiivisia haasteita omaavien kohdalla on nostettu esille myös viestinnällisen esteettömyyden merkitystä (esim. Jutila, 2013; Kyyrä & Skantz, 2017). Yhä enemmän on kiinnitetty huomiota myös asenteiden merkitykseen (esim. Jutila, 2013) ja esteettömään vieraanvaraisuuteen (Harju-Myllyaho & Kyyrä, 2013).

Esteettömyyteen liittyvien näkökulmien ohella matkailijan osallisuutta koskevissa keskusteluissa ovat olleet esillä monet eri vähemmistöt. Esimerkiksi sateenkaariyhteisöt, etniset vähemmistöt ja eri uskontojen edustajat ovat herättäneet kiinnostusta matkailututkimuksen kentällä (Harju-Myllyaho & Jutila, 2021). Vähävaraisten henkilöiden ja suurperheiden näkökulmat ovat niin ikään kiinnostaneet etenkin sosiaaliseen matkailuun liittyvässä tutkimuksessa (esim. Vento, 2022).

Matkailijoiden lisäksi matkailun osallisuuteen liittyvässä tutkimuksessa on keskusteltu paljon paikallisyhteisöjen osallisuudesta. Paikallisväestön ja paikallisten yhteisöjen

huomioimista on tutkittu muun muassa paikallisväestöön kohdistuvien matkailun vaikutusten (esim. Kauppila ym. 2005; Hiltunen & Pitkänen, 2009) ja paikallisasukkaiden vaikuttamismahdollisuuksien (esim. Hakkarainen, ym. 2018; Haanpää ym. 2018; Höckert, 2018; Luthje ym. 2023) näkökulmista. Paikallisväestön osallisuutta tarkastelevaa tutkimusta on myös kohdennettu tarkemmin tiettyihin paikallisväestöä edustaviin ryhmiin, kuten alkuperäiskansoihin (esim. Mällinen & Sarkki, 2014; Saari ym., 2020). Myös muiden kuin ihmistoimijoiden näkökulmat ovat saaneet jonkin verran näkyvyyttä (esim. Rantala ym., 2016; Äijälä ym., 2016; ks. myös edellinen osio ”Monilajinen huolenpito”).

Usein paikallisväestö mielletään matkailuliiketoiminnan ulkopuolella oleviksi yksityishenkilöiksi, mutta paikallisväestön joukossa on niin matkailuyritysten edustajia, matkailutyöntekijöitä, matkailua koskevia asioita käsitteleviä päättäjiä ja viranhaltijoita, matkailuun kytkeytyvien muiden elinkeinojen edustajia kuin matkailun kehittäjiä ja matkailututkijoitakin. Nämä kaikki tahot ovat olennaisia matkailun osallisuudesta puhuttaessa. Matkailun osallisuuteen liittyen matkailuyritykset ovat olleet tutkimuksessa esillä muun muassa yhteiskunnallisen yrittäjyyden näkökulmasta (Haanpää ym., 2018), matkailutyöntekijät puolestaan työhön sitoutumisen ja motivaation näkökulmista (esim. Pesonen ym., 2016). Matkailututkijoiden näkökulma on tullut esille etenkin tutkijan roolia pohdittaessa (Rantala ym., 2016). Päättäjien, viranhaltijoiden ja kehittäjien näkökulma on tullut esille paikallispolitiikkaan linkittyvässä tutkimuksessa (esim. Leinonen ym. 2009; Uustalo, 2020). Matkailijoiden ja yksittäisten paikallisasukkaiden näkökulmaan verrattuna muiden toimijoiden osallisuutta matkailussa on kuitenkin tutkittu varsin vähän.

Eri toimijoiden näkökulmia on tutkittu suomalaisessa matkailututkimuksessa varsin monipuolisesti, mutta monen toimijan ääni jää kuitenkin tutkimuksen ulkopuolelle. Esimerkiksi esteettömyyden tutkiminen neuroepätyypillisten henkilöiden näkökulmasta olisi kiinnostavaa, tärkeää ja ajankohtaista. Syrjinnän ja häirinnän kytköstä osallisuuteen olisi tärkeää tutkia matkailun kontekstissa. Samoin olisi tärkeää tuoda esille toimijuuden ja identiteettien moninaisuutta ja tutkia osallisuutta intersektionaalisuuden viitekehyksessä.

Edellä on hahmoteltu matkailun osallisuutta koskevaa tutkimusta eri toimijoiden näkökulmista käsin. Vaihtoehtoinen lähestymistapa olisi tarkastella matkailun osallisuutta erilaisten matkailumuotojen näkökulmista. Osallisuuden näkökulmia painottavia matkailumuotoja ovat esimerkiksi alkuperäiskansamatkailu, yhteisöperustainen matkailu, esteettön matkailu, *pro-poor* matkailu ja sosiaalinen matkailu (Harju-Myllyaho & Jutila, 2021, s. 2; ks. myös Höckert, 2018; Veijola, 2023). Toinen mahdollinen tapa olisi pohtia erilaisten yhteiskunnallisten toimintojen ja rakenteiden roolia matkailun osallisuudessa. Matkailulekin reunaehtoja luovaan maankäytön suunnitteluun on sisäänkirjoitettu eri osapuolten osallisuutta mahdollistavia toimintamalleja (ks. Hovila & Hytönen, 2023). Maankäytöstä ja kaavoituksesta päättäminen, kuten muukin matkailupoliittinen päätöksenteko on merkittävää yhteiskunnallista vallankäyttöä, jossa kuntalaisten osallisuus ja osallistumismahdollisuudet on otettava huomioon (ks. Hovila & Hytönen, 2023), säädetään kunnan asukkaiden osallistumismahdollisuuksista esimerkiksi kuntalaissa (Kuntalaki 22§). Joka tapauksessa, pyrkiipä matkailun osallisuuteen liittyvää tutkimusta kuvaamaan eri toimi-

joiden, eri matkailumuotojen tai yhteiskunnan rakenteiden kautta, korostuu sama piirre: monipuolisesti eri näkökulmia yhteen tuova vuorovaikutus ja mahdollisimman avoin yhteistyö matkailussa.

Kulttuurisensitiivisyys globalisoituneessa matkailussa

Kulttuuriset kohtaamiset ovat vanhastaan olleet olennainen osa matkailua ja matkailututkijoiden tarkastelun kohde (klassikkoteoksena esim. Smith, 1978). Monissa tutkimuksissa on tuotu esille kohtaamisten kielteisiä kulttuurisia vaikutuksia, kuten paikallisten kulttuurien muuttumista epäautenttiseksi kauppatavaraksi, mutta myönteisiäkin vaikutuksia on tarkasteltu. Matkailu voi esimerkiksi lisätä kulttuurienvälistä ymmärrystä tai edesauttaa perinteiden säilymisessä. Kestävyyskeskustelun myötä kulttuuristen kohtaamisten tarkastelunäkökulmiksi ovat tulleet kulttuurinen kestävyys ja vastuullisuus, myös kulttuurisesta kantokyvystä on puhuttu (Suomessa esim. García-Rosell, 2016; Lüthje, 1998; Mällinen & Sarkki, 2014; ks. myös Saari ym., 2020). Uusimpana käsitteenä keskusteluun on noussut kulttuurisensitiivisyys, jota on jo pitkään hyödynnetty muun muassa kasvatustieteissä, mutta matkailututkimuksessa viime vuosiin asti vähän (Lüthje, 2023, s. 286-287; Saari ym., 2020; Viken ym., 2021, s. 1-3). Käsitteen teoretisointi onkin aiemmin ollut matkailun kontekstissa heikkoa.

Suomalaistutkijat ovat olleet vahvasti mukana tilanteen muuttamisessa (ks. Lüthje, 2023; Lüthje ym., painossa; Viken ym., 2021). Tutkimustyö on tapahtunut pohjoismais-kannadalaisena yhteistyönä, jonka tavoitteena on ollut uuden käsitteen avulla löytää uusia keinoja etenkin arktisten alkuperäiskansakulttuurien väärinkäytön lopettamiseen matkailussa yhteistyössä alkuperäiskansamatkailutoimijoiden kanssa (ks. Lüthje ym., painossa; Olsen ym., 2019). Huomionarvoista työtä kulttuurisensitiivisyyden käsitteen tutkimisessa on tehty myös keski- ja eteläeurooppalaispainoitteisessa tutkimusryhmässä, joka on keskittynyt tarkastelemaan matkailijoiden kulttuurisensitiivisyyden lisäämistä paikallisia kulttuureja kohtaan. Tässäkin tutkimusryhmässä on ollut mukana suomalaisia (ks. Engberg ym., 2022; Marques & Oliveira, 2023).

Viken, Höckert ja Grimwood (2021) ovat rakentaneet ensimmäisen erityisesti matkailukontekstiin sovitun teoreettisen mallin kulttuurisensitiivisyydestä. Sen pohjana on Bennettin (1986) kulttuurienvälisen sensitiivisyyden malli, joka on kehitetty kulttuurienvälisen viestinnän opettamiseen. Viken ym. (2021) määrittelevät kulttuurisensitiivisyyden avoimeksi suuntautumiseksi toista ja toiseutta kohtaan ja valmiudeksi, jota jokainen voi kehittää pohtimalla ennakkoluulojaan, arvojaan ja normejaan. Kulttuurisensitiivisyys on heidän mukaansa tilanteista ja määrittynyt suhteessa toiseen. Mallissa kulttuurisensitiivisyyden ulottuvuuksia ovat erilaisuuden tunnustaminen (recognition), kunnioitus ja vastavuoroisuus ja kulttuurisen epäsensitiivisyyden ulottuvuuksia kulttuurinen omiminen, stereotypisointi ja assimilaatio. Ulottuvuudet pohjautuvat alkuperäiskansojen ja matkailun välisten suhteiden aiempaan tutkimukseen eri maissa (Viken ym., 2021).

Lüthje (2023) on jatkanut kulttuurisensitiivisyyden teoretisointia tunnustusteoreettisessa viitekehyksessä, koska Vikenin ym. (2021) mallissa tunnustaminen ja kunnioitus jää-

vät käsitteellistämättä. Kuten Lüthje (2023, s. 288-289) tuo esiin, tunnustusteoreettisessa keskustelussa kunnioitus on yksi tunnustuksen muodoista. Tunnustus on joko ihmisten välinen molemminpuolinen suhde, jossa toiseen ihmiseen suhtaudutaan merkityksellisenä vuorovaikutuskumppanina, tai riittävää toisen huomioimista, johon ei välttämättä sisälly molemminpuolisuutta. Jälkimmäisessä tapauksessa tunnustuksen kohteena voi olla muukin kuin ihminen, esimerkiksi kulttuuri. Kunnioitus tarkoittaa tunnustusteoreettisessa keskustelussa kaikkien ihmisten yhtäläisen ihmisarvon tunnustamista (ks. Hirvonen, 2020; Kortetmäki, 2020; Laitinen, 2010; Särkelä, 2020). Tältä pohjalta Lüthje (2023, s. 287-289) määrittelee kulttuurisensitiivisyyden kulttuurisen moninaisuuden tunnustamiseksi, joka tarkoittaa kaikkien ihmisten kohtelemista yhtä arvokkaina heidän kulttuureistaan riippumatta ja samanaikaisesti eri kulttuurien erityspiirteiden riittävää huomioimista. Vikenin ym. (2021) ja Lüthjen (2023) teoretisoinnit antavat hyvän pohjan viedä tutkimusta kulttuurisensitiivisyydestä matkailussa eteenpäin vuoropuhelussa erilaisten teoreettisten keskustelujen ja empiiristen aineistojen kanssa (ks. Björn & Lüthje, 2023; Lüthje ym., painossa; Marques & Engberg, 2022).

Empiirinen tutkimus kulttuurisensitiivisyydestä matkailussa on Suomessa toistaiseksi painottunut Lappiin, jossa aineistoa on kerätty matkailuyrittäjiltä ja muilta paikallisilta matkailutoimijoilta haastattelemalla (Kugapi ym., 2020; Lüthje, 2023; Lüthje ym., painossa) sekä osallistuvalla havainnoinnilla kokeellisissa työpajoissa (Li ym., 2023). Haastatteleaineistot ovat olleet osa laajempaa vertailevaa tutkimusta, jossa aineistoa on kerätty myös Ruotsin Lapista, Pohjois-Norjasta ja Grönlannista (ks. Lüthje ym., painossa; Olsen ym., 2019). Tehdyt tutkimukset tuovat esiin kulttuurisensitiivisyyden tarvetta sekä käytäntöjä ja menetelmiä, jotka edistävät kulttuurisensitiivisyyttä matkailun eri osapuolien välillä (ks. myös Björn & Lüthje, 2023). Kerätyt aineistot ovat auttaneet kulttuurisensitiivisyyden teoretisoinnissa, ja nyt tarvittaisiinkin lisää empiiristä tutkimusta erilaisista konteksteista ymmärryksen edelleen syventämiseksi ja laajentamiseksi.

Uusi teoreettinen ymmärrys kulttuurisensitiivisyydestä auttaa tarkastelemaan matkailussa vallitsevia kulttuurisesti epäsensitiivisiä käytäntöjä kriittisesti, muuttamaan niitä kulttuurisensitiivisiksi ja siten poistamaan matkailun eri osapuolten välisten suhteiden jännitteitä. Kumpikin edellä mainittu tutkimusryhmä on tuottanut runsaasti käytännön työkaluja eri matkailutoimijoille muutoksen aikaansaamiseksi (ks. ARCTISEN toolkits, ei vl.; Marques ym., 2023). Suomessa tehdyt tutkimukset ovat keskittyneet pitkälti kulttuurisensitiivisyyden suomalaisten ja saamelaisten välisissä suhteissa harjoitettaessa matkailuliiketoimintaa monietnisisissä paikallisyhteisöissä, ja tätä tutkimusta on syytä jatkaa. Olisi hyvä tarkastella enemmän myös esimerkiksi matkailijoiden ja paikallisten sekä ulkomaa-laisten matkailuyrittäjien ja -työntekijöiden ja paikallisten välisiä suhteita, jotka globalisaation myötä ovat moninaistuneet (ks. Kugapi ym., 2020; Olsen ym., 2019). Kulttuurisensitiivisyys kytkeytyy näin ollen edellä käsiteltyihin uuden työn, vastuullisen talouden ja osallisuuden keskusteluihin. Luonnon ja kulttuurien yhteenkietoutumisen vuoksi kulttuurisensitiivisyys on tarpeen myös globaalin ympäristökriisin ratkaisemisessa. Kulttuuri-

envälisen sensitiivisyyden ohella tutkimusta tarvittaisiin kulttuurinsisäisestä sensitiivisyydestä (ks. Lüthje, 2023, s. 297–298).

Kulttuurisensitiivisyyttä ovat matkailututkimuksen piirissä tähän asti käsitteellistäneet ennen muuta valtaväestöihin kuuluvat tutkijat. Matkailututkimuksen epistemologisen dekolonisaation (Chambers & Buzinde, 2015) kannalta olisi tärkeää, että käsitteellistäjinä olisivat alkuperäiskansaiset ja muut kolonisoiduista ryhmistä tulevat tutkijat. Kenties he näkevät tarpeelliseksi jonkin aivan muun käsitteen. Kulttuurisensitiivisyyden käsite voi joka tapauksessa auttaa matkailututkijaa oman ymmärryksensä, tutkijapositionsa ja tutkimusprosessinsa reflektoinnissa sekä uusien, dekoloniaalisten metodologioiden kehittämisessä, jotka vievät matkailututkimusta ja matkailua uusiin suuntiin.

Matkailumaailmoja luovaa suomalaista matkailututkimusta

Tässä ajassa, ekologista, poliittista ja taloudellista epävakautta korostavan puheen keskellä, tarvitaan uudenlaisia, radikaalistikin erilaisia tapoja tutkia ja toteuttaa matkailua. Tämä katsausartikkeli on nostanut esille suomalaisen kriittisen yhteiskuntatieteellisen matkailututkimuksen kentän tutkimusteemoja. Kriittisen tutkimusperinteen mukaisesti käsiteltyjen teemojen on ollut tarkoitus muuttaa niin tapojamme tutkia matkailua kuin myös matkailua itsessään. Suomalaiset tutkijat ovatkin osallistuneet aktiivisesti matkailun uudelleen ajattelua koskevaan kansainväliseen keskusteluun. Olemme olleet mukana muun muassa esittämässä, miksi matkailutyöhön liittyvät kysymykset ovat merkittäviä nyky-yhteiskunnassa, miten eläimiä tulisi kohdella matkailun liiketoimintaa kehitettäessä, kuinka ajatella matkailun perusasioita – kuten etäisyyttä – uusin tavoin, kuinka ja miksi korostaa eettisyyden ja osallisuuden kysymyksiä matkailussa, ja kuinka huomioida eri kulttuurien erityispiirteitä.

Jatkossa matkailutyöhön liittyen jatkotutkimuksen arvoisia teemoja ovat esimerkiksi prekaari tietotyö, joka on edelleen voimissaan projektiyhteiskunnassa tarjolla olevina lyhytkestoisina työpaikkoina (ks. esim. Vierjoki, 2023), hotellisiivoojien tieto ja työolot (ks. esim. Kuoppala, 2021) samoin kuin arvostuksen puute työntekijöitä kohtaan joissain suurissa majoitusta ja ohjelmapalveluita tarjoavissa matkailuyrityksissä (ks. Lapin Kansaa 23.8.2023). Vastuullisen matkailuliiketoiminnan osalta tarvitaan yhä enemmän monitieteiseen tutkimusotteeseen pohjautuvaa tutkimusta, joka tarkastelee liiketoiminnan ja talouden kytkentöjä yhteiskunnallisiin haasteisiin ja ilmiöihin. Esimerkiksi muidenkin lajien kuin ihmisen toimijuuden laajempaan tunnistamiseen liiketoimintakonteksteissa ja arvонуonnissa keskittyvää tutkimusta on syvennettävä, lisänä teknologian ja digitaalisen huomiointi. Tarvitaan myös talouden toimintaympäristön kokonaisvaltaista analyysiä mahdollistamaan kestävyys siirtymää sekä avaamaan talouden poliittisia ulottuvuuksia.

Läheisyyteen, hitauteen ja monilajisuuteen liittyvät kysymykset ja käsitteellistykset ovat yhä alkuvaiheessa suomalaisen ja kansainvälisen matkailututkimuksen kentillä. Näiden käsitteiden voidaan kuitenkin ajatella olevan keskeisiä matkailun uudelleen ajattelun näkökulmasta. Suomalaisessa kriittisessä yhteiskuntatieteellisessä matkailututkimuksessa huolenpito, ihmisen ja muiden lajien tasa-arvoisuus sekä matkailun eettisyys on nostettu

keskeisiksi matkailun tutkimusta ja kehittämistä ohjaaviksi teemoiksi tässä ajassa. Näihin liittyen jatkossa tarvitaan myös intersektionaalisuuteen, syrjintään, (seksuaaliseen) häirintään ja neuroepätyypillisyyteen liittyvää matkailututkimusta sekä tutkimusta, jossa kohteena ovat esimerkiksi saamelaisten kulttuurien käyttö matkailuliiketoiminnassa, eri kulttuureja edustavien paikallisten keskinäiset suhteet ja paikallisten ja matkailijoiden väliset suhteet.

Tässä katsauksessa esiteltyjä tutkimusteemoja yhdistää matkailun tarkastelu erilaisen kohtaamisen, suhteiden ja osallisuuden kysymysten kautta – esimerkiksi matkailun tutkiminen loman ja työn kohtaamisen, liiketoiminnan osallisuuden ja etiikan, yhteiselon opettelun tai eri lajien ja eri kulttuurien kohtaamisen kautta. Kriittinen lähestymistapa pitää sisällään ajatuksen tutkijan aktiivisesta roolista niin tutkimuskentällä kuin yhteiskunnassa. Käsitellyt tutkimusteemat toivoaksemme osoittavat, kuinka matkailututkijat voivat aktiivisesti osallistua tulevaisuuden matkailumaailmojen luomiseen. Eiteltyt tutkimusteemat auttavat tarkastelemaan jatkossakin matkailua yhtenä keskeisenä osana nyky-yhteiskuntaa – ei niin että matkailu olisi erillinen toimiala tai olemisen tapa etäällä, kaukana kotoa – vaan myös tapa tarkastella, ja suhtautua jokapäiväisiin kysymyksiin lähellä meitä.

Lähteet

- ARCTISEN toolkits for enhancing cultural sensitivity in tourism. (ei vl.). <https://blogi.eop-pimispalvelut.fi/toolkitforculturaltourism/>
- Adkins, L. (2005). The New Economy, Property and Personhood. *Theory, Culture & Society*, 22(1), 111–130. <https://doi.org/10.1177/026327640504843>
- Adkins, L. (2007). Time and Value in a Work-World of the Future. [A keynote presentation]. Third International Winter Academy of the University of Lapland entitled “New Work in a Mobile World”. May 2007. Rovaniemi, Finland.
- Adkins, L. & Jokinen, E. (2008). Introduction: Gender, Living and Labour in the Fourth Shift. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 16(3), 138–149. <https://doi.org/10.1080/08038740802300947>
- Bennett, M. (1986). A developmental approach to training for intercultural sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*, 10, 179–196. [https://doi.org/10.1016/0147-1767\(86\)90005-2](https://doi.org/10.1016/0147-1767(86)90005-2)
- Biddulph, R. & Scheyvens, R. (2018). Introducing inclusive tourism. *Tourism Geographies*, 20(4), 583–588. <https://doi.org/10.1080/14616688.2018.1486880>
- Björn, E. & Lüthje, M. (2023). Envisioning posthumanist cultural tourism: Sociomaterial teaching of Indigenous cultures to tourists [Konferenssipaperi]. *Critical Arctic Studies Symposium*. 10.–12.10.2023. Rovaniemi, Finland.
- de Bloom, J., Nawijn, J., Geurts, S., Kinnunen, U., & Korpela, K. (2017). Holiday travel, staycations, and subjective well-being. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(4), 573–588. <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1229323>

- Buhalis, D. & Darcy, S. toim. (2011). *Accessible tourism: Concepts and Issues*. Bristol: Channel View Publications.
- Cambridge dictionary. Meaning of inclusion. Noudettu osoitteesta <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/inclusion>
- Chambers, D. & Buzinde, C. (2015). Tourism and decolonisation: Locating research and self. *Annals of Tourism Research*, 51, 1–16. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.12.002>
- Dickinson, J. & Lumsdon, L. (2010). *Slow travel and tourism*. Earthscan.
- Edelheim, J. (2015). Johdanto. Teoksessa H. Ilola & M. Hakkarainen (toim.) *Matkailututkimuksen juhlaakirja. 20 vuotta matkailun opetusta Lapin yliopistossa* (s. 9–16). MTI:n julkaisuja. Lapin yliopisto.
- Edelheim, J. R., Germann Molz, J., Jóhannesson, G. T., & Rantala, O. toim. (2020). Slowing down with tourism: pääkirjoitus. *Matkailututkimus*, 16(2), 4–8. <https://doi.org/10.33351/mt.100493>
- Engberg, M., Björkroth, P. & Marques, L. toim. (2022). Creating cultural understanding through travel. CultSense case collection. <https://www.cultsense.com/academicpublications/case-studies/>
- Eskola, M., Haanpää, M., & García-Rosell, J.-C. (2022). Emerging paradigms in luxury: Understanding luxury as an embodied experience in a yoga retreat holiday. Teoksessa A. Kotur & S. K. Dixit (toim.) *Emerald Handbook of Luxury Management for Hospitality and Tourism* (s. 37–56). Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Fullagar, S., Wilson, E., & Markwell, K. (2012). *Slow tourism: Experiences and mobilities*. Channel View Publications.
- García-Rosell, J.-C. (2014). Promoting critical reflexivity in tourism and hospitality education through problem-based learning. Teoksessa D. Airey, D. Dredge & M. J. Gross (toim.) *The Routledge handbook of tourism and hospitality education* (s. 279–291). London: Routledge.
- García-Rosell, J.-C. (2016). Certification of Indigenous cultures in tourism – The case of the Sápmi Experience quality mark. *Matkailututkimus*, 12(2), 60–62. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/95757>
- García-Rosell, J.-C. (2019). A Discursive Perspective on Corporate Social Responsibility Education: A Story Co-creation Exercise. *J Bus Ethics*, 154, 1019–1032. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3399-9>
- García-Rosell, J.-C. (2022). Husky Kennels as Animal Welfare Activists: Multispecies Relationships as Drivers of Institutional Change. Teoksessa L. Tallberg & L. Hamilton (toim.) *The Oxford Handbook of Animal Organisation Studies* (s. 397–408). Oxford University Press.
- García-Rosell J.-C., Ilola, H., Paakkonen, V., & Veijola, V. (2016). Emotionaalinen työ jouluisien matkailuelämysten luomisessa – uusien työntekijöiden näkökulma. *Matkailututkimus*, 12(1), 28–43.

- García-Rosell, J.-C., Haanpää, M. & Janhunen, Jenny (2019). Dig where you stand: Values-based co-creation through improvisation. *Tourism Recreation Research*, 44(5), 1–11. <https://doi.org/10.1080/02508281.2019.1591780>
- García-Rosell, J.-C. & Haapakoski, A.-E. (2023). Political Corporate Social Responsibility in Small Tourism Business: The Case of a Finnish Sled Dog Kennel. *Tourism Cases*. CABI. <https://doi.org/10.1079/tourism.2023.0009>
- García-Rosell, J.-C. & Hancock, P. (2022). Working Animals, Ethics and Critical Theory. Teoksessa N. Thomas (toim.) *Animals and Business Ethics* (s. 91–110). Palgrave Macmillan, Cham.
- García-Rosell, J.-C., Koljonen, S., Kähkönen, O., Maijala, V., Majuri, K., Ojuva, J., Raasakka, E. & Äijälä, M. (2018). Animal Welfare in Tourism Services - Examples and Practical Tips for the Well-being of Animals Used for Tourism in Lapland. Publication series D. Other publications 7/2018. Lapland University of Applied Sciences.
- García-Rosell, J.-C., Moisander, J. & Mäkinen, J. (2023). Conceptual Framework for Understanding the Ethical Dimension of Corporate Social Responsibility. Teoksessa J. Annamma (toim.) *New Directions in Art, Fashion, and Wine: Sustainability, Digitalization, and Artification* (s. 139–156). Lexington Books, Rowman & Littlefield.
- García-Rosell, J.-C. & Mäkinen, J. (2013). An integrative framework for sustainability evaluation in tourism: applying the framework to tourism product development in Finnish Lapland. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(3), 396–416. <https://doi.org/10.1080/09669582.2012.708038>
- García-Rosell, J.-C. & Tallberg, L. (2021). Animals as tourism stakeholders: Huskies, reindeer, and horses working in Lapland”. Teoksessa C. Kline & M.J. Rickly (toim.) *Exploring non-human work in tourism: From beasts of burden to animal ambassadors* (s. 103–122). De Gruyter Oldenbourg.
- Gössling, S., Haglund, L., Kallgren, H., Revahl, M., & Hultman, J. (2009). Swedish air travelers and voluntary carbon offsets: towards the co-creation of environmental value?. *Current Issues in Tourism*, 12(1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/13683500802220687>
- Haanpää, A. (2003). Theory of relationship cultivation: a point of view to design of experience. *Journal of Business and Management*, 9(3), 303–321. <https://jbm.johogo.com/pdf/volume/0903/0903-303-321.pdf>
- Haanpää, M. (2017). Event co-creation as choreography: Autoethnographic study on event volunteer knowing. *Acta Universitatis Lapponiensis* 358. Lapin yliopisto.
- Haanpää, M. (2022). Co-creation as choreography. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 25(5), 614–624.
- Haanpää, M., García-Rosell, J.-C. & Hakkarainen, M. (2022). Walking the concepts: elaborating on the non-representational sensitivities of tourism experience. *Journal of Marketing Management*, 38(15-16), 1832–1850. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2022.2058591>

- Haanpää, M., Hakkarainen, M. & Harju-Myllyaho, A. (2018). Katsaus yhteiskunnalliseen yrittäjyyteen matkailussa: osallisuuden mahdollisuudet pohjoisen urbaaneissa paikallisyhteisöissä. *Matkailututkimus* 14(2), 44–58.
- Haanpää, M., Hakkarainen, M., & Kaihua, H. (2013). *Oppiva matkailu: puheenvuoroja matkailualan koulutuksen kehittämistä*. Lapland University Press.
- Haanpää, M., Hakkarainen, M., Kylänen, M., Laakkonen, S., Tuulentie, S., Valkonen, J., Valtonen, A. & Veijola, S. (2005). *Tourism as Work*. Unpublished research plan in January 2005. University of Lapland / The Academy of Finland
- Haanpää, M., Salmela, T., García-Rosell, J.-C. & Äijälä, M. (2021). The disruptive ‘other’? Exploring human-animal relations in tourism through videography. *Tourism Geographies*, 23(1–2), 97–117, <https://doi.org/10.1080/14616688.2019.1666158>
- Haanpää, M., Hakkarainen, M., & Harju-Myllyaho, A. (2018). Katsaus yhteiskunnalliseen yrittäjyyteen matkailussa: osallisuuden mahdollisuudet pohjoisen urbaaneissa paikallisyhteisöissä. *Matkailututkimus*, 14(2), 44–58.
- Haanpää, M., Hakkarainen, M. & Harju-Myllyaho, A. (2023). Arjen utopia? Asukasaktiivisuuden kollektiivista autoetnografiaa. Teoksessa Eerika Koskinen-Koivisto ja Kaisu Kumpulainen (toim.) *Kestävä kulttuurisuunnittelu*. SoPhi.
- Haapakoski, A. (2021). *Hidas matkailu osana matkailun murrosta: Sisällönanalyysi ja diskurssianalyysi media-aineistosta*. Pro gradu -tutkielma, matkailututkimus. Lapin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021061738291>
- Hakkarainen, M. (2009). Matkailu maaseudun uutena työnä. Teoksessa S. Tuulentie (toim.) *Turisti tulee kylään. Matkailukeskukset ja lappilainen arki*, 132–159. Jyväskylä: Minerva kustannus.
- Hakkarainen, M. (2017). Matkailutyön ehdot syrjäisessä kylässä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 357. Lapin yliopisto.
- Hakkarainen, M., Haanpää, M., & Harju-Myllyaho, A. (2018). Paikallinen arki matkailussa. *Matkailututkimus*, 14(2), 4–6.
- Hakkarainen, M. & Jutila, S. (2017). Jakamistalous matkailussa. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.) *Matkailututkimuksen avainkäsitteet (s. 183–187)*. Lapin yliopistopaino.
- Hakkarainen, M., Jutila, S., & Angeria, M. (2015). Lappilainen elämäntapa hyvinvointimatkailuksi. *Matkailututkimus*, 11(1), 84–87.
- Halminen, S. & García-Rosell, J. C. (2022). Learning about sustainability in small tourism firms – The case of Sustainable Travel Finland. *Matkailututkimus*, 18(2), 31–36. <https://doi.org/10.33351/mt.116840>
- Hankonen, I. (2021). Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökysymyksenä. Suomen kansantietouden tutkijain seura Kultaneito XXII, Joensuu.
- Hankonen, I., & Häyrynen, M. (2023). Kokemäenjoen rannat porilaisten arkiympäristönä ja kulttuuriperintönä. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 60(3), 71–100. <https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu/article/view/125853>

- Hardt, M. (1999). Affective labour. *boundary*, 26(2), 89–100.
- Harju-Myllyaho, A. & Kyyrä, S. (2013). Megatrendit ja esteetön vieraanvaraisuus. Teoksessa S. Jutila & H. Ilola (toim.) *Matkailua kaikille? Näkökulmia matkailun ennakkointiin*, osa II (s. 8–18). Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti.
- Harju-Myllyaho, A., & Jutila, S. (2016). Viewpoints on inclusion in tourism – From accessible tourism to accessible hospitality. *Matkailututkimus*, 12(2), 33–44.
- Harju-Myllyaho, A. & Jutila, S. (2021). Introduction. Teoksessa Harju-Myllyaho, A. & Jutila, S. (toim.) *Inclusive Tourism Futures* (s. 1–12). Channel View Publications.
- Heikkurinen, P., Ruuska, T., Valtonen, A., & Rantala, O. (Eds.) (2020). *After the Anthropocene: Time and Mobility. Sustainability*, 12(12). <https://doi.org/10.3390/books978-3-03936-957-7>
- Hiltunen, M. J., & Pitkänen, K. (2009). Syrjäyttävä vapaa-ajan asuminen?. *Matkailututkimus*, 5(2), 78–80.
- Hirvonen, O. (2020). Johdanto – tunnustuksen filosofia ja politiikka. Teoksessa O. Hirvonen (toim.) *Tunnustuksen filosofia ja politiikka. Hegelistä nykypäivään* (s. 9–22). SKS.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. California: University of California Press, Berkeley.
- Hovila, I. & Hytönen, J. (2023). Muuttuva kaavoituslainsäädäntö osallisuuden mahdollistajana. Teoksessa Veijola, S. (toim.), *Matkailunkestävä Suomi? Vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä* (s. 313–342). (Tietolipas 283). SKS.
- Huovinen, J., & Jutila, S. (2015). Esteettömyys osana hyvinvointimatkailua. *Matkailututkimus*, 11(1), 68–78. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90918>
- Höckert, E. (2018). *Negotiating Hospitality: Ethics of Tourism Development in the Nicaraguan Highlands*. Routledge.
- Höckert, E. (2020). On scientific fabulation: Storytelling in the more-than-human-world. Teoksessa A. Valtonen, O. Rantala, P.D. Farah, (toim.) *Ethics and politics of space for the Anthropocene*, (s. 51–70). Edward Elgar Publishing.
- Höckert, E., Hakkarainen, M., & Jänis, J. (2013). Matkailun paikallinen kehittäminen maaseudulla. Teoksessa S. Veijola (toim.) *Matkailututkimuksen lukukirja* (s. 160–172). Lapin yliopistokustannus.
- Höckert, E., Rantala, O. & Jóhannesson, G. T. (2022). Sensitive communication with proximate messmates. *Tourism, Culture & Communication*, 22(2), 1811–92. <https://doi.org/10.3727/109830421X16296375579624>
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. *Työpäperi* 33/2017. Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.

- Jeurung, J. & Haartsen, T. (2017). The challenge of proximity: The (un)attractiveness of near-home tourism destinations. *Tourism Geographies* 19(1). <https://doi.org/10.1080/14616688.2016.1175024>
- Jokinen, E. (2010). Kodin, työn ja talouden uusi järjestys. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaali-työn tutkimuksen aikakauslehti*, 18(1), 48–60.
- Jokinen, E. & Veijola, S. (1986). Turismiko kulttuuria? Aiheita matkailun kulttuuriseen tutkimukseen. *Kulttuurintutkimus* 3(4), 30–34.
- Jokinen, E. & Veijola, S. (1990). Oman elämänsä turistik. Helsinki, Valtion painatuskeskus.
- Jutila, S. (2013). Matkailuympäristöjen esteettömyys. Teoksessa S. Veijola (toim.), *Matkailu-tutkimuksen lukukirja* (s. 115–128). Lapin yliopistopaino.
- Jutila, S., Hakkarainen, M. & García-Rosell, J.-C. (tulossa). A framework for social license to operate in tourism-based sharing economy. Teoksessa S.K. Dixit (toim.) *Routledge Handbook of Collaborative Consumption in Tourism*. Routledge.
- Kauppara, P., Rusanen, J., & Muilu, T. (2005). Pohjois-Suomen suurten matkailukeskusten ja niiden sijaintikuntien väestökehitys: paikkatietonäkökulma. *Matkailututkimus*, 1(1), 26–45.
- Kimmerer, R. W. (2013). *Braiding sweetgrass. Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge and the Teaching of Plants*. Penguin Books.
- Kinnunen, V., Martz, F. ja Rantala, O. (2024). Slowing Down with Stinging Nettle. In: O. V. Rantala, Kinnunen ja E. Höckert (toim.) *Researching with Proximity. Relational methodologies for the Anthropocene* (s. 131–146). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-39500-0_9
- Komppula, R. (2000). Matkailuyrityksen sitoutuminen verkostoon: tapaustutkimus Pohjois-Karjalan maakunnallinen matkailuverkosto. Lapin yliopisto.
- Kortetmäki, T. (2020). Luontosuhteiden ja luonnon tunnustaminen. Teoksessa O. Hirvonen (toim.) *Tunnustuksen filosofia ja politiikka. Hegelistä nykypäivään* (s. 239–254). SKS.
- Kugapi, O., Höckert, E., Lüthje, M., Mazzullo, N. & Saari, R. (2020). Kohti kulttuurisen-sitiivistä matkailua: Suomen Lappi. *Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti*. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/64123>
- Kuoppala, T. (2021). Epävarmuutta ja kiirettä: hotellisiivoustyö prekaarina tehokkuute-na. Laadullinen sisällönanalyysi siivoustyötä käsittelevistä internetkeskusteluista. Pro gradu -tutkielma, matkailututkimus. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021121861732>
- Kulusjärvi, O. (2019). Towards a poststructural political economy of tourism: A critical sustainability perspective on destination development in the Finnish North. *Nordia Geographical Publications*, 48(3), 107.
- Kuntalaki 410/2015.
- Kyyrä, S., & Skantz, K. (2017). Viestinnällä esteettömään vieraanvaraisuuteen – Lapin matkailun alueorganisaatioiden verkkosivujen nykytila. *Matkailututkimus*, 13(1–2), 86–90.

- Laitinen, A. (2010). On the scope of ‘recognition’: The role of adequate regard and mutuality. Teoksessa H-C. Schmidt am Busch & C.F. Zurn (toim.) *The philosophy of recognition: Historical and contemporary perspectives* (s. 319–342). Lexington Books.
- Lapin Kansa (2023). Meitä kohdeltiin kuin orjia. 26.8.2023
<https://www.lapinkansa.fi/miljoonavoittoja-takovan-iglukylan-entiset-tyontek/581163>
- Larsen, G. R. & Guiver, J. W. (2013). Understanding tourists’ perceptions of distance: A key to reducing the environmental impacts of tourism mobility. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(7), 968–981. <https://doi.org/10.1080/09669582.2013.819878>
- Leinonen, R., Kauppila, P. & Saarinen, J. (2009). Matkailun paikallispolitiikka: Valtuutettujen, viranhaltijoiden ja yrittäjien suhtautuminen matkailun vaikutuksiin ja kehittämiseen Koillis-Suomessa. *Matkailututkimus*, 5(1), 5–24.
- Li, H., Lüthje, M., Björn, E. & Miettinen, S. (2023). Fostering stakeholder engagement in sustainable cultural tourism development in nature-based sites: A case study on using methodological layering of art-based methods. Teoksessa A. Mandic & S.K. Walia (toim.) *The Routledge handbook of nature-based tourism development* (s. 183–200). Routledge.
- Lüthje, M. (1998). The impacts of tourism on the Saami domicile area from the point of view of carrying capacity and Saami culture of the area. Teoksessa S. Aho, H. Ilola & J. Järvi-luoma (toim.) *Dynamic aspects in tourism development. Proceedings of the 5th Nordic symposium on tourism research. Volume 1* (s. 31–46). (Tourism publications B. Research reports and papers 3.) Lapin yliopisto.
- Lüthje, M., Vainikka, V., Taylor, S., Macaulay, B., Bryce, R. & Puhakka-Tarvainen, H. (2023). Towards an ethical tourism recovery in northern peripheries. *Matkailututkimus*, 19(2), 45–53. <https://doi.org/10.33351/mt.130489>
- Lüthje, M. (2023). Kulttuurisensitiivisyyden paikalliset käytännöt matkailuliiketoiminnassa. Teoksessa S. Veijola (toim.) *Matkailunkestävä Suomi? Vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä* (s. 275–312). (Tietolipas 283). SKS.
- Lüthje, M., Höckert, E. & Kugapi, O. (painossa). Pathways to culturally sensitive tourism policies and practices. Teoksessa R. Butler & A. Carr (toim.) *Routledge handbook of tourism and Indigenous peoples*. Routledge.
- Maher, P. T., Gelter, H., Hillmer-Pegram, K., Hovgaard, G., Hull, J., Jóhannesson, G. T., Karlsdóttir, A., Rantala, O. & Pashkevich, A. (2014). Arctic tourism: realities and possibilities. *Arctic yearbook*, 290–306.
- Marques, L., Aulet, S. & Oliveira, M. (2023). CultSense pedagogical toolkit. <https://www.cultsense.com/tools/cultsense-pedagogical-toolkit/>
- Marques, L. & Engberg, M. (2022). Introduction: Cultural sensitivity in tourism encounters. Teoksessa M. Engberg, P. Björkroth & L. Marques (toim.) *Creating cultural understanding through travel. CultSense case collection* (s. 5–10). <https://www.cultsense.com/academicpublications/case-studies/>

- Marques, L. & Oliveira, M. (2023). Promoting cultural sensitivity in higher education: An educational approach to sensitizing young travellers for local cultures. *Evolving Pedagogy*. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:jamk-issn-2489-2386-28>
- Milne, J., Rantala, O., & Grimwood, B. S. R. (2019). Children as tour guides. *Matkailututkimus*, 15(2), 33–44. <https://doi.org/10.33351/mt.88269>
- Mohorcich, J. (2020). Energy Intensity and Human Mobility after the Anthropocene. *Sustainability*, 12(12). <https://doi.org/10.3390/books978-3-03936-957-7>
- Morgan, N. (ei vl.). Resistance and Resilience in the Neoliberal University: A Hopeful or Hopeless Task? Keynote-puheenvuoro konferenssissa PGR & ECR Symposium “Tourism Practice in the Era of the Anthropocene”. 24–25 kesäkuuta, 2023
- Mällinen, M.-R., & Sarkki, S. (2014). Tekemällä matkailun kulttuuriseen kestävyYTEEN: Ongelmia ja niiden hallintaa Utsjoen kirkonkylässä. *Matkailututkimus*, 10(2), 23–39.
- Nousiainen, J. (2015). Safariopastus työnä – työ, tekijät ja palkan riittävyys. *Matkailututkimus*, 11(2), 45–60.
- Nousiainen, M. (2022). Mundane mobilities in mundane places? The role of proximity tourism in place attachment in the rural north. Pro gradu –tutkielma, matkailututkimus. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022021519287>
- Nuottila, J., Jutila, S., & Hakkarainen, M. (2017). Kirjallisuuskatsaus: Matkailun jakamistalous vastuullisuuden viitekehyksessä. *Matkailututkimus*, 13(1–2), 53–70.
- Olsen, K. O., Abildgaard, M.S., Brattland, C., Chimirri, D., de Bernardi, C., Edmonds, J., Grimwood, B. S. R., Hurst, C. E., Höckert, E., Jaeger, K., Kugapi, O., Lemelin, R. H., Lüthje, M., Mazzullo, N., Müller, D. K., Ren, C., Saari, R., Ugwuegbula, L. & Viken, A. (2019). Looking at Arctic tourism through the lens of cultural sensitivity. ARCTISEN – a transnational baseline report. *Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti*. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/64069>
- Paloniemi, P., Jutila, S., & Hakkarainen, M. (2021). 4 Sharing Economy in Peripheral Tourism Destinations. Teoksessa M.D. Lucia & E. Giudici (toim.), *Humanistic Management and Sustainable Tourism* (s. 56–74). Routledge.
- Pasanen, K., Konu, H., & Koponen, J. (2023). Matkailuyrityksen vakuuttava vastuullisuusviestintä: millaiset retoriset keinot ja vastuullisuussisällöt vetoavat suomalaisiin kuluttajiin? *Matkailututkimus*, 19(1), 29–54. <https://doi.org/10.33351/mt.125275>
- Parjanen, S. (2018). Yrittäjien näkemykset hiihdon maailmanmestaruuskilpailujen vaikutuksista Lahden keskustan elinvoimaisuuteen. *Matkailututkimus*, 14(1), 7–25.
- Pesonen, J., Holmberg, I., & Komppula, R. (2016). Vapaaehtoistyöntekijöiden motivaatiot ja sitoutuneisuus kulttuuritapahtumaan: Case Ilosaarirock. *Matkailututkimus*, 12(1), 9–27.
- Pitkänen, K., Hannonen, O., Toso, S., Gallent, N., Hamiduddin, I., Halseth, G., Hall, M. C., Müller, D. K., Treivish, A., & Nefedova, T. (2020). Second homes during corona - safe or unsafe haven and for whom? Reflections from researchers around the world. *Matkailututkimus*, 16(2), 20–39. <https://doi.org/10.33351/mt.97559>

- Päläs, J., & Hakkarainen, M. (2023). Toimintatutkimuksella ilmiölähtöisyyttä ja sidosryhmäymmärrystä lainoppiin–havaintoja lainopin ja matkailututkimuksen välisestä vuoropuhelusta. *Matkailututkimus*, 19(1), 55–62. <https://doi.org/10.33351/mt.124695>
- Päläs, J., Hovila, I., & Hakkarainen, M. (2021). Jakamistalous kaavoituksen ja asuintilojen käyttötarkoituservioinnin häirikkönä–taltuttaako epätyypillisyyssoppi häirikön? *Lakimies*, 119(78), 1269–1290.
- Rantala, O. (2010). Tourist Practices in the Forest. *Annals of Tourism Research*, 37(1), 249–264.
- Rantala, O. (2015). Lomakodin rytmittämä arki. *Sosiologia* 2, 89–103.
- Rantala, O. (2019). With the rhythm of nature: Reordering everyday life through holiday living. Teoksessa H. Halkier, L. James ja C. Ren (toim.) *Theories of practice in Tourism* (s. 58–76). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315162171-5>
- Rantala, O., Höckert, E., & Ilola, H. (2016). Vastuulliset kohtaamiset matkailussa. *Matkailututkimus*, 12(2), 2–3.
- Rantala, O., Höckert, E., & Ilola, H. (2019). ‘Knowing-with’ in the era of the Anthropocene. *Matkailututkimus*, 15(2), 4–8. <https://doi.org/10.33351/mt.88263>
- Rantala, O., Kinnunen, V. & Höckert, E. toim. (2024). *Researching with Proximity. Relational methodologies for the Anthropocene*. Palgrave MacMillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-39500-0>
- Rantala, O., & Puhakka, R. (2019). Lasten ja nuorten luontoyhteyden vahvistamisesta perusta tulevaisuuden lähimatkailulle. *Matkailututkimus*, 15(1), 93–96. <https://doi.org/10.33351/mt.84347>
- Rantala, O., Salmela, T., Valtonen, A., & Höckert, E. (2020). Envisioning Tourism and Proximity after the Anthropocene. *Sustainability*, 12(10), 3948. <https://doi.org/10.3390/su12103948>
- Rantala, O., & Valtonen, A. (2014). A rhythm analysis of touristic sleep in nature. *Annals of Tourism Research*, 47, 18–30. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.04.001>
- Rantala, O., Valtonen, A. & Markuksela, V. (2011). Materializing tourist weather: ethnography on weather-wise wilderness guiding practices. *Journal of Material Culture*, 16(3), 285–300. <https://doi.org/10.1177/1359183511413646>
- Renfors, S.-M. (2017). Kansainvälisen matkailun kasvu vaikuttaa alan osaamistarpeisiin. *Matkailututkimus*, 13(1–2), 75–78.
- Renfors, S.-M. (2022). Circular Economy in tourism: Overview of recent developments in research. *Matkailututkimus*, 18(1), 48–64. <https://doi.org/10.33351/mt.114834>
- Reunanen, S., Salmi, J., & Hiedanpää, J. (2012). Merikarvianjoki – elämysten ja toimeentulon virta. *Matkailututkimus*, 8(2), 7–22.
- Räikkönen, J. (2016). Matkailu on työtä. *Matkailututkimus*, 12(1), 7–8.

- Räikkönen, J. (2022). Lennä, lennä leppäkerttu! Onko elonkirjoa kunnioittava matkailu mahdollista? Haettu 19.11.2023, <https://biodiful.fi/blogi/lenna-lenna-leppakerttu-onko-elonkirjoa-kunnioittava-matkailu-mahdollista/>
- Räikkönen, J., Marjanen, H., Kohijoki, A. & Lahovuori, I. (2018). Matkailuelämyksiä ilman matkaa? Fokusryhmätutkimus matkailutyypistä kulutuksesta osana kuluttajan arkea. *Matkailututkimus*, 14(2), 24–43.
- Saari, R., Höckert, E., Lüthje, M., Kugapi, O., & Mazzullo, N. (2020). Cultural sensitivity in Sámi tourism: A systematic literature review in the Finnish context. *Matkailututkimus*, 16(1), 93–110. <https://doi.org/10.33351/mt.88061>
- Saarinen, J., & Varnajot, A. (2019). The Arctic in tourism: complementing and contesting perspectives on tourism in the Arctic. *Polar Geography*, 42(2), 109–124. <https://doi.org/10.1080/1088937X.2019.1578287>
- Salmela, T. (2020). SF-puheenvuoro matkailun mahdollisista maailmoista. *Matkailututkimus*, 16(2), 9–19. <https://doi.org/10.33351/mt.97575>
- Salmela, T., & Valtonen, A. (2019). Towards collective ways of knowing in the Anthropocene: Walking-with multiple others. *Matkailututkimus*, 15(2), 18–32. <https://doi.org/10.33351/mt.88267>
- Salmela, T., Nevala, H., Nousiainen, M., & Rantala, O. (2021). Proximity tourism: A thematic literature review. *Matkailututkimus*, 17(1), 46–63. <https://doi.org/10.33351/mt.107997>
- Sennett, R. (1998). *Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. W.W. Norton and Co.
- Skeggs, B. (2004). Exchange, Value and Affect: Bourdieu and ‘The Self’. *The Sociological Review*, 52(2_suppl), 75–95. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2005.00525.x>
- Smith, V. L. (toim.) (1978). *Hosts and guests. The anthropology of tourism*. Basil Blackwell.
- Strandell, A., Pitkänen, K., & Rehunen, A. (2020). Miten kaupungistuminen ja väestön ikääntyminen vaikuttavat vapaa-ajan asumisen suosioon? *Matkailututkimus*, 16(1), 74–92. <https://doi.org/10.33351/mt.88575>
- Särkelä, A. (2020). Tunnustuksen patologiat. Sosiaalisuus ja kritiikki Honnethin tunnustus-teoriassa. Teoksessa O. Hirvonen (toim.), *Tunnustuksen filosofia ja politiikka. Hegelistä nykypäivään* (s. 115–134). SKS.
- Tallberg, L., García-Rosell, J.C. & Haanpää, M. (2022). Human–Animal Relations in Business and Society: Advancing the Feminist Interpretation of Stakeholder Theory. *Journal of Business Ethics*, 180, 1–16. <https://doi.org/10.1007/s10551-021-04840-1>
- Tervo-Kankare, K., Kaján, E. & Saarinen, J. (2018). Costs and benefits of environmental change: tourism industry’s responses in Arctic Finland. *Tourism Geographies*, 20(2), 202–223, DOI: 10.1080/14616688.2017.1375973
- Toivonen, A. (2022). Sustainability scenarios for the New Space tourism industry. *Matkailututkimus*, 18(2), 46–51. <https://doi.org/10.33351/mt.121792>

- Tuomainen, K. (2020). Lomalla kotikaupungissa: staycation-matkailuilmiön rakentumisen suomalaisissa lifestyle-blogeissa. University of Lapland. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020061744830>
- Tuulentie, S. toim. (2009). Turisti tulee kylään. Matkailukeskukset ja lappilainen arki. SoPhi/Minervakustannus.
- Urry, J. (2002). *The tourist gaze*. (2nd ed.). London: Sage.
- Uustalo, M. (2020). Rajalliset resurssit esteenä – kuntapäätäjien näkemyksiä pienen kunnan matkailusuunnittelusta. *Matkailututkimus*, 16(2), 45–51. <https://doi.org/10.33351/mt.98166>
- van Dooren, T., Kirksen, É. & Münster, U. (2016). Multispecies Studies: Cultivating Arts of Attentiveness. *Environmental Humanities*, 8(1), 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1215/22011919-3527695>
- Valkonen, J. & Veijola, S. (2008). Töissä tunturissa. Ajatuksia ja kirjoituksia matkailutyöstä. Lapin yliopistokustannus.
- Valkonen, J. (2009). Acting in Nature: Service Events and Agency in Wilderness Guiding. *Tourist Studies*, 9(2), 164–180. <https://doi.org/10.1177/1468797609360595>
- Valkonen, J. (2015). Metsät, hyvinvoinnit ja luonnonvarapolitiikat. *Matkailututkimus*, 11(2), 142–144.
- Valtonen, A. (2009). Small Tourism Firms as Agents of Critical Knowledge. *Tourist Studies*, 9(2), 127–143. <https://doi.org/10.1177/1468797609360600>
- Valtonen, A., & Veijola, S. (2011). Sleep in tourism. *Annals of Tourism Research*, 38(1), 175–192. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.07.016>
- Valtonen, A., Salmela, T. & Rantala, O. (2020). Living with mosquitoes. *Annals of Tourism Research*, 102945. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102945>
- Veijola, S. (1992). Sekapelin metaforat. In E. Sironen, A. Tiihonen ja S. Veijola (toim.) *Urheilukirja* (s. 209–237). Vastapaino.
- Veijola, S. (2007). Customising a Mountain Climb. *Mobile Work in a New World*. [A keynote presentation]. 2nd International Critical Tourism Studies Conference, *The Critical Turn in Tourism Studies: Promoting an Academy of Hope?* 20–23 June. Split, Croatia.
- Veijola, S. (2009). Introduction: Tourism as Work. Special issue on Tourism as Work. *Tourist Studies* 9(2), 83–87.
- Veijola, S. (2014). Towards Silent Communities. Teoksessa S. Veijola, J. Germann Molz, O. Pyyhtinen, E. Höckert ja A. Grit (toim.) *Disruptive Tourism and its Untidy Guests*. *Leisure Studies in a Global Era*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137399502_4
- Veijola, S. toim. (2023). *Matkailunkestävä Suomi? — Vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä*. SKS Kirjat.

- Veijola, S., Höckert, E., Carlin, D., Light, Ann, & Säynäjäkangas, J. (2019). The Conference Reimagined. Postcards, Letters, and Camping Together in Undressed Place. *Digithum*, 24, 21–35.
- Veijola, S. & Jokinen, E. (2001). Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli. Juva: WSOY.
- Veijola, S. & Jokinen, E. (2008). Towards a Hostessing Society? Mobile Arrangements of Gender and Labour. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 16(3), 182–201, September 2008. 166–181.
- Veijola, S., Hakkarainen, M., & Nousiainen, J. (2013). Matkailu työnä. Teoksessa S. Veijola (toim.) *Matkailututkimuksen lukukirja* (s. 173–185). Lapin yliopisto paino.
- Veijola, S. & Säynäjäkangas, J. toim. (2018). *Matkasanakirja hiljaisuuteen*. ntamo.
- Vento, E. (2022). Sosiaalisen lomatoiminnan hyvinvointi- ja osallisuusvaikutukset: tutkimus Suomen kontekstissa: Well-being and Inclusionary Outcomes of Social Tourism: Evidence from Finland. *Matkailututkimus*, 18(1), 83–88. <https://doi.org/10.33351/mt.120440>
- Vierjoki, E. (2023). EU-hankkeet matkailualan kehittäjinä projektityhteiskunnassa? Pro gradu -tutkielma, matkailututkimus. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023062257958>
- Vieru, M. & Peltoniemi, J. (2020). Effect of Corporate Social Responsibility on Pricing of Small Business Loans: Evidence From Finland. Teoksessa I. Oncioiu, S. Căpușeanu, D. Topor, & D. Constantin (toim.) *Sustainability Reporting, Ethics, and Strategic Management Strategies for Modern Organizations* (s. 146-169). IGI Global,
- Viken, A., Höckert, E. & Grimwood, B. S. R. (2021). Cultural sensitivity: Engaging difference in tourism. *Annals of Tourism Research*, 89, 103223. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103223>
- Vähämäki, J. (2009). Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokykykapitalismissa. Tutkijaliitto/Like.
- West, S., Haider, L.J., Stålhammar, S. & Woroniecki, S. (2021). A relational turn for sustainability science? Relational thinking, leverage points and transformations. *Ecosystems and People*, 16(1), 304–325. <https://doi.org/10.1080/26395916.2020.1814417>
- Äijälä, M. (2019). Knowing through interspecies relationality in tourism? Animal agency in human-sled dog encounters. *Matkailututkimus*, 15(2), 45–50. <https://doi.org/10.33351/mt.88270>
- Äijälä, M. (2022). Tourist Landscapes as Multispecies Trails: Storying a Mushing Landscape Through Mobile Video Ethnography. *Acta electronica Universitatis Lapponiensis*. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-326-6>
- Äijälä, M., García-Rosell, J.-C., & Haanpää, M. (2016). Kirjallisuuskatsaus: Eläimet osana matkailutoimintaa. *Matkailututkimus*, 1

Kestävä matkailu: katsaus tutkimusteemoihin ja -tarpeisiin

Sustainable tourism: A review of research themes and needs

Jarkko Saarinen, professori, Oulun yliopisto, Maantieteen tutkimusyksikkö ja vieraileva professori, Uppsalan yliopisto, Rakennustekniikan ja tuotantotalouden laitos

Tiivistelmä

Kestävyys on yksi matkailututkimuksen keskeisistä tutkimusteemoista ja matkailutalouden kehittämisen tavoitteista. Tämä tekee kestävän matkailun tarkastelusta sekä akateemisesti että matkailupoliittisesti tärkeää. Tässä katsauksessa tarkastellaan kestävän matkailun tutkimuksen keskeisiä teemoja erityisesti Matkailututkimus -lehdessä vuosina 2005–2023 julkaistujen artikkelien perusteella. Tavoitteena on luoda yleiskuva kestävän matkailun tutkimuksen teemoista suhteessa alan kansainväliseen tutkimuskenttään, ja tunnistaa sen avulla nykyisiä ja tulevaisuuden tutkimustarpeita. Matkailututkimus -lehdessä julkaistujen artikkelien perusteella keskeisiä kestävän matkailun tutkimusteemoja ovat olleet: (1) Luonnonsuojelualueiden kestävä matkailu ja sen hallinta; (2) Kestävä matkailu ja lähi-ilmiöt; (3) Kulttuuri, paikallisuus ja yhteisöt kestävässä matkailussa; (4) Ilmastonmuutos ja matkailun kestävyys; ja (5) Maaseutumatkailu ja kestävyys. Näiden teemojen perusteella Matkailututkimus -lehden kestävän matkailun tutkimus on seurannut hyvin aikaansa, ja se on pysynyt temaattisesti kiinni alan kansainvälisessä tutkimuskentässä. Toisaalta Matkailututkimus -lehdessä julkaistujen teemojen osalta on havaittavissa katvealueita suhteessa kestävän matkailun kansainväliseen tutkimukseen. Keskeisin näistä on kestävän matkailun kehittämisen tutkimus luonnonsuojelualuekontekstin ulkopuolella. Lisäksi kansainväliseen kestävän matkailun hallinnon tutkimukseen olennaisesti liittyvät kestävyden indikaattorien, YK:n kestävän kehityksen tavoitteiden ja matkailun globaaliin vastuuseen ja oikeudenmukaisuuteen liittyvät tarkastelut pääosin puuttuvat. Tulevaisuudessa matkailun, kestävän kehityksen ja ilmastonmuutoksen poleemisen suhteen lisätutkimukselle on myös tarvetta. Tässä mielessä matkailun kasvun irtikytkentä hiilidioksidipäästöjen kasvusta muodostaa tärkeän tutkimustarpeen.

Avainsanat: kestävä matkailu, kansallisuistot, maaseutumatkailu, ilmastonmuutos, paikallisyhteisöt

Abstract

Sustainability is one of the central themes of tourism research, and it is a key target for the future development of the tourism sector. This review paper aims to examine the main research themes of sustainable tourism based on the papers published in the Finnish Journal of Tourism Research (Matkailututkimus) in 2005–2023, especially, and discuss how these themes relate to the international research field of sustainable tourism. Furthermore, the paper identifies current and future research needs. Based on the published articles, the main themes in sustainable tourism research have been: (1) Sustainable tourism in protected areas and their management; (2) Sustainable tourism and related topics; (3) Cultures, localities and communities in sustainable tourism; (4) Climate change and sustainable tourism; and (5) Rural tourism and sustainability. Sustainable tourism research, as published in the journal, has largely followed the changing themes and issues in international research. However, there are also research gaps. Compared to the international research in sustainable tourism, perhaps the most central one is research on sustainable tourism development outside protected areas. In addition, studies on sustainable tourism indicators, the United Nations' sustainable development goals (SDGs), and the responsibility and justice of global tourism, which are highly visible in international research, are mainly missing. In the future, there is also a need for further research into the relations between tourism, sustainability, and climate change; especially the possibilities of decoupling the development of tourism from the growth of carbon dioxide emissions constitute an important future research avenue.

Keywords: sustainable tourism, national parks, rural tourism, climate change, local communities

Johdanto

Kestävyydestä on muodostunut 1990-luvulta lähtien keskeinen matkailun kehittämisen ja suunnittelun perusta. Jokseenkin kaikki merkittävät matkailuyritykset ja keskeiset kansainväliset ja kansalliset matkailupolitiikan toimijat korostavat kestävyyden tavoitteita matkailun kehittämisessä. Esimerkiksi maailman matkailujärjestö linjaa toimintansa tavoitteiksi vastuullisen ja kestävän matkailun edistämisen (UNWTO, 2016). Samoin Suomen matkailustrategian visiona vuosille 2022–2028 on tehdä maasta Pohjoismaiden kestävimmin kasvava matkailukohde. Strategian tavoitteen painopisteenä on ”kestävän kehityksen mukaisen toiminnan vahvistaminen” (TEM, 2022, s. 3).

Vahva ja alleviivattu yhteys kestävän kehityksen tavoitteisiin ja politiikkaan on tehnyt kestävyydestä yhden keskeisimmistä matkailun tutkimuksen teemoista. Samalla se on korostanut alan tutkimuksen laajempaa merkitystä ja näkyvyyttä kansainvälisessä ja kansallisessa matkailupolitiikassa ja -hallinnossa. C. Michael Hall (2011a) onkin todennut, että kestävyysulottuvuus on ollut matkailun tutkimukselle ja sen arvotukselle menestystarina (ks. Farsari, 2021). Tästä huolimatta monet tutkijat ovat hyvin kriittisiä kestävän matkailun ideaa tai sen toteuttamismahdollisuuksia kohtaan (Sharpley, 2023). Esimerkiksi John Swarbrooke (1999, s. 41) on todennut, että ”kestävä matkailu on kenties vain mahdoton unelma”, ja Richard Sharpleyn (2009) mukaan meidän tulisi unohtaa koko ajatus kestävästä matkailusta. Kestävän matkailun rinnalle onkin noussut monia muita käsitteitä, kuten vas-

tuullinen matkailu (Sharpley, 2013) ja uudistava matkailu (Bellato & Pollock, 2023), jotka tulkinnasta riippuen joko jossain määrin eroavat kestävydestä tai käytännössä sulautuvat kestävä matkailun laajempaan kehykseen. Vastuullisuuden voidaan esimerkiksi nähdä korostavan markkinalähtöistä kestävyden rakentamista (Saarinen, 2021a), ja uudistava matkailu pyrkii parantamaan ekosysteemien eheyttä matkailulähtöisen transformaation avulla (ks. Bellato ym., 2023).

Tässä katsausartikkelissa keskitytään nimenomaan kestävä matkailun käsitteen ja idean alla tehtyyn tutkimukseen. Vaikka kestävä matkailun käsitettä on kritisoitu, ja sen käytännön kehittämisen mahdollisuuksia usein epäillä (ks. Sharpley, 2009; Saarinen, 2021a), kestävyydellä on edelleen laaja tutkimuskentän tuki. Kestävää matkailua tutkitaan ja kehitetään hyvin aktiivisesti. Matkailun kestävyden tutkimus- ja kehittämistarpeelle on myös esitetty monia hyviä perusteluja, kuten matkailusta saatavien taloudellisten ja sosiaalisten hyötyjen maksimointi ja haittojen minimointi, luonnon- ja ympäristönsuojelun tukeminen, matkailijoiden ja paikallisten tyytyväisyydestä huolehtiminen ja oikeudenmukainen ja tasa-arvoinen kehitys (ks. Hall & Lew, 1998; Swarbrooke, 1999; Garcia-Garcia ym., 2023). Karkeasti jaotellen matkailun kestävä kehittäminen perustelut voidaan skaalata globaalille ja paikalliselle tasolle. Ensin mainittuun liittyen matkailun todetaan usein olevan yksi maailman suurimmista ja nopeimmin kasvavista talouden aloista. Kansainvälisen matkailun kasvu onkin 1950-luvulta lähtien ollut voimakasta (UNWTO, 2017). Lukuun ottamatta muutamia lyhytaikaisia taantumia, kuten 1970-luvun öljykriisiä, syyskuun 11. päivän terrorismi-iskua vuonna 2001 ja vuonna 2007 käynnistynyttä finanssikriisiä, globaali matkailutalous on osoittautunut varsin palautumiskykyiseksi ja kriisinkestäväksi, eli resilientiksi.

Viimeksi matkailun resilienssiä 'testasi' COVID-19 pandemia, joka lähes pysäytti kansainvälisen matkailun vuosina 2020–2021. Nykytiedon perusteella kriisi jäi kuitenkin melko lyhytaikaiseksi (ks. Rastegar ym., 2023). Korkeaa resilienssiä pidetään yleensä hyvänä asiana, mutta sillä on tässä yhteydessä myös kääntöpuolensa. Tämänhetkisen ilmastokriisin aikana pääosin lentoliikenteeseen ja fossiilisiin polttoaineisiin perustuvan kansainvälisen matkailun kasvu ei ole tavoiteltavaa. Aivan kuten muillakin talouden aloilla, kasvun hillintä edellyttää kestävyyspolitiikkaan nojaavien säätelymekanismien luomista matkailutalouteen, toisin sanoen kestävä matkailun kehittämistä matkailusysteemitasolla. Tulevaisuudessa fossiilisiin polttoaineisiin perustuva globaalin matkailun jatkuva kasvu ei siis ole (eikä voi olla) mahdollista.

Paikallisella matkailukohdetasolla kestävä matkailun kehittämisen perustelut voidaan muotoilla vastaavalla tavalla asiaa yksinkertaisten. Matkailukohteita markkinoidaan meille maaseudun perinnemaisemien, luonnonmaisemien, kaupunkiympäristöjen, museoiden, kirkkojen, kulttuurikohteiden, paikallisten traditioiden jne. kuvilla ja kuvauksilla. Tässä mielessä matkailu on varsin kummallinen talouden toimija; useimmiten se myy meille jotakin mitä se ei itse omista tai edes hallinnoi! Hyvin harva – jos kukaan – matkustaa johonkin kohteeseen koska siellä on vuode ja hotelli. Matkustamme paikkoihin pikemminkin sen vuoksi mitä huoneemme ja hotellimme ulkopuolella on. On luontevaa

ajatella, että kun matkailutalous hyödyntää paikallisten ihmisten ja toimijoiden ylläpitämiä ja kehittämiä fyysisiä ja kulttuuriympäristöjä, sen tulisi myös antaa jotakin takaisin paikallisille. Paikallisesti kestävä matkailu nojaa tähän matkailun hyötyjen (ja haittojen) oikeudenmukaisen jaon tavoitteeseen. Tämä ilmenee inklusiivisuuden eli oikeudenmukaisen osallisuuden korostumisena matkailun nykyisissä kehittämissäpolitiikoissa (UNWTO, 2012; Saarinen, 2021b).

Siten matkailun kestävyydelle on loogiset perustelut sekä matkailun kohdealue- että systeemitasolla. Tästä ja reilun kolmen vuosikymmenen mittaisesta tutkimuksen menestystarinasta huolimatta, matkailutalous ja sen kasvu eivät kuitenkaan koskaan ole olleet yhtä kestävämmällä pohjalla kuin juuri nyt (Hall, 2019)! Matkailun kohdealueiden kestävyyskysymykset ovat aiempaa paremmin hallinnoituja, ja niihin on jatkokehitettävissä teknologisia ja sosiaalisia innovaatioita ja kiertotalouden prosesseja, mutta matkailun keskeiset kestävyysaasteet ovat matkailusysteemitasolla. Systeeminen kestävämmä johtuu pitkälti globaalien matkailun vaikutuksesta ilmastonmuutokseen, jossa matkailuun elimellisesti sisältyvä liikkuvuus lähtöalueelta kohdealueella ja takaisin muodostaa ongelman ytimen, niin sanotun superviheliäisen ongelman (Lazarus, 2009). Uusimpien tutkimusten mukaan matkustamisen osuus kasvihuonekaasupäästöistä voi olla peräti 8–10 prosenttia (Lenzen ym., 2018; Tourism Panel on Climate Change, 2023). Jos lentoliikenteen arvioitu kasvu toteutuu, voi matkailu muodostaa vuonna 2050 jopa neljäsosan kasvihuonekaasukaasujen kokonaispäästöistä (ks. Gössling & Peeters, 2015; Graver ym., 2019). Pariisin ilmastopöytäkirjan mukaan taloutemme tulisi tuolloin olla hiilineutraali (ts. nettonolla), jolloin päästöt ja niiden poistot olisivat tasapainossa (ks. United Nations, 2015). Tämä muodostaa merkittävän kestävyysvajeen globaalille matkailutaloudelle ja superviheliäisen ongelman kestävä kehityksen tavoitteille.

Ajoittaisesta kritiikistä huolimatta kestävä matkailun tutkimukselle ja kehittämiselle on selkeä ja tulevaisuudessa kasvava tarve. Tässä artikkelissa luodaan katsaus kotimaiseen kestävä matkailun tutkimukseen. Aluksi artikkelissa keskustellaan lyhyesti kestävä matkailun käsitteestä ja alan kansainvälisistä tutkimusteemoista, mukaan lukien Suomessa tehdystä kestävä matkailun kansainvälisestä tutkimuksesta. Artikkelin painopiste on kuitenkin siinä tutkimuskokonaisuudessa, joka on julkaistu *Matkailututkimus* -lehdessä vuosina 2005–2023. Tämä tarkastelu antaa mahdollisuuden arvioida mitä meillä on kestävä matkailun alalla tutkittu, ja mihin meidän tulisi jatkossa mahdollisesti keskittää huomiota aiempaa enemmän. Lopuksi arvioidaan artikkelin kokonaisuuden kautta tulevaisuuden tutkimustarpeita.

Kestävä matkailun idea ja tutkimus

Kestävä matkailu

Alun perin kestävä matkailun ajatus pohjautui suoraan Brundtlandin komission raportissa 'Yhteinen tulevaisuutemme' (WCED, 1987) määriteltyyn kestävä kehityksen käsitteeseen. Raportin mukaan kestävä kehitys on ”kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet

viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa” (WECD, 1987). Tämän perusteella Maailman matkailujärjestö määritteli kestävän matkailun kehitykseksi, ”joka vastaa nykyisten matkailijoiden ja kohdealueiden tarpeisiin samalla kun se suojelee ja lisää tulevaisuuden mahdollisuuksia” (WTO, 1993). Myöhemmin Maailman matkailujärjestö (UNWTO) yhdessä YK:n ympäristöohjelman (UNEP) kanssa laajensi määritelmää siten, että kestävä matkailu ymmärretään toimintana, ”joka ottaa täysin huomioon matkailun nykyiset ja tulevat taloudelliset, sosiaaliset ja ympäristövaikutukset ja vastaa vierailijoiden, matkailutalouden, ympäristön ja paikallisyhteisöjen tarpeisiin” (United Nations Environment Programme, 2005: 11-12; ks. UNWTO, 2017).

Edellä kuvattujen kestävän matkailun määritelmien keskeinen ero on matkailutalouden roolissa. Alkuperäinen kestävän matkailun määritelmä nojasi antroposentrisesti inhimillisten tarpeiden tyydyttämiseen ja hyvinvoinnin luomiseen nyt ja tulevaisuudessa. Sen sijaan kestävän matkailun nykymääritelmässä matkailutalous on nostettu esiin. Tämä näkyy myös tutkimusalan akateemisissa käsitteellistämisisä. Esimerkiksi John Swarbrooke (1999, s. 13) on määritellyt kestävän matkailun toiminnaksi, ”joka on taloudellisesti kannattavaa, mutta joka ei tuhoa niitä resursseja, joista matkailun tulevaisuus riippuu, etenkin paikallisyhteisön fyysisistä ympäristöä ja sosiaalista rakennetta.” Siten ihmisillä, yhteisöillä ja ympäristöllä on välinearvo, ja kestävyys voidaan tulkita keinoksi ylläpitää matkailutaloutta; rengistä on ikään kuin tullut isäntä. Vastaavasti Työ- ja elinkeinoministeriö on nyky-määritelmässään huomionnut muiden tekijöiden ohella matkailuyritysten tarpeet: ”Kestävä matkailu tarkoittaa matkailua, joka ottaa täysimittaisesti huomioon tämänhetkiset ja tulevat taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja ympäristölliset vaikutuksensa sekä huomioi matkailijoiden, matkailuyritysten, ympäristön ja paikallisyhteisöjen tarpeet” (TEM 2022, s. 24).

Samoin kuin kestävä kehitystä (ks. Pezzey, 1992), myös kestävä matkailua on määritelty lukuisilla eri tavoilla (Sharpley, 2009). Nykyinen kestävän matkailun talous- ja yritys- ulottuvuuden korostuminen on kuitenkin potentiaalisesti ristiriidassa suhteessa kestävän kehityksen ideaan (Saarinen, 2021a), joka ei edellyttä jonkin tietyn talouden muodon, tässä tapauksessa matkailun, tulevaisuuden mahdollistamista ja resurssointia. Sama potentiaalinen ristiriita koskee esimerkiksi kestävä metsätaloutta tai kestävä kaivostoimintaa. Kestävyttä ei pitäisikään korvamerkitä minkään tietyn talouden muodon edistämiseen ja nimenomaan sen resurssipohjan turvaamiseen. Tästä syystä jotkut tutkijat ovat suositelleet kestävän matkailun termin sijaan käytettäväksi ilmausta ’kestävää kehitystä matkailussa’ (*sustainable development in tourism*) (Butler, 1999). Tässä artikkelissa kestävän matkailun termi nähdään kuitenkin vakiintuneeksi tavaksi käsitellä ja ilmentää kestävän kehityksen toimeenpanoa matkailutaloudessa. Tähän tavoitteeseen WTO:n (1993) alkuperäinen käsitteellistäminen myös hyvin (ja regeneratiivisesti) vastaa.

Kestävän matkailun kansainväliset tutkimusteemat

Matkailun nykytutkimukseen on rakentunut trendi, jossa aktiivisesti arvioidaan bibliometriikan avulla alan julkaisu- ja tutkimustilaa; paljonko on julkaistu eri teemoista, kuka on julkaissut ja missä, ja mitä ovat keskeiset tutkimusteemat (ks. Hall, 2011b; Stewart ym.,

2017; Demiroglu & Hall, 2020). Tämä trendi koskee myös kestävän matkailun tutkimuksen, tutkijoiden ja opetusohjelmien arviointia (ks. Lu & Nepal, 2009; Ruhanen et al., 2015, 2019; Jiménez-García ym., 2020; Niñerola ym., 2019; Rasoolimanesh ym., 2020; Garcia-Garcia ym., 2023; León-Gómez ym. 2023). Käsillä olevan artikkelin voidaan tulkita kiinnittyvän tähän trendiin, pois lukien bibliometriikka -ulottuvuus.

Kestävän matkailun osalta Lu ja Nepal (2009) yksilöivät bibliometrisen analyysin pohjalta viisi päätutkimusaluetta: (1) (kestävän) matkailun vaikutukset; (2) kestävän kehityksen arviointi matkailussa; (3) kestävän matkailun kehittäminen; (4) matkailijoiden käyttäytyminen ja asenne; ja (5) kestävän matkailun suunnittelu. Lun ja Nepalin keskeinen johtopäätös on se, että kestävän matkailun tutkimus on pääosin heijastanut matkailututkimuksen yleisiä temaattisia suuntauksia. Ruhasen ym. (2015) bibliometrinen analyysi puolestaan nosti esille kestävän matkailun käytänteiden tutkimuksen, sillä heidän mukaansa lähes 20 prosenttia kaikista kestävän matkailun julkaisuista keskittyi kyseiseen teemaan. Lisäksi kestävä matkailun kehittäminen, luontomatkailu, luonnonsuojelualuematkailu, saarikohteet ja ekomatkailu olivat suosittuja tutkimusteemoja.

Yhdessä uusimmista kestävän matkailun bibliometrisistä analyyseista Garcia-Garcia ym. (2023) konstruoivat vuodet 2001–2020 kattavasta artikkeliaineistosta (*Web of Science*) kolme tutkimuksellista pääklusteria: (1) Kestävän matkailun kehittäminen; (2) kestävän matkailun hallinto; ja (3) kestävä maaseutumatkailu (ks. myös Niñerola ym., 2019; Jiménez-García ym., 2020). Garcia-Garcian ym. (2023) mukaan kestävä matkailun kehittäminen pohjaa kohdealueiden yhteisöjen ja ympäristön rooliin matkailussa. Erityisinä tutkimusteemoina ovat olleet mm. yhteisöperusteinen matkailu ja matkailun ympäristövaikutukset. Hallinto -klusteri sisältää kestävän matkailun suunnittelun tutkimusta. Sen yhteydessä erityisesti paikallisväestön osallistumismahdollisuuksien tarkastelu ja asennoituminen matkailuun ovat kiinnostaneet tutkijoita. Hallinnon tutkimuksen teemaan liittyy myös kestävyiden indikaattorien tutkimus (ks. Lozano-Oyola ym., 2012; Torres & Saarinen, 2014; Rasoolimanesh ym., 2023). Tämän lisäksi hallintoteeman alla on tutkittu matkailun resursisiperustaa, YK:n kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttamista matkailun avulla, inkluusiivista matkailua ja matkailuyritysten ja yhteisöjen välistä kumppanuutta (Garcia-Garcia ym., 2023). Kolmanneksi klusteriksi nostettu maaseutumatkailu sisältää osin samoja teemoja kuin edelliset kaksi klusteria, mutta tutkimuskontekstina on maaseutu ja paikallisväestön elämänlaadun ja hyvinvoinnin turvaaminen kestävän matkailun (osallistuvalla) suunnittelulla ja kehittämisellä. Lisäksi Garcia-Garcian ym. (2023) mukaan kestävän maaseutumatkailun yhteydessä on tutkittu muun muassa paikallisuuden ja kulttuuriperinteen arvoa ja roolia matkailussa.

Kansainvälisesti julkaistu Suomessa tehty kestävän matkailun tutkimus

Suomessa tehdystä kestävän matkailun kansainvälisestä tutkimuksesta ei ole olemassa systemaattista katsausta, mutta alan tutkimuksella voidaan katsoa olevan pitkä historia. Metsäntutkimuslaitos (Metla, nykyinen Luke) käynnisti monia tutkimusohjelmia viime vuosituhannella, kuten metsien monikäytön tutkimuksen ja metsän eri käyttömuotojen tutkimusohjelmat (ks. Kangas, 2001). Niissä matkailun kestävyteen kiinnitettiin moni-

puolisesti huomiota. Erityisen keskeisiksi kokoaviksi tapahtumiksi muodostuivat luontomatkailun tutkimussymposiumit, joita Metla järjesti yhdessä Lapin ja Oulun yliopiston kanssa vuosina 1995–2005 (ks. Järviluoma ym., 1995; Tuulentie & Saarinen, 2005). Nämä tutkimusohjelmat ja symposiumit olivat kansallisia, mutta osaltaan ne aktivoivat Suomessa toimivien tutkijoiden kansainvälistä toimintaa. Kestävän matkailun tutkimukselle vastaavanlainen sysäysvaikutus oli myös Savonlinnaan vuonna 1995 perustetulla Matkailualan verkostoyliopistolla ja Matkailun osaamiskeskuksella (ks. Borg & Condit, 1997).

Edellä kuvatuista kansallisista konteksteista johtuen kestävän matkailun kansainvälinen tutkimus on nojannut Suomessa pitkälti luontomatkailuun, mukaan lukien metsien, vesistöjen ja syrjäseutujen matkailukäyttö (ks. Fredman & Tyrväinen, 2010; Saarinen, 1998, 2003, 2019a; Tuohino & Honkanen, 2015; Tyrväinen ym., 2014). Yksi varhainen esimerkki on Hallin ja Härkösen (2006) toimittama kansainvälinen kirja järvimatkailusta, jossa oli kolme tapaustutkimusta Suomesta. Vastaavasti myös kansallispuistojen kestävä matkailukäyttö on toiminut pitkään keskeisenä tutkimusteemana (Puhakka & Saarinen, 2013; Puhakka ym., 2009), ja teeman tarkastelu on viime vuosina entisestään aktivoitunut ja syventynyt (ks. Karhu ym., 2022; Lundén & Varnajot, 2024).

Näiden teemojen lisäksi suomalaiset tutkijat ovat profiloituneet ilmastonmuutoksen ja matkailun kestävyiden tutkimuksessa (Kietäväinen & Tuulentie, 2013; Saarinen & Tervo, 2006, 2010; Saarinen ym., 2022). Lisäksi matkailun kasvun rajoja ja kestävän matkailun vastuullisuuden ja oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksia on tutkittu laajasti alan kotimaisessa tutkimuksessa (García-Rosell & Mäkinen, 2013; Kulusjärvi, 2017; Saarinen, 2006, 2014, 2021a; Seyfi ym., 2023a, 2023b; Toivonen, 2022). Viime vuosina kestävyysviestinnän ja paikallisen osallistumisen roolia on myös tarkasteltu alan kansainvälisissä julkaisuissa (Kantola ym., 2018; Partanen ym., 2023; Rantsi ym., 2023).

Kestävän matkailun tutkimus Suomessa: tapausesimerkinä Matkailututkimus-lehti

Aineisto ja menetelmä

Kestävä matkailu on käsitteenä moniulotteinen ja ajassa muuttuva. Kestävä matkailu ei myöskään ole itsenäinen matkailun muoto, vaan tapa organisoida matkailua, sen tuotteiden kuluttamista ja vaikutusten hallintaa kestävän kehityksen tavoitteiden mukaisesti. Näin ollen hyvin monenlaiset matkailun muodot voivat sisältää kestävän matkailun elementtejä ja tavoitteita; kuten Jackie Clarke (1997) on todennut, kaikki matkailutuotteet ja kohteet voivat tavoitella kestävyttä. Tästä väitteestä voidaan olla montaa mieltä (Saarinen, 2006). Yhtä kaikki, ilmiön moniulotteisuuden takia kestävän matkailun tutkimustoiminnan arviointi on haastavaa; kysymys siitä, mikä tekee tietystä julkaisusta ja sen tutkimuskohteesta ja käsittelystä kestävän matkailun tutkimusta ei ole yksiselitteinen.

Tässä katsauksessa on valittu laajakatseinen lähestymistapa, jossa hyödynnetään osin aiemmin esiteltyjen bibliometrinen analyysien teemoitteluja (ks. Lu & Nepal, 2009; Ruhanen ym., 2015, 2019; Garcia-Garcia ym., 2023). Matkailututkimus -lehden arkistoiduissa

numeroissa ei ole kattavasti avainsanoja, joten artikkelien kestävyysulottuvuutta on ensin haettu artikkelien otsikon sisältämien termien, ja sen lisäksi artikkelien sisällön avulla. Tässä yhteydessä keskitytään erityisesti kestävän matkailun termiä hyödyntävään tai siihen kiinteästi viittaavaan tutkimukseen. Yhteensä 27 artikkelia tai katsausta sisälsi keskeisesti matkailun kestävyteen liittyviä näkökulmia ja tarkasteluja (Taulukko 1). Julkaisujen taulukointiin liittyen on huomioitava se, että käytännössä julkaisut voivat sisältää useamman kuin yhden teeman alle liittyviä näkökulmia. Esimerkiksi maaseutualueiden matkailukäytön kestävyys voi sisältää lisäksi kulttuuriin, paikallisuuteen ja yhteisöihin liittyviä teemoja.

Taulukko 1. Matkailututkimus -lehdessä vuosina 2005-2023 julkaistujen matkailun kestävyttä käsittelevien artikkelien keskeiset tutkimusteemat ja -kohteet.

TUTKIMUSTEEMAT JA -KOhteET	ARTIKKELIEN MÄÄRÄ
Luonnonsuojelualueiden kestävä matkailu ja sen hallinta	8
Kestävä matkailu ja lähi-ilmiöt	6
Kulttuuri, paikallisuus ja yhteisöt kestävässä matkailussa	5
Ilmastonmuutos ja matkailun kestävyys	3
Maaseutumatkailu ja kestävyys	2
Muut teemat	3
Yhteensä	27

Taulukossa 1 julkaisut on kuitenkin selvyiden vuoksi sijoitettu vain yhden pääasiallisimman teeman alle. Pyrkimyksenä ei ole bibliometrinen tai kvantitatiivinen analyysi vaan temaattinen yleiskuvaus ja katsaus, joka kattaa Matkailututkimus -lehdessä vuosina 2005–2023 (vol. 1–19) julkaistut keskeiset matkailun kestävyttä käsittelevät tutkimus- ja katsausartikkelit; puheenvuoroja tai muita lehdessä julkaistuja kirjoituksia ei tässä yhteydessä huomioida. Seuraavaksi esitellään tutkimus- ja katsausartikkelien kautta rakennettavissa olevat keskeiset tutkimusteemat ja -kohteet.

Teema 1: Luonnonsuojelualueiden kestävä matkailu ja sen hallinta

Luonnonsuojelualueiden kestävän matkailun ja hallinnan tutkimus keskittyy erityisesti kansallispuistoihin ja niiden matkailukäyttöön. Suhteessa kansainvälisiin kestävän matkailun tutkimustoiminnan analyysihin, tässä teemassa yhdistyvät muun muassa kestävän matkailun kehittämisen (Garcia-Garcia ym., 2023), hallinnan (Garcia-Garcia ym., 2023) ja luonnonsuojelualuematkailun (Ruhanen ym., 2015) näkökulmat. Teema on myös tutkimusprofiililtaan kansainvälisin siinä merkityksessä, että suuri osa julkaistuista artikkeleista on ulkomaalaisten tutkijoiden laatimia, ja ne myös käsittelevät muualla kuin Suomessa olevia kohteita. Tutkimusalueina ovat olleet esimerkiksi Retezatin kansallispuisto (Romania) (van Hal & van der Duim, 2009), Bieszczadin kansallispuisto (Puola) (Cottrell & Raadik, 2008) ja Italian eri kansallispuistot (Ferrari & Pratesi, 2012).

Kotimaisista tutkijoista Riikka Puhakka (2005) on tutkinut matkailijoiden asenteita luonnonsuojelualueiden matkailukäyttöön ja erityisesti Kolin kansallispuiston matkailu-

kehittämiseen. Puhakka käsitteellistää kansallispuistot ja niiden suojelun yhteiskunnallisesti määrittäneeksi toiminnaksi, jossa kyseiset alueet eivät ole inhimillisen ja taloudellisen toiminnan ulkopuolelle 'silleen jätettyjä' luonnonympäristöjä (ns. valkoisia tuntemattomia alueita kartalla), vaan niitä hoidetaan, hallitaan ja käytetään yhteiskunnallisesti muodostettujen periaatteiden mukaisesti. Puhakka tarkastelee kansallispuistojen ja matkailun suhdetta diskursiivisesti, jossa matkailijoiden näkemykset matkailun roolista ja asemasta kansallispuistoissa osaltaan määrittävät luonnolle ja sen suojelulle annettuja merkityksiä. Tämän teoreettisen viitekehyksen ja matkailijoille tekemiensä teemahaastattelujen perusteella hän jakaa (luonto)matkailijoiden asenteet matkailukeskeisiin, luontokeskeisiin ja traditionaalisiin käsityksiin. Matkailukeskeisissä asenteissa korostuvat virkistys- ja matkailutavoitteet, luontokeskeisissä luonnonsuojelulliset tekijät ja traditionaalisissa asenteissa paikallisväestön tarpeet ja näkökulmat.

Toiseksi tutkimusesimerkiksi luonnonsuojelualueiden kestävän matkailun ja sen hallinnan teemasta voidaan nostaa Jani Karhun (2019) tutkimus kestävän luontomatkailun uhista ja mahdollisuuksista Kolin ja Urho Kekkosen kansallispuistoissa. Matkailijoiden sijaan Karhu kohdistaa mielenkiintonsa kyseisten kansallispuistojen puistonjohtajiin ja aluesuunnittelijoihin, hyödyntäen heille tekemiään teemahaastatteluja. Lisäksi Karhu käyttää aineistonaan Kolin ja Urho Kekkosen kansallispuistojen kanssa yhteistyösopimuksen tehneille yrityksille suunnattua kyselyä ja havainnointimateriaalia. Tämän monipuolisen aineiston perusteella hän tuo johtopäätöksissään esille sen, että toimiva vuorovaikutus ja yhteistyö kansallispuistojen hallinnon ja matkailutoimijoiden välillä on kriittinen edellytys kestävyuden tavoittelemiselle matkailussa, etenkin sosiaalisen kestävyuden ulottuvuudelle. Tämä on luonnollisesti kontekstisidonnainen päätelmä, joka nojaa Kolin ja Urho Kekkosen kansallispuistojen syntyhistorioihin, joissa kompromissien – toisin sanoen yhteisen näkemyksen hakeminen – on korostunut. Voidaan kuitenkin olettaa, että sosiaalinen vuorovaikutus ja sitä ohjaavat yhteisesti sovitut normit ja toiminnan tavoitteet luovat yleisimminkin keskinäistä luottamusta eri toimijoiden välille (Saarinen, 2019b), ja näin ollen mahdollistavat kestävän matkailun kehittämisen. Lisäksi luonnonsuojelualueiden kestävän matkailun ja hallinnan tutkimusta on tehty muussa kansallispuistojen matkailijoiden paikkakokemukseen liittyen (Äijälä, 2016).

Teema 2: Kestävä matkailu ja lähi-ilmiöt

Kestävää matkailua, matkailun kasvun rajoja ja kestävyuden lähi-ilmiötä on tutkittu kotimaisessa tutkimuksessa varsin laajasti ja monin osin innovatiivisesti. Yksi kansainvälisestikin yllättävä teema on ollut kestävän avaruusmatkailun tarkastelu (Toivonen, 2017). Äkkipäätään ajateltuna kestävyuden kytkeminen fossiilista polttoainetta lähes maksimaalisesti per matkustaja käyttävää matkailumuotoa on vaikea nähdä kestävän matkailun tutkimuskohteena, mutta Toivonen keskittyy käsitteellisessä tarkastelussaan etenkin ekologiseen kestävyteen, korostaen kyseisen matkailumuodon kestävyuden hallinnan näkökulmaa. Tässä mielessä Toivosen tutkimus kiinnittyy kestävän matkailun kehittämisen ja hallinnan kansainvälisiin tutkimusteemoihin (ks. Garcia-Garcia ym., 2023).

Kansainvälisesti ja kansallisesti ajankohtaisia ja mielenkiintoisia matkailun kestävyyslähiteemoja ovat jakamis- (Nuottila ym., 2017) ja kiertotalouden (Renfors, 2022) tutkimukset. Nuottila ym. tarkastelevat matkailun jakamistaloutta erityisesti vastuullisuuden rakentumisen viitekehityksessä. Vaikka heidän mukaansa vastuullista matkailua ei voi pitää täysin yhteneväisenä kestävä matkailun lähtökohtien kanssa (ks. myös Saarinen, 2021a), niillä on myös paljon yhteisiä piirteitä (Sharpley, 2013). Nuottilan ym. kirjallisuusperusteen katsaus tuo esille jakamistalouden tutkimuksen ja kehittämisen katvealueita, kuten ekologisen vastuullisuuden, yksityisautojen vuokrauksen ja yleisemmin matkailijoiden liikkuvuuteen liittyvien palvelujen tarjoamat mahdollisuudet.

Renforsin (2022) matkailun kiertotaloutta käsittelevässä katsauksessa tarkastellaan alan viimeaikaista kehitystä ja suuntauksia. Lisäksi hän pyrkii tunnistamaan mahdollisia nykytutkimuksen puutteita. Renforsin katsaus osoittaa, että kiertotalouden tutkimukselliset kytkennät matkailuun ovat monin osin vasta kehityksen alkuvaiheessa, ja tutkimus on pääasiassa keskittynyt paikalliselle mikrotasolle, erityisesti hotelleihin ja ravintoihin. Nousevina tutkimusteemoina Renfors tuo esiin muun muassa matkailijoiden kiertokulutuskäyttäytymisen, älykkään matkailun (*smart tourism*) ja kiertomatkaileukohteiden kehittämisen. Lisäksi kestävä matkailun lähi-ilmiöiden julkaisutoiminta kattaa ekomatkaileuun (ks. Björk, 2008; Opipov, 2019) ja tiedematkaileuun (Räikkönen ym., 2019) liittyviä tutkimuksia.

Teema 3: Kulttuuri, paikallisuus ja yhteisöt kestävässä matkailussa

Paikallisyhteisöjen ja matkailun kulttuurisen kestävyysrooli on ollut keskeinen kansainvälisessä tutkimuksessa (ks. Saarinen, 2019b). Mällinen ja Sarkki (2014) tarkastelivat matkailun kulttuuriseen kestävyysliittyviä ongelmia, niiden hallintaa ja ratkaisuja paikallisyhteisön näkökulmasta Utsjoella. Mällisen ja Sarkin näkökulma avautuu tekemisen kautta; heidän mukaansa tekemisen käsite kytkeytyy elimellisesti performatiivisuuteen, jonka tutkimusperinne kiinnittää ”huomion siihen, miten asiat, määrittelyt ja toimijuus muotoutuvat jatkuvan esittämisen kautta” (Mällinen & Sarkki, 2014, s. 25). Heidän mukaansa tekeminen ei liity yksinomaan kulttuuriseen kestävyysrooliin, vaan se kytkeytyy tiiviisti yhteen taloudellisen, ekologisen ja sosiaalisen kestävyysroolin kanssa. Näin ollen esimerkiksi matkailutalouden luonnonympäristöjen käyttö voi heikentää kulttuurisesti tärkeiden elinkeinojen taloudellista kannattavuutta. Heidän mukaansa tämä voi haastaa matkailusta saatavien hyötyjen ja haittojen sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja kestävyyttä.

Kuten Mällisen ja Sarkin (2014) tutkimuksessa, myös Saaren ym. (2020) tutkimuksen kohteena on matkailun kestävyys saamelaiskulttuurin kontekstissa. Tätä matkailun nykytutkimuksessa korostunutta saamelaisnäkökulmaa voidaan pitää kotimaiselle matkailun tutkimukselle ansiokkaana (ks. myös Aikio & Aikio, 1993; Saarinen, 1999). Saari ym. käsittelevät systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessaan kulttuurisensitiivisyyden kysymystä saamelaismatkailussa. Heidän lähtökohtanaan on huomio, jonka mukaan saamelaiskulttuurien käyttö on ollut suomalaisessa matkailuliiketoiminnassa ongelmallista jo vuosikymmenten ajan. Heidän mukaansa kulttuurisensitiivisyyden ideaa ei ole aiemmin käytetty kotimaisessa saamelaismatkailua käsittelevässä tutkimuksessa. Saaren ym. mu-

kaan kulttuurisensitiivisyys voi auttaa löytämään vastuullisempia tapoja toteuttaa ja tutkia saamelaismatkailua Suomen Lapissa. Lisäksi kestävyiden ja yhteisöperusteisen matkailun mahdollisuuksia ja paikallistoimijoiden voimaantumista on tarkasteltu Nigaraguassa Emily Höckertin (2011) julkaisemassa tutkimuksessa.

Teema 4: Ilmastonmuutos ja matkailun kestävyys

Ilmastonmuutoksen ja matkailun suhde on nykyisessä kansainvälisessä matkailun kestävyystutkimuksessa yksi keskeisimmistä keskusteluteemoista (ks. Peeters, 2024; Tourism Panel on Climate Change, 2023), mutta se ei ole merkittävästi korostunut tutkimusalan aiemmissa bibliografisissa analyyseissa (ks. Ruhanen ym., 2019; Garcia-Garcia ym., 2023). Sama pätee tässä yhteydessä; matkailun kestävyys ja ilmastonmuutos on temaattisesti tunnistettavissa oleva tutkimusteema *Matkailututkimus* -lehdessä, mutta se nojaa pitkälti kirjallisuuskatsauksiin (Tervo & Saarinen, 2006; Hokkanen ym. 2016).

Katsausten lisäksi ilmastomuutosteemaan liittyen on tutkittu empiirisesti Internet -kyselynä suomalaisten vapaa-ajan lentomatrustajien suhtautumista hiilidioksidipäästöjen vapaaehtoiseen kompensointiin (Ruuska & Hakkarainen, 2015). Ruuskan ja Hakkaraisen analyysin perusteella matkailijoiden tietoisuus lentomatrustuksen ilmastovaiikutuksista oli suhteellisen hyvää. He jakoivat vastaajat ympäristökäyttäytymisensä perusteella vihreisiin, vihertäviin ja ei-vihreisiin matkailukuluttajiin. Ensimmäiset (15 % vastaajista) pitivät vapaaehtoista lentoveroa kannatettavana ajatuksena ja olivat muita vastaajia halukkaampia maksamaan lentoveroa (tulevaisuudessa). Vihertävät kuluttajat (38 % vastaajista) ja ei-vihreät kuluttajat (47 %) suhtautuivat lentoveroon edellä mainittuja vähemmän myönteisesti. Kokonaisuudessaan käytännön halukkuus vapaaehtoisen lentoveron maksamiseen osoitautuikin Ruuskan ja Hakkaraisen (2015) tutkimuksen perusteella vähäiseksi.

Teema 5: Maaseutumatkailu ja kestävyys

Yleisesti ottaen maaseutumatkailu on toiminut keskeisenä näkökulmana kotimaisessa matkailun kehittämistoiminnassa ja tutkimuksessa (Komppula, 2004). Maaseutumatkailun kytkeminen kestävä matkailun tutkimukseen on ollut ominaista myös alan kansainväliselle tutkimukselle (ks. Garcia-Garcia ym., 2023). Tässä suhteessa teema on jossain määrin aliedustettuna *Matkailututkimus* -lehdessä julkaistujen artikkelien joukossa.

Maaseudun ja paikallisuuden kestävä huomioimista on sivuttu muun muassa ruokamatkailun tutkimuksessa, jossa Lüthje ja Saari (2018) tarkastelivat paikallisen ja erityisesti lähiruuan vetovoimaisuutta matkailijoille, kytkien teeman osaksi vastuullista kuluttamista. Lisäksi Smolčić Jurdana ja Soldić Frleta (2012) tutkivat kestävä matkailun kehittämistä Kroatian maaseutualueilla. Heidän mielenkiintonsa erityiskohteena olivat matkailijoiden kokemukset ja maaseutumatkailun paikallistason taloudelliset ja sosiaaliset hyödyt.

Teema 6: Muut teemat

Edellä kuvattujen tutkimusteemojen lisäksi *Matkailututkimus* -lehdessä on julkaistu lähinnä yksittäisiä matkailun kestävyyspainotteisia artikkeleita koskien matkailusuunnittelua (Konu & Tyrväinen, 2020), matkailukuluttamista (Pitkämäki & Honkanen, 2012) ja vastuullisuusviestintää (Pasanen ym., 2023). Erityisesti kaksi ensiksi mainittua teemaa ovat

aliedustettuja suhteessa kestävän matkailun kansainväliseen tutkimuskenttään (ks. Garcia-Garcia ym., 2023). Konun ja Tyrväisen (2020) tutkimus kohdistuu matkakohteen luontoympäristön vetovoimaisuuden ylläpitämiseen maisema- ja virkistysarvokaupan avulla. Kyseinen tutkimus kytkeytyy siten potentiaalisesti myös ensimmäiseen pääteemaan eli luonnonsuojelualueiden kestävään matkailuun ja sen hallintaan. Pitkämäen ja Honkasen (2012) tutkimus käsittelee matkailijoiden kiinnostusta osallistua kestävän kehityksen mukaisiin aktiviteetteihin matkan aikana. Heidän tulostensa perusteella kyselyyn vastanneet matkailijat olisivat valmiita osallistumaan sellaisiin kestävän matkailun aktiviteetteihin, jotka ovat osa jotain muuta heille olennaista matkailutoimintaa. Sen sijaan vastaajat eivät olisi valmiita osallistumaan yksinomaan vastuullisuuden tai kestävyuden perusteella aktiviteetteihin.

Pohdinta ja johtopäätökset

Kestävän matkailun tutkimus on yksi kansainvälisen matkailututkimuksen aktiivisimmista tutkimusteemoista (Hall, 2011a; Rasoolimanesh ym., 2020; Garcia-Garcia ym., 2023; León-Gómez ym. 2023), joka on kiinteässä suhteessa matkailututkimuksen ja matkailun kehittämisen valtavirtaan ja niiden muutoksiin (ks. Lu & Nepal, 2009). Kestävän matkailun tutkimusta ovat enenevässä määrin leimanneet ajankohtaiset matkailutalouden ja yhteiskunnan toimintojen ja niiden ymmärtämisen ja muutoksen kannalta relevantit tutkimusteemat (Ruhanen ym., 2019). Tämä koskee myös alan kotimaista julkaisutoimintaa sekä kansainvälisesti että Matkailututkimus -lehdessä. Viime mainitun osalta voidaan karkeasti yleistäen todeta luonnonsuojelualueiden kestävän matkailun ja sen hallinnan tutkimuksen olleen tyypillistä 2000-luvulla, ja aiemmin laadittujen katsausten perusteella teema muodostaa yhden laajimmin tarkastellun tutkimuskokonaisuuden myös kansainvälisessä tutkimuksessa (ks. Lu & Nepal, 2009; Ruhanen ym., 2015; Garcia-Garcia ym., 2023). Tultaessa 2010-luvulle kestävyuden tutkimusteemat Matkailututkimus -lehdessä ovat monipuolistuneet käsittäen kulttuurin, paikallisuuden ja yhteisöjen roolin sekä ilmastomuutoksen tarkastelun suhteessa kestävän matkailun kehittämiseen. Lisäksi maaseutumatkailun kestävyyskysymyksiä on tarkasteltu 2010-luvulla, ja kyseisellä teemalla on myös paljon yhteistä syrjäseutujen matkailun ja aluekehityksen tutkimusperinteen kanssa (ks. Kauppila, 2006). Viime vuosina kestävän matkailun lähikäsitteiden ja ilmiöiden rooli on korostunut Matkailututkimus -lehdessä julkaistussa tutkimuksessa.

Edellä kuvatun perusteella voidaan tulkita, että Matkailututkimus -lehden kestävän matkailun tutkimus on seurannut hyvin aikaansa ja pysynyt temaattisesti kiinni alan kansainvälisessä tutkimuskentässä (ks. Lu & Nepal, 2009; Ruhanen ym. 2025; Niñerola ym., 2019; Garcia-Garcia ym. 2023). Toisaalta lehdessä julkaistujen teemojen osalta on havaittavissa joitakin katvealueita suhteessa kestävän matkailun kansainväliseen tutkimukseen. Ehkä ilmeisin ja keskeisin näistä on kestävän matkailun kehittämisen ja suunnittelun tutkimus luonnonsuojelualuekontekstin ulkopuolella. Esimerkiksi Garcia-Garcia ym. (2023) bibliometrisen analyysin perusteella kestävä matkailun kehittämisen kansainvälinen tutkimus kohdistuu erityisesti matkailun kohdealueiden yhteisöjen ja ympäristön rooliin

matkailussa (ks. myös Niñerola ym., 2019). Heidän mukaansa yhteisöperusteinen matkailu ja matkailun ympäristövaikutukset korostuvat myös kestävä matkailun hallinnon tutkimuksessa, jossa on tarkasteltu erityisesti paikallisväestön osallistumismahdollisuuksia ja asennoitumista matkailuun ja sen vaikutuksiin. Lisäksi kansainväliseen kestävä matkailun hallinnon tutkimukseen olennaisesti liittyvät kestävyuden indikaattorien ja YK:n kestävä kehityksen tavoitteiden (SDGs) spesifimpi tutkimus loistaa poissaolollaan käsillä olevassa julkaisuaineistossa. Matkailututkimus -lehdessä julkaistussa tutkimuksessa ei myös juurikaan ole kestävä kehityksen ja matkailun globaaliin vastuuseen ja oikeudenmukaisuuteen liittyviä tarkasteluja (ks. Tassone & van der Duim, 2010).

Tulevaisuudessa kestävä kehityksen tavoitteiden kautta rakentuvalla kriittisellä empiirisellä analyysillä olisi tilausta kestävä matkailun kotimaisessa tutkimuksessa. Samoin matkailun, kestävä kehityksen ja ilmastonmuutoksen poleemisten suhteiden (ts. superviheliäisen ongelmien) lisätutkimukselle on tarvetta (ks. Peeters ym., 2024). Tässä mielessä matkailun kasvun irtikytkentä hiilidioksidipäästöjen kasvusta muodostaa tärkeän tutkimustarpeen (Tourism Panel on Climate Change, 2023). Tähän matkailun ympäristövaikutusten hallintaan liittyvät myös alan kansainvälisessä tutkimuksessa viime vuosina esille nousseet kestävä matkailun lähiteemojen ja -ilmiöiden, kuten uudistavan (*regenerative*) matkailun (Bellato ym., 2023; Dredge, 2022), kohtuutalouden (*degrowth*) (Hall, 2009; Saarinen, 2021b) ja liikamatkailun (*overtourism*) (Milano ym., 2019) tutkimuskysymykset, jotka ovat toistaiseksi olleet varsin vähän esillä alan suomenkielisessä tutkimuksessa.

Kestävä matkailun kansainvälisen tutkimuksen kontekstissa Matkailututkimus -lehdellä on keskeinen tehtävä – ja myös vastuu – tuoda ajankohtaisia kestävä matkailun tutkimusteemoja kotimaiseen keskusteluun. Siten on myös mahdollista luoda ja kehittää alan suomenkielistä käsitteistöä ja tukea pohjoisille ja arktisille alueille soveltuvia empiirisiä tutkimusasetelmia. Samalla kotimaisen kestävä matkailun tutkimukselle ja tutkijoille tulee laajemmin mahdollisuuksia olla aktiivisesti mukana matkailun kehittämisen, suunnittelun ja aluekehityksen nykykeskusteluissa.

Kiitokset

Kiitokset vieraileville toimittajille joustavuudesta ja ulkopuolisille arvioitsijoille arvokkaita huomioista. Kirjoitusta ovat tukeneet Suomen Akatemian rahoittamana RELATE huipputyksikkö ja Suomen Akatemian ja Oulun yliopiston yhteisrahoittama Frontiers of Arctic and Global Resilience (FRONT) tutkimusohjelma (Profi 7, 352788)(<https://www oulu.fi/en/projects/frontiers-arctic-and-global-resilience>).

Lähteet

Aikio, M. & Aikio, P. (1993). Saamelaiskulttuuri ja matkailu. Teoksessa R. Huopainen (toim.), *Selviytyjät* (pp. 80–103). Lapin maakuntamuseon julkaisuja 7.

- Bellato, L., Frantzeskaki, N. & Nygaard, C.A. (2023). Regenerative tourism: a conceptual framework leveraging theory and practice. *Tourism Geographies*, 25(4), 1026-1046. <https://doi.org/10.1080/14616688.2022.2044376>
- Bellato, L., & Pollock, A. (2023). Regenerative tourism: a state-of-the-art review. *Tourism Geographies*, 1-10. <https://doi.org/10.1080/14616688.2023.2294366>
- Borg, P. & Condit, S. (1997). Kestävä matkailu. Matkailun osaamiskeskus ja Matkailualan verkostoyliopisto, Joensuun yliopisto.
- Butler, R.W. (1999). Sustainable tourism: A state-of-the-art review. *Tourism Geographies*, 1(1), 7-25. <https://doi.org/10.1080/14616689908721291>
- Björk, P. (2008). Finländarnas kunskap om ekoturism. *Matkailututkimus*, 4(1), 5-22. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90824>
- Clarke, J. (1997). A framework of approaches to sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 5, 224-233. <https://doi.org/10.1080/09669589708667287>
- Cottrell, S.P., & Raadik, J. (2008). Socio-cultural benefits of PAN parks at Bieszczady National Park, Poland. *Matkailututkimus*, 4(1), 56-67. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90827>
- Demiroglu, O.C. & Hall, C.M. (2020). Geobibliography and Bibliometric Networks of Polar Tourism and Climate Change Research. *Atmosphere*, 11(5), 498. <https://doi.org/10.3390/atmos11050498>
- Dredge, D. (2022). Regenerative tourism: transforming mindsets, systems and practices. *Journal of Tourism Futures*, 8(3), 269-281. <https://doi.org/10.1108/JTF-01-2022-0015>
- Ferrari, S., & Pratesi, C.A. (2012). National parks in Italy: Sustainable tourism marketing strategies. *Matkailututkimus*, 8(1), 7-23. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90868>
- Fredman, P. & Tyrväinen, L. (2010) *Frontiers in Nature-Based Tourism*. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 10(3), 177-189. [10.1080/15022250.2010.502365](https://doi.org/10.1080/15022250.2010.502365)
- García-García, A.R., Jacobo-Hernández, C.A., Ochoa-Jiménez, S. Valdez-del Río, S. (2023). Sustainable development and tourism: A review of the literature in WoS from 2001 to 2020. *Sustainability*, 15(24), 16805. <https://doi.org/10.3390/su152416805>
- García-Rosell, J-C. & Mäkinen, J. (2013) An integrative framework for sustainability evaluation in tourism: applying the framework to tourism product development in Finnish Lapland. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(3), 396-416. [10.1080/09669582.2012.708038](https://doi.org/10.1080/09669582.2012.708038)
- Graver, B., Zhang, K., & Rutherford, D. (2019). CO₂ emissions from commercial aviation, 2018. ICCT Working Paper 2019-16.
- Gössling, S., & Peeters, P. (2015). Assessing tourism's global environmental impact 1900-2050. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(5), 639-659. <https://doi.org/10.1080/09669582.2015.1008500>

- van Hal, M., & van der Duim, R. (2009). Collaborative management of national parks: The case of Retezat National Park, Romania. *Matkailututkimus*, 5(1), 42–56. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90838>
- Hall, C.M. (2009). Degrowing tourism: Décroissance, sustainable consumption and steady-state tourism. *Anatolia*, 20(1), 46–61. <https://doi.org/10.1080/13032917.2009.10518894>
- Hall, C.M. (2011a). Policy learning and policy failure in sustainable tourism governance: From first- and second-order to third-order change? *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4-5), 649–671. <https://doi.org/10.1080/09669582.2011.555555>
- Hall, C.M. (2011b). Publish and perish? Bibliometric analysis, journal ranking and the assessment of research quality in tourism. *Tourism Management*, 32(1), 16–27. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.07.001>
- Hall, C.M. (2019). Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(7), 1044–1060. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1560456>
- Hall, C.M., & Lew, A.A. (toim.)(1998). *Sustainable tourism: A geographical perspective*. Longman.
- Hokkanen, L., Saarinen, J., & Tervo-Kankare, K. (2016). Matkailun kysyntä, sopeutuminen ja ilmastonmuutos. *Matkailututkimus*, 12(1), 59–68. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90941>
- Hall, C.M. & Härkönen, T. (toim.)(2006). *Lake Tourism: An Integrated Approach to Lacustrine Tourism Systems*. Channelview Publications.
- Höckert, E. (2011). Community-based tourism in Nicaragua: A socio-cultural perspective. *Matkailututkimus*, 7(2), 7–25. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90858>
- Jiménez-García M., Ruiz-Chico J., Peña-Sánchez, A.R. & López-Sánchez J.A. (2020). A bibliometric analysis of sports tourism and sustainability (2002–2019). *Sustainability*, 12(7), 2840. <https://doi.org/10.3390/su12072840>
- Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.)(1995). 'Jos metsään haluat mennä...': Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja*, 571.
- Kangas, J. (toim.)(2001). *Metsän eri käyttömuotojen tutkimusohjelman loppuraportti*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja, 800.
- Kantola, S., Uusitalo, M., Nivala, V. & Tuulentie, S. (2018). Tourism resort users' participation in planning: Testing the public participation geographic information system method in Levi, Finnish Lapland. *Tourism Management Perspectives*, 27, 22–32. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2018.04.001>
- Karhu, J. (2019). Kestävän luontomatkailun uhat ja mahdollisuudet Kolin ja Urho Kekkosen kansallispuistoissa. *Matkailututkimus*, 15(1), 7–26. <https://doi.org/10.33351/mt.79625>

- Karhu, J., Lähteenmäki, M., Ilmolahti, O., & Osipov, A. (2022). From threat to opportunity: sustainability and tourism in Koli National Park. *Tourism Geographies*, 24(4-5), 859-878. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1812112>
- Kauppila, P. (2006). Matkailukeskusten muuttuvat toiminnot tilassa ja ajassa: Teoreettinen näkökulma. *Matkailututkimus*, 2(1), 19-40. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90804>
- Kietäväinen, A. & Tuulentie, S. (2013). Tourism strategies and climate change: rhetoric at both strategic and grassroots levels about growth and sustainable development in Finland. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(6), 845-861. [10.1080/09669582.2012.750326](https://doi.org/10.1080/09669582.2012.750326)
- Komppula, R. (2004). Maaseutumatkailu: maaseudun vai matkailun kehittämistä, asiakaan vai yrittäjän lähtökohdista. Teoksessa H. Lassila (toim.), *Maaseutumatkailun tarkastelua*. (s. 5-29) (Savonia-ammattikorkeakoulun julkaisusarja D 4.)
- Konu, H. & Tyrväinen, L. (2020). Matkakohteen luontoympäristön vetovoimaisuuden ylläpitäminen maisema- ja virkistysarvokaupan avulla. *Matkailututkimus*, 16(2), 40-44. <https://doi.org/10.33351/mt.97572>
- Kulusjärvi, O. (2017). Sustainable Destination Development in Northern Peripheries: A Focus on Alternative Tourism Paths. *Journal of Rural and Community Development*, 12(2-3), 41-58.
- Lazarus, R.J. (2009). Super Wicked Problems and Climate Change: Restraining the Present to Liberate the Future. *Cornell Law Review*, 94, 1153-1233. <https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/159>
- Lenzen, M., Sun, Y-Y., Faturay, F., Ting, Y-P., Geschke, A., & Malik, A. (2018). The carbon footprint of global tourism. *Nature Climate Change*, 8, 522-528. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0141-x>
- León-Gómez, A., Mora Forero, J.A., & Santos-Jaén, J. M. (2023). A Bibliometric Analysis of Sustainability Education in Tourism Universities. *SAGE Open*, 13(3). <https://doi.org/10.1177/21582440231193215>
- Lozano-Oyola, M., Blancas, F.J., González, M. & Caballero, R. (2012). Sustainable tourism indicators as planning tools in cultural destinations. *Ecological Indicators*, 18, 659-675. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2012.01.014>
- Lu, J.Y. & Nepal, S.K. (2009). Sustainable tourism research: An analysis of papers published in the *Journal of Sustainable Tourism*. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(1), 5-16.
- Lundén, A., Varnajot, A. (2024). Protected Areas and Tourism in the New Normal: An Analysis of Temporal and Scalar Tensions of Sustainable Tourism Governance in the Finnish Arctic. In S.W. Maingi, V.G. Gowreesunkar, M.E. Korstanje (Eds.), *Tourist Behaviour and the New Normal, Volume II* (pp. 241-259). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-45866-8_13
- Lüthje, M., & Saari, R. (2018). Paikallisen ruoan matkailullinen vetovoima: Kirjallisuuskatsaus. *Matkailututkimus*, 14(1), 42-54. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/73028>

- Milano, C., Novelli, M. & Cheer, J. M. (2019). Overtourism and degrowth: A social movements perspective. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(12), 1857-1875. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1650054>
- Mällinen, M.-R. & Sarkki, S. (2014). Tekemällä matkailun kulttuuriseen kestävyteen: Ongelmia ja niiden hallintaa Utsjoen kirkonkylässä. *Matkailututkimus*, 10(2), 23-39. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90905>
- Niñerola, A, Sánchez-Rebull, M-V. & Hernández-Lara, A-B. (2019). Tourism research on sustainability: A bibliometric analysis. *Sustainability*, 11 (5), 1377. <https://doi.org/10.3390/s11051377>
- Nuottila, J., Jutila, S. & Hakkarainen, M. (2017). Kirjallisuuskatsaus: Matkailun jakamistalous vastuullisuuden viitekehyksessä. *Matkailututkimus*, 13(1-2), 53-70. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/67854>
- Osipov, A. (2019). Ecotourism in Russian Karelia: Emergence, development, opportunities. *Matkailututkimus*, 15(1), 53-66. <https://doi.org/10.33351/mt.79700>
- Partanen, M., Kettunen, M., & Saarinen, J. (2023). Community inclusion in tourism development: young people's social innovation propositions for advancing sustainable tourism. *Tourism Recreation Research*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/02508281.2023.2226040>
- Pasanen, K., Konu, H. & Koponen, J. (2023). Matkailuyrityksen vakuuttava vastuullisuusviestintä: millaiset retoriset keinot ja vastuullisuussisällöt vetoavat suomalaisiin kuluttajiin? *Matkailututkimus*, 19(1), 29-54. <https://doi.org/10.33351/mt.125275>
- Peeters, P., Çakmak, E. & Guiver, J. (2024). Current issues in tourism: Mitigating climate change in sustainable tourism research. *Tourism Management*, 100, 104820, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2023.104820>
- Pezzey, J. (1992). Sustainable development concepts: An economic analysis. World Bank Environment Paper, 2.
- Pitkämäki, A., & Honkanen, A. (2012). Tourists' interest in participating sustainability activities while travelling. *Matkailututkimus*, 8(1), 24-34. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90869>
- Puhakka, R. (2005). Matkailijoiden asenteet kansallispuistojen matkailukehittämiseen. *Matkailututkimus*, 1(1), 63-85. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90797>
- Puhakka, R., & Saarinen, J. (2013). New Role of Tourism in National Park Planning in Finland. *The Journal of Environment & Development*, 22(4), 411-434. <https://doi.org/10.1177/1070496513502966>
- Puhakka, R., Sarkki, S., Cottrell, S.P. & Siikamäki, P. (2009). Local discourses and international initiatives: sociocultural sustainability of tourism in Oulanka National Park, Finland. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(5), 529-549. [10.1080/09669580802713457](https://doi.org/10.1080/09669580802713457)
- Rantsi, M., Garrod, B., Sthapit, E. & Pesonen, J. (2023) Impact of sustainability communication on German tourists' willingness to pay for a Finnish cottage holiday. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. [10.1080/15022250.2023.2284137](https://doi.org/10.1080/15022250.2023.2284137)

- Rasoolimanesh, S.M., Ramakrishna, S., Hall, C.M., Esfandiar, K. & Seyfi, S. (2023) A systematic scoping review of sustainable tourism indicators in relation to the sustainable development goals. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(7), 1497-1517. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1775621>
- Rastegar, R., Higgins-Desbiolles, F. & Ruhanen, L. (2023). Tourism, global crises and justice: rethinking, redefining and reorienting tourism futures. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(12), 2613-2627. <https://doi.org/10.1080/09669582.2023.2219037>
- Renfors, S.-M. (2022). Circular Economy in tourism: Overview of recent developments in research. *Matkailututkimus*, 18(1), 48–64. <https://doi.org/10.33351/mt.114834>
- Renfors, S.-M. (2021). Stakeholders' Perceptions of Sustainable Tourism Development in a Cold-Water Destination: The Case of the Finnish Archipelago. *Tourism Planning & Development*, 18(5), 510–528. <https://doi.org/10.1080/21568316.2020.1816566>
- Ruhanen, L., Weiler, B., Moyle, B.D. & McLennan, C.J. (2015). Trends and patterns in sustainable tourism research: a 25-year bibliometric analysis. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(4), 517-535.
- Ruhanen, L., Moyle, C.-I. and Moyle, B. (2019). New directions in sustainable tourism research. *Tourism Review*, 74(2), 138-149. <https://doi.org/10.1108/TR-12-2017-0196>
- Ruuska, O., & Hakkarainen, M. (2015). Suomalaisten vapaa-ajan matkustajien suhtautuminen hiilidioksidipäästöjen vapaaehtoiseen kompensointiin. *Matkailututkimus*, 11(2), 61–76. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90926>
- Räikkönen, J., Rouhiainen, H., Grénman, M. & Sääksjärvi, I.E. (2019). Advancing environmental sustainability through nature-based science tourism: The potential of universities. *Matkailututkimus*, 15(1), 67–87. <https://doi.org/10.33351/mt.79852>
- Saari, R., Höckert, E., Lüthje, M., Kugapi, O., & Mazzullo, N. (2020). Cultural sensitivity in Sámi tourism: A systematic literature review in the Finnish context. *Matkailututkimus*, 16(1), 93–110. <https://doi.org/10.33351/mt.88061>
- Saarinen, J. (1998). Cultural Influence on Response to Wilderness Encounters: A Case Study from Finland. *International Journal of Wilderness*, 4(1), 28–32.
- Saarinen, J. (1999). Representations of Indigeneity: Sami Culture in the Discourses of Tourism. Teoksessa P.M. Sant & J.N. Brown (toim.), *Indigeneity: Constructions and Re/Presentations* (pp. 231–249). Nova Science Publishers.
- Saarinen, J. (2003). The regional economics of tourism in Northern Finland: the socio-economic implications of recent tourism development and future possibilities for regional development. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 3(2), 91–113.
- Saarinen, J. (2006). Traditions of Sustainability in Tourism Studies. *Annals of Tourism Research* 33(4), 1121–1140. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2006.06.007>
- Saarinen, J. (2014). Critical Sustainability: Setting the Limits to Growth and Responsibility in Tourism. *Sustainability*, 6(11), 1–17. <https://doi.org/10.3390/su6010001>

- Saarinen, J. (2019a). What are Wilderness Areas for? Tourism and Political Ecologies of Wilderness Uses and Management in the Anthropocene. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(4), 472-487. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1456543>
- Saarinen, J. (2019b). Communities and sustainable tourism development: Community impacts and local benefit creation tourism. Teoksessa S.F. McCool & K. Bosak (toim.), *A research agenda for sustainable tourism* (s. 206-222). Edward Elgar Publishing.
- Saarinen, J. (2021a). Is being responsible sustainable in tourism? Connections and critical differences. *Sustainability*, 13, 6599. <https://doi.org/10.3390/su13126599>
- Saarinen, J. (2021b). Sustainable growth in tourism? Rethinking and resetting sustainable tourism for development. Teoksessa C.M. Hall, L. Lundmark & J. Zhang (toim.), *De-growth and Tourism: New perspectives on tourism entrepreneurship, destinations and policy* (s. 135-151). Routledge.
- Saarinen, J., Fitchett, J. & Hoogendoorn, G. (2022). *Climate Change and Tourism in Southern Africa*. Routledge.
- Saarinen, J. & K. Tervo (2006). Perceptions and adaptation strategies of the tourism industry to climate change: The Case of Finnish nature-based tourism entrepreneurs. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 2(2), 214-228.
- Saarinen, J & K. Tervo (2010). Sustainability and Emerging Awareness to Changing Climate: Tourism Industry's Knowledge and Perceptions of the Future of Nature-based Winter Tourism in Finland. In Hall, C.M & J Saarinen (eds) *Tourism and Change in the Polar Regions: Climate, Environment and Experiences*. London: Routledge, 147-164.
- Seyfi, S., Hall, C.M., Saarinen, J., & Vo-Thanh, T. (2023a). Understanding drivers and barriers affecting tourists' engagement in digitally mediated pro-sustainability boycotts. *Journal of Sustainable Tourism*, 31 (11), 2526-2545. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.2013489>
- Seyfi, S., Rastegar, R., Kuhzady, S., Hall, C.M., Saarinen, J., (2023b). Whose justice? Social (in)justice in tourism boycotts. *Annals of Tourism Research Empirical Insights*, 4(2), 1001103. <https://doi.org/10.1016/j.annale.2023.1001103>
- Sharpley, R. (2009). *Tourism development and the environment: Beyond sustainability?* Earthscan.
- Sharpley, R. (2013). Responsible tourism: Whose responsibility? Teoksessa A. Holden & D. Fennell (toim.), *The Routledge Handbook of Tourism and Environment* (s. 382-391). Routledge.
- Sharpley, R. (2023). Sustainable tourism governance: local or global? *Tourism Recreation Research*, 48(5), 809-812. <https://doi.org/10.1080/02508281.2022.2040295>
- Smolčić Jurdana D., & Soldić Frleta D. (2012). Sustainable tourism development in Croatian rural areas: Tourist experiences, economic and social benefits. *Matkailututkimus*, 8(1), 35-43 <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90870>

- Stewart, E.J., Liggett, D. & Dawson, J. (2017). The evolution of polar tourism scholarship: Research themes, networks and agendas. *Polar Geography*, 40, 59–84. <https://doi.org/10.1080/1088937X.2016.1274789>
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable tourism management*. Cabi.
- Tassone, V., & van der Duim, R. (2010). Tourism, poverty alleviation and nature conservation: The state of contemporary research. *Matkailututkimus*, 6, 7–29. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90850>
- TEM (2022). Yhdessä enemmän – kestävää kasvua ja uudistumista Suomen matkailuun : Suomen matkailustrategia 2022–2028 ja toimenpiteet 2022–2023. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2022:51.
- Tervo, K., & Saarinen, J. (2006). Ilmastonmuutos ja matkailu: Katsaus ilmaston ja matkailun suhteeseen. *Matkailututkimus*, 2(1), 57–70. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90806>
- Toivonen, A. (2017). Sustainable planning for space tourism. *Matkailututkimus*, 13(1-2), 21–34. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/67850>
- Toivonen, A. (2022) Sustainability dimensions in space tourism: the case of Finland. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(9), 2223–2239. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1783276>
- Torres, A. & Saarinen, J. (2014). Using indicators to assess sustainable tourism development: A review. *Tourism Geographies*, 16(1), 31–47. <https://doi.org/10.1080/14616688.2013.867530>
- Tourism Panel on Climate Change (2023). *Tourism and Climate Change Stocktake 2023*. <https://tpcc.info/>
- Tuohino, A. & Honkanen, A. (2015). On the Way to Sustainable (Well-Being) Tourism Destination? The Case of Savonlinna Town in Finland. *Tourism Analysis*, 20(4), 355–367. <https://doi.org/10.3727/108354215X14400815080325>
- Tuulentie, S. & Saarinen, J. (2005). Kestävät käytännöt matkailun suunnittelussa ja kehittämisessä. Metlan työraportteja, 20. <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2005/mwpo20.htm>
- Tyrväinen, L., Uusitalo, M., Silvennoinen, H. & Hasu, E. (2014). Towards sustainable growth in nature-based tourism destinations: Clients' views of land use options in Finnish Lapland. *Landscape and Urban Planning*, 122, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2013.10.003>
- United Nations (2015). *Paris Agreement*. United Nations. https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf.
- United Nations Environment Programme (UNEP) (2005). *Making tourism more sustainable—a guide for policy makers*. UNEP.

Luontomatkailun tutkimus Suomessa – historiasta tulevaisuuden tutkimussuuntiin

Nature-based tourism research in Finland

Liisa Tyrväinen, tutkimusprofessori, Luonnonvarakeskus

Seija Tuulentie, tutkimusprofessori, Luonnonvarakeskus

Henna Konu, apulaisprofessori, Itä-Suomen yliopisto, Kauppätieteiden laito

Tiivistelmä

Tämän katsausartikkelin tavoitteena on tarkastella luontomatkailututkimuksen kehitystä Suomessa kahdenkymmenen vuoden ajalta. Katsauksessa tutkimusteemojen tarkastelu on jaettu kolmeen kokonaisuuteen. Aluksi kuvataan, miten tutkimuksessa on lähestytty luontomatkailua osana ympäristöä ja alueiden käyttöä, sekä millaisia tietotarpeita on noussut esiin luontomatkailun kasvun myötä muihin maaseudun elinkeinoihin ja maankäyttöön liittyen. Seuraavaksi tarkastellaan luontomatkailun kysyntään liittyviä tutkimusaiheita, johon liittyviä teemoja ovat esimerkiksi luontomatkailun motiivit, asiakkaiden luontoon ja palveluihin liittyvät toiveet. Lopuksi tarkastellaan luontomatkailua liiketoimintana ja sen erityispiirteitä luontoympäristöjen hyödyntämisessä. Lisäksi kuvataan luontomatkailupalvelujen kehittämiseen ja yritysten ympäristövastuuseen liittyvää tutkimusta.

Luonnon vetovoimaisuus matkailussa tulee todennäköisesti vahvistumaan tulevaisuudessa, koska luonto tarjoaa mahdollisuuksia matkailijoiden arvostamiin kokemuksiin ja hyvinvointihyötyihin. Niihin kuuluvat mahdollisuudet kokea autenttisia luontuelämyksiä, rentoutua, kehittää itseään sekä vahvistaa terveyttä ja sosiaalisia suhteita. Luontomatkailututkimukset Suomessa ovat painottuneet tähän saakka matkailijoiden näkökulmaan, jossa on tarkasteltu matkailumotiiveja, ympäristöjen sopivuutta aktiviteetteihin ja palvelujen kysyntää. Selvästi vähemmän on tutkittu millaisia yrityksiä luontomatkailuyritykset ovat, millaisia palveluita ne tarjoavat matkailijoille tai millaisia ovat yrittäjien asenteet ja arvot. Luontomatkailun kasvu asettaa haasteita kansallispuistojen ja muidenkin luontoon alueiden käytön suunnittelulle ja kehittämiselle. Luontomatkailun haitalliset ekologiset vaikutukset, kuten maaston kuluminen ja roskaantuminen tulevat lisääntymään, jonka vuoksi ennakoivaa tutkimusta kasvavan käytön vaikutuksista tarvitaan.

Vastuullisuus, ympäristötietoisuus ja kestävyuden huomioiminen tulevat todennäköisesti näkymään jatkossa yhä vahvemmin myös matkailussa ja matkailuvalinnoissa. Ajantasainen tutkimustieto voi merkittävästi tukea luontomatkailun kehittämistä ja pyrkimyksiä kohti kestävyyttä. Kestävyuden tavoittelussa korostuvat tuotteiden ja palvelujen laadun parantaminen, ympäristövastuullisuuden vahvistuminen yritystoiminnassa ja asiakkaiden ohjaaminen kestäviin kulusvalintoihin. Näistä teemoista tarvitaan tutkimuksen kautta nykyistä parempi ymmärrys, jotta luontomatkailusektoria voidaan ohjata paremmin kohti kestäviä toimintamalleja.

Avainsanat: kestävä luontomatkailu, luonnon virkistyskäyttö, luontomatkailun kysyntä, luontomatkailuyritykset, matkailijoiden ympäristöarvostukset

Abstract

This article reviews the development of nature-based tourism (NBT) research in Finland during the past 20 years. The overview consists of three thematic entities. First, it explores how research has addressed the NBT's use of the natural and rural environments, and what kind of research questions have been raised and studied linked to the compatibility of NBT with other rural livelihoods and land uses. Secondly, it sums up conducted studies regarding clients' motives as well as expectations towards nature environments and tourism services. Finally, the article explores different entrepreneurial studies within NBT and investigations regarding the development of potential products and services.

The appeal of NBT will also strengthen in the future as it offers experiences and well-being benefits valued by clients. Most studies have focused on travel motives and the demand for NBT services. Fewer studies have examined the quality of products and services or the attitudes and values of entrepreneurs. The negative ecological impacts of tourism are likely to grow in the future, and proactive research regarding these impacts is needed.

Responsibility, environmental awareness, and sustainable choices are increasingly needed both in consuming and producing NBT services. Up-to-date NBT research knowledge continues to be pivotal in developing and turning the sector more effectively towards sustainability targets in the future. In this endeavour to improve the quality of NBT products and services, strengthening the role of environmental responsibility in the NBT business, and guiding customers towards sustainable consumption choices will be crucial.

Keywords: sustainable nature-based tourism, outdoor recreation, nature environments, nature-based tourism firms

Johdanto

Luontomatkailun lähtökohtana on vetovoimainen ja kaunis luontoympäristö. Suomessa luontomatkailuympäristöinä korostuvat laajat metsä- ja vesialueet sekä tunturit. Metsät peittävät valtaosan, 75 prosenttia Suomen pinta-alasta, ja ne tarjoavat usein toimintaympäristön virkistyskäytön ja luontomatkailun aktiviteeteille. Metsien rinnalla puhtaat vesistöt ovat olennainen osa matkailukuvastoa ja matkailuvaltteja, jotka tuovat ominaispiirteensä Suomen matkailuun muihin Pohjoismaihin verrattuna (Fredman ym., 2021). Kalastusmatkailu, erilaiset talvi- ja kesäaktiviteetit, ja viime vuosina myös luontoon kytkeytyvä hyvin-

vointimatkailu ovat osa laajempaa luontomatkailutarjontaa. Kylmyys ja jää ovat talvisen luontomatkailun erityispiirteitä, jotka kiinnostavat erityisesti kansainvälisiä matkailijoita. Suomalainen luonto onkin käytännössä vahva vientituote, jonka ympärille on kehitetty yhä monipuolisempia ja laadukkaampia matkailupalveluja (Tyrväinen ym., 2017a).

Luontomatkailuyritysten toimintaan vaikuttavat keskeisesti mahdollisuus hyödyntää luontoa ja matkailun näkökulmasta merkityksellisiä luontoresursseja. Maisema- ja luontotarvojen rinnalla alueiden käyttöön liittyy usein myös kulttuurista ja historiallista tietoutta ja arvoja. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa maanomistajarakenne vaikuttaa osaltaan luontomatkailutoiminnan tarjontaan. Valtio ja kunnat ovat merkittäviä maanomistajia, jotka vastaavat suurimmasta osasta virkistys- ja suojelualueita sekä matkailulle keskeisestä infrastruktuurista (Tyrväinen ym., 2014a). Etelä-Suomessa valtaosa maa-alasta on yksityisessä omistuksessa, joka asettaa omat haasteensa luontomatkailun kehittämiseksi omistuksen pirstaleisuuden vuoksi. Luontomatkailun kehittämisen haasteina ovat myös osittain konfliktinen suhde muihin luonnonvarojen käyttömuotoihin ja energian tuotantoon kuten intensiiviseen metsätalouteen, kaivostoimintaan ja tuulivoimaan.

Luontoon perustuvan matkailun tulisi olla kestävä, ja sen tulisi säilyttää matkakohteen luonto vetovoimaisena. Vaikka luontoympäristö on matkailun keskeinen resurssi, voi huonosti suunniteltu ja puutteellisesti säännelty matkailu osaltaan pikkuhiljaa murentaa luontokohteen alkuperäisen vetovoiman, kuluttaa ympäristön ja kääntää paikallisväestön asenteet matkailuvastaisiksi (esim. Tyrväinen, 2017). Kestävässä matkailussa on kysymys matkailun kehitystä suuntaavasta pääperiaatteesta, johon koko matkailusektorin eri toimijoinen olisi sitouduttava.

Luontomatkailu määritellään laaja-alaisesti matkailuksi, jossa luonto on ensisijainen vetovoimatekijä (Tyrväinen ym., 2014a; Neuvonen ym., 2022). Luontomatkailun kysyntä syntyy matkailijoiden tarpeista ja toiveista kokea kohdealueen ympäröivää luontoa osana matkaansa. Luontomatkailu tukeutuu usein luonnonsuojelualueisiin, erityisesti kansallispuistoihin. Suomessa luontomatkailupalveluja tarjotaan myös talousmetsissä, joiden sopivuutta matkailukäyttöön voidaan parantaa vaalimalla metsän maisema- ja virkistysarvoja (Tyrväinen ym., 2014b). Luontomaisemat ovat herkkiä muutoksille, koska pohjoisen herkkä luonto palautuu ihmisen käytöstä ja toiminnasta hitaasti. Luontomatkailussa alueet myös usein mielletään ja markkinoidaan luonnontilaisena ja erämaisena.

Tutkimuksessa rajanveto luontomatkailun ja virkistyskäytön välillä on käytännössä haastavaa. Muotoilu! Virkistyskäyttö ymmärretään vapaa-aikana luonnossa tapahtuvaksi ulkoiluksi, mutta myös stressistä ja kiireistä palauttavaksi luonnossa oleskeluksi sekä omien taitojen kehittämiseksi. Ulkoilun suosio on Suomessa edelleen korkealla, ja valtaosa väestöstä (96 %) osallistuu ulkoiluun (Neuvonen ym., 2022). Virkistyskäytön kysynnän tutkimuksissa käyntikerrat luontoon jaetaan lähiulkoilukertoihin, jotka ovat kestoltaan enintään yhden päivän pituisia eivätkä sisällä yöpymistä, ja luontomatkoihin, joihin sisältyy yöpyminen (Sievänen ym., 2011; Neuvonen ym., 2022).

Luontomatkailusta on toivottu vetoapua maaseudun taloudellisen ja sosiaalisen elinvoimaisuuden ylläpitämiseen. Tarkkoja lukuja toimialan volyyymista ei ole, koska tilastoissa

luontomatkailua ei tarkastella erillään muusta matkailusta. Luontomatkailu toimii, kuten muukin matkailu, monen toimialan muodostamana kokonaisuutena. Luontomatkailun ja luonnon virkistyskäytön talous- ja työllisyysvaikutusten osuuden arvioidaan olevan vähintään neljäsosa majoitus-, ravitsemus- ja ohjelmalveluista. Tilastokeskuksen arvion mukaan noin 33 800 henkilöä Suomessa työllistyy luontomatkailun ja virkistyskäytön alalla, joka on 10 prosenttia koko biotalouden työllistävyyydestä. (Tyrväinen ym., 2017a.)

Jokaisenoikeudet (entinen jokamiehenoikeudet) ovat niin Suomessa kuin muissa Pohjoismaissa tärkeä osa luonnon virkistyskäyttöä ja luontomatkailua (esim. Tuunanen ym., 2012). Ne kuuluvat kaikille kansallisuudesta riippumatta, ja niitä pidetään vakiintuneina oikeuksina ja suomalaisen elämänmuotoon kuuluvina. Kaupallisessa matkailukäytössä ongelmallisia rajanvetoja on kuitenkin tullut esimerkiksi erilaisiin eläinsafareihin ja kasvaan maastopyöräilyyn liittyen. Tiedotus, valistus ja vastuiden huomioiminen korostuvat jokaisenoikeuksilla liikuttaessa.

Luontomatkailututkimus alkoi vahvistua Suomessa 2000-luvun alussa. Ensimmäinen luontomatkailun professuuri Pohjoismaissa perustettiin Metsäntutkimuslaitokselle vuonna 2003 yhteisrahoitteisena Lapin yliopiston ja Metsähallituksen kanssa. Professuuri vakiinnutti luontomatkailun tieteellistä tutkimusta Suomessa osana luonnonvarojen hoidon ja käytön tutkimusta. Se myös mahdollisti osaltaan Lapin yliopiston luontomatkailuopetuksen pitkäjänteisemmän kehittämisen. Luontomatkailun tutkimus Suomessa on kytkeytynyt alusta pitäen soveltaviin tieteisiin kuten metsätieteisiin ja ekologiaan mutta myös maantieteeseen. Tutkimusalan kehittymisen myötä erityisesti Lapin yliopistossa ja myöhemmin Itä-Suomen yliopistossa erityisesti yhteiskuntatieteellinen sekä kauppatieteellinen tutkimus ja opetus vahvistuivat.

Metsäluonnon merkitys matkailussa ja matkailun kehityksessä oli ensimmäisiä tutkimusta kiinnostaneita teemoja. Metsäntutkimuslaitoksella toteutetun valtakunnallisen Metsästä hyvinvointia -tutkimusohjelman (2008–2014) myötä tutkimus laajeni kattamaan laajemmin luontomatkailun toimintaympäristövaatimuksia, taloudellista merkitystä, luontomatkailupalvelujen kysyntää, yritystoiminnan erityispiirteitä sekä sen suhdetta muihin maaseudun elinkeinoihin (Tyrväinen ym., 2014a).

Luontomatkailututkimukset Suomessa ovat painottuneet matkailijan näkökulmaan, ja selvästi vähemmän on tutkittu luontomatkailuyritysten toimintaa, arvoja ja asenteita. Viime vuosina luontomatkailussa kestävyuden vaatimukset ovat korostuneet, ja tutkimusaiheina ovat olleet esimerkiksi luontomatkailun hiilijalanjälki ja metsiin perustuvat kompensatiomahdollisuudet (Simkin ym., 2023) sekä luontomatkailuyritysten ympäristövasuullisuus (Sorakunnas ym., 2024).

Luontomatkailusta on viime vuosina tuotettu myös synteesitietoa valtakunnallisten politiikkatoimien kehittämisen tueksi. Alan kehittämismahdollisuuksia elinkeinotoimintana Suomessa tarkasteltiin laajassa valtioneuvosto kanslian rahoittamassa Virkein-hankkeessa, jossa tehtiin tutkimustietoon perustuen 25 toimenpide-ehdotusta luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi Suomessa (Tyrväinen ym., 2017a). Lisäksi luontomatkailu on ollut elinkeinona mukana suomalaisen biotalouden valtakunnallisissa

skenaariotarkasteluissa, jossa on pohdittu luontomatkailun kasvumahdollisuuksia sekä potentiaalisia talous- ja työllisyysvaikutuksia (Konu & Tyrväinen, 2021).

Tämän katsausartikkelin tavoitteena on tarkastella luontomatkailututkimuksen kehitystä Suomessa kahdenkymmenen vuoden ajalta. Tutkimusteemojen tarkastelu on jaettu kolmeen teemakokonaisuuteen. Aluksi kuvataan, miten tutkimuksessa on lähestytty luontomatkailua osana ympäristöä ja alueiden käyttöä, sekä millaisia tutkimuskysymyksiä ja kytkeviä on noussut esiin luontomatkailun kasvun myötä muihin maaseudun elinkeinoihin ja maankäyttöön liittyen. Seuraavaksi kuvataan tutkimuksen pääteemoja luontomatkailun kysyntään sekä ympäristöille ja palveluille liittyviin toiveisiin. Tässä osassa tarkastellaan laajemmin luontomatkailun motiiveja, luontoon ja rakennettuun ympäristöön liittyviä toiveita ja odotuksia sekä luontomatkailun volyymin kehitystä. Lopuksi tarkastellaan luontomatkailua liiketoimintana ja sen erityispiirteitä luontoympäristöjen hyödyntämisessä. Lisäksi kuvataan luontomatkailupalvelujen kehittämiseen ja yritysten ympäristövastuuseen liittyvää tutkimusta 20 vuoden ajalta.

Luontomatkailu ympäristön ja alueiden käyttäjänä

Kun luontomatkailua tarkastellaan suhteessa alueisiin ja ympäristöihin, näkökulma vaihtelee luonnosta matkailun resurssina (esim. Hallikainen ym., 2014) matkailun luonto- ja ympäristövaikutuksiin (esim. Tolvanen & Kangas, 2016; Tyrväinen, 2017b) ja matkailun suhteeseen muihin luontoon perustuviin elinkeinoihin ja muuhun luonnonkäyttöön eli yhteensovittamiskysymyksiin (esim. Ahtikoski ym., 2011; Mäntymaa ym., 2018).

Suomalaisessa luontomatkailualueita koskevassa tutkimuksessa on huomiota kiinnitetty etenkin kansallispuistojen matkailu- ja virkistyskäyttöön (esim. Karhu, 2019; Pietilä, 2018; Puhakka, 2005; Sorakunnas, 2022; Äijälä, 2016). Se ei ole yllättävää, koska sekä kansallispuistojen määrä että kävijämäärät ovat nousseet merkittävästi viime vuosikymmenien aikana (Konu ym., 2021), ja kansallispuiston status tyypillisesti takaa luontoympäristön laadun ja siitä saatavat elämykset. Kansallispuistoja koskeva tutkimus on keskittynyt erityisesti kävijöihin ja heidän kokemuksiinsa (Pietilä, 2018; Sorakunnas, 2022; Äijälä, 2016), kansallispuistojen matkailukehittämiseen (Puhakka, 2005; Siikamäki, 2008) ja kestävyyskysymyksiin (esim. Karhu, 2019). Yksi olennainen kysymys kävijöihin liittyen on puistojen käytön monipuolistuminen toisaalta toimintojen ja toisaalta kävijäryhmien suhteen. Pietilä (2020) kiinnittää huomiota siihen, miten vauhdikkaat lajit kuten maastopyöräily ja polkujuoksu ovat vakiinnuttaneet asemansa monissa puistoissa ja puistot saattavat olla jopa massatapahtumien ympäristöjä. Tämä yhdessä kansainvälisten matkailijoiden lisääntymisen kanssa asettaa haasteita kansallispuistojen käytön suunnittelulle ja kehittämiselle. Sellaisia kansallispuisto- ja luontomatkailun ekologisia vaikutuksia kuin maaston kulumista ja vieraslajien leviämistä tutkittiin etenkin 2000-luvun alussa paljonkin (esim. Kangas ym., 2007; Törn ym., 2009), mutta perusteellista tutkimusta aktiviteettien lisääntymisestä tai niiden ekologisista vaikutuksista ei ole 2020-luvulla tehty.

Luontomatkailun paikallis- ja aluetaloudellisten vaikutusten tarkastelu on keskittynyt kansallispuistoihin (esim. Vatanen & Hyppönen, 2008, Selby ym., 2010; Vatanen ym., 2014).

Kansallispuistojen ja retkeilyalueiden sekä eräiden muiden suojelu- ja virkistysalueiden kävijöiden rahankäytön paikallistaloudellisia vaikutuksia on arvioitu vuodesta 2009 alkaen. Arvioinnissa on käytetty Metsähallituksen ja Metsäntutkimuslaitoksen yhdessä kehittämää laskentasovellusta (Huhtala ym., 2009), jonka esikuvana oli Yhdysvalloissa kehitetty MGM-malli (Money Generation Model). Kansallispuistojen paikallistalouksia hyödyttävät vaikutukset riippuvat siitä, miten paljon palvelujen tarjontaa alueella on. Vatanen ym. (2014) totesivat, että vaikka esimerkiksi Nuuksion kansallispuistossa oli käyntejä enemmän kuin Oulangan kansallispuistossa, Oulangan tulovaikutukset olivat tuolloin seitsenkertaiset Nuuksioon verrattuna. Kysymys aluetalousvaikutuksista on ollut tärkeä etenkin Metsähallitukselle kansallispuistoihin tehtyjen investointien taloudellisen merkityksen legitimoimiseksi.

Luontomatkailun ja virkistyskäytön taloudellisen merkityksen tutkimisessa tärkeä näkökulma on ollut myös menetelmien kehittäminen luonnon aineettomien hyötyjen kuten maisema- ja virkistysarvojen taloudellista arvottamista varten (esim. Huhtala ym., 2009; Ovaskainen, 2001; Tyrväinen ym., 2014b, 2020). Virkistys- ja matkailukäyttöön varustelujen alueiden tuottamien hyötyjen rahamääräiselle mittaamiselle on selvä tarve. Alueelle pääsy ja niiden perusvarustuksen käyttö on maksutonta, mutta palveluvarustuksen rakentaminen ja ylläpito aiheuttavat kustannuksia. Jotta matkailu- ja virkistyspalvelujen rahoituksesta tai käyttömaksuista voitaisiin tehdä perusteltuja päätöksiä, niiden hyötyjä tulisi tarkastella yhteismitallisesti palveluista aiheutuvien kustannusten kanssa (Vatanen ym., 2014).

Matkailussa käytetään kuitenkin paljon muitakin alueita kuin kansallispuistoja ja suojelualueita. Luontomatkailutoimialan haasteena on lisääntynyt teollinen metsien ja muiden luonnonvarojen käyttö alueilla, joissa on myös vahvasti aineettomiin luontoarvoihin pohjautuvaa matkailua. Matkailu onkin kuntien merkittävä työllistäjä erityisesti Pohjois-Suomessa. Hakuiden lisäys luontomatkailuun hyödynnettävillä alueilla voi heikentää luontomatkailun toimintaympäristön laatua ja liiketoimintaedellytyksiä (Tyrväinen ym., 2017b).

Luontomatkailun ja virkistyskäytön vaikutukset ympäristöön näkyvät kansallispuisto- ja selkeämmin matkailukeskuksissa, jotka ovat ihmisen voimakkaasti muokkaamia kaupunkimaisia ympäristöjä, ja keskusten laajeneminen asettaakin haasteita sekä matkailukeskusten ympäristön hallinnalle että suojelualueiden luonnon turvaamiselle (Tolvanen & Kangas, 2016). Esimerkiksi moottorikelkkailua ja muita motorisoituja aktiviteetteja ei voi harjoittaa suojelualueilla, joten reittejä tarvitaan kaikille alueille.

Metsähallituksen hallinnoimissa valtion metsissä on lainsäädännönkin mukaan otettava huomioon yleiset yhteiskunnalliset velvoitteet ja esimerkiksi luonnon virkistyskäytön vaatimukset. Valtion metsien suunnittelua varten on tehty taloudellisia laskemia siitä, missä määrin matkailu voisi korvata menetettyjä puunmyyntituloja, jos matkailukeskuksen lähialueen metsien käsittelyssä painotetaan enemmän luonto- ja maisema-arvoja (Ahtikoski ym., 2011). Yksityismetsien omistajat eivät nykyisin kuitenkaan yleensä saa korvata metsiensä virkistys- ja matkailukäytöstä. Tämän ongelman ratkaisemiseksi Suomessa

on ehdotettu ns. maisema- ja virkistysarvokauppaa, jossa maanomistajalle maksettaisiin korvausta vastikkeena maiseman ja luontomatkailu- ja virkistyskäytön huomioon ottamisesta metsän käsittelyssä. Tähän liittyen on tutkittu matkailijoiden ja matkailuyrittäjien halukkuutta osallistua luontoympäristön hoidon kustannuksiin (Tyrväinen ym., 2014b; Mäntymaa ym., 2019) sekä metsänomistajien suhtautumista ja osallistumishalukkuutta maisema- ja virkistysarvokauppaan (Mäntymaa ym., 2018; Tyrväinen ym., 2020). Ruka-Kuusamon alueella on kehitetty maisema- ja virkistysarvokaupan toimintamallia, jonka avulla voitaisiin turvata kauniiden maisemien ja luonnon monimuotoisuuden säilyminen alueen yksityismetsissä (Kurttila ym., 2019; Konu & Tyrväinen, 2020).

Tuulivoima ja kaivokset ovat vihreän siirtymän keskeisiä maankäyttömuotoja ja sijaitsevat usein harvaanasutuilla luontoalueilla. Molemmat maankäyttömuodot ovat varsin konfliktisia suhteessa matkailuun (Tyrväinen ym., 2012; Pettersson ym., 2017). Suomalaisessa matkailututkimuksessa näitä kysymyksiä on toistaiseksi käsitelty suhteellisen vähän, vaikkakin kaivostoimintaa käsittelevissä tutkimuksissa matkailun rooli on usein keskeinen (esim. Hast & Jokinen, 2016, Mononen ym., 2023, Lyytimäki & Peltonen, 2016). Similä ja Jokinen (2018) ovat tarkastelleet kaivosten ja matkailun välisten konfliktien hallintaa ja päätyvät siihen, että eri maankäyttömuotojen ja elinkeinojen yhteensovittaminen pitäisi tehdä kaavoitusprosessissa, mutta ovat epäileväisiä sen suhteen, että pienillä kunnilla on voimavaroja punnita eri elinkeinojen maankäyttöä suhteessa toisiinsa. Kangas ym. (2022) ovat eri maankäyttömuotojen konfliktuaalisuutta ja synergiaa tarkastellessaan todenneet, että suojelualueille on synergiaa biodiversiteetin ja sosio-kulttuuristen arvojen välillä, kun taas matkailun konfliktuaalisuus on suurta lähellä matkailukeskuksia tapahtuvan metsätalouden ja kaivoshankkeiden kanssa.

Energia- ja ratkaisusta erityisesti tuulivoima voi lähellä matkailualueita sijaitessaan muuttaa merkittävästi maisemaa ja heikentää elinkeinon perusedellytyksiä. Tyrväinen ym. (2014c) ovat tarkastelleet tuulivoimaa ja muuta paikallista uusiutuvan energian tuotantoa osana matkailijoiden kestävyysperiaatteita. Suomessa itse energiantuotantomuoto periaatteessa hyväksytään, mutta maisemavaikutukset riippuvat tuulimyllyjen määrästä, tuulipuiston pinta-alasta ja sijainnista. Luonnon rauhaa ja erämaisyyttä lomaltaan hakevat suhtautuvat tuulivoimaloihin negatiivisimmin (Hasu & Tyrväinen, 2011). Lisäksi on tarkasteltu matkailullisesti tärkeän Muonion Mielmukkavaaran alueen tuulipuistosuunnitelmaa toisaalta ulkomaalaisten ja kotimaisten matkailijoiden asenteiden (Tyrväinen ym., 2012) ja toisaalta paikallisväestön osallisuuden (Hast, 2013) näkökulmista. Matkailijakyselyssä tuulivoiman maisemavaikutuksia havainnollistettiin useilla kuvasovitteilla, jotka esittivät aluetta ennen ja jälkeen rakentamisen eri ilmansuunnista ja etäisyyksiltä. Noin puolet matkailijoista suhtautui kielteisesti tuulipuiston rakentamiseen, ja noin puolet neutraalisti tai myönteisesti (Tyrväinen ym., 2012). Kyseinen tuulipuistosuunnitelman toteutus kaatui kunnan päättäjien pitäessä matkailun etua tuulipuistoa tärkeämpänä.

Matkailun kannalta mielenkiintoinen tuulivoimaan ja kaivoksiin liittyvä tilanne on Itä-Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan rajamailla, missä on Kuusamon puolelle suunnitteilla Nuunajärven tuulivoimapuisto sekä merkittäviä kaivoshankkeita. Korkein hallinto-oikeus

otti huomioon paliskunnan valituksen, mutta ei Posion matkailuyhdistyksen valitusta, koska sen ei katsottu olevan asianosainen (Nousiainen ym., 2023). Esimerkki osoittaa, että matkailulla ei ole samanlaista lainsäädännön suoma suojaa kuin poroelinkeinolla vaan matkailun etu alueiden käytössä toteutuu lähinnä kuntien kaavoituksen ja yritysten aktiivisuuden kautta.

Matkailijoiden toiveet luontomatkailun ympäristöille ja palveluille

Matkailijat haluavat matkaltaan monenlaisia elämyksiä. Luonnossa liikkuminen, aktiviteetit ja maisemista nauttiminen ovat keskeinen osa luontomatkailua. Luontoelämysten vaikuttavien tekijöiden erittely on haastavaa, koska elämykset ovat yksilöllisiä, mutta osittain kulttuurisesti ja yhteisestä luonnon kokemisen perinnöstä syntyviä. Ihmisten ulkoilumotiivit ovat jossain määrin erilaisia, mutta kaunis maisema, hiljaisuus ja rauha sekä luontokokemukset ovat pitkään olleet tärkeimpiä syitä luonnossa liikkumiseen ja oleskeluun (Hallikainen ym., 2014). Asiakkaiden taustat vaikuttavatkin merkittävästi palveluihin, ulkoiluharrastuksiin ja ympäristöön liittyviin odotuksiin (Tyrväinen ym., 2001, Konu ym., 2021).

Luontomatkailualueet mielletään tavallisimmin luonnonmukaisiksi, maaseutumaisiksi ja rakentamattomiksi alueiksi. Luontomatkailuympäristöjen laadun tutkimuksissa Suomessa ovat arvostetuimmiksi luontotyypeiksi toistuvasti nousseet vesistöt ja luonnonmukaiset metsäalueet (Tyrväinen ym., 2001, 2017b). Metsämaiseman laatu ja virkistysympäristöjen muuttuminen nousi keskusteluissa esiin merkittäväksi kysymykseksi intensiivisen puuntuotannon, erityisesti laajojen avohakkuiden yleistymisen myötä.

Kotimaisissa tutkimuksissa onkin tarkasteltu jo melko pitkään matkailijoiden ja virkistyskäyttäjien maisema- ja ympäristöarvostuksia palveluiden tarjonnan sekä luonnon- ja ympäristöhoidon kehittämistä varten. Metsätalouden ja matkailun yhteensovittamiseksi on tutkittu, millaiset luontoympäristöt riittävät matkailijoille, ja miten metsien käsittely, erityisesti hakkuut, vaikuttavat maiseman laatuun (Tyrväinen ym., 2001, 2017b; Silvennoinen, 2017). Tutkimuksissa on käytetty pääosin ympäristöpsykologian menetelmiä.

Matkailijat ja virkistyskäyttäjät eivät pidä metsätalouden voimakkaasti muokkaamia alueita vetovoimaisina. Uudistushakkuiden aiheuttamat maisemamuutokset koetaan kaikkein kielteisimmiksi (esim. Karjalainen, 2006; Silvennoinen, 2017; Tyrväinen ym., 2017b). Vuodenaikojen välillä on eroa: Kesällä erityisesti maanmuokkaus ja avohakkuut heikentävät ympäristön laatua. Talvella lumi peittää alleen maisemaa rumentavat hakkuutähteet, kannot ja maanpinnan käsittelyjäljet. Kansainvälisten matkailijoiden arvostukset ovat melko samanlaisia kuin suomalaisten arvostukset (Tyrväinen ym., 2017b).

Luonnonmukaisen metsän kuvan ylläpitäminen matkailu- ja virkistyskäyttöalueilla onkin tärkeää. Preferenssitutkimuksissa ihmiset ovat arvostaneet erityisesti vanhoja ja järeäpuustoisia metsiä sekä luonnontilaisia tai sellaisilta näyttäviä metsiä (Silvennoinen, 2017; Miina ym., 2020). Jatkovapeitteinen kasvatusta todennäköisesti ylläpitäisi metsän tuntua ja ympäristön laatua matkailukäytössä jaksollista kasvatusta paremmin, koska laaja-alaisia avoimia uudistusaloja ei synny (Miina ym., 2020).

Myös luonnon merkitystä matkailukeskusten rakentamisessa ja vapaa-ajan asumisessa on tutkittu (Tyrväinen ym., 2012, 2014). Esimerkiksi Ylläksen ja Levin matkailijoiden näkemyksiä selvitettiin laajalla kyselytutkimuksella majoitusympäristön laatuun, alueiden rakennustehokkuuteen tai energiantuotantotapoihin liittyen (Hasu & Tyrväinen, 2011). Vaikka kaupunkimaisesti rakennettu matkailun ydinalue säästää luonnonympäristöä ja vähentää autoilua, on Pohjois-Suomen matkailijoille luonnon kokeminen tärkeää. Lapin matkailukeskuksissa arvostetaan metsäluonnon fyysistä ja visuaalista saavutettavuutta: ikkunasta avautuvia luontonäkymiä ja luonnon helppoa saavutettavuutta (Hasu & Tyrväinen, 2011). Matkailijoiden lomaodotuksissa korostuvat luonnonläheisyys, hiljaisuus ja rauhallisuus, joiden kokeminen kaupunkimaisesti rakennetussa ympäristössä on vaikeaa (Tyrväinen ym., 2014).

2000-luvulta lähtien on kehitetty myös menetelmiä kerätä paikkaan sidottua kokemuksellista tietoa maisema-arvokartoiksi luontoalueiden suunnittelua varten sekä kaupungissa että maaseudulla (esim. Tyrväinen ym., 2007; Tolvanen ym., 2020). Tässä lähestymistavassa on kerätty tietoa paitsi käyttäjille tärkeistä paikoista myös niiden hoidon tarpeista.

Luontomatkailun kehittymisestä 20 vuoden aikana on saatu tietoa Luonnon virkistyskäytön valtakunnallinen inventointi (LVVI) -seurantatutkimuksella. Tietoa luontomatkailusta ja ulkoilusta luonnossa on kerätty Metsäntutkimuslaitoksen (vuodesta 2015 alkaen Luonnonvarakeskus) ja Tilastokeskuksen toimesta. Seurantatutkimuksen avulla on ymmärretty väestötason virkistyskäytössä ja luontomatkailussa tapahtuvia muutoksia. Lisäksi on tutkittu luonnossa virkistäytymisen hyötyjä ja hyvinvointivaikutuksia sekä ympäristömuutosten vaikutuksia virkistyskäytön ja luontomatkailun kysyntään (Sievänen ym., 2011; Pietilä ym., 2015; Neuvonen ym., 2022). Luonnossa ulkoilu on edelleen suosittua, ja vuonna 2020 ulkoiluun osallistui 96 prosenttia väestöstä. Luontomatkoihin osallistuneiden suomalaisten osuus on nykyisin noin 46 prosenttia, ja sen on kasvanut 20 vuodessa noin 6 prosenttiyksikköä (Neuvonen ym., 2022). Luontomatkoihin osallistuvien osuus on korkein 25–44-vuotiaiden ikäryhmässä, jossa noin puolet on tehnyt luontomatkan. Luontomatkoja tehdään myös keskimääräistä enemmän alle 45-vuotiaiden pariskuntien ja lapsiperheissä, joissa 7–17-vuotiaita lapsia. Luontomatkoja tekevät ovat muista useammin korkeakoulutettuja ja asuvat Etelä-Suomessa tai isossa kaupungissa. Luonnossa ulkoilijoiden lukumäärä kasvanut erityisesti yli 65-vuotiaissa suomalaisissa. Lisäksi nuorten sekä nuorten aikuisten luonnossa liikkuminen lisääntyi koronapandemian aikana (Neuvonen ym., 2022).

Merkittävä luontomatkailuun osaltaan liittyvä luontokäyntien hyvinvointivaikutusten tutkimus alkoi noin 20 vuotta sitten. Aluksi tutkittiin erityisesti luonnon virkistyskäytön mielenterveyshyötyjä, mutta tutkimus laajentui myöhemmin koskevaan myös luonnossa liikkumisen ja luontoaktiviteettien mahdollisuuksia terveyden edistämisessä (Tyrväinen ym., 2014d; Pietilä ym., 2015; Neuvonen ym., 2019; Pellikka ym., 2020). Luontoympäristön on todettu lisäävän myös matkailijoiden subjektiivista hyvinvointia (Komppula ym., 2017). Valtion omistamilla alueilla tehdyssä tutkimuksessa metsästys- ja kalastusmatkat tuottivat ihmisille sosiaalisia, psyykkisiä ja fyysisiä hyvinvointivaikutuksia (Kaikkonen & Rautainen, 2014).

Luontoympäristöjen merkitys terveyden ja hyvinvoinnin edistäjänä matkailussa tunnistetaan Suomessa yhä paremmin. Metsien tutkittuja terveyshyötyjä on markkinoitu myös osana suomalaisia hyvinvointimatkailun tuotteita kansainvälisille asiakkaille osana Visit Finlandin FINRELAX-ohjelmaa, joka oli yksi Suomen matkailun kasvun ja uudistamisen tiekartassa 2025 määritelty kasvuohjelma. Hiljattain kansainvälisessä viidessä maassa tehdyssä luontomatkailevan trendejä asiantuntijakyselyllä kartoittaneessa tutkimuksessa terveys ja hyvinvointi luonnosta nousikin muita Pohjoismaita selvästi enemmän esille nousevana ja kaupallisesti merkittävänä teemana tulevaisuudessa (Haukeland ym., 2023). Muita yhteisesti tunnistettuja merkittäviä trendejä olivat kestävyuden vahvistaminen matkailussa, matalan kynnyksen luontoaktiviteettien kiinnostavuus (soft adventure products), digitalisten palvelujen lisääminen ja luontomatkailevan yritystoiminnan ammattimaistuminen.

Luontomatkailejoilla on erilaisia tarpeita, joita he pyrkivät tyydyttämään matkustamalla luontokohteisiin. Näitä tarpeita, toiveita ja motiiveja sekä taustalla vaikuttavia asenteita ja arvoja on tutkittu eri näkökulmista myös suomalaisten tutkijoiden toimesta (esim. Puhakka, 2011; Suni & Pesonen, 2019; Sorakunnas, 2022; Räikkönen ym., 2023). Myös matkailejoiden ympäristöön liittyviä huolia ja vastuullista käyttäytymistä on tutkittu luontomatkailevan kontekstissa (Puhakka, 2011; Sthapit ym., 2023). Viimeisen parinkymmenen vuoden aikana Metsähallituksen suojelu- ja virkistysalueita koskevissa kävijätutkimuksissa on tutkittu luontomatkailejoiden ja kansallispuistokävijöiden profiileita. Demografisten tietojen lisäksi on kysytty kävijöiden motiiveja, aktiviteetteja ja rahankäyttöä. Metsähallituksen kävijätutkimuksia suojelu- ja virkistysalueilla. Konu ja Kajala (2012) ryhmittelivät valtion suojelu- ja virkistysaluekävijöitä motiivien perusteella ja tarkastelivat eri alueiden kävijöiden kävijäprofiileja. Myöhemmin Konu ym. (2021) tarkastelivat kansallispuistokävijöiden profiilien muutoksia 2000–2019 välisenä aikana. Metsähallituksen keräämä asiakastieto onkin toiminut yhtenä keskeisenä aineistona kansallispuistoihin ja suojelualueille suuntautuneen matkailun tutkimuksessa. Aineiston pohjalta on julkaistu myös tutkimus kansallispuistojen terveys ja hyvinvointivaikutuksista (Puhakka ym., 2017).

Luontomatkailejoita on tutkittu myös tarkastelemalla pienempien kohderyhmien ja heidän kokemiensa luontoelämysten ja arvoa. Tarkasteltuja kohderyhmiä ovat olleet metsästysmatkaileijat (esim. Komppula & Suni, 2013; Komppula & Gartner, 2013; Suni, 2017; Suni & Pesonen, 2019), kalastusmatkaileijat (esim. Komppula ym., 2022; Turunen, 2020), seikkailumatkaileijat (Lunnas, 2005) ja tiedematkaileijat (Räikkönen ym., 2023). Viime vuosina on kiinnitetty myös enemmän huomiota siihen, millaista arvoa luontomatkaileijat kokevat saavansa matkustaessaan luontokohteisiin tai käyttäessään luontomatkailevan palveluita (esim. Alakoski & Tikkanen, 2019; Sorakunnas, 2022). Sorakunnas (2020) on tutkinut kansallispuistoelämyksen muodostumista vuosikymmenten saatossa tutkimalla kansallispuistojen vieraskirjoihin kirjoitettuja matkakokemuksia ja elämyksiä. Hänen tutkimuksensa keskittyi myös luontomatkailevan asiakasarvoon eli siihen, millaisia hyötyjä matkaileijat kokevat saavansa luontomatkailevan (Sorakunnas, 2022; Sorakunnas & Konu, 2022). Tutkimuksissa

tarkasteltiin erityisesti matkailijoiden ja luontoympäristön vapaata vuorovaikutusta tilanteessa, jossa yritykset eivät ole aktiivisesti mukana tarjoamassa palveluita matkailijoille.

Luontomatkailu liiketoimintana

Tarkasteltaessa luonnon merkitystä matkailuyrityksille on huomioitava, ettei se ole kaikille yrityksille yhtä tärkeä, eikä kaikkien yritysten toiminta liity yhtä vahvasti luontoon. Luontomatkailuyritys voidaan ymmärtää matkailuyritykseksi, jonka toiminta tukeutuu luontoympäristöön tai jolle luonto tai luonnon läheisyys tuo kilpailuetua (Petäjäistö & Selby, 2014). Suomessa ja muissakin Pohjoismaissa luontomatkailuyritykset ovat yleensä mikroyrityksiä tai pieniä yrityksiä, ja elämäntapayrittäjäyys on yleistä (esim. Fredman & Tyrväinen, 2010; Reijonen & Komppula, 2007). Yritysten koko, liikevaihto, henkilömäärät ja palvelutarjonta voivat kuitenkin vaihdella suuresti. Toimialaan kuuluu sekä pienimuotoista majoitustoimintaa harjoitettavia tai yhden eräoppaan mikroyrityksiä että suuria, jopa useita kymmeniä henkilöitä työllistäviä ohjelmapalvelu- ja majoitusyrityksiä (Petäjäistö & Selby, 2014). Luontomatkailuliiketoiminnassa hyödynnetään fyysisten luontoympäristöjen lisäksi luonnon aineettomia arvoja, kuten luontoon liittyvää kulttuuriperintöä sekä luonnon hyvinvointivaikutuksia (Hjalager ym., 2016; Konu ym., 2017). Luontoympäristöjen ja luonnontuotteiden sekä niihin liittyvän paikallisen kulttuuriperinnön hyödyntäminen osana matkailutarjontaa auttaa matkakohteita ja matkailuyrityksiä myös erikoistumaan, mikä osaltaan lisää vetovoimaisuutta ja auttaa erottumaan kilpailijoista (Hjalager & Konu, 2011).

Luontomatkailututkimuksessa on jo melko pitkään tarkasteltu luontomatkailuyrittäjien tarjoamia elämyspalveluita, niiden kehittämistä ja palveluntarjoajan merkitystä ja roolia elämysten mahdollistajana. Komppula (2006) tarkasteli luontomatkailupalveluiden kehittämistä ja palvelun laadun merkitystä, ja nosti esille asiakasymmärryksen merkityksen palveluiden kehittämisessä. Myöhemmin, esimerkiksi Konu (2015a, b), on tutkinut luontomatkailupalveluiden elämyksellisyyttä ja niiden kehittämistä yhteistyössä asiakkaiden kanssa. Tutkimuksissa kehittämisen lähtökohdaksi nousi matkailijoiden odottama elämysarvo, joka liittyi erilaisiin tapoihin kokea luontoa. Luonnon rooli osana matkailupalvelua vaihtelee palvelusta riippuen; luonto voi olla elämyksen toimintaympäristö, elämys voi pohjautua tiettyyn luontokohteeseen tai nähtävyyteen tai luonto itsessään on elämyksen keskiössä. Palveluissa yhtenä keskeisenä osana on usein vuorovaikutus luonnon ja asiakkaan välillä. Tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita tavoista, joilla yritykset ja oppaat voivat edesauttaa asiakkaita saamaan merkityksellisiä luontokokemuksia. Tutkimuksissa onkin keskitytty selvittämään luontomatkailupalvelutarjoajien roolia elämysten mahdollistajina, esimerkiksi tarkastelemalla eräoppaiden taitoja sekä turvallisuuden merkitystä osana tarjottuja palveluita (Valkonen & Rantala, 2011; Rantala ym., 2011). Lisäksi on tarkasteltu keinoja, joiden avulla luontomatkailupalveluiden tarjoajat voivat edesauttaa luontoyhteyden syntymistä matkan aikana (Pope & Konu, 2024). Tulosten mukaan palveluntarjoajalla ja oppaalla on keskeinen rooli näiden luontoeelämysten mahdollistajana. Yritysten tarjoamiin luontomatkailupalveluihin liittyvässä tutkimuksessa ovatkin nousussa tutkimusaiheet, joissa tarkastellaan luontomatkailuelämyksiä, joilla voi olla vaikutuksia matkailijoiden hy-

vinvointiin myös matkan jälkeen tai jotka voivat vaikuttaa matkailijoiden asenteisiin (ns. muutosmatkailuelämykset).

Useat luontomatkailuyrittäjät toimivat valtion ja kuntien hallinnoimilla suojelu- ja virkistysalueilla tai niiden läheisyydessä, ja hyödyntävät näiden tarjoamia luontoympäristöjä ja olemassa olevaa infrastruktuuria omassa toiminnassaan (esim. Kosenius ym., 2020). Näiden lisäksi luontomatkailupalveluita tarjotaan sekä valtion metsätalousalueilla että yksityismailla eri esimerkiksi Levin ja Rukan matkailualueilla, mutta myös Etelä-Suomessa. Suomessa luonnossa liikkumiseen vaikuttavat erityisesti jokaisenoikeudet, jotka mahdollistavat liikkumisen erilaisissa luontoympäristöissä maanomistuksesta riippumatta.

Yritystoiminnan näkökulmasta jokaisenoikeudet eivät kuitenkaan mahdollista luonnon kaupallista käyttöä, joten luontomatkailupalveluiden tarjoajilla on oltava sopimus yksityisten maanomistajien kanssa heidän luontoalueidensa hyödyntämisestä. Vaikka jokaisenoikeudet ovat monien kyselyjen mukaan laajasti hyväksytyjä (Lehtonen ym., 2007; Tuunanen ym., 2012), lisääntyvä alueiden käyttö aiheuttaa usein keskustelua rajanvedosta. Tuulentie ja Rantala (2013) ovat tarkastelleet aiheesta käytyä keskustelua eri Pohjoismaissa ja todenneet, että uusien aktiviteettien ja käyttäjäryhmien myötä oikeuksia on yhä useammin kyseenalaistettu ja ne ovat aiheuttaneet ristiriitatilanteita. Jokaisenoikeuksia on kuitenkin tutkittu enemmän suhteessa esimerkiksi marjanpimintaan kuin matkailukäyttöön, vaikka nimenomaan matkailussa aktiviteetit ja yritysten tarjoamat aktiviteettipalvelut lisääntyvät jatkuvasti.

Luontomatkailuyritysten toimintaympäristöön vaikuttavat myös yhä vahvemmin ilmastonmuutos ja luonnon monimuotoisuuden väheneminen. Ilmastonmuutos muuttaa toimintaympäristöä ja palveluntarjonnan olosuhteita esimerkiksi talvikohteiden lumivarmuuden osalta (Konu ym., 2017). Tutkimuksessa on tarkasteltu luontomatkailuyrittäjien sopeutumista ja varautumista ilmastonmuutoksen tuomiin haasteisiin (Saarinen & Tervo, 2006; Tervo-Kankare, 2019). Keskustelu ilmastonmuutoksesta, luontokadosta ja niiden tuomista vaikutuksista on heijastunut myös matkailuyritysten vastuullisuustoimiin, ja yritysten vastuullisuuteen liittyvä tutkimus on lisääntynyt (esim. Halminen & Garcia-Rosell, 2022; Sorakunnas ym., 2024). Tutkimuksissa on keskitytty esimerkiksi luontoympäristössä toimivien yritysten vastuullisuuteen ja siihen, miten yritykset viestivät omista vastuullisuustoimistaan asiakkailleen (esim. Pasanen ym., 2023). Yritystoiminnan vastuullisuuteen on kiinnitetty Suomessa yhä enemmän huomiota. Esimerkiksi Visit Finlandin Sustainable Travel Finland (STF) -ohjelma tarjoaa yrityksille työkaluja kestävä matkailun kehittämiseen. STF-ohjelmaa ja siihen liittyviä näkökulmia on tarkasteltu tähän mennessä lähinnä gradututkimuksissa, mutta myös muutamissa akateemisissa artikkeleissa (esim. Halminen & Garcia-Rosell, 2022).

Luontoon ja ekologiseen kestävyteen liittyvät teemat ovat olleet tärkeitä myös vastuullisuuskeskusteluissa. Luontomatkailuliiketoiminnankin kehittymiseen vaikuttaa, miten sen toimintaympäristön laatua ylläpidetään matkakohteissa tavalla, joka tukee luontomatkailuyritysten toimintaa ja mahdollistaa asiakkaille tarjottavat elämispalvelut (Konu & Tyrväinen, 2021). Tutkimuksissa onkin nostettu esille tarve löytää ratkaisuja luontomatkai-

lun toimintoja tukevien luontoympäristöjen säilyttämiseen vetovoimaisina (esim. Aapala ym., 2017). Tällä hetkellä on vasta vähän tutkimustietoa siitä, miten luontomatkailusektori ottaa vastuuta tai osallistuu luontoympäristöjen säilyttämiseen ja suojeluun. Tähän liittyen tärkeitä tutkimusaiheita ovat luontomatkailuyrittäjien asenteet luontoympäristön veto-voimaisuuden säilyttämistä kohtaan, ja yrittäjien valmius tehdä mahdollisia kestävyyttä ja luontoa tukevia muutoksia omassa toiminnassaan. Esimerkiksi Mäntymaa ym. (2021) nostivat esille tutkimuksessaan, että luontomatkailuyritykset arvostivat maiseman lisäksi luonnon monimuotoisuutta ja hyvää veden laatua, ja kokivat, että kauniit luontomaisemat ja luontoympäristö vaikuttavat positiivisesti yrityksen tuloihin. Tutkimuksen mukaan yritykset eivät kuitenkaan itse olleet kovin innokkaita maksamaan luontomaisemien säilyttämisestä tai niiden paranemisesta. Myös Konu ym. (2024) tutkivat luontomatkailukohteen yritysten asenteita ja halukkuutta tukea maisema- ja virkistysarvojen säilymistä Ruka-Kuusamon alueella. Keskeisiksi haasteiksi todettiin matkailuyrittäjien yhteisten tavoitteiden sekä käytännön toimintamallien puuttuminen luontomaisemien ja monimuotoisuuden säilyttämiseen tai lisäämiseen liittyen.

Hiljattain on tutkittu myös matkailuyritysten kiinnostusta tukea ilmastonmuutosta hillitseviä toimia paikallisesti matkakohteiden läheisyydessä (esim. Simkin ym., 2023). MAHIS-hankkeessa selvitettiin paikallisesti metsiin perustuvan hiilikompensaatiotoiminnan kehittämisedellytyksiä Koillismaalla. Alueen matkailijat ja matkailuyritykset suhtautuvat kyselyaineiston ja haastattelujen perusteella melko myönteisesti hiilikompensaatioon. Tulosten mukaan Koillismaan metsillä olisi potentiaalia vahvistaa hiilinieluja matkailun tarpeisiin varsin kustannustehokkaasti. Maisemallisesti arvokkaiden metsien suojelu ja kiertoaikojen pidentäminen osassa metsiä, voisivat sitoa merkittävän osan alueen matkailupäästöistä. Tutkijat arvioivat, että pitkällä tähtäimellä kotimaisia vaihtoehtoja tarjoava hiilikompensaatiokauppa olisi kilpailullinen ja imagoetu alueen matkailulle.

Luontomatkailututkimuksen tulevaisuuden näkymiä

Luonto on suomalaisille edelleen sekä toimeentulon lähde että paikka virkistäytymiseen yhä monipuolisemmalla tavalla. Luonnon vetovoimaisuus matkailussa tulee todennäköisesti vahvistumaan tulevaisuudessa, koska luonto tarjoaa mahdollisuuksia matkailijoiden arvostamiin kokemuksiin ja hyvinvointihyötyihin. Niihin kuuluvat mahdollisuudet kokea autenttisia luontoelämyksiä, rentoutua, kehittää itseään sekä vahvistaa terveyttä ja sosiaalisia suhteita. Luonnon virkistyskäytön ja matkailun kasvu lisäänee osaltaan kansalaisten kiinnostusta luonnonsuojeluun ja maisemien hoitoon, mikä voi vähentää tehostetun puuntuotannon ja laaja-alaisten hakkuiden hyväksyttävyyttä. Luontokohteiden suunnittelussa ja maankäyttöratkaisuissa tuleekin tutkimuksen keinoin etsiä malleja, joiden avulla voidaan turvata luonto- ja maisema-arvoja, tukea ihmisten hyvinvointia sekä mahdollistaa luontoon pohjautuvaa palveluliiketoimintaa muiden maaseudun elinkeinojen rinnalla (esim. Tyrväinen ym. 2017a; Konu & Tyrväinen, 2021; Konu ym., 2024).

Luontomatkailututkimukset Suomessa ovat painottuneet tähän saakka matkailijoiden näkökulmaan, jossa on tarkasteltu matkailumotiiveja, ympäristöjen sopivuutta aktiviteet-

teihin, ja palvelujen kysyntää. Selvästi vähemmän on tutkittu millaisia yrityksiä luontomatkailuyritykset ovat, millaisia palveluita ne tarjoavat matkailijoille tai millaisia ovat yrittäjien asenteet ja arvot. Luontomatkailun kasvu, erityisesti kansainvälisten matkailijoiden määrän lisääntyminen, asettaa haasteita kansallispuistojen ja muidenkin luontoalueiden käytön suunnittelulle ja kehittämiselle. Luontomatkailun haitalliset ekologiset vaikutukset, kuten maaston kuluminen ja roskaaminen tulevat lisääntymään, jonka vuoksi ennakkoivaa tutkimusta ja niihin perustuvia käytännön toimenpiteitä kasvavan käytön vaikutuksista tarvitaan.

Matkakohteiden alueella olevat erilaiset maankäyttömuodot sekä toimialojen tarpeiden yhteensovittaminen luovat osaltaan reunaehdoja myös luontomatkailun toimintaympäristöjen ja palvelujen kehittämiselle. Vaikka luontomatkailun tietopohja on vahvistunut merkittävästi 20 vuoden aikana, ei sitä välttämättä vieläkään riittävästi tunnisteta merkittävänä elinkeinona tai maankäyttäjänä eri alueilla. Yksi pitkään jatkunut ongelma on luontomatkailun kehittymisen seuranta mahdollistavan tilastotiedon puute. Luontomatkailua ei pystytä edelleenkään määrittämään erillisenä muusta matkailusta, eikä matkailun yritystilastointia hyödyntävien toimialaluokkien pohjalta pystytä luotettavasti arvioimaan alan kehittymistä eikä talous- ja työllisyysvaikutuksia. Puuttuvan seurantatiedon vuoksi ei toimialan merkitystä useinkaan tunnisteta riittävästi muiden maaseutuelinkeinojen rinnalla, eikä sen kehittämiseen vaadittaviin toimenpiteisiin tai tietopohjan parantamiseen panosteta riittävästi.

Luontoon perustuvien terveys- ja hyvinvointipalvelujen tuottaminen sekä hiljaisuuden ja rauhan kokeminen sopivat hyvin suomalaiseen luontomatkailuun. Luontoympäristö tarjoaa erinomaiset edellytykset rentoutumiseen ja ”akkujen lataamiseen”. Luonnon hyvinvointivaikutuksista on saatavana tutkittua tietoa, mutta sitä olisi mahdollista hyödyntää vielä laajemmin hyvinvointimatkailun palveluissa erilaisille kohderyhmille.

Ajantasainen tutkimustieto on keskeistä myös luontomatkailun kehittämisessä ja pyrkimyksissä taloudelliseen, ekologiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen kestävyys. Kestävyyden tavoittelussa korostuvat tuotteiden ja palvelujen laadun parantaminen, ympäristövastuullisten asiakkaiden odotuksiin vastaaminen ja asiakkaiden ohjaaminen kestäviin kulutusvalintoihin. Näistä kuitenkin tarvitaan tutkimuksen kautta vielä parempi ymmärrys, jotka luontomatkailusektoria voidaan ohjata paremmin kohti kestäviä toimintamalleja.

Luontomatkailussa yleisesti käytettyjä digitaalisia palveluja ovat erilaiset karttapalvelut, mutta myös matkakohteiden omat mobiilisovellukset, joita käytetään esimerkiksi opastuksessa, matkakohteiden elävöittämisessä ja tiedon tuottamisessa. Yhtäältä kehittyvät teknologiat liittyvät asiakkaiden tapaan matkustaa, etsiä tietoa ja kokea luontomatkaa, ja toisaalta ne liittyvät yritysten liiketoiminnan kehittämisen mahdollisuuksiin. Luontomatkailun digitaalisiin palveluihin liittyvää kysyntää, käytettävyyttä ja lisäarvoa tulisi tutkia jatkossa Suomessa enemmän. Digitaalisia palveluita voidaan hyödyntää luontomatkailukohteiden kävijävirtojen hallinnoinnissa, johon liittyy ajankohtaisia tutkimustarpeita. Esimerkiksi, miten digitaalisten palveluiden avulla voitaisiin vähentää ruuhkautumista

suositummissa luontomatkailukohteissa ohjaamalla kävijävirtoja eri ajoille ja eri kohteisiin.

Vastuullisuus, ympäristötietoisuus ja kestävyiden huomioiminen vaikuttavat jatkossa yhä vahvemmin myös matkailussa ja matkailuvalinnoissa (Haukeland ym., 2023; Pasanen, 2023). Matkailijat käyttävät todennäköisesti mieluiten niiden yritysten palveluita, jotka ovat huomioineet kestävyiden periaatteet. Kestävyys ja ympäristötietoisuus tulevat lisäämään lähimatkailua, koska se pienentää matkan hiilijalanjälkeä. Kestävyystavoitteiden saavuttamiseksi tarvitaan kuitenkin vielä asenteiden muutoksia, konkreettisia tavoitteita ja mittareita, koska toiminnan taso vaihtelee melko paljon eri matkailualueilla ja yritysten välillä. Vaikka kestävyiden vaatimukset ovat korostuneet, on matkailun vihreän siirtymän suhdetta esimerkiksi matkailun maankäyttöön tutkimuksessa tarkasteltu vielä suhteellisen vähän. Kestävyiden liittyviä teemat näkyvät kuitenkin selvästi meneillään olevissa tutkimushankkeissa, kuten myös osana matkailutoimialan kehittämistä Suomessa¹.

Lähteet

- Aapala, K., Tyrväinen, L., Reinikainen, M., Lehtoranta, V., Usva, K., Ojala, O. & Vihervaara, P. (2017). Uusia keinoja vetovoimaisen luonnon turvaamiseen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 83/2017. ISBN 978-952-287-493-1.
- Ahtikoski, A., Tuulentie, S., Hallikainen, V., Nivala, V., Vatanen, E., Tyrväinen, L. & Salmiinen, H. (2011) Potential trade-offs between nature-based tourism and forestry, a case study in Northern Finland. *Forests*, 2(4), 894–912.
- Alakoski, L. and Tikkanen, I. (2019). End consumer's value creation in a nature-based tourism service. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 2(1), 18–36. <https://doi-org.ezproxy.uef.fi:2443/10.1108/JHTI-04-2018-0025>
- Fredman, P., Haukeland, J-V., Stensland, S., Tyrväinen, L. & Wall-Reinius, S. (2021). Nature-based tourism in a Nordic context. Teoksessa Fredman, P. & Haukeland, J-V. (toim.), *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism: From place-based resources to value-added experiences* (s. 2–15). Edward Elgar Publishing.
- Fredman, P., & Tyrväinen, L. (2010). *Frontiers in Nature-Based Tourism*. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 10(3), 177–189. <https://doi.org/10.1080/15022250.2010.502365>
- Hallikainen, V., Sievänen, T., Tuulentie, S., & Tyrväinen, L. (2014). Luonto kokemusten ja elämysten lähteenä. Teoksessa Tyrväinen L., Kurttila M., Sievänen T. & Tuulentie S. (toim.), *Hyvinvointia metsästä* (s. 36–47) (Kirjokansi 90, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki).
- Halminen, S., & Garcia-Rosell, J. C. (2022). Learning about sustainability in small tourism firms – The case of Sustainable Travel Finland. *Matkailututkimus*, 18(2), 31–36. <https://doi.org/10.33351/mt.116840>

1 Esimerkkeinä mm. luonnon monimuotoisuutta kunnioittavaa johtajuutta tutkiva BIODIFUL-hanke ja toimialalle kehitetty STF-ohjelma

- Hast, S. (2013). Taistelu tuulimyllyjä vastaan: Tieto ja oikeuttaminen kahden Länsi-Lapin luonnonvarakiistan hallinnassa. *Sociologia*, 50(4), 342–357.
- Hast, S. & Jokinen, M. 2016: Elinkeinojen yhteensovittaminen – tarkastelussa kaivostoiminta, poronhoito ja luontomatkailu. Teoksessa Mononen T. & Suopajarvi, L. (toim.) Kaivos suomalaisessa yhteiskunnassa. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi. 86–110.
- Hasu, E. & Tyrväinen, L. (2011). Kenelle matkailukyliä tehdään? Teoksessa Staffans, A. & Merikoski, T. (toim.), *Kuinka kestävä matkailualue tehdään. Käsikirja suunnitteluun ja rakentamiseen* (s.20–57). (Aalto Yliopisto, Arkkitehtuurin osasto).
- Haukeland, J-V., Fredman, P., Tyrväinen, L., Siegrist, D., Lindberg, K. (2023). Prospects for nature-based tourism: Identifying trends with commercial potential. *Journal of Ecotourism*. <https://doi.org/10.1080/14724049.2023.2178444>.
- Hjalager, A-M. & Konu, H. (2011). Co-branding and co-creation in wellness tourism: The role of cosmeceuticals. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 20(8), 879–901. <https://doi.org/10.1080/19368623.2011.611727>
- Hjalager, A-M., Tervo-Kankare, K., Tuohino, A. & Konu, H. (2016). Robust Innovation Anchors in Rural Wellbeing Tourism. Teoksessa Pappas, N. & Bregoli, I. (toim.), *Global Dynamics in Travel, Tourism, and Hospitality* (s. 148–162). IGI Global.
- Huhtala, M., Vatanen, E. & Berghäll, J. (2009). Kansallispuistomatkailun paikallistaloudelliset vaikutukset – menetelmien vertailu. *Terra*, 121(4), 285–299.
- Hytönen, J. & Kulusjärvi, O. (2023). Vastuullinen vuorovaikutteisuus matkailukohteiden maankäytön suunnittelussa. Teoksessa Veijola, S. (toim.), *Matkailunkestävä Suomi? : vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä* (s. 241–267). (Tietolipas; Nro 283). Suomalaisen kirjallisuuden seura. <https://doi.org/10.21435/tl.283>
- Kaikkonen, H. & Rautiainen, M. (2014). Terveyttä ja hyvinvointia valtion mailta - tarkastelussa metsästäjät ja kalastajat. (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 209). Metsähallitus, Vantaa. <https://julkaisut.metsa.fi/julkaisut/show/1746>
- Kangas, K., Sulkava, P., Koivuniemi, P., Tolvanen, A., Siikamäki, P., & Norokorpi, Y. (2007). What determines the area of impact around campsites? A case study in a Finnish national park. *Forest Snow and Landscape Research*, 81(1/2), 139–150.
- Kangas, K., Brown, G., Kivinen, M., Tolvanen, A., Tuulentie, S., Karhu, J., Markovaara-Koivisto, M., Eilu, P., Tarvainen, O., Similä, J. & Juutinen, A. (2022). Land use synergies and conflicts identification in the framework of compatibility analyses and spatial assessment of ecological, socio-cultural and economic values. *Journal of Environmental Management*, 316, 115174
- Karhu, J. (2019) Kestävän luontomatkailun uhat ja mahdollisuudet Kolin ja Urho Kekkosen kansallispuistoissa. *Matkailututkimus*, 15(1), 7–26.
- Karjalainen E. (2006). The visual preferences for forest regeneration and field afforestation – four case studies in Finland. *Dissertationes Forestales* 31. 111 s. <https://doi.org/10.14214/df.31>.

- Komppula, R. (2006). Developing the Quality of a Tourist Experience Product in the Case of Nature-Based Activity Services. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 6(2), 136–149. <https://doi.org/10.1080/15022250600667425>
- Komppula, R. & Gartner, W.C. (2013). Hunting as Travel Experience- an Auto-Ethnographic study of hunting tourism in Finland and USA. *Tourism Management*, 35, 168–180. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.06.014>
- Komppula, R., & Suni, J. (2013). Identifying hunting tourist types - an exploratory case study from Finland. *Tourism Review*, 68(1), 48–61. <https://doi.org/10.1108/16605371311310075>
- Komppula, R., Konu, H. & Vikman, N. (2017). Listening to the sounds of silence: forest based wellbeing tourism in Finland. Teoksessa Chen, J. & Prebensen, N. (toim.), *Nature Tourism: A Global Perspective* (s. 120–130). Routledge.
- Komppula, R., Suni, J., Turunen, L., Gartner, W.C. & Vainikka, A. (2022). Determinants of the value of fishing tourism experience among anglers. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 22(1–2), 19–46. <https://doi.org/10.1504/IJSM.2022.121258>
- Konu, H. (2015). Developing a forest-based wellbeing tourism product together with customers – an ethnographic approach. *Tourism Management*, 49(0), 1–16. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2015.02.006>.
- Konu, H. (2015). Developing nature-based tourism products with customers by utilizing the Delphi method. *Tourism Management Perspectives*, 14(April 2015), 42–54. doi:10.1016/j.tmp.2015.03.003
- Konu, H. & Kajala, L. (2012). Segmenting Protected Area Visitors Based on Their Motivations. (Nature Protection Publications of Metsähallitus, Series A 194). Metsähallitus.
- Konu, H., & Tyrväinen, L. (2020). Matkakohteen luontoympäristön vetovoimaisuuden ylläpitäminen maisema- ja virkistysarvokaupan avulla. *Matkailututkimus*, 16(2), 40–44.
- Konu, H. & Tyrväinen, L. (2021). Luontomatkailun, luonnontuotealan ja luontoon liittyvän palveluliiketoiminnan kehitys. Teoksessa Suomen biotalouden kestävä kasvun skenaario: Taustaselvitys Suomen biotalousstrategian päivitykseen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2021:57: 39–41. ISBN:978-952-327-986-5
- Konu, H., Tyrväinen, L., Pesonen, J., Tuulentie, S., Pasanen, K. & Tuohino, A. (2017). Uutta liiketoimintaa kestävä luontomatkailun ja virkistyskäytön ympärille – Kirjallisuuskatsaus. (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 45/2017.) https://tietokayttoon.fi/documents/10616/3866814/45_VIRKEIN_.pdf/eeaab34e-f831-4623-a915-f91d971e6b46/45_VIRKEIN_.pdf?version=1.0&t=1493363256000
- Konu, H., Neuvonen, M., Mikkola, J., Kajala, L., Tapaninen, M., Tyrväinen, L. (2021). Suomen kansallispuistojen virkistyskäyttö 2000–2019. (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 236: 131 s.)
- Konu, H., Leino, P., & Tyrväinen, L. (2024). Tourism Firms' Attitudes and Willingness to Contribute to Payments for Ecosystem Services in Tourism. *Tourism Recreation Research*. <https://doi.org/10.1080/02508281.2024.2312349>

- Kosenius A.-K., Juutinen A. & Tyrväinen L. (2020). The role of state-owned commercial forests and firm features in nature-based tourism business performance. *Silva Fennica*, 54(1). <https://doi.org/10.14214/sf.10051>
- Kurttila, M., Mäntymaa, E., Juutinen, A., Hujala, T. & Tyrväinen, L. (2019). Multi-criteria analysis process for creation and evaluation of PES alternatives in the Ruka-Kuusamo tourism area. *Journal of Environmental Planning and Management*, 63(10), 1857–1879. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09640568.2019.1689933>
- Lehtonen S., Heikkinen T. & Hirvonen J. (2007). Jokamiehenoikeuksien tulkintoja ja haasteita luontoliikunnan ja -matkailun kannalta. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/2007). Saatavilla: http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/50/YTR_1_07.pdf.
- Lunnas, J. (2005). Seikkailumatkailu kiipeilyetiikan näkökulmasta. *Matkailututkimus*, 1(1), 46–62.
- Lyytimäki, J., & Peltonen, L. (2016). Mining through controversies: Public perceptions and the legitimacy of a planned gold mine near a tourist destination. *Land Use Policy*, 54(3), 479–486. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.03.004>
- Miina, J. Tolvanen, A., Kumpula, J. & Tyrväinen, L. (2020). Metsien jatkuvapeitteinen kasvatus ja luonnontuotteet, virkistyskäyttö ja poronhoito. *Metsätieteen aikakauskirja*. <https://doi.org/10.14214/ma.10345>
- Mononen, T., Sihvonen, J., Sairinen, R., & Tiainen, H. (2023). Local governance of the mining industry—five Finnish examples. *Resources Policy*, 82, 103478-. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103478>
- Mäntymaa, E., Juutinen, A., Tyrväinen, L. & Kurttila, M. (2018). Participation and compensation claims in voluntary forest landscape conservation: The case of the Ruka-Kuusamo tourism area, Finland. *Journal of Forest Economics* 33,14–24. <https://doi.org/10.1016/j.jfe.2018.09.003>.
- Mäntymaa, E., Tyrväinen, L., Juutinen, A., Kurttila, M. (2021). Importance of forest landscape quality for companies operating in nature-based tourism areas. *Land Use Policy*, 107(August 2021), 104095. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104095>
- Neuvonen, L., Kangas, K., Ojala, O. & Tyrväinen, L. (2019). Kaupunkiluonto asukkaiden liikunnan edistäjänä Helsingissä. *Liikunta & Tiede* 56(6), 77–86. <https://www.lts.fi/liikunta-tiede/vertaisarvioidut-tutkimusartikkelit.html>
- Neuvonen, M., Lankia, T., Kangas, K., Koivula, J., Nieminen, M., Sepponen, A.-M., Store, R. & Tyrväinen, L. (2022). Luonnon virkistyskäyttö 2020. (Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 41/2022). Luonnonvarakeskus. Helsinki.
- Nousiainen, M., Rantala, O., & Tuulentie, S. (2023). Rush Hour in a National Park—Mobile Encounters in a Peripheral Tourism Landscape. *Teoksessa Mobilities on the Margins: Creative Processes of Place-Making* (s. 225–243). Cham: Springer International Publishing.
- Ovaskainen, V., Horne, P. & Mikkola, J. (2001). Retkeilyalueiden ja kansallispuistojen virkistyskäytön arvo. *Teoksessa: Metsän eri käyttömuotojen arvottaminen ja yhteenso-*

- vittaminen, Kangas, J., Kokko, A. (toim.), Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 800, 215-229.
- Pasanen, K. (2023). Vakuuttava vastuullisuusviestintä maaseutumatkailuyrityksen markkinoitviestinnässä. (Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 308). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-5007-9>
- Pasanen, K., Konu, H., & Koponen, J. (2023). Matkailuyrityksen vakuuttava vastuullisuusviestintä: – millaiset retoriset keinot ja vastuullisuussillöt vetoavat suomalaisiin kuluttajiin?. *Matkailututkimus*, 19(1), 29–54. <https://doi.org/10.33351/mt.125275>
- Pellikka, J., Ojala, A., Neuvonen, M. & Tyrväinen, L. 2020. Metsästys terveyst- ja hyvinvointivaikutusten tuottajana. *Suomen Riista* 66, 61–80.
- Pettersson, S. K., Hallikainen, V., Naskali, A., Rovannerä, S., & Tuulentie, S. (2017). Ympäristökonfliktit Suomessa: mistä on kiistely ja miksi?. *Terra*, 129(2), 87–107.
- Petäjäistö, L. & Selby, A. (2014). Luontomatkailu ja virkistyskäyttö yritystoimintana. Teoksessa Tyrväinen, L., Kurttila, M., Sievänen, T. ja Tuulentie S. (toim.), *Hyvinvointia metsästä.* (s. 129–140). Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pietilä, M., Neuvonen, M., Borodulin, K., Korpela, K., Sievänen, T., & Tyrväinen, L. (2015). The relationship between exposure to urban green spaces, physical activity and self-rated health. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 10(July 2015), 44–54. doi:10.1016/j.jort.2015.06.006
- Pietilä, M. (2020). Luontokokemuksia Oulangan kansallispuistossa–Kokemuksellisen paikkatiedon hyödyntäminen luonnon virkistyskäytön suunnittelussa. *Matkailututkimus*, 16(1), 128–131.
- Pope, E. & Konu, H. (2024). Nature connection and wellbeing in tourism experiences. Teoksessa Konu, H. & Smith M. K. (toim.) *Research Agenda for Tourism and Wellbeing* (s. 119-135). Edward Elgar Publishing.
- Puhakka, R. (2005). Matkailijoiden asenteet kansallispuistojen matkailukehittämiseen. *Matkailututkimus*, 1(1), 63–85.
- Puhakka, R. (2011). Environmental Concern and Responsibility among Nature Tourists in Oulanka PAN Park, Finland. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11(1), 76–96. <https://doi.org/10.1080/15022250.2011.532589>
- Puhakka, R., Pitkänen, K. & Siikamäki, P. (2017). The health and well-being impacts of protected areas in Finland. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(12), 1830–1847. <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1243696>
- Rantala, O. M., Valtonen, A. E., & Markuksela, V. T. (2011). Materialising tourist weather: ethnography on weather-wise wilderness guiding practices. *Journal of Material Culture*, 16(3), 285–300. <https://doi.org/10.1177/1359183511413646>
- Reijonen, H. & Komppula, R. (2007). Perception of success and its effect on small firm performance. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 14(4), 689–701. <https://doi.org/10.1108/14626000710832776>.

- Räikkönen, J., Grénman, M., Rouhiainen, H., Honkanen, A., & Sääksjärvi, I. E. (2023) Conceptualizing nature-based science tourism: a case study of Seili Island, Finland. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(5), 1214–1232. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1948553>.
- Saarinen J. & Tervo, K. (2006). Perceptions and adaptation strategies of the tourism industry to climate change: the case of Finnish nature-based tourism entrepreneurs. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 1(3).
- Selby, A., Neuvonen, M., Petäjäistö, L., & Sievänen, T. (2010). Kansallispuistojen merkitys maaseutumatkailulle. (Metlan työraportteja 161). <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2010/mwp161.htm>
- Sievänen, T. & Neuvonen, M. (toim.) (2011). Luonnon virkistyskäyttö 2010. (Metlan työraportteja 212). Siikamäki, P. (2008). Current methodology and future challenges of protected area planning and management frameworks. *Matkailututkimus*, 4(2), 69–79.
- Silvennoinen H. (2017). Metsämaiseman kauneus ja metsänhoidon vaikutus koettuun metsämaisemaan. *Dissertationes Forestales* 242. 86 s. <https://doi.org/10.14214/df.242>.
- Similä, J., & Jokinen, M. (2018). Governing conflicts between mining and tourism in the Arctic. *Arctic review on law and politics*, 9, 148–173.
- Simkin, J., Tervo-Kankare, K., Leino, P., Ridanpää, R., Lépy, É., Karlsson, K., Hynynen, J., Konu, H., Hilasvuori, E., Miettinen, H., Mattila, T., Eerikäinen, T., Haikarainen, S., Saarela, A. & Tyrväinen, L. (2023). Metsiin perustuvat matkailun hiilipäästöjen kompensatiomallit – esimerkkinä Koillis-Suomi. (Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 62/2023). Luonnonvarakeskus. Helsinki.
- Sorakunnas, E. (2020). Dimensions and drivers of national park experiences: A longitudinal study of independent visitors. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 31(September 2020), 100311.
- Sorakunnas, E. (2022). 'It's more than just status!' An extended view of social value in tourism. *Tourism Recreation Research*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/02508281.2022.2103251>
- Sorakunnas, E. & Konu, H. (2023). Digitally Customized and Interactive Laddering: A New Way for Examining Tourists' Value Structures. *Journal of Travel Research*, 62(3), 626–643. <https://doi.org/10.1177/00472875221077976>
- Sorakunnas, E., Räikkönen, J., Konu, H., Grenman, M. & Tyrväinen, L. (2024). Biodiversity, Leadership, and Resilience in a National Sustainable Tourism Program. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. <https://doi.org/10.1080/15022250.2024.2332308>
- Sthapit, E., Björk, P. & Coudounaris, D. N. (2023) Memorable nature-based tourism experience, place attachment and tourists' environmentally responsible behaviour. *Journal of Ecotourism*, 22(4), 542–565, <https://doi.org/10.1080/14724049.2022.2091581>
- Suni, J. (2017). Willingness to travel as an extension of leisure activity seriousness – A study about Finnish hunters. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 20, 77–83. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2017.10.003>
- Suni, J. & Pesonen, J. (2019). Hunters as tourists – an exploratory study of push-pull motivations. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 19(2), 175–191.

- Tervo-Kankare, K. (2019). Entrepreneurship in nature-based tourism under a changing climate. *Current Issues in Tourism*, 22(11), 1380–1392, <https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1439457>
- Tolvanen, A. & Kangas, K. (2016) Tourism, biodiversity and protected areas–review from northern Fennoscandia. *Journal of Environmental Management*, 169, 58–66.
- Tolvanen, A., Kangas, K., Tarvainen, O., Huhta, E., Jäkäläniemi, A., Kyttä, M., Nikula, A., Nivala, V., Tuulentie, S. & Tyrväinen, L. (2020). The relationship between people’s activities and values with the protection level and biodiversity. *Tourism Management*, 81(December 2020), 104141. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104141>
- Turunen, L., Komppula, R., & Suni, J. (2020). Kalastusmatkailuelämyksen asiakasarvo. *Matkailututkimus*, 16(1), 35–54. <https://doi.org/10.33351/mt.83249>
- Tuulentie, S., & Rantala, O. (2013). Will “free entry into the forest” remain? Teoksessa Müller, D.K., Lundmark, L. & Lemelin, R.H. (toim.), *New Issues in Polar Tourism* (s. 177–188). Springer, Dordrecht.
- Tuunanen, P., Tarasti, M. & Rautiainen, A. (toim.). (2012). Jokamiehen oikeudet ja toimiminen toisen alueella Lainsäädäntöä ja hyviä käytäntöjä. (Suomen ympäristö 30/2012). Ympäristöministeriö. Luontoympäristöosasto. Helsinki.
- Tyrväinen, L., Nousiainen, I., Silvennoinen, H. & Tahvanainen, L. (2001). Rural tourism in Finland: Tourists expectation of landscape and environment. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism Research*, 1(2), 133–149.
- Tyrväinen, L., Hietala, R., Silvennoinen, H. & Sipilä, M. (2007). Maisema asukkaiden silmin. Tapaustutkimus Koskenkylässä ja Pernajanlahdella. (Suomen ympäristö 25/2007, Luonto). Ympäristöministeriö.
- Tyrväinen, L., Järviluoma, J., Nikkola, K. & Silvennoinen, H. (2012). Selvitys matkailijoiden suhtautumisesta Mielmukkavaaran tuulipuistohankkeeseen. (Metlan työraportteja / Metla’s Working Papers 237).
- Tyrväinen, L., Kurttila, M., Sievänen, T. ja Tuulentie S. (toim.) (2014a). Hyvinvointia metsästä. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tyrväinen, L., Mäntymaa, E. & Ovaskainen, V. (2014b). Demand for enhanced forest amenities in private lands: The case of the Ruka-Kuusamo tourism area, Finland. *Forest Policy and Economics*, 47, 4–13.
- Tyrväinen, L., Uusitalo, M., Hasu, E. & Silvennoinen, H. (2014c). Towards sustainable growth in nature-based tourism destinations: clients’ views of development in Finnish Lapland. *Landscape and Urban Planning*, 122, 1–15.
- Tyrväinen, L., Ojala, A., Korpela, K., Tsunetsugu, Y., Kawaga, T. & Lanki, T. (2014d). The influence of urban green environments on stress relief measures: A field experiment. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 1–9.
- Tyrväinen, L. (2017). Matkailun ympäristövaikutukset. Teoksessa Edelman J. & Ilola H. (toim.), *Matkailututkimuksen avainkäsitteet* (s. 93–102). Rovaniemi: Lapland University Press.

- Tyrväinen, L., Sievänen, T., Konu, H., Aapala, K., Pellikka, J., Reinikainen, M., Lehtoranta, V., Ojala, O., Pesonen, J. & Tuohino, A. (2017a). Uudet keinot metsä- ja vesialueiden keskeisen virkistys- ja matkailukäytön kehittämiseksi ja turvaamiseksi (VirKein). (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 88/2017).
- Tyrväinen, L., Silvennoinen, H., & Hallikainen, V. (2017b). Effect of the season and forest management on the quality of the tourism environment: Case from Finnish Lapland. *Scandinavian Journal of Forest Research*, 32(4), 349–359.
- Tyrväinen, L., Mäntymaa, E., Juutinen, A., Kurttila, M. & Ovaskainen, V. (2021). Private landowners' preferences for trading forest landscape and recreational values: A choice experiment application in Kuusamo, Finland. *Land Use Policy*, 107(August 2021), 104478. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104478>.
- Törn, A., Tolvanen, A., Norokorpi, Y., Tervo, R., & Siikamäki, P. (2009). Comparing the impacts of hiking, skiing and horse riding on trail and vegetation in different types of forest. *Journal of Environmental Management*, 90(3), 1427–1434.
- Valkonen, J., & Rantala, O. (2011). The Complexity of Safety in Wilderness Guiding in Finnish Lapland. *Current Issues in Tourism*, 14(6), 581–593.
- Vatanen, E. & Hyppönen, M. (2008). Pallas-Yllästunturin kansallispuiston investointien vaikutukset Tunutri-Lapin paikallistalouteen. *Maaseudun Uusi Aika*, 16(3), 34–41.
- Vatanen, E., Ovaskainen, V., Hyppönen, M. (2014). Luontomatkailu alue- ja paikallistaloudessa. Teoksessa Tyrväinen, L., Kurttila, M., Sievänen, T. & Tuulentie S. (toim.), Hyvinvointia metsästä (s. 153–162). Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Äijälä, M. (2016). Kansallispuiston luonto paikkakokemuksen rakentajana: diskurssianalyysi Pallas-Yllästunturia koskevista selonteista. *Matkailututkimus*, 12(2), 4–19.

Mökkitutkimuksesta monipaikkaisuuteen ja etätyömatkailuun - Vapaa-ajan asumisen tutkimus 2000-luvulla

From second-home research to multi-local living and remote work tourism – Second home research in 21st century

Kati Pitkänen, erikoistutkija, Suomen ympäristökeskus

Olga Hannonen, vieraileva tutkija, Itä-Suomen yliopisto, Kauppatieteiden laitos

Tiivistelmä

Vapaa-ajan asuminen on merkittävä osa suomalaisten vapaa-ajan viettoa ja matkailua. Suomessa on yli puoli miljoonaa vapaa-ajan asuntoa ja on arvioitu, että jopa 2,4 miljoonaa suomalaista viettää aikaa vapaa-ajan asunnoilla vuosittain. Teemme tässä artikkelissa katsauksen vapaa-ajan asumisen tutkimukseen Suomessa. Tämä katsaus perustuu kirjallisuuslähteiden ohella omakohtaiseen kokemukseemme vapaa-ajan asumisen tutkimuksen alalta, jota on kertynyt viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana lukuisista erilaisista tutkimushankkeista, kotimaisista ja kansainvälisistä tapahtumista, tutkijavaihdoista, mediahaastatteluista sekä osallistumisesta alueelliseen ja valtakunnalliseen kehittämistoimintaan ja päätöksentekoa tukevaan tutkimukseen. Lyhyen vapaa-ajan asumisen tutkimuksen historian jälkeen esittelemme viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana tehtyä tutkimusta ja keskeisiä vapaa-ajan asumisen tutkijoita ja tutkimusryhmiä. Tämän jälkeen arvioimme viime vuosien globaalien kriisien vaikutuksia vapaa-ajan asumisen tutkimukseen. Johtopäätösluvussa pohdimme matkailututkimuksen ja Matkailututkimus-lehden merkitystä vapaa-ajan tutkimuksen keskustelukenttänä ja edistäjänä ja nostamme esiin havaintojamme tutkimusaukoista ja -tarpeista.

Avainsanat: monipaikkaisuus, vapaa-ajan asuminen, mökkitutkimus, mökki, mökkimatkailu

Abstract

Second home tourism holds a significant place in Finnish leisure and recreation. Finland boasts over half a million second homes, with up to 2,4 million Finns spending time in a second home

annually. This review paper focuses on Finnish second home research over the last few decades. In addition to second home publications, the review draws on accumulated personal experiences from multiple research projects during the past twenty years. It also incorporates insights gained from national and international events, research exchanges, media interviews, as well as participation in regional and national-level development work and research to support decision-making. After a brief historical overview of second home research, the paper presents the research during the last two decades, some of the most important researchers and research groups. Next, it outlines the impact of the most recent global crises on second home research. The conclusion discusses the role of tourism perspectives in second home research and proposes suggestions for future research needs.

Keywords: second home, second home tourism, second home research, multi-local living

Johdanto

Vapaa-ajan asuminen on merkittävä osa suomalaisten vapaa-ajan viettoa ja matkailua. Suomessa on yli puoli miljoonaa vapaa-ajan asuntoa ja on arvioitu, että jopa 2,4 miljoonaa suomalaista viettää aikaa vapaa-ajan asunnoilla vuosittain (Voutilainen ym., 2021). Erityisen merkittävä ilmiö on maaseutualueilla, sillä kaikkiaan 67 suomalaisessa kunnassa on enemmän vapaa-ajan asuntoja kuin vakituksessa asuinkäytössä olevia asuntoja (Tilastokeskus, 2023a; 2023b). Vapaa-ajan asuntojen voidaan nähdä muodostavan merkittävän osan kotimaan matkailuinfrastruktuuria. Vapaa-ajan asuminen voi moninkertaistaa monen maaseutualueen asukasmäärän erityisesti kesäkaudella. On arvioitu, että ajassa mitattuna vapaa-ajan asuminen siirtää kuntien välillä vuosittain 175 000 henkilövuotta, pääosin kaupungeista maaseudulle (Rannanpää ym., 2022).

Teemme tässä artikkelissa katsauksen vapaa-ajan asumisen tutkimukseen Suomessa viimeisten vuosikymmenien aikana. Vapaa-ajan asumista on Suomessa tutkittu paljon erityisesti maaseutu- ja aluetutkimuksessa sekä maantieteessä ja matkailussa. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa vapaa-ajan asumista (second home tourism) on määritelty ja tutkittu eniten osana matkailututkimuksen kenttää. Matkailun tapaan myös vapaa-ajan asumisessa kyse on matkustamisesta ja vapaa-ajan vietosta vakituisten asuinympäristön ulkopuolella, jonka jälkeen palataan takaisin arkiympäristöön. Toisaalta vapaa-ajan asumisen määrittely osaksi matkailua voidaan myös kyseenalaistaa. Muuttuvien matkakohteiden sijaan vapaa-ajan asumisessa matkakohde ei muutu ja lisäksi vapaa-ajan asumiseen yhdistyy usein matkailusta poikkeavia käytäntöjä ja merkityksiä kuten kokemus pysyvyydestä, kodista, juurista tai velvollisuuksista, arjen ja työn teon välisen rajan hämärtyminen ja kiinteistöstä sekä maa- ja metsäomaisuudesta huolehtimista tai jopa hoivaa (Kattilakoski ym., 2022; Pitkänen, 2008).

Vapaa-ajan asunnolla tarkoitetaan kotimaisessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa yleensä erillistä rakennusta tai asuntoa, jonka kotitalous omistaa tai on vuokrannut pitkäaikaisesti, ja jota käytetään vapaa-ajan viettoon, lomailuun tai tilapäiseen oleskeluun (Coppock, 1977; Hall & Müller, 2004; Vuori, 1966). Suomessa vastaavaa määritelmää on käytetty myös rakennuskantaa käsittelevissä tilastoissa, joissa vapaa-ajan asunnot on ero-

tettu muusta rakennuskannasta merkitsemällä käyttötarkoitukseksi vapaa-ajan asuminen. Vapaa-ajan asunnon määritelmä ja tilastointi ovat samalla voimakkaasti vaikuttaneet vapaa-ajan asumisen tutkimuksen rajaamiseen, menetelmiin ja kehitykseen. Säännöllinen tilastointi on mahdollistanut tilasto- ja paikkatietopohjaisen tutkimuksen sekä vapaa-ajan asuntojen omistajatalouksien tavoittamisen kysely- ja haastattelututkimuksiin. Samalla vapaa-ajan asumisen tutkimuksen ulkopuolelle ovat Suomessa pitkälti jääneet monet merkittävätkin ilmiöt, kuten esimerkiksi asuntoautot, -vaunut ja veneet, vuokramökit, lomakäytössä olevat taajamien kerros- ja rivitaloasunnot ja tyhjäksi rekisteröidyt asuintalot (Pitkänen, 2011b). Tutkimuksen kohteena harvemmin on myöskään ollut se, miten vapaa-ajan asuminen vaikuttaa vakituiseen asumiseen ja sen järjestelyihin (pl. esim. Strandell & Hall, 2015). Näin ollen suomalainen vapaa-ajan asumisen tutkimus on keskittynyt lähes yksinomaan mökkeilyyn, eli maaseudun sekä matkailukeskusten erillisiin vapaa-ajan asuinrakennuksiin, näiden omistajiin ja käyttäjiin sekä vapaa-ajan asumisen moninaiisiin vaikutuksiin maaseutualueille ja -yhteisöihin. Käytämmekin artikkelissa vapaa-ajan asumisen tutkimukselle rinnakkain termiä mökkitutkimus, joka on ollut myös tutkijayhteisön omassa käytössä vakiintunut termi.

Tämä katsaus perustuu kirjallisuuslähteiden ohella omakohtaiseen kokemukseemme vapaa-ajan asumisen tutkimuksen alalta, jota on kertynyt viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana lukuisista erilaisista tutkimushankkeista, kotimaisista ja kansainvälisistä tapahtumista, tutkijavaihdoista, mediahaastatteluista sekä osallistumisesta alueelliseen ja valtakunnalliseen kehittämistoimintaan ja päätöksentekoa tukevaan tutkimukseen. Katsauksemme etenee kronologisesti. Teemme ensin lyhyen hyppäyksen vapaa-ajan asumisen tutkimuksen historiaan Suomessa. Tämän jälkeen esittelemme tarkemmin viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana tehtyä tutkimusta ja merkittävimpiä vapaa-ajan asumisen tutkijoita ja tutkimusryhmiä, jonka jälkeen käymme läpi viime vuosien globaalien kriisien vaikutuksia vapaa-ajan asumisen tutkimukseen. Johtopäätösluvussa pohdimme matkailututkimuksen ja Matkailututkimus-lehden merkitystä vapaa-ajan tutkimuksen keskustelulenttänä ja edistäjänä ja nostamme esiin havaintojamme tutkimusaukoista ja -tarpeista.

Vapaa-ajan asumisen tutkimuksen historiallinen tausta

Vapaa-ajan asumisen tutkimus on Suomessa, kuten kansainvälisestikin, edennyt vapaa-ajan asumisen ilmiön suosion mukaisesti. Suomessa vapaa-ajan asumisen tutkimus syntyi 1960–1970-lukujen taitteessa (mm. Kauppila, 2007; Pitkänen, 2011b), jolloin vapaa-ajan asuminen levisi laajemmalle eri kansankerroksiin ja siitä alkoi muotoutua nykyisenkaltainen joukkoilmiö. Tutkimuksen pioneerina pidetään talousmaantieteilijä Olli Vuorta, joka selvitti 1960-luvun lopulla perusteellisesti ajan huvilaomistuksen levinneisyyttä, huvilakuntien tulorakennetta ja sosiaalista käyttäytymistä (Vuori, 1966; 1968). Vuoren väitöskirjassaan esittämää vapaa-ajan asumisen historiallista jaottelua varhais-, vakiintumis- ja joukkokauteen on myöhemmin hyödynnetty lukuisissa muissa vapaa-ajan asumisen tutkimuksissa.

1970–1980-lukujen tutkimuksesta erikseen on mainittava Vilho Hämäläisen (1983) historiatieteellinen tutkimus Karjalan Kannaksen venäläisestä kesäasukuksesta autonomian ajalla, jossa on dokumentoitu tarkkaan ilmiön laajuuden ohella myös ilmiön herättämä ristiriitainen suhtautuminen ja siihen kohdistuneet rajoituskeinot. Semiootikot Eero Julkunen ja Altti Kuusamo (1983) esittivät 1980-luvulla tulkintansa kesämökkielämän paradokseista todeten suomalaista mökkielämää parhaiten luonnehtivan patriarkaalisen paiteettisuuden, nostalgisen sentimentaalisuuden ja porvarillisen koomisuuden. 1980-luvun lopulta on peräisin myös Eija Venäläisen (1989) yhteiskuntapolitiikan tutkielma, jossa on dokumentoitu ansiokkaasti 1980-luvun mökkielämän muotoja ja kehityssuuntia.

Seuraavan kerran vapaa-ajan asuminen kiinnitti laajemmin tutkijoiden kiinnostuksen vasta 1990-luvun lopulta lähtien. Vapaa-ajan asumisen suosio lisääntyi 1960-luvulta lähtien niin, että 1980–1990-lukujen taitteessa uusia vapaa-ajan asuntoja saattoi valmistua vuosittain jopa 10 000 (Pitkänen, 201b). Vapaa-ajan asumisen suosion kasvun rinnalla myös sen poliittinen merkitys korostui erityisesti osana maaseutu- ja saaristopolitiikkaa, joita on valtakunnallisesti toteutettu maa- ja metsätalousministeriön, työ- ja elinkeinoministeriön ja sisäasianministeriön hallinnonaloilla. Erityisesti Maaseutupalitiikan neuvosto (MANE, aiemmin maaseutupalitiikan yhteistyöryhmä YTR) ja Saaristoasianneuvottelukunta (SANK) ovat merkittäväällä tavalla edistäneet vapaa-ajan asumiseen liittyvää tutkimus- ja selvitystoimintaa (Kuusisto & Leppänen, 2018; Uusitalo 2009). Rantarakentamisen voimakas lisääntyminen on herättänyt huolta myös ympäristönäkökulmasta, ja 2000-luvulle tultaessa on ympäristöministeriö osaltaan rahoittanut vapaa-ajan asumiseen liittyviä selvityksiä.

Verrattuna kansainväliseen tutkimukseen, suomalaisen (ja pohjoismaisen) vapaa-ajan asumisen tutkimuksen innoittajana ei juurikaan ole toiminut tarve selvittää ilmiöön liittyviä uhkia maaseutualueiden näkökulmasta. Kansainvälisesti vapaa-ajan asumisen tutkimuksen yhtenä lähtökohtana on pidetty kanadalaisen Terry Coppockin (1977) toimittamaa teosta *Second Homes: Curse or Blessing*, jota voidaan pitää reaktionä eri puolilla maailmaa esille nousseeseen huoleen lisääntyvän vapaa-ajan asumisen vaikutuksista maaseutualueilla. Erityisesti Pohjois-Amerikassa ja Iso-Britanniassa vapaa-ajan asumisen tutkimusta ovat vieneet eteenpäin tulkinnat maaseudun jälkituotannollisesta käänteestä ja havainnot vapaa-ajan asumisen ristiriitaisista vaikutuksista esimerkiksi maaseudun asuntokantaan ja paikallisten asukkaiden kaventuneisiin elinolosuhteisiin ja vaikutusmahdollisuuksiin (Gallent & Tewdwr-Jones, 2005; Halseth, 1998). Pohjoismaissa vapaa-ajan asuminen ei ole samalla tavalla asettunut kilpailuasemaan paikallisten asukkaiden elinolojen kanssa. Esimerkiksi Suomessa vapaa-ajan asuntokanta on rakentunut pitkälle irralleen muusta maaseudun asutuksesta vesistöjen rannoille ja matkailukeskusten yhteyteen (Pitkänen, 201b). Ilmiön tutkimusta ovatkin innoittaneet enemmän ilmiöön liittyvät mahdollisuudet maaseutuasumiselle, maaseudun elinkeinoille, matkailulle ja yhteisöille.

2000-luvun mökkitutkimus Suomessa – keskeiset tutkijat ja tutkimusryhmät

Saaristoasiainneuvottelukunta alkoi 1990-luvulta lähtien tukemaan vapaa-ajan asumisen kehittämistä rahoittamalla selvitys- ja kehittämishankkeita (Kuusisto & Leppänen 2018). Myös Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä ja Maaseutupolitiikan neuvosto ovat rahoittaneet merkittävällä tavalla vapaa-ajan asumisen tutkimusta viimeisten vuosikymmenten aikana. Aiheina näissä selvityksissä ovat olleet monipuolisesti muun muassa ranta-alueiden kaavoitus ja rakentamisen ohjaus, vapaa-ajan asuntojen rakentaminen ja korjaus, etätyö, mökkiläisten ostovoiman ja osaamisen hyödyntäminen, mökkiläisten kunnallisten palvelujen käyttö sekä heidän vaikutusmahdollisuuksiensa kehittäminen (mm. Aho & Ilola, 2006; Aho & Ilola, 2008; Hirvonen & Puustinen, 2008; Kotilainen, 1998; Pitkänen & Kokki, 2004; Saaristoasiainneuvottelukunta & Efeko Oy, 2006; Saaristoasiainneuvottelukunta & Suunnittelukeskus Oy, 2006). 2000-luvun alussa Saaristoasiainneuvottelukunta kehitti mökkibarometrin, joka toteutettiin ensimmäisen kerran vuonna 2003. Mökinomistajille kohdistettuna kyselytutkimuksena toteutettu barometri on toteutettu tähän mennessä kaikkiaan neljästi vuosina 2003, 2009, 2016 ja 2021 (Mökkibarometri, 2016; Nieminen, 2003; 2010; Voutilainen ym., 2021). Mökkibarometrillä seurataan, miten vapaa-ajan asunnon käyttö, pysyvä asuminen, varustetaso, etätyö, rahankäyttö, palveluiden käyttö ja vapaa-ajan asukkaiden osallistuminen kylien ja kuntien toimintoihin kehittyvät.

Maaseutu- ja saaristopolitiikan rahoituksella vapaa-ajan asumiseen liittyviä tutkimuksia ovat toteuttaneet monipuolisesti konsulttiyhtiöt, erilaiset tutkimuslaitokset ja eri alojen tutkijat. Tutkimuksen vilkastuminen näkyi 2000-luvun alussa tutkijoiden verkostoitumisena, ja vuosina 2004–2006 järjestettiin mökkitutkijayhteisön tapaamisia. Vapaa-ajan asumiseen liittyviä tutkimus- ja kehittämishankkeita toteutettiin 2000-luvun alussa esimerkiksi Itä-Suomen yliopistossa (vuoteen 2010 Joensuun yliopisto) ja Lapin yliopistossa. Näiden hankkeiden tulokset on usein julkaistu raporteina yliopistojen tai ministeriöiden omissa julkaisusarjoissa, mutta tärkeän kotimaisen julkaisukanavan on muodostanut myös Matkailututkimus-lehti ja tätä ennen Matkailualan verkostoyliopiston (MAVY) 2000-luvun alussa julkaisema Muuttuva matkailu -lehti.

Itä-Suomen yliopiston (ent. Joensuun yliopisto) Savonlinnassa sijainneelle Matkailualan opetus- ja tutkimuslaitokselle kehittyi hankerahoituksen turvin 2000-luvun alussa vapaa-ajan asumisen tutkimusryhmä, joka toteutti useita tutkimushankkeita, mukaan lukien kolme vuosina 2004–2015 toteutettua Suomen Akatemian rahoittamaa hanketta. Ryhmän pitkäaikaisimpia tutkijoita olivat Mervi Hiltunen, Mia Vepsäläinen, Kati Pitkänen ja Olga Hannonen (os. Lipkina). Vastuullisina vetäjinä Akatemian rahoittamissa hankkeissa toimivat professorit Petri Kahila, Mia Vepsäläinen, Jaakko Suvantola ja C. Michael Hall.

Ryhmän tutkijat ovat olleet merkittävässä roolissa Matkailututkimus-lehdessä 2000-luvulla julkaistuissa vapaa-ajan asumista käsittelevissä artikkeleissa. Lehdessä on viimeisten 20 vuoden aikana julkaistu seitsemän vapaa-ajan asumiseen liittyvää kirjoitusta, joista ryhmään kuuluneet tutkijat ovat olleet mukana viidessä (Peltola & Pitkänen, 2009; Pitkänen ym., 2020; Strandell ym., 2020; Vepsäläinen & Rehunen 2009; Åkerlund ym. 2015). Ryhmän tutkijat ovat vaikuttaneet myös kansainväliseen second home -tutkimukseen julkaisemalla

laajasti kansainvälisissä julkaisuissa sekä tekemällä yhteistyötä kansainvälisten tutkijoiden kanssa -- pitkäaikaisia yhteistyötahoja ovat olleet erityisesti C. Michael Hall Uudesta Seelannista, Dieter Müller Ruotsista ja Greg Halseth Kanadasta. Savonlinna on nostettu esille myös kansainvälisissä vapaa-ajan asumisen tutkimuksissa keskeisenä mökkitutkimuksen keskittymänä ja tutkijaryhmän julkaisut ovat keränneet paljon viittauksia (Müller, 2021; Müller & Hall, 2018). Kansainvälisesti siteeratuimmat julkaisut ovat käsitelleet vapaa-ajan asumisen representaatioita ja suhdetta maisemaan (Pitkänen, 2008; Vepsäläinen & Pitkänen 2010), mökkeilyn ympäristö- ja ekososiaalisia vaikutuksia (Hiltunen, 2007; Hiltunen ym., 2016), liikkuvaa elämäntapaa ja vapaa-ajan asumisen vaikutusta alueellisen väestömäärän vaihteluun (Adamiak ym., 2017; Hiltunen & Rehunen, 2014), venäläisten vapaa-ajan asukkaiden motiiveja (Lipkina, 2013) ja vapaa-ajan asumisen tulevaisuuden kehitystä (Pitkänen & Vepsäläinen, 2008). Usein empiirisenä kohteena tutkimuksissa on ollut Järvi-Suomen alueen vapaa-ajan asuminen.

Tutkimusryhmästä valmistui 2000-luvulla kaksi vapaa-ajan asumiseen liittyvää yhteiskuntatieteiden väitöskirjaa (Hannonen, 2016; Pitkänen, 2011b). Kati Pitkäsen (2011b) väitöskirja käsitteli suomalaista mökkimaisemaa ja sen muutosta 2000-luvulla alueellisten piirteiden, mökkeilyyn liitettyjen kulttuuristen merkitysten ja yksilöiden paikkakokemuksen näkökulmasta. Hän havainnoi työssään mökkeilyn olevan muutoksessa näkyvien rakenteiden, kuten alueellisen keskittymisen ja varustetason, osalta sekä moninaistuvien mökkikokemusten ja -motiivien myötä. Samanaikaisesti mökkeilyyn liitetyt merkitykset ja diskurssit olivat säilyneet varsin muuttumattomina. Pitkäsen väitöskirja oli ensimmäinen vapaa-ajan asumiseen keskittynyt väitöstutkimus Vuoren (1966) väitöskirjan jälkeen. Olga Hannonen (2016) puolestaan tutki väitöskirjassaan rajat ylittävää vapaa-ajan asumista. Väitöskirja keskittyi venäläisten kiinteistönomistukseen Suomessa ja oli ensimmäisen väitöstutkimus venäläisten vapaa-ajan asumisesta ulkomailla. Hän selvitti, mitkä tekijät vaikuttavat venäläisten rajoja ylittävään vapaa-ajan asumiseen sekä mitkä ovat ilmiön sosiaaliset ja taloudelliset vaikutukset paikallisella ja alueellisella tasolla. Tutkimuksen tulokset korostavat rajan merkitystä liikkuvuuden aikaansaajana sekä liikkuvuuden käytäntöjen ja seurauksien muotoutumisessa.

Savonlinnan ohella vapaa-ajan asumiseen liittyviä tutkimushankkeita toteutettiin 2000-luvun alussa myös Lapin yliopistossa matkailututkimuksen professorin Seppo Ahon ja tutkija Heli Ilolan toimesta. Ahon ja Ilolan tutkimusten kohteena oli vapaa-ajan asuminen maaseudun elinvoiman lähteenä erilaisissa maaseutukunnissa eri puolilla Suomea. Heidän 2000-luvun alussa julkaisemansa tutkimusraportit käsitelivät vapaa-ajan asumisen muuttumista ympärivuotiseksi kakkosasumiseksi ja tämän tarjoamia elinvoimamahdollisuuksia erilaisille suomalaisille kunnille (Aho & Ilola, 2006), sekä kaksoiskuntalaisuutta ja vapaa-ajan asukkaiden osallisuutta mökkikunnissa (Aho & Ilola, 2008). Vaikka mökkitutkimus oli Aholle vain sivujuonne monipuolisella uralla (Ilola ym., 2015), erityisesti kaksoiskuntalaisuus-teema on myöhemmin noussut säännöllisesti esille vapaa-ajan asumisen kehittämisen yhteydessä.

Vapaa-ajan asumisen elinkeino- ja aluetaloudelliset vaikutukset innoittivat myös Pekka Kauppilaa. Oulun yliopistossa ja Kajaanin ammattikorkeakoulussa työskennellyt Kauppila oli erikoistunut matkailukeskusten tutkimukseen ja siihen liittyvään vapaa-ajan asumiseen (Järviluoma & Saarinen, 2022). Matkailututkimus-lehdessä julkaistuissa artikkeleissa hän tarkasteli Suomen kahden matkailukeskuksen, Levin ja Rukan vapaa-ajan asumisen kehitystä (Kauppila, 2007). Hän sovelsi ja kehitti eteenpäin kansainvälisestä vapaa-ajan asumisen tutkimuksesta tuttua vapaa-ajan asunnon ja vakituisen asunnon väliseen absoluuttiseen (ajokilometrit) ja suhteelliseen (ajoaika) etäisyyteen pohjautuvaa vyöhykemallia (Kauppila, 2008). Kauppilan tutkimusten tulosten mukaan vapaa-ajan asunnon sijainti päiväkäynti-, viikonloppu- tai lomavyöhykkeellä selitti Levin ja Rukan vapaa-ajan asunnon omistajien palveluiden käyttöä ja vierailun pituutta. Vyöhykemallia on Suomessa sovellettu myös useiden muiden tutkijoiden toimesta (mm. Hiltunen, 2005; Lipkina, 2013; Pitkänen, 2008).

Pohjoisen Suomen näkökulma on ollut esillä myös Seija Tuulentien tutkimuksissa. Luonnonvarakeskuksessa (Luke) työskentelevä Tuulentie on osallistunut kansainväliseen second home -keskusteluun julkaisemalla aktiivisesti kansainvälisissä lehdissä ja kokoomateoksissa 2000-luvulla sekä verkostoitumalla kansainvälisten mökkitutkijoiden kanssa. Tuulentien johtamiin vapaa-ajan asumisen tutkimuksiin ovat osallistuneet myös tutkijat Asta Kietäväinen ja Outi Rantala. Tuulentien kansainvälisesti siteeratuimmat vapaa-ajan asumisen julkaisut ovat käsitelleet vapaa-ajan asukkaiden paikkaan ja yhteisöön kiinnittymistä (Tuulentie, 2006; 2007) sekä vapaa-ajan asukkaiden osallistumista paikalliseen päätöksentekoon (Rinne ym., 2015).

Matkailututkimus-lehden ohella toinen merkittävä kotimainen mökkitutkimuksen julkaisukanava on ollut Maaseutututkimus-lehti (aiemmin Maaseudun uusi aika -lehti), jossa ilmestyi tietävästi Suomen ensimmäinen vapaa-ajan asumiseen keskittynyt tieteellisen lehden teemanumero (Pitkänen & Tuulentie, 2014). Vapaa-ajan asumisen tutkimukseen ovat osallistuneet 2000-luvun mittaan maaseutututkijoista erityisesti Helsingin yliopiston Mikkelissä ja Seinäjoella sijaitsevan Ruralia-instituutin tutkijat Manu Rantanen, Torsti Hyyryläinen ja Katja Rinne-Koski sekä Itä-Suomen yliopiston Joensuun kampuksen maaseutututkija Maarit Sireni, professori Pertti Rannikko ja vieraileva tutkija Adam Czarnecki Puolasta. Rantasen ja Hyyryläisen tutkimuksissa on usein tarkasteltu vapaa-ajan asukkaiden palvelutarpeita ja merkitystä paikalliselle kehittämiselle (Rantanen, 2014; Rantanen & Hyyryläinen, 2012; Rantanen ym., 2009) sekä vapaa-ajan asukkaiden toimijuutta osana maaseudun yhteisöjä ja kuntia (Rantanen, 2021; Rantanen & Czarnecki, 2023). Czarneckin ja Sirenin (2018; Czarnecki ym., 2021) tutkimuksissa kohteena on niin ikään ollut vapaa-ajan asumisen merkitys paikallisille elinkeinoille, erityisesti lähiruoantuotannolle. Kansainvälisen mökkitutkimuksen näkymättömän väestön -käsitteen (Müller, 2007) rinnalla professori Rannikko lanseerasi 2000-luvulla pistäytymiskylän -käsitteen, jolla hän on viitannut maaseudun muuttumiseen yhä enemmän vapaa-ajan asukkaiden, kalastajien, metsästäjien ja muiden vapaa-aikaansa viettävien kohteeksi pysyvän asumisen sijaan (Pitkänen ym., 2017; Rannikko, 2008). Näkymättömän väestön ja pistäytymiskylän -käsitteet

ovat myöhemmin innoittaneet monipaikkaisuuteen liittyvän tutkimuksen kehitystä Suomessa.

Matkailu- ja maaseutututkimuksen ohella vapaa-ajan asumiseen alettiin kiinnittää 2000-luvulla huomiota myös ympäristötutkijoiden toimesta. Tutkimuksissa nostettiin esille muun muassa lisääntyvän vapaa-ajan asumisen vaikutukset rantojen sulkeutumiseen muulta käytöltä ja ekologiaan (Granö ym., 1999; Jokinen, 2004) sekä rantojen ja vesistöjen hyvän tilan vaikutus vapaa-ajan asumiseen liittyviin virkistysarvoihin ja kesämökkien hintoihin (Artell, 2014; Huhtala & Lankia, 2012). Jo 2000-luvun alussa esille nousi myös huoli vapaa-ajan asumisen energiankulutuksen lisääntymisestä, mikä näkyy muun muassa tuon ajan kansallisessa energia- ja ilmastostrategiatyössä (Pitkänen & Rantanen, 2023). Reaktiona huoleen, ympäristöministeriön rahoituksella toteutettiin laaja eri tutkimusorganisaatioiden yhteinen vapaa-ajan asumisen ekotehokkuuden VAPET-hanke, jossa selvitettiin vapaa-ajan asumisen ekotehokkuuden nykytilaa sekä teknisiä innovaatioita ja käytäntöjä ekotehokkuuden parantamiseksi (Rytkönen & Kirkkari, 2010).

Suomen ympäristökeskuksen (Syke) rakennetun ympäristön tutkijoiden Antti Rehusen ja Anna Strandellin tutkimuksissa kohteena on usein ollut vapaa-ajan asumisen suhde muuhun yhdyskunta- ja aluerakenteeseen sekä asumisen käytäntöihin (Hiltunen & Rehunen, 2014; Rehunen ym., 2022; Strandell & Hall, 2015). Matkailututkimus-lehdessä julkaisussa artikkelissa Vepsäläinen ja Rehunen (2009) tarkastelivat mökkeilyä kylissä ja taajamissa ja selvittivät että kaikkiaan noin 14 % kaikista Suomen kesämökeistä sijaitsee kylissä ja taajamissa. Heidän mukaansa ilmiö on kuitenkin vielä tätä suurempi. Monet vakituisesta asuinkäytöstä poistuneet rakennukset jäävät tilastoihin tyhjiksi rakennuksiksi, vaikka niitä todellisuudessa käytettäisiin vapaa-ajan asuntoina.

Vapaa-ajan asumisen tutkimusta tehtiin myös 2010-luvulla pitkälti näiden tutkijaryhmien ja -tutkijoiden ja heidän välisensä yhteistyön varassa. Merkittävänä yhteistyönä voidaan pitää Suomen Akatemian rahoittamaa Asumisen monipaikkaisuus ja arkielämä vapaa-ajan ympäristöissä (HOB0 2011-2015) -hanketta, joka toteutettiin yhteistyössä Itä-Suomen yliopiston, Luonnonvarakeskuksen ja Suomen ympäristökeskuksen kesken. Hanke kokosi näin yhteen merkittävän osan 2000-luvun vapaa-ajan asumisen tutkijoista ja lisäsi yhteistyötä tutkijoiden välillä. Konsortion vetäjänä toimi matkailuprofessori C. Michael Hall. Näiden tutkijoiden ohella vapaa-ajan asumisen tutkimukseen osallistuivat 2000-luvulla myös muutamat muut matkailun, maaseudun, aluetieteen, luonnonvarapolitiikan, arkkitehtuurin ja sosiologian tutkijat. Esimerkiksi Helsingin yliopiston Riikka Puhakka on tutkinut luonnon merkitystä vapaa-ajan asumiselle sekä mökkeilyn merkitystä nuorten luonnon virkistyskäytölle (Pitkänen ym., 2011; Pitkänen ym., 2014).

Vapaa-ajan asumisen tutkimuksen uudet suunnat

Tutkijoiden kiinnostus vapaa-ajan asumiseen on lisääntynyt voimakkaasti viimeisten vuosien aikana. Kiinnostuksen kasvuun on vaikuttanut koronapandemia, johon liittyvät liikumis- ja matkustusrajoitukset sekä etätyömahdollisuuksien yleistymisen ovat lisänneet vapaa-ajan asumisen suosiota. Matkailututkimus -lehden artikkelissa Pitkänen ja muut

(2020) tarkastelivat vapaa-ajan asuntojen käyttöä pandemian aikana eri puolilla maailma: Suomessa, Ruotsissa, Italiassa, Yhdysvalloissa, Iso-Britanniassa, Venäjällä, Australiassa ja Uudessa Seelannissa. Tutkijat havaitsivat koronapandemian tuoneen vapaa-ajan asuntojen käyttöön ja vapaa-ajan asuntoihin liitettyihin merkityksiin yhteneviä piirteitä. Ihmiset eri puolilla maailmaa etsivät vapaa-ajan asunnoilta pakopaikkaa ja turvallisuutta ja vapaa-ajan asuntojen suosio oli huipussaan.

Pandemian myötä mökkitutkimus on Suomessa vahvistunut ja laajentunut. Vapaa-ajan asumisen sijaan tutkijoiden kiinnostuksen kohteena on enenevässä määrin ollut ilmiön kytkeytyminen liikkumiseen, liikkuviin elämäntapoihin ja asumisen monipaikkaisuuteen. Monipaikkaisuus-käsite oli esillä jo 2010-luvun taitteessa Savonlinnan vapaa-ajan asumisen hankkeissa (esim. Pitkänen, 2013) ja Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran vuonna 2011 ilmestyneessä katsauksessa, jossa selvitettiin asumiseen, vapaa-aikaan ja työhön liittyvää monipaikkaisuutta ja ennakoitiin ilmiön kehitystä (Haukkala, 2011). Varsinaisesti monipaikkaisuutta on kuitenkin tutkittu ja käsitettä käytetty enemmän vasta 2010-luvun puolivälistä lähtien. Pontimena tähän toimi muun muassa käsitteen esille nostaminen maaseutu- ja saaristopolitiikan strategioissa, julkaisuissa ja rahoitetuissa hankkeissa.

Esimerkkinä voidaan mainita Maaseutupolitiikan neuvoston vuosina 2017–2019 rahoittama hanke, jossa taustaksi sosiaali- ja terveystalouden uudistukselle selvitettiin monipaikkaisuuden vaikutuksia maaseudun terveystalouden käyttöön. Tutkimuksessa havaittiin terveystalouden kysynnässä varsin merkittäviä kausittaisia poikkeamia (Parhiala ym., 2020). Samassa hankkeessa Pitkänen ja Strandell (2018) tutkivat maaseudun monipaikkaisen asumisen muotoja ja nostivat vapaa-ajan asumisen merkittäväksi monipaikkaisuuden muodoksi Suomessa. Tutkimuksen tuloksena esitetty motiiveihin pohjautuva typologia on vaikuttanut monipaikkaisuuden ymmärrykseen Suomessa laajana ilmiönä, joka koskettaa niin työelämää, vapaa-aikaa, sosiaalisia suhteita, omistamista kuin pakotettua monipaikkaisuutta. Typologiaa on hyödynnetty lähtökohtana erilaisissa tutkimus- ja kehittämishankkeissa ja jatkotutkimuksissa (esim. Lehtonen ym., 2023; Kattilakoski ym., 2022; Rannanpää ym., 2022). Vaikka monipaikkaisuus ymmärretään laajasti, suurelta osin viime vuosien monipaikkaisuuden tutkimuksessa ja kehittämisessä kyse on kuitenkin ollut vapaa-ajan asumisen tutkimuksesta. Vapaa-ajan asumista voidaan pitää volyymitaan merkittävimpana säännöllisenä monipaikkaisuuden muotona ja ilmiöstä on muihin monipaikkaisuuden muotoihin verrattuna saatavilla hyvin monipuolisesti ja kattavasti erilaisia tilasto-, rekisteri- ja tietoaineistoja. Tutkijat ovat viime vuosina mallintaneet vapaa-ajan asumisen vaikutusta aluerakenteeseen ja väestödynamikkaan osoittaen vapaa-ajan asumisen huomioimisen muuttavan merkittäväällä tavalla kuvaa Suomen eri alueilla tosiasiallisesti aikaansa viettävän väestön määrästä (Adamiak ym., 2017; Lehtonen ym., 2020; Rannanpää ym., 2022). Vapaa-ajan asumisen tutkimuksessa on viime vuosina Suomessa sovellettu myös enenevässä määrin mobiilidataa tai sähkökulutukseen, pohjautuvia menetelmiä, joilla on pyritty tarkentamaan kuvaa vapaa-ajan asuntojen todellisesta käytöstä ja sen kausivaihtelusta (Rannanpää ym., 2022; Raun ym., 2023; Willberg ym. 2021).

Monipaikkaisuutta on Suomessa analysoitu ja tarkasteltu erityisesti maaseudun, kuntien, väestön sekä alue- ja yhdyskuntarakenteen kehityksen näkökulmasta. Matkailututkimus-lehden julkaisuissa on rajauduttu vapaa-ajan asumisen ja mökkimatkailun tarkasteluun ja toisaalta esille on nostettu vapaa-ajan asumiseen kytkeytyvä etätyömatkailu. Ennen koronapandemiaa ilmestyneessä Matkailututkimus-lehden artikkelissaan Strandell ja muut (2020) pohtivat miten kaksi globaalia megatrendiä - kaupungistuminen ja väestön ikääntyminen - vaikuttavat vapaa-ajan asumisen suosioon ja esittivät skenaarioita vapaa-ajan asumisen tulevaisuudesta Suomessa aina vuoteen 2040. Tutkimuksessa ennakoiitiin molempien megatrendien lisäävän tulevaisuudessa vapaa-ajan asuntojen käyttöä, joskin maltillisesti vain muutaman prosentin tasolla. Maltillisen kasvun sijaan pandemia lisäsi vapaa-ajan asuntojen käyttöä huomattavasti. Vuonna 2020 toteutetussa mökkibarometrissa mitattiin kaikkien aikojen korkein vapaa-ajan asuntojen käyttöaste, jossa oli kasvua edelliseen barometriin jopa noin 30 % (Voutilainen ym., 2021). Mökkimatkailun merkityksen kasvu ja kehittämistarpeet on huomioitu myös pandemian aikaisessa kotimaanmatkailun nykytilaa ja potentiaalia selvittäneessä tutkimuksessa (Honkanen ym., 2021). Raportissa nostetaan esille kasvava kiinnostus vapaa-ajan asumiseen ja vuokramökkeilyyn ja tarve kehittää palveluja erityisesti tämän matkailijasegmentin tarpeisiin.

Vapaa-ajan asumisen tutkijat Suomessa ja ulkomailla ovat viime vuosina korostaneet vapaa-ajan asumisen muuttuvaa roolia vapaa-ajan vieton, työn ja arjen ja maaseudun ja kaupungin välitilassa (Hannonen ym., arvioitavana; Pikner ym., 2023; Pitkänen ym., 2020). Sen lisäksi, että vapaa-ajan asunnoista tuli pandemian aikana pako- ja piilopaikkoja, etätyömahdollisuuksien paraneminen ja pidemmät oleskeluajat vapaa-ajan asunnoilla ovat tarkoittaneet, että vapaa-ajan asunnoista on tullut myös työn tekemisen paikkoja. Suomen yrittäjien työelämägallupin mukaan 26 % etätöistä tehneistä suomalaisista oli tehnyt etätöitä mökiltä käsin ja mökkien suosio etätyöpaikkana on pandemian hellitettyä jopa kasvanut (Suomen yrittäjät & Kantar, 2023). Etätyöskentely mökeillä on näkynyt sekä omistajien että vuokralaisten keskuudessa. Suomessa onkin alettu puhua uudesta matkailuilmiöstä, etätyömatkailusta, jolla tarkoitetaan työnteon yhdistämistä matkailulliseen elämäntapaan (Rantala, 2020). Kansainvälisessä tutkimuksessa käytetään termiä diginomadismi (digital nomads), jonka on havaittu olevan kasvussa oleva elämäntapa- ja matkailuilmiö. Hannonen (2020a) mukaan diginomadit ovat liikkuvaa elämäntapaa viettäviä henkilöitä, joiden työ on usein paikasta riippumatonta asiantuntijatyötä ja mahdollistaa näin työnteon yhdistämisen matkailulliseen elämäntapaan. Suomalaista etätyömatkailua voidaan pitää diginomadismin yhtenä muotona (Hannonen, 2022). Etätyömatkailu (englanninkielisissä kirjoituksissa vastaava termi on workcation) alkoi kehittyä, kun pandemian tuomien kansainvälisen matkailun rajoitusten aikana osa työssäkävijöistä, joille etätyö oli mahdollista, alkoi matkustaa kansallisesti ja kansainvälisesti sallittuihin kohteisiin. Ebookersin teettämän Etätyömatkailu 2021 -tutkimuksen mukaan jopa 93 % etätöitä tekevästä suomalaisista on kiinnostunut etätyömatkailusta (Ebookers, 2021). Joka kymmenes suomalainen kertoo jo tehneensä etätyömatkan ja 55 % etätyömatkan tehneistä kertoi majoittuneensa mökillä.

Arjen ja vapaa-ajan välisen rajan hämärtyminen vapaa-ajan asunnoilla ei ole mikään uusi ilmiö ja työn ja etätöön tuloa vapaa-ajan asunnoille on ennakoitu mökkitutkimuksissa yli 50 vuoden ajan. Jo 1960-luvulla Vuori (1968) ennusti kaupunkielämän mukavuuksien ja teknologioiden väistämättä tunkeutuvan myös vapaa-ajan asunnoille, joskin Vuoren 1960-luvun kyselytutkimuksen vastaajista suurin osa piti ajatusta puhelimesta vapaa-ajan asunnolla kiusallisena. Etätyöhalukkuutta vapaa-ajan asunnolla mitattiin 2000-luvun taitteessa Pitkäsen ja Kokin (2004) tutkimuksessa, jossa noin 70 % vastaajista ilmoitti olevansa haluton tekemään töitä mökiltä käsin. Vuonna 2009 ilmestyneessä Matkailututkimus-lehden artikkelissa Peltola ja Pitkänen (2009) pohtivat kesämökin ja teknologian yhdistämistä. Silloinkin töiden tekeminen vapaa-ajan asunnolla koettiin mökkeilyn päämäärän vastaisena ja työn teon ja etätöyinfrastruktuurin nähtiin lähes pilaavan mökkikokemuksen. Hirvosen ja Puustisen (2008) samalta ajalta peräisin olevassa kyselytutkimuksessa noin 70 % vastaajista kertoi, ettei halua mökilleen nettiyhteyttä. Mökkien muutos lomaviettopaikasta etätöön ja monipaikkaisen arjen tukikohdaksi on tapahtunut pääosin aivan viime vuosina. Kattilakoski ym. (2022) kiteyttävät tutkimuksessaan, että korona-aika on mahdollistanut ensimmäistä kertaa laajassa mittakaavassa etätöysokeilemisen vapaa-ajan asunnoilta käsin. Kokemuksiin on oltu niin tyytyväisiä, että suurin osa haluaa tulevaisuudessa jatkaa etätöysokeilyä mökillä.

Myös toisella viime vuosien suurista globaaleista tapahtumista, Venäjän hyökkäyssodalla Ukrainaan, on ollut vaikutusta vapaa-ajan asumiseen liittyvään tutkimukseen. Erityisesti tämä on näkynyt venäläisistä vapaa-ajan asukkaista käydyssä keskustelussa, joka on historiallisestikin ollut varsin vilkasta ja erilaisten pelkojen värittämää (Pitkänen, 2011a). Hannonen (2016) havaitsi väitöskirjatutkimuksessaan, että yhteiskunnallisella keskustelulla on ollut heikko yhteys ilmiön todellisiin piirteisiin (myös Hannonen ym., 2016). Sittemmin Hannonen (2020b) on tutkinut myös Suomen eduskunnassa käytyä keskustelua venäläisten kiinteistökaupoista. Turvallisuusnäkökulmat ovat korostuneet keskustelussa vuonna 2014 tapahtuneen Krimin konfliktin jälkeen ja venäläisten kiinteistöjä on pidetty potentiaalisina hybridisodan ja rahanpesun välineinä. Venäläisten kiinteistöjen sijainti Suomen strategisten kohteiden läheisyydessä on herättänyt erityistä huolta. Nämä tapahtumat ja keskustelut johtivat vuonna 2020 voimaan astuneeseen lakimuutokseen, jonka mukaan muun kuin EU- ja ETA-alueiden kansalaisen ostaman kiinteistön sijainti täytyy tarkistaa suhteessa strategisten kohteiden ja alueiden läheisyyteen ja puolustusministeriön on hyväksyttävä erikseen jokainen kauppa (Hannonen 2020b). Hannosen (2020b) tutkimuksen mukaan turvallisuuskeskustelut Suomen mediassa ja eduskunnassa huolestuttavat venäläisiä vapaa-ajan asukkaita, jotka toivovat, ettei heidän vapaa-ajan asuntonsa läheisyydessä ole strategisia kohteita. Venäläisten kiinteistökaupat ovat merkittävästi vähentyneet viimeisen kymmenen vuoden aikana. Pandemian ja Ukrainan sodan myötä myös kiristynyt viisumipolitiikka ja rajanylittämiseen liittyvät rajoitukset ovat vähentäneet venäläisten kiinteistökauppoja ja mahdollisuuksia käyttää vapaa-ajan asuntoa Suomessa. Pandemian aikana viisumihakemusten keskittyminen ja rajanylitysrajoitukset eivät sallineet venäläisten kiinteistönomistajien tuloa Suomeen. Rajanylitysrajoitus kiinteistö-

omistajille poistettiin syksyllä 2020 (Pitkänen ym., 2020), mutta rajoituksia on sittemmin jälleen lisätty. Vuodesta 2022 lähtien kiinteistönomistus ei ole ollut riittävä syy vierailulle Suomeen, vaan vierailua on pitänyt perustella esimerkiksi kiinteistön vaatimilla korjauksilla ja tuolloinkin vierailu on sallittu vain yhdelle omistajista. Sanktioiden myötä syksystä 2023 lähtien venäläisellä rekisterikilvellä ei ole voinut ylittää rajaa, mikä rajoittaa maahan-tuloa ja mökkivierailuja. Viime vuosina kiinteistöjä Suomesta ovatkin ostaneet erityisesti muualta EU-alueelta tulevat ostajat, jopa siinä määrin että ulkomaan kansalaiset tekevät kiinteistökauppoja enemmän kuin koskaan aiemmin (Maanmittauslaitos, 2022).

Vapaa-ajan asumiseen liittyvät tutkimusteemat ovat viime vuosina moninaistuneet ja vapaa-ajan asumisen tutkimuksesta ovat kiinnostuneet yhä useamman tieteenalan edustajat. Ekologiseen kestävytyteen liittyvät näkökulmat ovat nousseet taloudellisiin ja sosiaali-siin vaikutuksiin liittyvän tutkimuksen rinnalle. Valkonen (2022) on ympäristösosiologian teoksessaan Mökin kanssa ajattelu esittänyt, että mökkielämä ja siihen liittyvät oivalluk-set voivat parhaimmillaan toimia porttina kestäväan arkeen. Saaristomerellä matkailu-toimijoiden kestävyyskäsitteitä tarkastelleen Renforsin (2021) tutkimuksessa ekologinen kestävyys ei vapaa-ajan asumisen vaikutusten yhteydessä noussut kuitenkaan erityisesti esille. Myös suoriin mökkeilyn ympäristövaikutuksiin on kiinnitetty huomiota, kuten tut-kimuksessa rantojen ruoppauksen vaikutuksesta merelliseen luonnon monimuotoisuu-teen (Virtanen ym., 2023). Biodiversiteettivaikutusten ohella viime vuosina tutkijoita ovat kiinnostaneet mökkeilyn ilmastovaikutukset (Pitkänen ym., 2022). Adien ja Hallin (2023) toimittaman vapaa-ajan asuminen ja ilmastonmuutos -kokoomateoksen artikkelissa Pit-känen ja Rantanen (2023) tarkastelivat Suomessa käytyä julkista keskustelua mökkeilyn ja ilmastonmuutoksen välisestä suhteesta havaiten, että vapaa-ajan asumisen mahdल्ली-siin negatiivisiin ilmastovaikutuksiin on kiinnitetty toistaiseksi varsin vähän huomiota ja tutkimuksessa painopiste on ollut ilmastonmuutoksen vaikutuksiin sopeutumisessa. Suo-men ympäristökeskuksen tutkimushankkeessa selvitettiin ensimmäistä kertaa kattavasti vapaa-ajan asumisen valtakunnalliset kulutusperäiset ilmastopäästöt, eli hiilijalanjälki, ja esitetty keinoja hiilijalanjäljen pienentämiseen. Tutkimuksen mukaan Suomen mökkeilyn hiilijalanjälki on 1,2 miljoonaa ja yhden mökin 2,3 hiilidioksidiekvivalenttonnia (t CO₂-ekv.). Mökkeilyn osuus yhden mökkeilevän suomalaisen hiilijalanjäljestä on noin 7,5 % (Niemistö ym., 2024).

Suomessa on viime vuosina julkaistu useita vapaa-ajan asumisen terveys- ja hyvinvointivaikutuksiin liittyviä tutkimuksia. Teema on nostettu alun perin esille Matkailututkimus-lehdessä vuonna 2015 ilmestyneessä Åkerlundin ym. (2015) artikkelissa, jossa peräänkuulutettiin tutkimusta vapaa-ajan asumisen, liikkuvan elämäntavan sekä terveyden ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä. Tähän tutkimusaukkoon ovat sittemmin pyrkineet vastaamaan Pitkänen, Lehtimäki ja Puhakka (2020), jotka esittävät tutkimuksessaan vapaa-ajan asumisella olevan merkittäviä kansanterveydellisiä vaikutuksia erityisesti ikään-tyvän ja kaupungistuvan väestön terveyden ja toimintakyvyn ylläpitäjänä. Saarenpään ym. (2021) tutkimuksessa, jossa selvitettiin vapaa-ajan asukkaiden suolistomikrobistoa, ei sen

sijaan löydetty mökkeilijöiltä enemmän terveyteen vaikuttavia hyviä suolistomikrobeja kuin kontrolliryhmältä.

Näiden lisäksi mökkitutkimukseen on viime vuosina osallistuttu ainakin arkkitehtuurin (Häkkinen ym., 2022; Maununaho & Lilius, 2021), kulttuurintutkimuksen (Frykman, 2020), hallintotieteiden (Rinne-Koski, 2021), hoivapalveluiden ja terveydenhoidon (Kattilakoski ym., 2022; Parhiala ym., 2020) ja nuorisotutkimuksen (Poikolainen, 2022) näkökulmista. Tutkijoiden lisäksi vapaa-ajan asumista on tarkasteltu paljon eri alojen opinnäytetöissä sekä tutkimus- ja kehittämisorganisaatioiden ja konsulttien raporteissa. Viime vuosina eri ministeriöiden tilaamana on selvitetty esimerkiksi kaksoiskuntalaisuutta (Valtiovarainministeriö, 2018), paikkariippumatonta työtä (Määttä, 2020), monipaikkaisuuden merkitystä työvoiman alueelliseen liikkuvuuteen (Alasalmi ym., 2020), kuntien verotulo-rahoituksen kehittämistarpeita monipaikkaisuuden näkökulmasta (Viherkenttä, 2021), monipaikkaisuuden nykytilaa ja sen ekologista, taloudellista ja kulttuurista kestävyyttä (Rannanpää ym., 2022), kotimaanmatkailun nykytilaa ja potentiaalia (Honkanen ym., 2021) ja monipaikkaisuuden vaikutuksia kuntatalouteen (Lehtonen ym., 2023).

Johtopäätökset

Vapaa-ajan asumisen tutkimuksella on Suomessa pitkät perinteet. Mökkeilyä on tutkittu, tilastoitu ja rekisteröity kauan ja meillä on maailmankin mittakaavassa käytettävissä varsin ainutlaatuisia vapaa-ajan asumiseen liittyviä tietoaineistoja, kuten vuodesta 2003 toteutettu mökkibarometri ja paikkatietopohjaista tietoa rakennuskannasta ja vapaa-ajan asuntojen omistajien asuinpaikoista. Varsin suuri osa Suomen vapaa-ajan asumiseen liittyvästä tutkimuksesta on tehty erilaisissa kehittämis- ja selvityshankkeissa, joita on rahoitettu muun muassa ministeriöiden toimesta sekä EU:n aluekehitystuilla. Hankkeista on julkaistu paljon erilaisia kehittämisraportteja ja merkittävä osa tästä vapaa-ajan asumisen tutkimuksesta ei ole päätenyt koskaan tutkimusartikkeleiksi kotimaisiin tai kansainvälisiin tieteellisiin julkaisuihin. Verrattuna erityisesti muihin Pohjoismaihin, suomalaiset tutkijat ovatkin julkaisseet vähän kansainvälisissä julkaisusarjoissa ja englannin kielellä. Vaikka kansainvälinen julkaiseminen on yleistynyt, myös viime vuosina suurin osa vapaa-ajan asumisen tutkimukseen liittyvistä julkaisuista on ollut suomenkielisiä.

Kuten katsauksestamme käy ilmi, monitieteisellä matkailututkimuksella on ollut suuri merkitys vapaa-ajan asumisen tutkimuksen kehitykseen Suomessa. Monet keskeisistä tutkijoista ja tutkimusryhmistä ovat toimineet tavalla tai toisella matkailututkimuksen parissa. Matkailututkimuksen tutkimusperinteiden, verkostojen ja julkaisukanavien, kuten Matkailututkimus-lehden, suojissa vapaa-ajan asumiseen liittyvä tutkimus on paitsi kehittynyt myös ponnistanut osaksi kansainvälistä second home -tutkimusperinnettä. Vapaa-ajan asumiseen liittyviä suomalaisia tutkimuksia on julkaistu ensimmäistä kertaa kansainvälisesti laajemmin nimenomaan matkailututkimuksen julkaisusarjoissa ja kokoomateoksissa.

Toinen merkittävä tieteenala vapaa-ajan asumisen tutkimuksen kehitykselle on ollut monitieteinen maaseutututkimus, jonka parissa aihetta tutkitaan tällä hetkellä eniten.

Muun muassa Helsingin yliopiston Ruralia-instituutin tutkijat ovat viime vuosina julkaisseet tutkimusartikkeleja liittyen erityisesti vapaa-ajan asumisen hallintaan ja monipaikkaisten asukkaiden osallisuuteen mökkikunnissa (Rantanen, 2021; Rantanen & Czarnecki, 2023). Myös Itä-Suomen yliopistossa ja Luonnonvarakeskuksessa on viime vuosina toteutettu useita tutkimuksia liittyen esimerkiksi monipaikkaisuuden kunta- ja aluevaikutuksiin (Kattilakoski, 2022; Lehtonen ym., 2020; Vihinen, 2022). Suomen ympäristökeskuksessa on puolestaan viime vuosina tutkittu monipaikkaisuutta osana yhdyskunta- ja aluerakenteita, asumisen preferenssejä ja kestävyyttä sekä vapaa-ajan asumisen ympäristövaikutuksia (Pitkänen ym., 2022; Rehunen ym., 2022; Strandell ym., 2020; Virtanen ym., 2023).

Viime vuosina vapaa-ajan asumisen tutkimuskenttä on laajentunut ja moninaistunut. Monien vapaa-ajan asumisen tutkijoiden kiinnostus on laajentunut käsittelemään elämäntapaliikkuvuutta, monipaikkaisuutta ja monipaikkaista asumista, tilapäistä asuntojen vuoraamista sekä etätyömatkailua ja diginomadismia. Näillä käsitteillä on pyritty reflektomaan vapaa-ajan asumisen muuttuneita merkityksiä ja roolia niin ihmisten elämän, liikkuvuuden kuin paikkojen ja alueiden näkökulmasta. Tutkimuskentän moninaistuminen kertoo yhä laajemmasta vapaa-ajan ja monipaikkaiseen asumiseen kohdistetusta kiinnostuksesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Uusien tutkijoiden ja tieteenalojen myötä vapaa-ajan asumisen tutkimukseen on tullut uusia näkökulmia. Kysymykseksi jää, onko kyse vain tilapäisestä - koronapandemian ja lisääntyneen etätyön mukanaan tuomasta - ilmiöstä vai vakiinnuttaako vapaa-ajan asumisen tutkimus paikkansa myös näiden uusien tieteenalojen tutkimuskohteena.

Matkailututkimus on viime vuosina menettänyt merkitystään vapaa-ajan asumisen tutkimuksen kotipesänä. Verrattuna maaseutu- ja aluetutkimukseen matkailututkimuksen puolella ei tällä hetkellä juurikaan tutkita vapaa-ajan asumista Suomessa. Matkailututkimuksen vähenevä merkitys on havaittavissa myös kansainvälisessä second home -tutkimuksessa, jossa perinteisten vapaa-ajan asumisen tutkijoiden ja tutkimuskohteiden rinnalle on tullut uusia tieteenaloja, tutkijoita ja kohdemaita (Hannonen ym. arvioitavana). Vapaa-ajan asumisen kytkeminen tilapäiseen asuntojen vuokraamiseen ja yhteiskäyttöön kansainvälisessä tutkimuksessa korostaa vapaa-ajan asumista massaturismin osana. Toisaalta vapaa-ajan asumisen asema on vahvistunut asumisen tutkimuksessa, jossa vapaa-ajan asuntoja käsitellään erillisenä kiinteistöluokkana. Vapaa-ajan asumista tarkastellaan maailmalla siten yhä enemmän asumisen investointien ja matkailun yritystoiminnan näkökulmista. Nousevia teemoja kansainvälisesti ovat lisäksi olleet vapaa-ajan asumisen muuttuvat merkitykset ja suhde paikallisyhteisöihin, kestävyysvaikutukset sekä uudenlaisien digitaalisten aineistojen mahdollisuudet tutkimuksessa (Hannonen ym., arvioitavana).

Vapaa-ajan asuminen liittyy moniin merkittäviin yhteiskunnallisiin muutostrendeihin ja tieteenalojen keskusteluihin myös Suomessa. Katsauksemme perusteella ajankohtaisia vapaa-ajan asumiseen liittyviä kysymyksiä, joissa erityisesti monitieteisellä matkailututkimuksella olisi annettavaa, ovat esimerkiksi mökkien vuokraus ja jakamistalouden merkitys vapaa-ajan asumisessa, uudenlaiset palvelutarpeet sekä vapaa-ajan asumisen kokonaiskestävyys. Myös aiemmat tutkimusteemat kaipaisivat päivitystä. Miltä näyttäisivät esimerkiksi

si Strandellin ym. (2020) tutkimuksessaan esittämät vapaa-ajan asumisen skenaariot, jos huomioidaan koronapandemian mukanaan tuomat muutokset vapaa-ajan asuntojen käyttöön? Pandemian ja Ukrainan sodan vaikutuksista venäläisten vapaa-ajan asumiseen on niin ikään kirjoitettu vähän ja vielä vähemmälle huomiolle on jäänyt, että samaan aikaan erityisesti muissa EU-maissa asuvien kiinteistönostot Suomesta ovat lisääntyneet voimakkaasti.

Etätyömatkailu on ollut nouseva teema suomalaisen matkailututkimuksen parissa ja yhdistyy luontevasti myös mökkimatkailuun. Diginomadismin yksi kansainvälisesti keskeisimmistä tutkijoista on tällä hetkellä toinen meistä katsauksen kirjoittajista eli Olga Hannonen. Hannonen (yhdessä Pitkäsen kanssa) toimittaa parhaillaan aiheesta teemanumeroa matkailumaantieteen *Tourism Geographies* -lehteen. Toinen meistä kirjoittajista (Kati Pitkänen) on viime vuosina vastaavasti ollut vahvasti mukana kotimaisessa monipaikkaisuustutkimuksessa ja -hankkeissa. Merkille pantavaa on ollut, että diginomadismista ja monipaikkaisuudesta käytävään keskusteluun, joka yhdistää tällä hetkellä useita muita tieteenaloja ei juurikaan ole matkailututkimuksen puolelta osallistuttu. Muiden alojen keskusteluista viimeaikaisia esimerkkejä ovat Suomessa kaupunkitutkimukseen ja yhdyskuntasuunnitteluun fokusoituneen *Yhdyskuntasuunnittelu*-lehden vuonna 2022 ilmestynyt monipaikkaisuus-teemanumero (Vihinen 2022) sekä *Tulevaisuuden tutkimuksen* seuran *Futura*-lehden tulossa oleva monipaikkaisuuden moninaisuus -teemainen numero vuonna 2024. Olisiko myös *Matkailututkimus*-lehdessä paikka teemanumerolle, jolla heräteltäisiin tutkijoita pohtimaan moninaisia liikkuvuuden, monipaikkaisuuden sekä työn ja vapaa-ajan yhteyksiä?

Kiitokset

Haluamme kiittää juhlanumeron toimittajia ja artikkelin arvioijia kommentteista, jotka auttoivat parantamaan käsikirjoitusta. Artikkelin on kirjoitettu osana Suomen akatemian rahoittamaa hanketta (349984).

Lähteet

- Adamiak, C., Pitkänen, K., & Lehtonen, O. (2017). Seasonal residence and counterurbanization: the role of second homes in population redistribution in Finland. *GeoJournal*, 82, 1035-1050. <https://doi.org/10.1007/s10708-016-9727-x>
- Adie, B.A. & Hall, C.M. (2023). *Second Homes and Climate Change* (s. 56-72). Routledge.
- Aho, S & Ilola, H. (2006). Toinen koti maalla? Kakkosasuminen ja maaseudun elinvoimaisuus. (Lapin yliopiston kauppatieteiden ja matkailun tiedekunnan julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 6.) Lapin yliopisto.
- Aho, S. & Ilola, H. (2008). Kahden kunnan asukkaat – lisää osallisuutta? (Lapin yliopiston Matkailun ja liiketoiminnan tiedekunnan julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 1.) Lapin yliopisto.

- Alasalmi, J., Busk, H., Holappa, V., Huovari, J., Härmälä, V., Kotavaara, O., Lehtonen, O., Muilu, T., Vihinen, H. & Rusanen, J. (2020). Työn ja työvoiman alueellinen liikkuvuus ja monipaikkainen väestö. (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:12.) [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-928-8>
- Artell, J. (2014). Lots of value? A spatial hedonic approach to water quality valuation. *Journal of Environmental Planning and Management*, 57(6), 862–882. <https://doi.org/10.1080/09640568.2013.772504>
- Czarnecki, A. & Sireni, M. (2018). Vapaa-ajan asumisen taloudellinen merkitys maaseutukuntien pysyville asukkaille. *Maaseudun uusi aika*, 26(1), 5–18.
- Czarnecki, A., Sireni, M., & Dacko, M. (2021). Second-home owners as consumers of local food. *International Journal of Consumer Studies*, 45(2), 175–187. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12610>
- Coppock, T. (1977). *Second homes: Curse or blessing?* Pergamon Press.
- Ebookers (2021). Tutkimus: Onko etätömatkabuumi rantautumassa Suomeen? Etätöitä tekevästä jopa 93 % on kiinnostunut etätömatkailusta. Tiedote. [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <https://news.cision.com/fi/ebookers/r/tutkimus--onko-etatyomatkabuumi-rantautumassa-suomeen--etatoita-tekevista-jopa-93--on-kiinnostunut-,c3326068>
- Frykman, J. (2020). Kesämökin periminen: Affekteja ja intensiteettejä. Teoksessa Rinne, J., Kajander, A. & Haanpää, R. (toim.) *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa* (s. 145–163). Ethnos ry.
- Gallent, N., Mace, A. & Tewdwr-Jones, M. (2005). *Second Homes: European perspectives and UK policies*. Ashgate.
- Granö, O., Roto, M. & Laurila, L. (1999). Environment and land use in the shore zone of the coast of Finland. (Turun yliopiston Maantieteen laitoksen julkaisu, no. 160.)
- Halseth, G. (1998). *Cottage Country in Transition: A social geography of change and contention in the rural-recreational countryside*. McGill-Queen's University Press.
- Hall, C. M. & Müller, D. K. (2004). *Tourism, Mobility and Second Homes: Between elite landscape and common ground*. Channel View Publications.
- Hannonen, O. (2016). *Peace and quiet beyond the border: the trans-border mobility of Russian second home owners in Finland*. (Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies, no 118.) Juvenes Print. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2099-7>
- Hannonen, O. (2020a). In search of a digital nomad: defining the phenomenon. *Information Technology and Tourism*, 22, 335–353. <https://doi.org/10.1007/s40558-020-00177-z>
- Hannonen, O. (2020b). Strategic objective? Contemporary discourse on Russian second home ownership in Finland. Teoksessa Lundmark, L., Carson, D. & Eimermann, M. (toim.), *Dipping in to the North – Living, Working and Travelling in Sparsely Populated Areas* (s. 311–332). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-981-15-6623-3_16

- Hannonen, O. (2022). Towards an Understanding of Digital Nomadic Mobilities. *Transfers*, 12(3), 115-126. <https://doi.org/10.3167/TRANS.2022.120310>
- Hannonen, O., Åkerlund, U. & Pitkänen, K. (in review). Recent developments in second home research: has the Covid-19 pandemic spurred a re-thinking of second home mobilities? *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*.
- Hannonen, O., Lehtonen, O. & Toivakka, M. (2016). Confronting the social debate: a study of the distribution of Russian recreational properties in Eastern Finland. *Norwegian Journal of Geography*, 70(2), 95-111. <https://doi.org/10.1080/00291951.2016.1154103>
- Haukkala, T. (2011) Monipaikkaisuus – ilmiö ja tulevaisuus. *Sitran selvityksiä* 54. Sitra.
- Hiltunen, M. J. (2005). Liikkuminen mökille. Teoksessa Pitkänen, K. & Kokki R (toim.), *Mennäänkö mökille? Näkökulmia pääkaupunkiseutulaisten vapaa-ajan asumiseen Järvi-Suomessa* (s. 60-87). (University of Joensuu, Savonlinna Institute for Regional Development and Research, Publications 11).
- Hiltunen, M. J. (2007). Environmental impacts of rural second home tourism – case Lake District in Finland. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7(3), 243-265. <https://doi.org/10.1080/15022250701312335>
- Hiltunen, M. J., Pitkänen, K., Vepsäläinen, M., & Hall, C. M. (2016). Second home tourism in Finland: Current trends and eco-social impacts. Teoksessa Roca, Z. (ed.), *Second Home Tourism in Europe* (s. 165-198). Routledge.
- Hiltunen, M. J., & Rehunen, A. (2014). Second home mobility in Finland: Patterns, practices and relations of leisure oriented mobile lifestyle. *Fennia*, 192(1), 1-22.
- Hirvonen, P. & Puustinen, S. (2008). Vapaa-ajan asumisen uudet tuulet. Suomalaisten näkemyksiä vapaa-ajan asumisesta. (Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 94). Teknillinen korkeakoulu.
- Honkanen, A., Sammalkangas, J. & Satokangas, P. (2021). Kotimaanmatkailun nykytila ja potentiaali – selvitys kohderyhmistä ja kehittämistoimista. (Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2021: 14). Työ- ja elinkeinoministeriö. [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-631-4>
- Huhtala, A., & Lankia, T. (2012). Valuation of trips to second homes: do environmental attributes matter? *Journal of Environmental Planning and Management*, 55(6), 733-752. <https://doi.org/10.1080/09640568.2011.626523>
- Häkkänen, L., Ilgin, H. E., & Karjalainen, M. (2022). The current state of the Finnish cottage phenomenon: Perspectives of experts. *Buildings*, 12(3), 260.
- Hämäläinen, V. (1983). Karjalan Kannaksen Venäläinen kesäasutuskysymys maamme itsenäisyyden kaudella. Tampereen Yliopisto.
- Ilola, H., Edenheim, J. & Müller, I. (2015). Seppo Aho in memoriam. *Matkailututkimus* 11(2), 147-148.
- Jokinen, A. (2004). Luonnonvarojen käytön ja dynamiikan hallinta yksityismailla. *Acta Universitatis Tamperensis*, 1045. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/67434>

- Julkunen, E. & Kuusamo, A. (1983). Elämää suomalaismetsissä: Kesämökin semiotiikka. *Näköpiiri*, 13–14, 18–19.
- Järviluoma, J., & Saarinen, J. (2022). Pekka Kauppila – Matkailun aluekehitysvaikeuksien asiantuntija. *Matkailututkimus*, 18(1), 89–91. <https://doi.org/10.33351/mt.111980>
- Kattilakoski, M., Pitkänen, K. & Saukkonen, P. (2022). Monipaikkainen Pohjois-Karjala: Monipaikkaisen työn, kansalaistoiminnan ja hoivan muodot ja kehittämistarpeet. (Spatia raportteja 4/2022). Itä-Suomen yliopisto). Saatavissa: <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/28589>
- Kauppila, P. (2007). Tilastokeskuksen kesämökkitilasto: Matkailukeskusnäkökulma. *Matkailututkimus*, 3(1), 94–108.
- Kauppila, P. (2008). Missä asuvat Levin ja Rukan mökkirakennusten omistajat? Maantieteellisestä jakautumisesta etäisyysmalleihin. *Matkailututkimus*, 4(2), 25–48.
- Kotilainen, H. (1998). Ulkokuntalaiset mökkiläiset kuntien taloudessa. (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 2/1998). Saariasiain neuvottelukunta.
- Kuusisto, E. & Leppänen, J. (2018). Saaristopolitiikan historiikki 1949–2018. Saariasiain neuvottelukunta, Maa- ja metsätalousministeriö. [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: https://valtioneuvosto.fi/documents/1410837/15007239/MMM-%2023258975-v1-Saaristohistoriikki_2018.pdf/38656aaa-fd56-e87c-c306-6f91d4ce-a81b/MMM-%2023258975-v1-Saaristohistoriikki_2018.pdf
- Lehtonen, O., Huovari, J., Kujala, P., Saukkonen, P., Vaahtoniemi, S., & Vartiainen, N. (2023). Monipaikkaisuuden vaikutukset kuntatalouteen: Monimenetelmällinen tutkimus Manner-Suomen kunnista. (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023: 27). Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-377-7>
- Lehtonen, O., Kotavaara, O., Muilu, T., Huovari, J., & Vihinen, H. (2020). Kausiväestö moninaistaa kuvaa aluerakenteen kehityksestä Suomessa. *Terra* 132(2), 69–84. <https://doi.org/10.30677/terra.85022>
- Lipkina, O. (2013). Motives for Russian second home ownership in Finland. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 13(4), 299–316. <https://doi.org/10.1080/15022250.2013.863039>
- Maanmittauslaitos (2022). Ulkomaalaisten ostamat kiinteistöt. [Viitattu: 7.12.2023]. Saatavissa: <https://khr.maanmittauslaitos.fi/tilastopalvelu/rest/v2023.1/index.html?v=2023.1.0#>
- Maununaho, K., & Lilius, J. (2021). Kodin merkitykset ja ympäristösuhteet monipaikkaisessa arjessa. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 59(4), 65–94.
- Määttä, T. (2020). Suunta paikkariippumattomaan työhön ja entistä parempaan alueelliseen läsnäoloon: Selvityshenkilö Tytti Määtän loppuraportti. (Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:19). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-515-7>
- Mökkibarometri (2016). Helsinki: FCG Finnish Consulting Group Oy & Maa- ja metsätalousministeriö: Saariasiain neuvottelukunta. [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa:

<https://mmm.fi/documents/1410837/1880296/Mokkibarometri+2016/7b69ab48-5859-4b55-8dc2-5514cdfa6000>

- Müller, D.K. (2007). Second Homes in the Nordic Countries: Between Common Heritage and Exclusive Commodity . *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7(3), 193–201. <https://doi.org/10.1080/15022250701300272>
- Müller, D.K. (2021). 20 years of Nordic second-home tourism research: a review and future research agenda. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 21(1), 91–101. <https://doi.org/10.1080/15022250.2020.1823244>
- Müller, D.K. & Hall, C.M. (2018). Second home tourism: An Introduction. In Hall, C.M. & Müller, D.K. (eds.). *The Routledge handbook of second home tourism and mobilities* (pp. 3–14). Routledge.
- Nieminen, M. (2003). Mökkiparometri. (Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja].) [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3046>
- Nieminen, M. (2010) Kesämökkiparometri 2009. (Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 12/2010.) [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: https://mmm.fi/documents/1410837/1948019/Kesamokkiparometri_2009_Julkaisu.pdf/67bab4e2-ce95-48bc-a2e4-206053f9123
- Niemistö, J., Salo, M., Pitkänen, K., Strandell, A., Helonheimo, T. & Rehunen, A. (2024). Mökkeilyn hiilijalanjälki Suomessa. Hiilijalanjäljen koko, osatekijät ja niihin vaikuttaminen vapaa-ajan asumisessa. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2024:13. Maa- ja metsätalousministeriö. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-593-4>
- Parhiala, K., Pitkänen, K., Strandell, A., Rehunen, A., Suomela, A. (2020). Miten huomioida monipaikkainen elämä terveystalvelujen järjestämisessä? (Terveystalvelujen ja hyvinvoinnin laitos THL.) [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://www.julkari.fi/handle/10024/139058>
- Peltola, T., & Pitkänen, K. (2009). Kesämökki teknologiamaisemana: Yhteiskuntatieteellisen teknologiatutkimuksen näkökulmia vapaa-ajan asumisen tutkimukseen. *Matkailututkimus*, 5(1), 25–41.
- Pikner, T., Pitkänen, K., & Nugin, R. (2023). Emergent rural–urban relations in Covid-19 disturbances: Multi-locality affecting sustainability of rural change. *Sociologia Ruralis*, 63(3), 564–587. <https://doi.org/10.1111/soru.12421>
- Pitkänen, K. (2008). Second-home landscape: The meaning (s) of landscape for second-home tourism in Finnish Lakeland. *Tourism Geographies*, 10(2), 169–192. <https://doi.org/10.1080/14616680802000014>
- Pitkänen, K. (2011a). Contested Cottage Landscapes: Host Perspective to the Increase of Foreign Second Home Ownership in Finland 1990–2008. *Fennia*, 189, 43–59.
- Pitkänen, K. (2011b). Mökkiparometri Muutoksessa. Kulttuurimaantieteellinen näkökulma mökkeilyyn. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 31*. Publications of the University of Eastern Finland. Juvenes Print.
- Pitkänen, K. (2013). Vapaa-ajan asumisen muutos nostaa esille tarpeen tarkastella asumisen monipaikkaisuutta. *Hyvinvointikatsaus*, 2–6. Tilastokeskus.

- Pitkänen, K., Hannonen, O., Toso, S., Gallent, N., Hamiduddin, I., Halseth, G., Hall, C.M., Müller, D.K., Treivish, A., Nefedova, T. (2020). Second Homes During Corona – Safe or Unsafe Haven and for Whom? Reflections from Researchers Around the World. *Finnish Journal of Tourism Studies*, 16(2), 20–39. <https://doi.org/10.33351/mt.97559>
- Pitkänen, K. & Kokki, R. (2004). Mennäänkö mökille? Näkökulmia pääkaupunkiseutulaisten mökkeilyyn Järvi-Suomessa. Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskuksen julkaisuja n:o 11. Joensuun yliopisto, Savonlinna. [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:952-458-701-7>
- Pitkänen, K., Lehtimäki, J., & Puhakka, R. (2020). How do rural second homes affect human health and well-being? Review of potential impacts. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6748.
- Pitkänen, K., Niemistö, J. & Strandell, A. (2022). Vapaa-ajan asumisen ilmastovaikutukset. In Rantanen, M. & Pihkala, T. (eds.). *Aika lähteä mökille – Kestävän vapaa-ajan asumisen kehittäminen Etelä-Savossa*, pp. 41–50. Raportteja 217. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/345152>
- Pitkänen, K., Puhakka, R., & Sawatzky, M. (2011). The role of nature in the place meanings and practices of cottage owners in northern environments. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 65(3), 175–187. <https://doi.org/10.1080/00291951.2011.598236>
- Pitkänen, K., Puhakka, R., Semi, J., & Hall, C. M. (2014). Generation Y and second homes: Continuity and change in Finnish outdoor recreation. *Tourism Review International*, 18(3), 207–221. [10.3727/154427214X14101901317273](https://doi.org/10.3727/154427214X14101901317273)
- Pitkänen, K. & Rantanen, M. (2023). Climate-wise second home tourism: policy and media discourses on the climate impacts of second homes in Finland. Teoksessa Adie, B.A. & Hall, C.M. (toim.), *Second Homes and Climate Change* (s. 56–72). Routledge.
- Pitkänen, K., Sireni, M., Rannikko, P., Tuulentie, S., & Hiltunen, M. J. (2017). Temporary mobilities regenerating rural places. Case studies from northern and eastern Finland. *Journal of Rural and Community Development*, 12(2–3).
- Pitkänen, K. & Strandell, A. (2018). Suomalaisen maaseudun monipaikkaisen asumisen muodot ja tulevaisuuden kehitys. *Maaseudun uusi aika*, 26(2–3), 6–23. <http://www.mua-lehti.fi/suomalaisen-maaseudun-monipaikkaisen-asumisen-muodot-ja-tulevaisuuden-kehitys/>
- Pitkänen, K. & Tuulentie, S. (2014). Guest editors in special issue, with introduction: Paikallisia ja ulkopuolisia – vapaa-ajan asumisen maaseutu. Pääkirjoitus. *Maaseudun uusi aika*, 22(2), 3–4.
- Pitkänen, K., & Vepsäläinen, M. (2008). Foreseeing the future of second home tourism. The case of Finnish media and policy discourse. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 8(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/15022250701880729>
- Poikolainen, J. (2022). Between traditional lifestyle and late modern leisure: young second-home dwellers' perspectives on Finnish cottage culture, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 22(2), 128–143. DOI: [10.1080/15022250.2022.2028673](https://doi.org/10.1080/15022250.2022.2028673)

- Rannikko, P. (2008). Sivakan metsät avoimina ja suljettuina tiloina. Teoksessa Knuuttila, S., Rannikko, P. & Oksa, J. (toim.) *Kylän paikka. Uusia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä* (s. 25–58). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1167.
- Rannanpää, S., Antikainen, J., Aro, R., Huttunen, J., Hovi, S., Pitkänen, K., Strandell A., Nurmio, K., Rehunen, A., Vihinen, H., Lehtonen, O., Muilu, T., Weckroth, M. (2022). *Monipaikkaisuus – nykytila, tulevaisuus ja kestävyys*. (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022: 9.) [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-150-6>
- Rantala, K. (2020). Etätyömatkailusta on tullut todellisuutta – vaihtelua kotitoimistolle haetaan rakkauden tai mieluisan vapaa-ajan vuoksi. *Yle Uutiset*. [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <https://bit.ly/YLE-Hannonen>
- Rantanen, M. (2014). Modernisoituvat mökkeilytyylit. Paikallisten palveluympäristöjen muutosvoima. (Raportteja 123, Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti). [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/229344>
- Rantanen, M. (2021). Monipaikkaisten asukkaiden toimijuuden representaatiot yhteiskunnallisen muutoksen välineenä. *Maaseutututkimus*, 29, 131–163. <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.112890>
- Rantanen, M., & Czarnecki, A. (2023). Second-home owners as local developers: Roles and influencing factors. *Journal of Rural Studies*, 97, 560–572. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2023.01.002>
- Rantanen, M. & Hyyryläinen, T. (2012). Vapaa-ajan asukkaat paikallisia palveluympäristöjä muovaamassa. *Maaseudun uusi aika*, 2, 59–67.
- Rantanen, M., Rouhiainen, V., Särkkä-Tirkkonen, M., & Väisänen, H. M. (2009). Eteläsvolaisten vapaa-ajan asukkaiden muuttuvat palvelutarpeet. (Raportteja 40. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.) [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/24746>
- Raun, J., Järv, O., Okkonen, P., Rantanen, M., Hyyryläinen, T., Ryyänen, T., & Toivonen, T. (2023). New avenues for second home tourism research using big data: prospects and challenges. *Current Issues in Tourism*, 26(6), 890–902. <https://doi.org/10.1080/13683500.2022.2138282>
- Rehunen, A., Pitkänen, K., Strandell, A., & Nurmio, K. (2022). Monipaikkaisuuden ja paik-kariippumattomuuden vaikutukset alue- ja yhdyskuntarakenteeseen. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 59(4), 11–42. <https://doi.org/10.33357/ys.115567>
- Renfors, S.M. (2021). Stakeholders' Perceptions of Sustainable Tourism Development in a Cold-Water Destination: the Case of the Finnish Archipelago. *Tourism Planning & Development*, 18(5), 510–528. <https://doi.org/10.1080/21568316.2020.1816566>
- Rinne, J., Paloniemi, R., Tuulentie, S., & Kietäväinen, A. (2015). Participation of second-home users in local planning and decision-making—a study of three cottage-rich locations in Finland. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 7(1), 98–114. <https://doi.org/10.1080/19407963.2014.909818>

- Rinne-Koski, K. (2021). Monipaikkainen asukas kuntalaisena. *Hallinnon tutkimus*, 40(3), 203–217. <https://doi.org/10.37450/ht.94969>
- Rytkönen, A. ja Kirkkari, A.M. (2010). Vapaa-ajan asumisen ekotehokkuus. *Suomen Ympäristö 6/2010*, Ympäristöministeriö. Edita Prima Oy. [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/37982>
- Saarenpää, M., Roslund, M. I., Puhakka, R., Grönroos, M., Parajuli, A., Hui, N., Nurminen, N., Laitinen, O.H., Hyöty, H., Cinek, O., Sinkkonen, A. & ADELE Research Group. (2021). Do rural second homes shape commensal microbiota of urban dwellers? A pilot study among urban elderly in Finland. *International journal of environmental research and public health*, 18(7), 3742. <https://doi.org/10.3390/ijerph18073742>
- Saaristoasiainneuvottelukunta & Efeko Oy (2006). Mökkiläiset kuntapalveluiden käyttäjinä. (Sisäasiainministeriön julkaisuja 24/2006), Helsinki.
- Saaristoasiainneuvottelukunta & Suunnittelukeskus Oy (2006). Vapaa-ajan asukkaiden osallistuminen kuntien päätöksentekoon. (Sisäasiainministeriön julkaisuja 14/2006), Helsinki.
- Strandell, A., & Hall, C. M. (2015). Impact of the residential environment on second home use in Finland – Testing the compensation hypothesis. *Landscape and Urban Planning*, 133, 12–23. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.09.011>
- Strandell, A., Pitkänen, K., & Rehunen, A. (2020). Miten kaupungistuminen ja väestön ikääntyminen vaikuttavat vapaa-ajan asumisen suosioon? *Matkailututkimus*, 16(1), 74–92. <https://doi.org/10.33351/mt.88575>
- Suomen yrittäjät ja Kantar (2023). Työelämägallup: Etätöyön myönteiset kokemukset vahvistuvat - yhä useampi kaipaa etätöihin mökille [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <https://www.sttinfo.fi/tiedote/70041314/tyoelamagallup-etatyon-myonteiset-kokemukset-vahvistuvat-yha-useampi-kaipaa-etatoihin-mokille?publisherId=1624&lang=fi>
- Tilastokeskus (2023a). Suomen virallinen tilasto (SVT): Asunnot ja asuinolot [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-6745. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 2.11.2023]. Saatavissa: <https://stat.fi/tilasto/asas>
- Tilastokeskus (2023b). Suomen virallinen tilasto (SVT): Rakennukset ja kesämökit [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-677X. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 25.10.2023]. Saatavissa: <https://stat.fi/tilasto/rakke>
- Tuulentie, S. (2006). Tourists making themselves at home: second homes as a part of tourist careers. Teoksessa McIntyre, N., Williams, D. & McHugh, K. (toim.), *Multiple dwelling and tourism: Negotiating place, home and identity* (s. 145–157). Cabi.
- Tuulentie, S. (2007). Settled tourists: Second homes as a part of tourist life stories. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7(3), 281–300. <https://doi.org/10.1080/15022250701300249>
- Uusitalo, E. (2009). Maaseutu – Väliinputoajasta vastuunkantajaksi. Maaseutupolitiikan itsenäistyminen alue- ja maatalouspolitiikan puristuksessa. Helsingin yliopisto, Ru-

- ralia-instituutti. [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/bitstreams/d64d7d46-8245-465c-ad6d-7cc9b8728c58/download>
- Valkonen, J. (2022). Mökin kanssa ajattelu. Ympäristösosiologinen mielikuvitus ympäristökriisin aikakaudella. Vastapaino.
- Valtiovarainministeriö (2018). Millaista monipaikkaisuutta Suomeen: Selvitys kaksoiskuntalaisuudesta. (Valtionvarainministeriön julkaisuja 3/2018.) [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-251-927-6>
- Venäläinen, E. (1989). Onnelaan, kulisseihin, luontoon: Näytöksiä suomalaisesta kesämökkielämästä. (Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita no 57.) Jyväskylän yliopisto.
- Vepsäläinen, M., & Pitkänen, K. (2010). Second home countryside. Representations of the rural in Finnish popular discourses. *Journal of Rural Studies*, 26(2), 194–204.
- Vepsäläinen, M., & Rehunen, A. (2009). Lomalla kylän lomassa? Kylämökkeilyn rajaaminen, nykytila ja muutokset. *Finnish Journal of Tourism Research*, 5(2), 43–56.
- Viherkenttä, T. (2021). Kuntien verotulorahoituksen näkymät ja kehittämistarpeet. (Valtiovarainministerin julkaisuja 2021:41.) [Viitattu: 10.12.2023]. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-490-5>
- Vihinen, H. (2022). Mitä monipaikkaisuus tarkoittaa? Yhdyskuntasuunnittelu, 59(4), 4–7. <https://doi.org/10.33357/ys.115565>
- Virtanen, E. A., Kallio, N., Nurmi, M., Jernberg, S., Saikkonen, L., & Forsblom, L. (2023). Recreational land use contributes to the loss of marine biodiversity. *People and Nature*. <https://doi.org/10.1002/pan3.10444>
- Voutilainen, O., Korhonen, K., Ovaska, U. & Vihinen, H. (2021). Mökkibarometri 2021. (Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 47/2021.) Luonnonvarakeskus.
- Vuori, O. (1966). Kesähuvilanomistus Suomessa: Kartoittava tutkimus kesäasutuksesta ja huvilanomistuksesta taloudellisena ilmiönä. (Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C – Osa 3.) Turun yliopisto.
- Vuori, O. (1968). Huvilaväestön sosiaalinen käyttäytyminen. (Turun yliopiston sosiologianlaitos, monisteita 15/68.) Turun yliopisto.
- Willberg, E., Järv, O., Väisänen, T., & Toivonen, T. (2021). Escaping from cities during the COVID-19 crisis: Using mobile phone data to trace mobility in Finland. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 10(2), 103. <https://doi.org/10.3390/ijgi10020103>
- Åkerlund, U., Pitkänen, K., Hiltunen, M., Overvåg, K., Müller D., & Kahila, P. (2015). Health, well-being and second homes: An outline of current research and policy challenges. *Finnish Journal of Tourism Research*, 11(1), 43–54.

Suomalainen matkailun historiantutkimus 2004–2023

Finnish research on the history of tourism 2004-2023

Mikko Manka, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Tiivistelmä

Katsauksessa käydään läpi suomalainen, matkailuilmiön menneisyyteen kohdistuva tutkimus ja tutkimuksellinen kirjallisuus vuosilta 2004–2023. Tutkimuksia etsittiin tekemällä hakuja Finnassa, Google Scholarissa ja tiedejatutkimus.fi-tietokannassa. Tuloksista suodatettiin pois aihealueeseen liittymättömät hakutulokset. Viimeisen vajaan kahdenkymmenen Suomessa on tehty suhteellisen vähän suoraan matkailun historiaan liittyvää tutkimusta. Esimerkiksi Matkailututkimus-lehden olemassaolon ajalta matkailun historiaa koskevia artikkeleita on kaikkiaan kuusi. Määrällisesti suurin yksittäinen matkailun historiantutkimuksen teema-alue viimeisen kahdenkymmenen vuoden ajalta on matkakertomusten ja -kuvausten tutkimus, jolla on muutenkin pitkä traditio. Muita esiinnoitteita tutkimusteemoja olivat muun muassa matkailun kehittämisen historia; identifikaatiot, kansallisvaltio ja kulttuuriperintö matkailussa. Lisäksi Suomessa on tehty muuta, teemoiltaan hyvin vaihtelevaa matkailun historian tutkimusta monella eri tieteenalalla.

Katsauksen valossa suomalaisessa matkailun historiantutkimuksessa ei ole yhtä dominoivaa teemaa. Esimerkiksi tutkijoiden eläköityminen tai tutkimusintressien vaihtuminen rahoitusinstrumenttien vaateiden tai yhteiskunnan tarpeiden muuttuessa voi näkyä nopeasti matkailuun liittyvän historiantutkimuksen määrässä ja aihevalinnoissa. Matkailun historiasta tehtyjen opinnäytteiden määrä näyttää aikakaudella hieman laskeneen. Uusille matkailun historian tutkimusavauksille olisi Suomessa hyvin tilaa: esimerkiksi ajankohtaiset teemat, kuten kestävyys tai vähemmistökysymykset, huomioivalle matkailun historian yleisesitykselle olisi tarvetta. Lisäksi historiantutkimuksessa yleisesti tapahtuneet muutokset, kuten ylijäräinen käänne tai digihistorian nousu, tarjoavat mahdollisuuksia uusille tulkinnoille koko matkailun historiasta.

Avainsanat: matkailun historia, historiantutkimus, matkailuhistoria

Abstract

The review examines Finnish research and literature on the history of tourism from 2004 to 2023. Studies were sought via search engines such as Finna and Google Scholar, and the database tiedejatutkimus.fi, with irrelevant results filtered out. In the last two decades, relatively little research directly related to the history of tourism has been conducted in Finland. For example, a total of six articles related articles were published in the *Matkailututkimus* journal. The most prominent theme has been the study of travel narratives and descriptions. Other emerging research themes included, e.g., the history of tourism development and identities, nation-states, and cultural heritage in tourism. Additionally, diverse research on the history of tourism has been conducted in various disciplines in Finland.

In light of the review, there is not a single dominant theme in Finnish tourism history research. Moreover, the retirement of researchers or shifts in research interests due to changes in funding requirements or societal needs can quickly impact both the quantity and topics chosen for historical tourism research. The number of theses on the history of tourism seems to have slightly decreased during this period. There is ample space in Finland for new avenues of research in the field: for example, there is a need for a comprehensive presentation of tourism history that takes into account contemporary themes such as sustainability or minority issues. Furthermore, general changes that have occurred in historical research, such as the transnational turn or the rise of digital history, offer opportunities for new interpretations.

Keywords: tourism history research

Johdanto ja käsitteet

Tarkastelen katsauksessa suomalaista matkailun historiantutkimuksen julkaisukenttää *Matkailututkimus*-lehden vajaan 20-vuotisen taipaleen ajalta vuosilta 2004–2023. Lähtökohtana on selvittää, millaista suomalaista tutkimusta matkailun historiasta on tänä aikana julkaistu ja tarjota lukijalle väylä näihin teoksiin. Vuotta 2004 edeltävästä ajanjaksosta on jo kirjoittanut Auvo Kostiainen (2008), eikä siihen ole tarvetta palata. Matkailun historiantutkimuksella tarkoitan tutkimusta ja tutkimuksellista kirjallisuutta, joka kohdistuu matkailuilmiön menneisyyteen. Suurin osa käsitellystä tutkimuksesta on historiatieteen alle sijoittuvaa, mutta mukaan on otettu matkailun menneisyyteen pureutuvia tutkimuksia muilta tieteenaloilta. Monitieteinen suuntaus tulee jatkumaan, kun tutkijat liikkuvat entistä enemmän eri tieteenalojen rajapinnoilla esimerkiksi rahoituksen tai yliopistojen ohjauksen myötä (ks. esim. Lehtinen & Wallenius, 2019).

Katsausta varten on otettava kantaa myös käsitteisiin *matkailu* ja *suomalaisuus*. *Matkailuksi* ymmärretään tässä katsauksessa tavanomaisen elinpiirin ulkopuolelle matkustamiseen liittyvä toiminta. Modernien matkailun muotojen, kuten massaturismin, lisäksi mukaan tulevat esimerkiksi menneiden vuosisatojen pyhiinvaellukset sekä tutkimusmatkat, vaikka nämä ajallisesti usein ylittävät Tilastokeskuksen nykymääritelmän enintään vuoden kestosta (Tilastokeskus, 2023). Jos esimerkiksi vapaa-ajan olemassaolo olisi käsitetty vaatimuksena matkailun olemassaololle, niin tämä olisi rajannut matkailun historiaa

vapaa-ajan käsitteen synnyn jälkeiseen aikaan – käytännössä teollistumisesta seuranneesta vapaa-ajan ja työn erottelusta eteenpäin (Liikkanen, 2009).

Mikä sitten on *suomalaista* matkailun historiantutkimusta? Käsillä olevassa katsauksessa on otettu näkökulma, jossa suomalaisiksi tutkimukseksi lasketaan suomalaisissa korkeakouluissa tehty tutkimus sekä hauissa löytyneet Suomen kansalaisten tekemät tutkimukset Suomessa tai ulkomailla. Tutkimuksiksi lasketaan tässä yhteydessä vertaisarvioituiden artikkelit ja kirjat, väitöskirjat ja pro gradu -tutkielmat, mutta mukaan on otettu myös tutkimuksellista tietokirjallisuutta. On selvää, että mikään jaottelu ei ole täydellinen. Tehdyt haut on esitelty avoimesti menetelmäkappaleessa, jolloin jokainen voi itse todeta, miten tuloksiin on päädytty. Tässä yhteydessä on huomautettava, että aikakaudella on kirjoitettu tutkimuksellisesti erinomaisia paikallishistorioita ja historian yleisteoksia, joissa osassa on kuvattu matkailun historian kehitystä. Tutkimusekonomisesti ei ole mahdollista käydä näitä kaikkia läpi, joten yleis- ja paikallishistoriat on rajattu katsauksen ulkopuolelle.

Katsauksessa esitellään ensin käytetyt menetelmät, jonka jälkeen käydään läpi Matkailututkimus-lehdessä julkaistu matkailun historiantutkimus ennen aikakauden muun tutkimuksen esittelyä aineistosta nousseiden teemalukujen alla. Lopuksi tarkastellaan vielä lyhyesti tutkimuksen nykytilaa ja tulevaisuuden tarpeita. Teemoittelusta kannattaa huomioida, että osa tutkimuksista tai julkaisuista voisi kuulua moneen teemaan – luokittelu on aina tulkinnallista. Esimerkiksi Kostiainen esitti *Encyclopedia of Tourismissa* (2014) kansainvälisinä matkailuhistorian tutkimustraditioina löytöretkeilyn, verkostojen, pyhiinvaelluksen, Grand Tourin, matkakertomusten, kulttuuriperinnön, massaturismin tutkimuksen ja postkolonialismin tutkimuksen sekä matkailupolitiikan historiantutkimuksen eri aluetasoillaan. Näiden teemojen alle kuuluvia tutkimuksia löytyy kotimaisesta tutkimuksesta, mutta kansallisella tasolla on, matkakertomusten tutkimusperinnettä lukuun ottamatta, vaikea löytää vastaavia, suuria tutkimusjatkumia tutkimuksen sirpaloitumisen ja lyhyen tarkasteluajanjakson takia.

Katsauksen menetelmät

Matkailun historiaan liittyviä tutkimuksia, opinnäytteitä ja tietokirjallisuutta etsittiin useasta eri paikasta. Ensimmäisenä, ja tärkeimmät tulokset tuottaneena, hakupalveluna käytettiin eri suomalaisia tietokantoja hyödyntävää Finna-hakupalvelua. Saatua tulosta täydennettiin Google Scholarilla sekä opetus- ja kulttuuriministeriön Tiede ja tutkimus-hakupalvelulla, joka kokoaa suomalaisten yliopistojen, ammattikorkeakoulujen, tutkimuslaitosten ja yliopistollisten sairaaloiden OKM:lle toimittamia tietoja. Näillä kolmella hakutavalla saadut tulokset kattavat suurimman osan aikakauden suomalaisesta matkailun historiantutkimuksesta siten kuin se on katsauksessa määritelty. Verrattuna Kostiaisen (2008) tekemään katsaukseen, ongelmaksi nousee tietokantatietuiden määrän valtava kasvu. Enää ei ole olemassa Matkailualan verkostoyliopiston tietopalvelua, jonne matkailusta tehtyjen opinnäytetöiden tietoja olisi erikseen kerätty tai josta niitä voisi tarkastaa. Toinen muutos aiempaan tarkasteluun nähden on tutkimusartikkeleiden tärkeyden korostuminen muun muassa yliopistojen rahoitusmallin takia. Historiassa on perinteisesti tehty ja

tehdään edelleen paljon monografioita, mutta journal-artikkeleiden määrä on kasvussa. Matkailun historialle on vuonna 2009 syntynyt oma tieteellinen julkaisu, *Journal of Tourism History*, joka käytiin erikseen läpi.

Finnasta tuloksia haettiin käyttämällä sanayhdistelmiä *matkailu ja historia*, *tourism ja history* sekä *travel ja history*. Finna hakee hakusanoja kaikista kentistä, kuten nimeke, aihe ja kuvaus. Finna-hauilla löytyi matkailun historiasta yli 1 400 artikkelia, joista vain pieni osa oli tieteellisiä tai tutkimuksellisia artikkeleita. Opinnäytetöitä (väitöskirjat, lisensiaatintyöt, pro gradut) hakutermeillä nousi esiin 206, joista 93 oli väitöstutkimusta, 4 lisensiaatintyötä ja 109 pro gradua. Kirjojen osalta lukema oli lähes 7 200 hakutulosta, mutta sekä opinnäytteiden että kirjojen osalta vain pieni osa oli matkailun historiantutkimusta.

Google Scholarissa tehtiin täydentäviä hakuja vuosilta 2004–2024 hakutermeillä matkailun historia (ilman lainausmerkkejä sekä lainausmerkeillä), *turism historia "Finland"*, *"turismens historia" "Finland"*, *tourism history*, *travel history*, *tourism history "Finland"* ja *"history of tourism" Finland*. Scholarin hyvä puoli on, että haku ottaa huomioon *tourism*-sanan lisäksi esimerkiksi sanan *tourist* ja tulokset haetaan koko kohteena olevasta tekstistä. Kääntöpuolena on tuloksien valtava määrä ja kohdentamisen vaikeus etenkin ruotsin- ja englanninkielisissä hakutuloksissa. Lisämääreellä *Finland* pyrittiin hakemaan osumat, jotka on tehty esimerkiksi suomalaisissa yliopistoissa tai jotka kohdistuvat maantieteellisesti Suomeen. Relevanssin mukaan järjestettyjä Google Scholar -hakutuloksia käytiin läpi suomenkielisistä hauista 1 255, ruotsinkielisistä 1 050 ja englanninkielisistä 2 360. Opetus- ja kulttuuriministeriön tiedejatutkimus.fi -tietokannan läpikäymisellä historian ja arkeologian sekä "muiden humanististen tieteiden" osalta saatiin hakusanalla *matkailu* 15 tulosta, *turism* tuotti yhden tuloksen, *tourism* 52 ja *travel* 40 tulosta. Kaikista edellä mainituista lähteistä tehdyt haut käytiin läpi manuaalisesti, minkä jälkeen niistä poimittiin järjestelmällisesti ja tämän katsauksen määritelmän mukaisesti matkailun historiaa käsittelevät osumat tähän katsaukseen.

Matkailun historiantutkimus Matkailututkimus-lehdessä

Historiantutkimuksen ei voi sanoa olleen pääosassa Matkailututkimus-lehden lähes 20-vuotisen taipaleen aikana. Lehdessä on julkaistu kaikkiaan 69 tutkimusartikkelia, joista viisi voidaan laskea jollain tasolla historiantutkimuksen alle – näistä kolme on julkaistu vuoden 2021 teemanumerossa. Lisäksi on julkaistu 36 katsausta, joista yksi liittyy matkailun historiantutkimukseen (Kostiainen, 2008). Selityksiä historia-artikkelien vähäiselle määrälle voi vain valistuneesti arvailla: matkailun historiaa tutkineet historioitsijat ovat kääntäneet katsettaan muihin aiheisiin rahoituksen, yhteiskunnallisen tarpeen tai muun syyn takia; monitieteisessä lehdessä julkaisu ei ole sopinut niille artikkeleille, joita matkailun historiasta on julkaistu tai lehden julkaisufoorumi-luokitusta ei ole koettu riittävän korkeana. Tämä vaikuttaa julkaisualustan valintaan etenkin yliopistoissa toimivilla kirjoittajilla. Enemmän vaikuttaa siltä, että matkailua koskevia historia-aiheisia artikkeleita ei vain ole julkaistu erityisen paljon sillä vertailu esimerkiksi *Historialliseen Aikakauskirjaan* osoittaa, että ajanjaksolla matkailun historiaa sivuavia artikkeleita on alan kotimaisessa

suomenkielisessä lehdessä vain kaksi (Golubev, 2011; Syrjämaa, 2010) ja ruotsinkielisessä *Historisk Tidskrift för Finlandissa* yksi (Rapo, 2017).

Matkailututkimus-lehden historian tutkimusta käsittelevissä artikkeleissa on huomattavaa, ettei yksikään artikkeli lähesty matkailun historiaa suoraan ilmiönä, vaan osana jotain muuta kokonaisuutta tai väylänä muiden ilmiöiden tarkasteluun. Samantapainen kuva nousee esille tarkasteltaessa muuta matkailun historiaa käsittelevää tai sivuavaa tutkimusta ja kirjallisuutta. Kostiaisen (2008) katsausartikkelin jälkeen Matkailututkimus-lehdessä tuli yli kymmenen vuoden tauko ennen seuraavaa matkailun historian tutkimusta käsittelevä artikkeli. Oona Ilmolahden (2019) artikkelissa tarkasteltiin pohjoiskarjalaista luontoa osana historiakuvaa ja samalla tämän historiakuvan suhdetta aluetta käsittelevään matkailupuheeseen. Paikalliset ja kansalliset historiakuvan merkityssisällöt eivät ole aina käyneet yksi yhteen alueen matkailuhistoriassa: esimerkiksi karelianismin heijastusvaikutukset ovat olleet Pohjois-Karjalassa pitkät ja sen tuottamaa kansallista kuvaa tuotetaan edelleen. Ilmolahden (2019) artikkeli kiinnittyy historian käyttöä ja identifikaatioita matkailussa käsittelevään tutkimusteemaan, josta on katsauksessa oma lukunsa. Alueellisesti Ilmolahden tutkiman Pohjois-Karjalan matkailun historia on noussut esiin muun muassa Kolin kotiseutuhistorioiden (Partanen, 2016; Saarelainen, 2023) ja alueen historiallisen yhdistyksen vuosijulkaisuissa (Karhu, 2020).

Maria Lähteenmäen ja Alfred Colpaert'in (2020) artikkelissa käsiteltiin Petsamo koskevaa muistipolitiikkaa. Vaikka artikkelissa matkailun historia itsessään ei ole pääasiallisena tutkimuskohteena, artikkeli kietoutuu matkailun historian tutkimukseen käsitellessään nostalgiamatkailua Petsamoon yhtenä muistipolitiikan muotona, joka tuli mahdolliseksi Neuvostoliiton hajottua 1990-luvun alussa. Nostalgiamatkat mahdollistivat evakoille ja näiden jälkeläisille koko Petsamo-kuvan uudelleenarvioinnin, kun aiemmin aluetta oli käsitelty esimerkiksi muistin, kirjoitusten ja muistomerkkien pohjalta. Nostalgiamatkoista on kirjoitettu Matkailututkimus-lehden ulkopuolellakin, esimerkiksi Liisa Lehdon (2010) toimittamassa Karjalan-matkojen muistitietoon perustuvassa populaariteoksessa.

Vuoden 2021 matkamuistoja käsittelevässä teemanumerossa on kaikkiaan kolme artikkelia, jotka voidaan luokitella matkailun historiaan kuuluvaksi. Saara Penttinen (2021) tarkasteli matkamuistoja ja kokemuksen käsitettä englantilaisten 1600-luvun kuriositeettikoelmien, museoiden ajallisten edeltäjien, pohjalta. Keräilijöiden kuriositeettikoelmiin haalimat esineet tarjosivat niitä katsomaan tulleille ihmisille mahdollisuuden omakohtaiseen kokemukseen vieraista paikoista sekä mielikuvitusmatkoihin aikana, jolloin matkustaminen oli mahdollista harvoille. Penttinen avaa artikkelissa omakohtaisesti koetun kokemuksen merkitystä, millä oli sittemmin suurta vaikutusta myös matkailun kasvuun. Esimerkiksi säätyläisten *Grand Tour* perustui ajatukselle omakohtaisesta kokemuksesta oppimisen mahdollistajana, tosin tutorin avustamana. Pohtiessaan kokemuksen käsitettä Penttinen sivuaa kokemushistorian tutkimussuuntausta (ks. esim. Annola, Kivimäki ja Malinen, 2019), jota voisi hyödyntää matkailun historian tutkimuksessa laajemmin.

Marie-Sofie Lundströmin (2021) artikkelissa puolestaan tarkastellaan kahta Albert Edelfeltin maalausta ja analysoidaan miten matkamuiston käsite ja (matkailu)semiootti-

nen tarkastelu vaikuttaa kyseisten teosten tulkintaan. Matkailuhistoriaa ajatellen artikkeli pureutuu matkailun taidehistorialliseen puoleen, mutta avaa tavan tarkastella matkailun menneisyyttä taideteosten kautta. Urrya (1990) ja Culleria (1981) seuraten Lundström päätyy lopputulemaan, että (historiallisia) maalauksia voi pitää matkamuistoina ja näin ollen analysoida sellaisina.

Kolmas samassa matkamuistojen teemanumerossa ilmestynyt artikkeli oli Skotlannissa vaikuttavan Carys Wilkinsin (2021) artikkeli skotlantilaisesta matkailusta itäblokkissa kylmän sodan aikana. Wilkinsin tapaustutkimuksessa analysoidaan skotlantilaisen työväenluokkaisen keräilijän, Eileen Crowforidin, Itä-Euroopan matkamuistokokoelmaa Skotlannin kansallismuseossa yhdistämällä analyysiin päiväkirja-aineistoa. Matkailun historiantutkimuksen näkökulmasta artikkelissa yhdistetään metodisesti mielenkiintoisella tavalla erilaisia materiaalisia aineistoja toisiinsa tulkinnan mahdollistamiseksi.

Matkailun historian yleisteoksista matkailun kehittämiseen

Suomessa matkailun historian yleisesityksien ilmestymisestä on jo aikaa. Hirnin ja Markkasen (1987) *Tuhansien järvien maan* jälkeen julkaistiin Auvo Kostiaisen ym. (2004) *Matkailijan ihmeellinen maailma*, jossa matkailun historia koottiin artikkelimuotoisesti yksiin kansiin. Teoksessa käydään läpi koko matkailun kansainvälinen historia – suomalaisesta näkökulmasta katsoen. Muita varsinaisia yleisteoksia ei ajanjaksolla ole Suomessa ilmestynyt. Kansainvälisiä matkailun historiantutkimuksen yleisteoksia ajalla on ilmestynyt useampi (esim. Walton, 2005; Zuelow 2011, 2016). Etenkin Zuelowin kirjoissa tulee esille historiantutkimuksen ylijäräinen käänne, pyrkimys murtautua ulos kansallisen näkökulman piiristä ja katsoa asioita yli kansallisvaltioiden rajojen. Tosin teoksista käy samalla ilmi tutkijoiden osaamien kielien ja näin ollen kielialueiden asettamat rajoitukset tutkijan näkökulmaan, vaikka kansallisvaltiota ei määrittelyn lähtökohdaksi ottaisiakaan. Siksi olisi tärkeää, että rajat ylittävää matkailun historiantutkimusta tehtäisiin myös pienillä kielialueilla, joiden lähteet tulisivat samalla hyödynnetyksi.

Tutkimusta matkailun yleisestä kehittämisestä on niukalti, kun paikallis- ja aluetason yleishistoriat on rajattu tarkastelusta ulos. Jorma Tiitinen tutki kalastusmatkailun kehitystä ja kehittämistä Suomessa (Tiitinen, 2007), ja Joel Hänninen (2020) teki työ- ja elinkeinoministeriölle raportin Suomen matkailupolitiikan kehityksestä, jonka historiaosuus on todella lyhyt, seitsemän sivua. Harri Hautajärvi (2023) sen sijaan käy kehittämistyötä tarkemmin läpi kirjan luvussa, *Miten Suomen matkailua on suunniteltu? Valtiovetoisuudesta markkinaohjautuvuuteen*, joka julkaistiin Soile Veijolan toimittamassa vertaisarvioidussa kirjassa *Matkailunkestävä Suomi?* (Veijola, 2023). Hautajärven painopiste on 1960-lukua vanhemmassa ajassa ja tutkimuskirjallisuudessa, ja lähihistorian kehityskulkujen kertominen jää edelleen paikallishistorioiden, -historiikkien ja toimijoiden omien kertomusten varaan.

Matkailun eri osa-alueiden kehittämisestä Suomessa on olemassa tutkimusta. Esimerkiksi Liisa Suvikummun (2014) vertaisarvioidussa kotimaisen kylpyläkulttuurin historiassa käydään kokonaisvaltaisesti läpi suomalaista kylpyläkulttuurin kehitystä ja kylpylöiden

kulttuurihistoriaa, joka on ollut tärkeä osa koko suomalaisen matkailun ja matkailuelinkeinon kehitystä. Niemelän ja Ruuskasen (2019) artikkelissa tarkastellaan matkailun merkitystä kansallispuistojen perustamista edeltäneessä debatissa vuosina 1880–1910. Silja Partanen ja Tapani Mauranen puolestaan kirjoittivat SF-Caravanin yhdistyshistorian (2013) ja samalla valottivat leirintäaluematkailun kehitystä Suomessa.

Ajanjaksolla on ilmestynyt useita matkailun parissa toimineiden henkilöiden muistelmiin – ja osin arkistolähteisiin – perustuvia teoksia. Esimerkiksi Risto Hemming (2008) kirjoitti Matkailun Edistämiskeskuksen kustantamana historiikin Suomeen suuntautuvan matkailun edistämisessä naapurimaassamme Ruotsissa. Teoksessa on haastateltu edistämistyössä mukana olleita toimijoita ja käyty läpi arkistolähteitä sekä kirjoittajan omia muistoja. Hemming oli mukana myös kahdessa muussa teoksessa, jotka syntyivät uudeleen perustetun Suomen Matkailijayhdistyksen ja Suomen Matkailun Seniorit -yhdistyksen kustantamina. Artikkelimuotoisissa kirjoissa matkailun kehittämisen historiasta kertoivat tekijät itse (Hemming & Laukala, 2011; Partanen & Hemming, 2009). Teokset eivät edusta kriittistä historiantutkimusta, mutta ovat tärkeitä muistitiedon tallentamisessa toimijoista ja toimenpiteistä, jotka muuten olisivat voineet jäädä unholaan ja näin tulevan tutkimuksen saavuttamattomiin.

Matkailun kehittämisen ja kehittymisen tutkimus, erityisesti lähihistorian osalta, on ollut usein muiden kuin historioitsijoiden käsissä. Esimerkiksi Antti Honkasen (2004) taloussosiologian väitöskirja käsitteli postmoderneja matkailuteorioita ja vapaa-ajanmatkailun muutoksia vuodesta 1985 vuoteen 1997 eli matkailun lähihistoriaa jo ilmestymisvuonnaan. Lähihistoriaan keskittyi myös maantieteilijä Kaarina Kanteleen (2006) väitöskirja kannustematkailun kehityksestä Lapissa. Osittain historioitsijoiden poissaolo juontunee historiatieteille ominaisesta kysymyksestä, mikä lasketaan tarpeeksi kaukaiseksi menneisyydeksi historiantutkimukselle. Pro gradu -tutkielmissa matkailun lähihistoriaa on käsitelty useasti matkailun kehittämisen näkökulmasta. Tutkielmia on tehty esimerkiksi Pohjoiskalotti-komiteasta matkailun kehittäjänä vuosina 1967–1995 (Kauppinen, 2014), Tuupovaaran matkailun kehittämisestä 1960–80-luvuilla (Piitulainen, 2014), Suomen matkailuelinkeinosta Talouselämä-lehdessä (Lempiäinen, 2018) ja Suomen ulkomaanmatkailun kehittymisestä vuodesta 1950 vuoteen 2000 Helsingin Sanomien matkailumainosten kautta (Kettunen, 2007).

Matkakertomukset, -kuvaukset ja valokuvat tutkimuksen kohteena ja mahdollistajana

Matkakertomukset tai -kuvaukset ovat pitkään olleet historiantutkimuksen kohteita, ja tutkimussuuntauksella on pitkät perinteet (ks. esim. Kostianen, 2008, s. 44–45). Matkakertomusten kautta on usein tutkittu jotain muuta ilmiötä kuin itse matkaa, ja suuri osa tutkimuskohteista sijoittuu aikaan ennen teollista matkailua. Ajallisesti matkakertomuksia lähdeaineistonaan käyttäneitä historiantutkimuksia on jo antiikista (esim. Kuuliala & Rantala, 2019) ja keskiajalta (esim. Aalto, 2009; Schröder, 2019, 2021 ja 2023;). Eva Johanna

Holmberg on tehnyt lukuisia (esim. 2012, 2013, 2015, 2017, 2019, 2020, 2021a ja 2021b) tutkimuksia varhaismoderneista matkakertomuksista.

Maantieteellisesti nykyisen Suomen alueelta on olemassa tunnettuja, kuten Acerbin, Clarken ja Maupertuis'n, matkakertomuksia. Matkakertomuksissa piirtyvät esiin eroavaisuudet ja yhtäläisyydet kulttuureissa ja ajassa, mikä osaltaan selittänee matkakertomusten tutkimusperinteen suosiota historiantutkijoiden keskuudessa. Esimerkiksi Nathanaelle Minard-Törmäsen (2016) väitöksessä käsiteltiin Suomen rekonstruktioita venäläisissä matkakertomuksissa 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla, ja tuloksena piirtyy kuva Suomesta, mutta myös matkakertomusten kirjoittajien imperialistista ajatusrakenteista.

Viimeisen 20 vuoden aikana Pohjolan ja Suomen matkakertomuksista on tehty tutkimusta enemmänkin: Osmo Pekosen (2010) väitöskirjassa tarkasteltiin Tornionjokilaakson kuvausta ja erityisesti uskontojen kohtaamista, Pierre Louise Moreau de Maupertuis'n retkikunnan papin, Réginald Outhierin kokemuksissa, Lapin-matkalla 1736–37 (ks. myös Pekonen, 2018). Samaan jatkumoon kuuluu Peter Stadiuksen väitöstutkimus Pohjolan kuvauksesta espanjalaisissa matkakertomuksissa 1800–1900-luvun vaihteessa (Stadius, 2005). Ferrandin ja Lähteenmäen (2011) toimittamassa kirjassa Pohjolan matkakertomuksia tarkastellaan rinnakkain suomalaisten Etelä-Euroopan matkakertomuksien kanssa, ja Anu Raunio (2019) tutki kohtaamisia ja niitä sävyttäneitä uskonnollisia eroja Francesco Negrin ja Alessandro Bichin matkakertomuksissa Pohjolasta. Pekonen (2022) toimitti Tornionjokilaaksoon 1500–1900-luvuilla suuntautuneista matkoista tehdyistä matkakertomuksista populaariteoksen, joka jäi valitettavasti Pekosen viimeiseksi kirjaksi.

Niklas Rapo (2017) puolestaan tarkasteli Tamperetta matkakohteena ja matkailijoiden kokemuksia 1800-luvun loppupuolella *Historisk Tidskrift för Finlandissa*. Rapon artikkelissa kotimaisten matkailijoiden sanomalehdissä julkaistut kertomukset toimivat välineenä kaupunkitilan ja eletyn todellisuuden sekä matkailun topografian tulkitsemiseen. Artikkelin on mielenkiintoinen, nostaessaan esiin aikakauden kaupunkimatkailun, joka on usein jäänyt kylpylä- tai luontomatkailun varjoon. Rapo tulkitsee Tamperetta ja sen matkailua koko suuriruhtinaskunnan symbolina, jossa kansallisromanttinen idylli kytkeytyy ”tulevaisuudenuskoon, muutokseen ja modernisaatioon” (Rapo, 2017, s. 578).

Matkakertomusten käyttö matkailun historiantutkimuksessa ei ole maantieteellisesti rajoittunut pelkästään Suomeen tai Pohjolaan. Esimerkiksi Leila Koivusen väitöskirjassa analysoitiin brittiläisten Afrikkaa käsittelevien matkakertomusten kuvitusprosessia (Koivunen, 2006). Marie-Sofie Lundströmin taidehistorian väitöskirjassa (2007) tarkasteltiin suomalaisten taiteilijoiden Espanja-vierailuilla tekemiä matkakuvia, ja tulkintoja maasta, joita he tekivät matkailijan tavoin. Suomalaisten taiteilijoiden matkoista Manner-Euroopassa on kirjoitettu monenlaisia teoksia: väitöstutkimuksista (Suvikumpu, 2009) kirjoihin (Jokinen & Selkokari, 2011) ja edelleen pro gradu -tutkielmiin (Artukka, 2013). Matkakuvausten analyysissä kuvat ovat siis saaneet ansaittua huomiota. Kuvitukset ja valokuvat tarjoavat mielenkiintoisen ja monesti tekstejä vähemmän käytetyn lähdeaineiston. Suvi Kiukaan (2015) kulttuurihistorian pro gradussa tarkasteltiin valokuvan merkityksiä suomalaisten 1970–80-luvun ulkomaanmatkoilla. Matkavalokuvista on tehty lisäksi populaa-

riteos, Marika Rosenströmin ja Sanna Jylhän (2021) *Med kamera och koffert*, jossa esitellään Svenska Litteratursällskapet i Finlandin arkistoissa olleita matkavalokuvia.

Matkakertomukset liittävät matkailun historian oleellisesti tutkimusmatkailun ja tieteen historiaan, josta maantieteilijä Markku Löytönen (2009) toimitti laajan teoksen. Kirjassa liikutaan suomalaisten tutkimusmatkailijoiden matkassa eri mantereille, ja tieteellisen tutkimuksen tuottama tarve matkailla jatkuu yhä nykypäivänä. Allan Tiitan (2011) vertaisarvioidussa teoksessa tutkimusmatkailija ja maantieteilijä J.G.Granön elämästä Suomen ulkopuolelle tehdyillä matkoilla oli keskeinen sija, aivan kuten G.A. Wallinin elämässä matkoilla Egyptiin 1843–45 (Häggman, 2011). Samaan tieteen ja matkakertomusten historiaan liittyy Luigi De Annan (2017) artikkeli *Settentrionessa* vanhasta Turun akatemias-ta 1600–1800-lukujen matkakertomuksissa. Matkakertomusten tutkimuksellinen suosio heijastuu julkaistuihin populaariteoksiin, joita on Pekosen aiemmin mainitun teoksen lisäksi tehty esimerkiksi 1700-luvun matkakertomuksista Kuninkaantiellä (Kilpinen, 2005), sosiologi Edvard Westermarckin matkakirjeistä (Lundberg-Kelly, 2005) ja suomalaisista, 1830–1960-luvun Kreikan matkakuvauksista (Forsén & Sironen, 2006).

Matkakertomuksien tai -kuvausten analysointi on ollut matkailun historiaa koskevissa pro gradu -töissä selkeästi suosituin yksittäinen teema tarkastellulla ajanjaksolla. Tämä ei ole ihme, sillä matkakuvaukset ja -kertomukset ovat monesti sopivan rajattuja opinnäytetyön lähdeaineistoja. Näiden tutkielmien teemallinen ja ajallinen vaihtelu on suurta. Pro graduja on tehty esimerkiksi englantilaisesta naismatkailija Freya Starkista Lähi-Idässä (Valjakka, 2006), saksalaisten matkustamisesta Sveitsissä 1700-luvun lopussa (Udd, 2008), Antti Almbergin käsityksistä tämän opintomatkan kohdemaista (Parkkinen, 2008), 1600-luvun jälkipuoliskon englantilaisista ja alankomaalaisista matkakuvauksista (Ollila, 2009), suomalaisista 1960–70-lukujen matkakertomuksista (Eld, 2009), kolmen brittinaisen matkakertomuksia Suomesta 1800–1900-lukujen taitteessa (Alapartanen, 2011), Mika Waltarista Istanbulissa (Kirjavainen, 2013), Lapista eurooppalaisissa matkakertomuksissa (Helenius, 2016) ja Turusta Edward Daniel Clarken matkakertomuksessa (Pulli, 2019), suomalaisten Italian-käynneistä (Åsvik, 2020) ja Suomi-kuvasta unkarilaisessa matkakirjallisuudessa 1930-luvulla (Molnár-Varga, 2021).

Identifikaatiot, kansallisvaltio ja kulttuuriperintö matkailun historiantutkimuksessa

Yksi esiin nouseva osa-alue tutkitun aikakauden matkailun historiantutkimuksessa kytkeytyy erilaisten ryhmien identifikaatioiden, kansallisvaltion ja yllirajaisten yhteisöjen tutkimukseen. Tutkimalla matkailua on käsitelty esimerkiksi matkoilla koettuja eroja ja yhtäläisyyksiä kautta. Esimerkiksi Heli Rantala (2016) tutki 1700–1800-luvun pohjoismaisia matkailijoita, joiden matkoista ja matkakertomuksista muodostui kokonainen eurooppalainen verkosto, ja samalla matkat ja niistä kerrottu muokkasivat sekä rakensivat käsitystä Euroopasta. Rantala jatkoi samaa teemaa suomalaisten matkailijoiden osalta vertaisarvioidussa kirjassaan *Pikisaaresta Pariisiin* (Rantala, 2020). Grand Tourista lähtien matkaillemalla on kasvettu eurooppalaiseen sivistyskäsitykseen, ja jo sitä ennen esimerkiksi py-

hiinvaellukset ovat rakentaneet eurooppalaisuutta ja monenkirjavia ihmisten ja reittien verkostoja. Sääty- tai luokkaerot ovat olleet suuria ja matkailun historiassa on nähty ”demokratisoituminen” vasta viimeisen puolen vuosisadan aikana.

Silti 1800-luvun sivistyneistön matkailun tutkimuksessa on paljon yhtäläisyyksiä esimerkiksi 1900-luvun loppupuolen matkailijoiden kokemusten tutkimukseen. Mikko Manka (2022b) tarkasteli suomalaisten interrail-matkailijoiden kuulumisen kokemuksia 1970-luvulta 1990-luvun alkuun. Interrail-matkoilla matkailijoiden kansallisuus oli yksi suomalaisia yhdistävä ja toisista erottava tekijä toisin kuin vielä 1800-luvun alussa. Säätyläisyys oli menettänyt merkityksensä, mutta tilalle oli noussut muita erimaalaisia matkailijoita yhdistäviä, yllirajaisia tekijöitä, kuten nuoruus ikäryhmänä tai sukupuoli. Lisäksi Interrail oli korostetun eurooppalainen ilmiö ja oli omalta osaltaan rakentamassa eurooppalaisuutta. Artikkelissa näkyy historian puolella yleistynyt muistitietotutkimuksen käytö, mikä tarjoaa yhden mahdollisuuden päästä kiinni lähihistoriaan ja aiheeseen, josta perinteisiä arkistolähteitä voi olla niukalti käytettävissä.

Matkailun historia 1800–1900-luvuilla on monesti ollut samalla kansallisvaltion rakentumisen tai aktiivisen rakentamisen historiaa. Salla Jokelan (2014) maantieteen väitöskirjassa on käyty läpi matkailukuvaston ja kansallisen identiteetin rakentumisen suhdetta 1850-luvulta 2010-luvun alkuun. Jokelan tutkimus kiinnittyy osaksi matkailun historian tutkimuksen jatkumoa erityisesti kansallisvaltion tuottamisen ja matkailumarkkinoinnin suhteen kuvaamisen sekä matkailukuvaston analysoinnin osalta. Kostiainen (2007) käsittelee suomalaisen kansallisvaltion tavoitteiden kannalta tärkeää Karjalan Kannasta tarkastellessaan Terijoen matkailun kehitystä 1920–30-luvuilla ja myöhemmin (2011) koko Kannasta pidemmällä välillä noin 1870–1940. Maria Lähteenmäki puolestaan osoitti Karjalan Kannasta käsittelevässä historiassaan (2009), kuinka matkailua käytettiin suomalaistamaan aluetta, joka oli perinteisesti ollut yläluokkaisten venäläisten matkailijoiden kohde. Kolonialistinen näkökulma matkailuun nousee myös esiin: Elina Arminen (2022) tutki Petsamon kalastusmatkailun merkitystä alueen rajakysymyksessä Rinna Kullaan ym. (2022) toimittamassa kirjassa Suomen rajaseutujen kolonialismista ja Janne Lahti (2021) kytki suomalaiset Petsamon matkakertomukset kolonialistiseen kehykseen.

Suomeen kohdistuneen kansainvälisen matkailun historia kytkeytyy osaltaan maa-hanmuuton ja ulkomaalaisten liikkumiseen kohdistuneen sääntelyn historiaa, mitä Antero Leitzinger (2008) tarkasteli väitöskirjassaan Suomen ulkomaalaispolitiikasta vuosina 1812–1972. Leitzingerin tapauksessa matkailun historian esiintuominen on lähinnä sivutuotos hänen kirjoittaessaan kansallisen ulkomaalaispolitiikan kehittymisestä. Sen sijaan kotimaisen matkailun rakenteellista pohjaa valottanut Anu-Hanna Anttilan sosiologian väitöstutkimus (2005) teollisuustyöväestön lomista ja vapaa-ajasta 1930–60-lukujen Suomessa kuvaa hyvin kansallisvaltion ja matkailun muutosten kytkeytymistä yhteen. Ilman lisääntyntä vapaa-aikaa suurten massojen matkailun kehittyminen olisi ollut mahdollista, mutta Anttilan tutkimuksessa nostetaan samalla esiin, kuinka työläisten vapaa-ajan viettoa pyrittiin kontrolloimaan. Tästä kontrollista, sen asteittaisesta vapautumisesta ja matkailun demokraattisen mallin kehittämisestä Anttila (2013) julkaisi myöhemmin oman

artikkelinsa. Nationalismiteemaa käsiteltiin myös Elina Mäkipään (2004) pro gradussa, jossa tarkasteltiin Touring Club Italianon markkinoiman kotimaanmatkailun ja italialaisen nationalismin suhdetta.

Kansallisen ja globaalien yhteen kytkevä teema on kulttuuriperintö, jota voidaan käyttää, näkökulmasta riippuen, joko kansallisvaltion tai ihmiskunnan yhteisen menneisyyden korostamiseen. Menneisyyden jäänteitä sekä niistä kirjoitettua historiaa on käytetty matkailussa attraktioina läpi vuosisatojen, joten on ymmärrettävää, että matkailua ja menneisyyden representaatioita on tarkasteltu tutkimuksessa. Hyvänä esimerkkinä tästä on Matkailualan verkostoyliopistolle tehty, Auvo Kostiaisen ja Taina Syrjämaan (2008) toimittama artikkeliteos *Touring the Past. Uses of History in Tourism*. Kirjan yhdeksässä artikkelissa pohditaan historian käyttöä matkailussa sekä matkailun historiaa itsessään. Historian tai yleisemmin menneisyyden representaatioiden sekä matkailun yhteydessä nousee väistämättä esiin kysymys autenttisuudesta, joka on perinteisesti kuulunut matkailututkimuksen vakioteemoihin monella tieteenalalla.

Tanja Vahtikarin historian alan väitöksessä käsiteltiin maailmanperintökohteiden kansainvälistä arvottamiskeskustelua (Vahtikari, 2013) ja erityisesti tarkasteltiin Vanhan Raumaa. Matkailu nousi esiin oleellisena tekijänä, joka on maailmanperintökohteissa aina huomioitava. Maailmanperintökohteiden matkailukäytöstä on myös muita tutkimuksia: esimerkiksi Suomenlinnan matkailun historiaa on käsitelty Pasi Korhosen (2010) kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelman lisensiaatintyössä sekä Maria Eskelisen Suomen historian pro gradussa (2006). Matkailun historian tutkimuksella voisi yleisesti ottaen olla enemmän annettavaa historiallisten matkailukohteiden tulevaisuutta pohdittaessa hieman samaan tapaan kuin Maija Mäen (2020) etnologian väitöskirjassa, jossa tarkasteltiin arkeologisia kohteita matkailun tuotteistamisessa ja erilaisia tulevaisuuskenaarioita.

Historian, kulttuuriperinnön ja matkailun suhteen tarkastelu ei rajoitu kotimaahan eikä historiatieteisiin. Tuomas Hovi tutki folkloristiikan väitöskirjassaan (2014a) romanialaisen kulttuuriperinnön esiintuomista Dracula-matkailussa, ja jatkoi historian ja matkailun suhteen tarkastelua *Folklore*-lehden artikkelissa (2014b). Hovi osoitti, kuinka fiktiiviseen Draculaan perustuvan matkailun avulla Romaniassa on onnistuttu nostamaan esiin myös maan omaa historiaa, vaikka turistit tulisivat maahan fiktion takia. Historian tai historiapolitiikan ja matkailun suhde näkyy pro gradu -tutkielmien teemoissakin: tutkimuskohteina on ollut esimerkiksi historian käyttäminen Bahamalla ja Shetlandinsaarilla festivaalien yhteydessä (Mård, 2012), Turun markkinointifilmeissä 1949–1979 (Soikkanen, 2014) sekä Pyhän Henrikin kulttuurimatkailussa (Hesso, 2015).

Muita matkailun osa-alueita historian tutkimuksen kohteina

Aiempien teemojen lisäksi yksittäisten matkailun osa-alueiden historiasta tehdyn tutkimuksen temaattinen kirjo on luonnollisesti laaja: mahtuuhan matkailun alle lähes koko inhimillinen elämä. Ajallisesti suurin osa näistä tutkimuksista kohdistuu 1800–1900-luvuille joitain poikkeuksia lukuun ottamatta. Ilman ihmisten liikkumista koko matkailuilmiötä

ei olisi, joten on varsin ymmärrettävää, että matkailun historiaa on tarkasteltu matkailulle oleellisten saavutettavuuden ja liikenteen teemojen kautta. Esimerkiksi pro gradu -tutkielmia on tehty sisävesien höyrylaivaliikenteestä ja matkailusta (Manka, 2008), suomalaisista risteilyvarustamoista (Id, 2012) tai Valtionrautateiden mainonnasta (Holopainen, 2014). Lisäksi tietokirjoissa on nostettu esiin erilaisia liikkumisen ja liikenteen ilmiöitä. Ari Saastamoisen (2017) vertaisarvioitu tietokirja kertoo matkanteosta ja liikkumisesta sekä erilaisista matkatyypeistä antiikin Roomassa. Mikko Manka (2022a) kokosi interrail-matkailun historian tietokirjaksi ja Marja-Leena Jalava (2022) koosti vastaavan, liftausta käsitelleen SKS:n muistitietokeruun antologiatyypiseksi tietokirjaksi. Myös meriliikenteestä on julkaistu teoksia: risteilymatkustamisen historiaa käsitellään Forum Marinumin vuosikirjassa (Saarinen et al., 2015) ja risteilymatkailusta tehdyssä yrityshistoriikissa (Kujala, 2020).

Eryytenä alateemana nousee esiin demokraattisten ja totalitarististen järjestelmien matkailulliset kohtaamiset, joita Suomessa on tutkittu erityisesti suomalaisten ja neuvostoliittolaisten matkailijoiden näkökulmasta, mutta josta kertovat myös Frederik Forrai Oerskovin artikkelit (2019a, 2019b) saksalaisten Tanskan matkailusta 1930-luvulla. Suomen ja Neuvostoliiton välillä aiheet ovat liittyneet kauppaan ja kulutusyhteiskuntaan poikkeuksena esimerkiksi Pia Koivusen (2020) suomalaisista maailman nuorisofestivaaleilla tekemä tutkimus, jossa matkailun historiaa sivutaan, mutta pääpaino on Neuvostoliiton kulttuuridiplomatiassa. Hanna Kuusi (2013) kirjoitti suomalaisista turisteista Neuvostoliitossa 1950–1970-luvuilla. Kuusen mukaan matka Neuvostoliittoon oli todellinen irtautumiskokemus, koska se tarjosi kokijasta riippuen kaikkea järkytyksestä ylellisyyteen, ja matkakokemus oli näin paljon monimutkaisempi kuin tavanomainen stereotypia vodkaturisteista on ollut (Kuusi, 2013, s. 225).

Juri Shikalov analysoi suomalaisturistien laitonta kauppaa Leningradissa ja Viipurissa 1960–80-luvuilla ja trokauksen vaikutuksia koko neuvostoyhteiskuntaan (Shikalov, 2021). Aleksei Golubevilla (2011) asetelma oli toisin päin hänen analysoidessaan neuvostomatkailejien ja läntisen kulutuskulttuurin kohtaamisesta Suomessa. Golubevin mukaan neuvostomatkailejien käynneillä länsimaissa oli merkittäviä vaikutuksia muun muassa kuvaan länsimaiden ja sosialistisen järjestelmän eroista. Artikkelien lisäksi Suomen ja Neuvostoliiton välisestä matkailusta on tehty yksi pro gradu -tutkielma (Juvonen, 2013). Tietokirjailija Ville-Juhani Sutinen (2020) puolestaan kirjoitti Neuvostoliiton matkailun historiasta yleisteoksen, joka on tietokirjaksi varsin hyvin viitoitettu ja otteeltaan tutkimuksellinen. Sutisen teos kattaa ajallisesti koko Neuvostoliiton olemassaolon.

Materiaalisuuden ja tilan näkökulmasta matkailun historiaa on käsitelty monella tieteenalalla. Esimerkiksi Harri Hautajärvi (2014) tutki arkkitehtuurin väitöskirjassaan Lapin matkailun arkkitehtuurihistoriaa, mutta kävi samalla kattavasti läpi Lapin matkailuhistoriaa materiaalsen ympäristön kautta. Petri Neuvonen (2017) tarkasteli arkkitehtuurin väitöstutkimuksessaan rakennusympäristön, tässä tapauksessa Viipurin vanhankaupungin, muutosta 1856–1939, ja kävi läpi Viipurin matkailun kehitystä, joka oli yksi tekijä vanhankaupungin muutosprosessissa. Kansatieteilijä Pia Olsson (2012) puolestaan tarkasteli Helsingin kaupunkikulttuuria matkailukohteena 1800–1900-luvun taitteessa Anna-Maria

Åströmin ja Jonas Lillqvistin (2012) toimittamassa kirjassa, jonka muissakin artikkeleissa sivutaan kaupunkien matkailullisia ulottuvuuksia. Matkailun tilallisuutta on käsitelty myös historian alalla kuten Auvo Kostiaisen juhlakirjassa *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena* (Koivunen, Syrjämaa, & Söderholm, 2006).

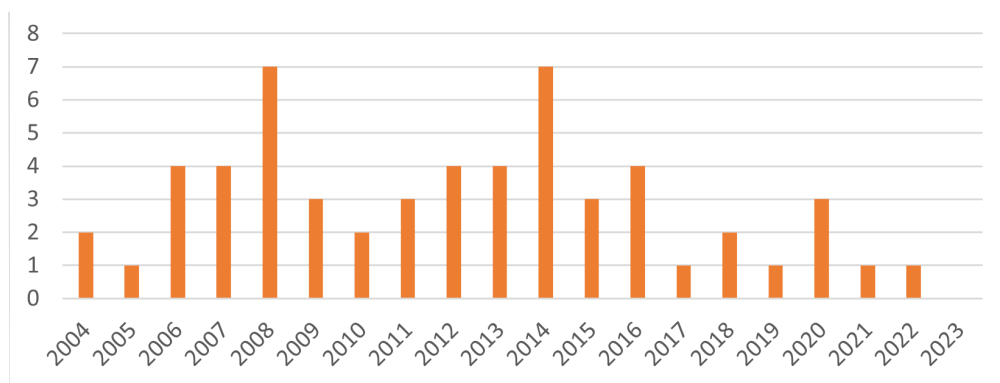
Pro gradu -tutkielmia on ajanjaksolla tehty, aiemmin mainittujen lisäksi, mitä erilaisimmista matkailun ilmiöistä. Aiheista käy ilmi, että mitään selkeää suosikkiteemaa ei pro graduissa näytä ajanjaksolla olleen. Opinnäytteissä on käsitelty Suomen matkailua, esimerkiksi leirintäalueita lomakeskuksina 1960–70-luvuilla (Tiusanen, 2008), Suomi-kuvaa matkailupropagandassa 1930 ja -50-luvuilla (Dahlgrén, 2008), Suomen matkailun vetovoi-
matekijöitä kylmän sodan aikana (Hakala, 2012), Nurmeksen matkailua 1975–82 (Pöllänen, 2014), Lappi-kuvaa 1960–80-luvuilla matkailumarkkinoinnissa (Määttä, 2020), Terijokea matkailukohteena sotienvälisenä aikana (Eeva, 2015) ja suomalaisten kansallispuistojen matkailu- ja virkistyskäytön ja luonnonsuojelun suhdetta (Wallin, 2022). Suomen ulkopuolelle on myös katsottu esimerkiksi tarkastelemalla suomalaisten Egyptin-matkailun kehitystä (Launo, 2007), Baedekerin matkaoppaita ja niiden antamaa Berliini-kuvaa (Tolvanen, 2008), Japanin muutosta matkailumaaksi 1870–1930 (Marttio, 2011), historiallisia aikatasoja Tallinnan matkaoppaissa 1991–2002 (Laitela, 2012), John Andrewsin Grand tour -opasta (Lahdenmaa, 2016), autenttisuutta suomalaisissa Espanjan matkaoppaissa vuosina 1969–79 (Lehtikangas, 2016), ja paikan, elämäntavan ja identiteetin välisiä yhteyksiä Berliinin 2000-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä (Kuznetsova, 2018). Pro gradujen lisäksi on tehty lisensiaatintyö Kiinan ulkomaanmatkailusta 1978–2008 (Li, 2011).

Ajanjaksolla on ilmestynyt kohtuullisen monta kaupunki-, järjestö- tai yrityshistoriaa tai -historiikkia, joissa matkailulla on merkittävä rooli. Teoksia on kirjoitettu niin kaupunkien matkailutoimista (esim. Hatakka, 2004), Suomen Opasliitosta (Grönholm, 2014), erilaisista alueellisista opas- tai matkailujärjestöistä (Elsinen, 2016; Kilkku, 2019; Kokko, Väihkönen, & Niemelä, 2016; Lahtinen, 2007; Niemi, 2021), teemapuistoista (Eskelinen, 2009; Vaahtera & Ahopelto, 2022), Levin kotimajoituksesta (Toivonen, 2021) kuin Helsingin yliopiston opiskelijoiden matkatoimisto Kilroysta (Åberg & Sohlstén-Nederström, 2007). Erityisesti alueilla, joilla matkailu on elinkeinona tärkeä, paikallishistoriat tarjoavat väylän matkailun historiaan (ks. esim. Kokkonen, 2023), vaikka niitä ei ole tässä erikseen käsiteltykään.

Nykytila ja tulevaisuuden tarpeet

Katsauksen teemoista näkee, että viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana suomalaisessa matkailun historiantutkimuksessa ei ole yhtä dominoivaa linjaa. Monet matkailun historiaan liittyvistä julkaisuista eivät välttämättä ole historiantutkimusta itse matkailuilmiöistä, vaan paino tuntuu olevan hyvin erilaisten ilmiöiden tutkimisessa matkailukehityksen avulla (esim. Ilmolahti, 2019; Manka, 2022b; Rantala, 2020). Luonnollisesti poikkeuksia on. Toinen huomionarvoinen seikka on, kuinka Suomen kaltaisessa pienessä maassa matkailun historiantutkimus helposti henkilöityy. Tutkimusintressien muuttuessa, esimerkiksi rahoituksen muutoksen, uusien tutkimushankkeiden tai -tarpeiden, uusien kiinnostuk-

sen kohteiden myötä, koko matkailun historiantutkimuksen määrä Suomen kokoisessa maassa voi aaltoilla nopeasti, mikä heijastuu myös matkailun historiasta tehtyjen opinäytetöiden määrässä (Kuvio 1). Muutoksia voi tapahtua myös tuotteliaiden tutkijoiden eläköityessä.

Kuvio 1. Suomalaisissa yliopistoissa tehtyjen matkailuaiheisten väitöskirjojejn, liseniaatintöiden ja pro gradujen määrä vuosina 2004–2023

Turun voi sanoa olleen aikakauden suomalaisittain merkittävä keskus matkailun historiantutkimuksessa. Katsauksen neljästäkymmenestä pro gradu -tutkielmasta Turussa tehtiin eniten (17), kun Turun yliopisto (14) ja Åbo Akademi (3) lasketaan yhteen. Jyväskylässä pro graduja tehtiin kahdeksan, Tampereella viisi ja lopuissa yhteensä 10. Mukaan otetuista 15 väitöskirjasta viisi tehtiin Helsingin yliopistossa, neljä Turun yliopistossa (+1 Åbo Akademi) ja loput muissa yliopistoissa. Erityisesti 1990-luvulla ja 2000-luvun alkuvuosina Turussa toimi aktiivinen matkailun historiantutkijoiden joukko, muun muassa Auvo Kostiaisen, Leila Koivunen ja Taina Syrjämaa, myöhemmin esimerkiksi Heli Rantala. Sittenkin Koivusen ja Syrjämaan tutkimuksissa matkailu ei ole enää ollut keskipisteenä painopisteen siirryttyä laajempiin kulttuurien kohtaamisen, liikkuvuuden ja eläinteollisuuden historian teemoihin. Ehkä jossain määrin kuvaavaa on, että Lapin yliopiston *Matkailututkimuksen avainkäsitteet* -käsitteoksessa matkailun historiaa sivutaan useammassa kohdassa, mutta matkailun historialle ei ole omistettu yhtään kokonaista kirjoitusta (Edelheim, Ilola, & Björk, 2017). Kun tutkimusalueeseen tiiviisti kiinnittyneitä toimijoita ei oikein ole, niin historia tulee siinä sivussa, muuhun matkailuun liittyvän tutkimuksen ja käsitteiden mukana.

Kostiainen esitti jo vuonna 2008, että yleisesitys suomalaisen matkailun historiasta puuttuu eikä tarve ole tuon jälkeen korjaantunut. Hirnin ja Markkasen (1987) suomalaisen matkailun historia on yleisteoksena jo vanha ja teoksen kansallinen näkökulma matkailun historiaan on aikakautensa tuote. *Matkailijan ihmeellisen maailman* näkökulmana on taas kansainvälinen matkailuhistoria ja sillä on ikää jo 20 vuotta (Kostiainen et al., 2004). Yksin teoksen ikä ei tietenkään voi olla peruste uuden yleisesityksen tarpeelle, vaan tarpeet lähtevät ympäröivän yhteiskunnan ja tutkimuksen muutoksesta. Nykynäkökulmasta voisi olla kysyntää esimerkiksi lähestymistavalle, jossa matkailun historiaa katsottaisiin ympäristö-, vastuullisuus- ja vähemmistökyseymysten näkökulmasta. Lisäksi yllirajainen käänne, joka

historiantutkimuksessa on tapahtunut (ks. esim. Middell & Naumann, 2013), tulee varmasti näkymään tulevaisuuden matkailun historian esityksissä. Hieman provosoivasti voi tietysti kysyä, näkyykö ylirajainen käänne siinä, että moni aiempi matkailuilmiön tutkija on siirtynyt matkailua laajempiin, vähemmän ”kansallisina” nähtyihin teemoihin.

Toinen tematiikka, mitä historiantutkimus voisi edistää, olisi matkailun kehittämisen lähihistoria erityisesti koko maata käsittelevän matkailupolitiikan ja matkailutalouden, alueellisen hankepolitiikan ja toteutumien valossa: mitä on haluttu tehdä, mitä on saatu aikaan ja mitkä ovat taustalla vaikuttaneet arvot ja ajurit. Vaikka paikallishistorioissa tätä on tehty, niin laajemmalle, kunta- ja maakuntarajat ylittävälle tarkastelulle olisi tarvetta. Suomessa laajojen kansanosien matkailulla alkaa olla yli puolen vuosisadan menneisyys ja aikakaudella matkailu on noussut jo merkittäväksi elinkeinoksi. Matkailun taloushistorian tutkimuksesta voisi löytää uusia näkökulmia koko matkailun historiaan ja kehittämiseen: esimerkiksi Lapin kansainvälisen matkailun kehittämisen tarkastelu voisi avata näkökulmia talouden lisäksi alueen sosiaaliin ja kulttuurisiin rakenteisiin. Matkailun koulutus-takin on järjestetty jo niin pitkään, että sitä voitaisiin tarkastella historiantutkimuksen keinoin. Ylipäätään olisi tärkeää, että suomalaisen matkailun kehitys kytkettäisiin aiempaa enemmän matkailun ylirajaiseen kehittämiseen ja kehittämiseen muualla. Matkailun kehittämisen näkeminen pelkästään kansallisena projektina, mitä se toki myös oli, jättää helposti varjoonsa tiiviin kansainvälisen yhteistyön ja vaikutteet.

Kostiainen (2008, 50) kirjoitti historiantutkijoiden alkaneen käyttää menetelmiä muilta tieteenaloilta. Tämä tieteenalojen rajojen ylittäminen on viimeisen kahden vuosikymmenen aikana jatkunut matkailun historiantutkimuksessa ja siltä voi tulevaisuudessa odottaa mielenkiintoisia tuloksia. Esimerkiksi Timo Rantasen ym. (2021) monitieteinen artikkeli historiallisen matkustamisen mallintamisesta Suomessa 1800-luvulle asti ei sinänsä ole matkailun historiaa, mutta on esimerkki avauksesta, joka yhdistää erilaisia historiallista ja arkeologista dataa paikatietoanalyyysiin. Menetelmän sovellusta voisi ajatella hyödynnettävän teollisen ajan matkailun historiantutkimuksessa, onhan saavutettavuus yksi matkailun keskeisiä tekijöitä.

Menetelmällisesti digihistorian (ks. esim. Katajisto, 2018) esiinmarssi voi tuoda uusia tuloksia matkailun historiantutkimuksen alalla. Lähdeaineistojen, erityisesti sanomalehtien, digitointi mahdollistaisi jo nyt 1800-luvun ja 1900-luvun alun Suomen matkailun kehityksen tarkastelun huomattavasti kattavammin kuin aiemmin on työekonomisesti ollut mahdollista. Uudet lähdeaineistot ja menetelmät voivat tulla muuttamaan, ainakin joiltain osin, nykyistä kuvaamme matkailun historiasta. Lisäksi kokemushistoriallisen otteen ja muistitiedon kautta voitaisiin päästä käsiksi matkailun kokemushistoriaan niin ulkomaiden kuin Suomen osalta: millaisia kokemuksia Suomessa on saatu tai miten suomalaiset matkailijat ovat kokeneet ulkomaanmatkailun? Joitain tällaisia avauksia on toki jo tehty.

Lähteet

Aalto, S. (2009). Commercial Travel and Hospitality in the Kings' Sagas. *Mirator* 10 (1), 31–43.

- Alapartanen, A. (2011). Heijastuksia suuriruhtinaskunnasta. Aatehistoriallinen tutkielma kolmen brittinaisen matkakertomuksista 1800 - 1900 -luvun taitteen Suomesta [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Annola, J., Kivimäki, V., & Malinen, A. (toim.). (2019). Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen. Vastapaino.
- Anttila, A.-H. (2005). Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moralisäätely Suomessa 1930–1960-luvuilla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttila, A.-H. (2013). Leisure as a matter of politics: the construction of the Finnish democratic model of tourism from the 1940s to the 1970s. *Journal of Tourism History*, 5(3), 325–345. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2013.868532>
- Arminen, E. (2022). Soutajia ja onkimiehiä. Petsamon kalastusmatkailu neuvotteluna valtiollisista ja kulttuurisista rajoista. Teoksessa R. Kullaa, J. Lahti, & S. Lakomäki (toim.), *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla (144–166)*. Gaudeamus.
- Artukka, T. (2013). ”Sanalla sanoen tunsin tulleeeni aivan toisenlaiseen maailmaan”. *Romantiikka ja säätyläisyys osana taiteilija Mathilda Rotkirchin Euroopan matkaa 1840–1841* [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Culler, J. (1981). Semiotics of Tourism. *The American Journal of Semiotics*, 1(1/2), 127–140. <https://doi.org/10.5840/ajs19811/25>
- Dahlgrén, T. (2008). *Finlandsbilden i turistpropagandan. En jämförelse av resebroschyren under 1930- och 1950-talen utgivna av Suomen Matkat och Turistföreningen i Finland* [Pro gradu, Helsingin yliopisto].
- De Anna, L. (2017). *La vecchia Accademia di Turku, come la videro i viaggiatori. Settentri- one*. *Nuova serie*, 17–26.
- Edelheim, J., Ilola, H., & Björk, P. (toim.). (2017). *Matkailututkimuksen avainkäsitteet*. Lapland University Press.
- Eeva, R. (2015). Paratiisi idän ja lännen rajalla. Terijoen rakennettu houkutus matkailupaikkakuntana 1920- ja 1930-luvuilla [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Eld, H. (2009). Seiväsmatkat ja vodkaturistit : tarkastelun kohteena 1960- ja 1970-luvun matkakertomukset [Pro gradu, Helsingin yliopisto].
- Elsinen, R. (2016). *Kerrontaa läheltä ja kaukaa tuleville 1976–2016: Kajaanin Matkailuoppaat ry:n 40-vuotishistoria*. Kajaanin Matkailuoppaat ry.
- Eskelinen, M. (2006). *Vankilasaaresta väentungokseen. Suomenlinnan historia matkailukohteena v. 1918–1979* [Pro gradu, Tampereen yliopisto].
- Eskelinen, M. (2009). *Särkänniemi: 1960-luvulta 2000-luvulle: 40 yhä hauskeempaa vuotta*. Tampereen Särkänniemi.
- Ferrand, J. I., & Lähteenmäki, M. (toim.). (2011). *Le grand tour. Du reste de l’Europe jusqu’à la Laponie – et retour*. Fédération des Associations Franco-Finlandaises.
- Forsén, B., & Sironen, E. (toim.). (2006). *Kadonnut Kreikka: suomalaisten matkakuvauksia ennen massaturismia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Golubev, A. (2011). Neuvostoturismin ja läntisen kulutuskuulttuurin kohtaaminen Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja*, 109(4), 413–425.
- Grönholm, B. (2014). Oppaiden mukana aikamatkalle: Suomen opastoinnin vaiheet 1974–2014. Suomen Opasliitto.
- Hakala, T. (2012). Tila, luonnonrauha, puhdas luonto ja erämaisuu valttikorttina. Kotimaan vetovoimatekijät Suomen Matkailu -lehden kansikuvissa 1945–1989 [Pro gradu, Tampereen yliopisto].
- Hatakka, T. (2004). Matkailun asialla Espoossa: kertomus Espoon kaupungin matkailutoimesta vuosina 1971–2000. Espoon kaupunki.
- Hautajärvi, H. (2014). Autiotuvista lomakaupunkeihin. Lapin matkailun arkkitehtuurihistoria [Väitöskirja, Aalto-yliopisto, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu].
- Hautajärvi, H. (2023). Miten Suomen matkailua on suunniteltu? Valtiovetoisuudesta markkinaohjautuvuuteen. Teoksessa S. Veijola (toim.), *Matkailunkestävä Suomi? Vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Helenius, J. (2016). Lapin lumoa ja luonnonhistoriaa. Luontokäsitys 1700- ja 1800-lukujen vaihteen eurooppalaisissa Lapin matkakertomuksissa [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Hemming, R. (2008). Suomen asialla Ruotsissa. Miten Suomesta tehtiin ruotsalaisten suosittuun ulkomaanmatkojen kohde. Matkailun edistämiskeskus.
- Hemming, R., & Laukala, P. (toim.). (2011). *Lomasuuntana Suomi. Näin teimme Suomesta matkailumaan*. Hipputeos.
- Hesso, L. (2015). Historiatieto kulttuurimatkailussa: Pyhän Henrikin tien jäljittäminen 1967–1979 [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Hirn, S., & Markkanen, E. (1987). Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia. Suomen Matkailuliitto.
- Holmberg, E.J. (2012). In the Company of Franks: British Identifications in the Early Modern Levant c. 1600. *Studies in Travel Writing* 16 (4), 363–374. <https://doi-org.libproxy.tuni.fi/10.1080/13645145.2012.723863>
- Holmberg, E.J. (2013). Jews of All Trades. Jews and Their Professions in Early Modern English Travel Writing. *Journeys. The International Journal of Travel and Travel Writing* 14 (2), 27–49. <https://doi.org/10.3167/jys.2013.140203>
- Holmberg, E.J. (2015). Writing the Travel Companion in Seventeenth-Century English Texts about the Ottoman Empire. Teoksessa H. Hackett (toim.), *Early Modern Exchanges: Dialogues Between Nations and Cultures, 1550–1750*. Ashgate.
- Holmberg, E.J. (2017). Writing the Travelling Self: Travel and Life-Writing in Peter Mundy's (1597–1667) *Itinerarium Mundii*. *Renaissance Studies* 31 (4), 608–625. <https://doi.org/10.1111/rest.12250>

- Holmberg, E.J. (2019). Introduction: Renaissance and Early Modern Travel – Practice and Experience, 1500–1700. *Renaissance Studies* 33 (4), 515–523. <https://doi.org/10.1111/rest.12561>
- Holmberg, E.J. (2020). Avoiding Conflict in the Early Modern Levant: Henry Blount's Adaptations in Ottoman Lands. Teoksessa G. Gelléri ja R. Willie (toim.), *Travel and Conflict in the Early Modern World* (s. 127–144). Routledge.
- Holmberg, E.J. (2021a). Fynes Moryson's Grief: Writing the Mobile Ailing Body in Seventeenth-Century England. *Cultural and Social History* 18 (1), 45–60. <https://doi.org/10.1080/14780038.2020.1867037>
- Holmberg, E.J. (2021b). 'Passages Recollected by Memory': Remembering the Levant Company in Seventeenth-Century Merchants' Life Writing. Teoksessa A. Laursen Brock, G. van Meersbergen, ja E. Smith (toim.), *Trading Companies and Travel Knowledge in the Early Modern World* (s. 211–239). Routledge.
- Holopainen, E. (2014). Valtionrautateiden mainonta 1930–1950-luvulla [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Honkanen, A. (2004). Menneisyyden tulevaisuus. Postmodernit matkailuteoriat ja vapaa-ajan matkailun muutokset eräissä Euroopan Unionin jäsenvaltioissa 1985–1997 [Väitöskirja, Turun yliopisto].
- Hovi, T. (2014a). Heritage through fiction. Dracula tourism in Romania [Väitöskirja, University of Turku].
- Hovi, T. (2014b). The use of history in Dracula tourism in Romania. *Folklore*, 55–78.
- Häggman, S. (2011). Alldeles hemlikt: Georg August Wallins Egypten 1843–1845. Svenska litteratursällskapet i Finland; Atlantis.
- Hänninen, J. (2020). Matkailupolitiikan kehittyminen Suomessa hallinnon näkökulmasta. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Id, K. (2012). Napapiiriltä päiväntasaajalle. Suomalaisvarustamat kansainvälisessä risteilyliikenteessä vuosina 1965–1980 [Pro gradu, Helsingin yliopisto].
- Ilmolahti, O. (2019). Luonto historiakuvan loimilangaksi? Luonnonympäristölle annetut merkitykset pohjoiskarjalaisessa matkailussa. *Matkailututkimus*, 15(1), 27–52. <https://doi.org/10.33351/mt.79671>
- Jalava, M.-L. (toim.). (2022). *Liftausmuistoja*. SKS Kirjat.
- Jokela, S. (2014). *Tourism, Geography and Nation-Building. The Identity-Political Role of Finnish Tourism Images* [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Jokinen, T., & Selkokari, H. (2011). *Italiassa & Saksanmaalla. Taiteilijoiden ja taiteentuntijoiden matkassa 1840–1930*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Juvonen, E. (2013). *Rappiota rajan takaa. Turismi Neuvostoliiton ja Suomen välillä 1956–1991* [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].

- Kantele, K. (2006). Suomeen ja Lappiin suuntautuneen työsidonnan matkailun ja erityisesti kannustematkailun synty ja kehitys tarkasteltuna kannustematkatuotteen rakentumisena 1980-luvulla [Väitöskirja, Lapin yliopisto].
- Karhu, J. (toim.). (2020). Matkalla. Kirjoituksia karjalaisen matkailun historiasta. Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys.
- Katajisto, K. (2018). Miten määritellä digitaaliset ihmistieteet? Entä ns. digihistoria? Helsingin yliopisto. <https://blogs.helsinki.fi/historia/2018/04/24/miten-maaritella-digitaaliset-ihmistieteet-enta-ns-digihistoria/>
- Kauppinen, E. (2014). Päämääränä matkailijan rajaton Pohjoiskalotti. Pohjoiskalotti-komitea matkailun kehittäjänä vuosina 1967–1995 [Pro gradu, Oulun yliopisto].
- Kettunen, T. (2007). Mainonta matkailun kuvastajana. Helsingin Sanomien matkailumainosten välittämä kuva ulkomaanmatkailun yleistymisestä, kohteista ja vetovoimatekijöistä vuosina 1950–2000 [Pro gradu, Joensuun yliopisto].
- Kilkku, R. (2019). Uuskaupunkitutkimus omil ja viarail. Uudenkaupungin Matkailuoppaat ry 30 vuotta. Uudenkaupungin Matkailuoppaat ry.
- Kilpinen, P. (2005). Kuninkaantieltä kerrottua. Matkailijoiden kuvauksia 1700-luvulta (P. Kilpinen, toim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kirjavainen, T.-M. (2013). Kirjailijan kaipuu. Mika Waltari ja Istanbul 1929, 1947 ja 1968 [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Kiukas, S. (2015). Valokuvallinen näkeminen, matkailijan katse ja kerrotut kuvamuistot. Valokuvan merkityksistä neljän suomalaisen 1970-80-luvuilla tekemillä ulkomaanmatkoilla [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Koivunen, L. (2006). Visualising the 'Dark Continent'. The Process of Illustrating Nineteenth-Century British Travel Accounts of Africa [Väitöskirja, Turun yliopisto].
- Koivunen, L., Syrjämaa, T., & Söderholm, I.-M. (toim.). (2006). Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena. Turun historiallinen yhdistys.
- Koivunen, P. (2020). Rauhanuskovaiset. Suomalaiset maailman nuorisofestivaaleilla 1940–1950-luvuilla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kokko, K., Väihkönen, M., & Niemelä, S. (toim.). (2016). 40 vuotta matkailijoiden palveluksessa. Oulun seudun oppaat ry.
- Kokkonen, Jukka (toim.). (2023). Nurmeksen historia: vuodet 1910–2020. Nurmeksen kaupunki.
- Korhonen, P. (2010). Nähtävyydestä matkailukohteeksi. Suomenlinnan matkailun kehittyminen 1700-luvulta 1980-luvulle [Lisensiaatintyö, Turun yliopisto].
- Kostiainen, A. (2007). A Northern "Riviera": Tourism in Terijoki in the 1920s and 1930s. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7 (4), 328–346. <https://doi.org/10.1080/15022250701536826>
- Kostiainen, A. (2008). Suomalainen matkailun historian tutkimus. *Matkailututkimus*, 4 (1), 42–67.

- Kostiainen, A. (2011) Tourism and political change in Northern European borderlands: the Karelian Isthmus, c. 1870–1940. *Journal of Tourism History*, 3 (2), 129–145. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2011.598655>
- Kostiainen, A. (2014). History, tourism. Teoksessa J. Jafari & H. Xiao (toim.), *Encyclopedia of Tourism* (s. 1–4). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-01669-6_265-1
- Kostiainen, A., Ahtola, J., Koivunen, L., Korpela, K., & Syrjämaa, T. (2004). Matkailijan ihmeellinen maailma. Matkailun historia vanhalta ajalta omaan aikaamme. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kujala, V. (2020). Merellä hieman edellä. Kristina Cruises Oy:n tarinan seitsemän ensimmäistä vuosikymmentä. Kristina Cruises Oy.
- Kullaa, R., Lahti, J., & Lakomäki, S. (toim.). (2022). Kolonialismi Suomen rajaseuduilla. Gaudeamus.
- Kuuliala, J. & Rantala, J. (toim.). (2019). Travel, Pilgrimage and Social Interaction from Antiquity to the Middle Ages. Routledge.
- Kuusi, H. (2013). Accidental traders. Finnish Tourists in the Soviet Union in the 1950s–1970s. Teoksessa V. Heinonen, M. Peltonen (toim.), *Finnish Consumption : An Emerging Consumer Society between East and West* (s. 206–227). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuznetsova, V. (2018). Deconstructing Tourism in Berlin in 2000s–2010s. *Urban Trends, Tourist Identities and Local Transformation* [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Lahdenmaa, A. (2016). Matkakohteesta historian kaupungiksi. Historian ja matkakirjoittamisen suhde historioitsija John Andrewsian Grand tour -oppaan Letters to a Young Gentleman, on His Setting out for France (1784) Pariisi-osuuksissa [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Lahti, J. (2021). Settler Colonial Eyes : Finnish Travel Writers and the Colonization of Petsamo. Teoksessa R. Merivirta, L. Koivunen ja T. Särkkä (toim.), *Finnish Colonial Encounters: From Anti-Imperialism to Cultural Colonialism and Complicity* (s. 95–120). Springer International Publishing.
- Lahtinen, R. (2007). Turun käyntikortti. Turun Matkailuoppaat – Åbo Turistguider ry 50 vuotta. Turun Matkailuoppaat – Åbo Turistguider ry.
- Laitela, V. (2012). Keskiäikää, kommunismia ja äärikapitalismia. Historialliset aikatasot suomalaisissa Tallinnaa käsittelevissä matkaoppaissa vuosina 1991–2002 [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Launo, J. (2007). Kulttuuripainotteisista kiertomatkoihin koko kansan rantalomakohteeksi. Suomalaisen Egyptiin suuntautuneen ryhmämatkailun kehitys 1982–2001 [Pro gradu, Tampereen yliopisto].
- Lehtikangas, T. (2016). Kuin jokin kotimainen lomakohde vai sittenkin etelässä? Autenttisuuden kysymys suomenkielisissä Espanjan matkaopaskirjoissa 1969–1979 [Pro gradu, Turun yliopisto].

- Lehtinen, U., & Wallenius, J. (2019). Vieläkin monitieteisyyden kehittämistä. *Tieteessä tapahtuu*, 37(6), 7. <https://journal.fi/tt/article/view/87249>
- Lehto, L. (toim.). (2010). *Kaipausta Karjalaan. Matkoja kotiseudulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leitzinger, A. (2008). *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972* [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Lempiäinen, M. (2018). *Matkailu on murhe ja mahdollisuus. Suomen matkailuelinkeino Talouselämä-lehdessä 1930–1970-luvuilla* [Pro gradu, Oulun yliopisto].
- Li, S. (2011). *Policy and Development – A study of outbound tourism in China 1978–2008* [Lisensiaatintyö, University of Tampere]. Tampere.
- Liikkanen, M. (2009). *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Gaudeamus.
- Lundberg-Kelly, G. (toim.). (2005). *Född till resenär. Ett urval ur Edvard Westermarcks resebrev*. Åbo Akademis förlag.
- Lundström, M.-S. (2021). *Memories from Spain. The Finnish painter Albert Edelfelt's (1854 – 1905) travel pictures as souvenirs*. *Matkailututkimus*, 17(2), 39–52. <https://doi.org/10.33351/mt.114551>
- Lundström, M.-S. (2007). *Travelling in a palimpsest. Finnish nineteenth-century painters' encounters with Spanish art and culture* [Väitöskirja, Åbo Akademi]. Åbo.
- Lähtenmäki, M. (2009). *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lähtenmäki, M., & Colpaert, A. (2020). *Memory Politics in Transition. Nostalgia Tours and Gilded Memories of Petsamo*. *Matkailututkimus*, 16(1), 8–34. <https://doi.org/10.33351/mt.85341>
- Löytönen, M. (toim.). (2009). *Suomalaiset tutkimusmatkat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Manka, M. (2008). *Näsijärven matkustajalaivaliikenteen kehitys ja laivayhtiöiden toiminta kansallisen liikennejärjestelmän murroksessa vuosina 1918–1939* [Pro gradu, Tampereen yliopisto].
- Manka, M. (2022a). *Interrail-muistoja*. SKS Kirjat.
- Manka, M. (2022b). *Interrail Youth Travel (Re)Producing Communities of Belonging – Memories of Finnish Travellers 1972–1991*. *Journal of tourism history*, 14(2), 215–237. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2022.2065366>
- Marttio, M. (2011). *Nousevan auringon maan kutsu. Japanin kehitys kansainväliseksi matkailumaaksi vuosina 1870–1930* [Pro gradu, Oulun yliopisto].
- Middell, M., & Naumann, K. (2013). *A New Challenge to the Writing of History in Europe at the End of the Twentieth Century?* Teoksessa M. Middell & L. s. Roura i Aulinas (toim.), *Transnational Challenges to National History Writing* (s. 423–443). Palgrave Macmillan.

- Minard-Törmänen, N. (2016). *An Imperial Idyll. Finland in Russian Travelogues (1810–1860)* [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Molnár-Varga, A. B. (2021). *Finland through kin eyes : portrayals of Finland in the travelogues of János Kodolányi* [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Mård, C. (2012). *Festivaler i förändring. En studie av bruk av historia på Bahamas och på Shetlandsöarna* [Pro gradu, Åbo Akademi].
- Mäki, M. (2020). *Polkuja esihistoriasta tulevaisuusiin : matkailun tulevaisuuksia ja toimijoita arkeologisilla maastokohteilla* [Väitöskirja, Turun yliopisto].
- Mäkipää, E. (2004). *Touring Club Italiano -yhdistyksen toiminta italialaisen kansallistunteen vahvistamiseksi kotimaanmatkailun avulla 1894–1915* [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Määttä, U. (2020). *Ikiäikaista eksotiikkaa ja modernia henkeä Lapin tuntureilla. Tiedotejulkaisu Look at Finlandin Lappi-kuva vuosina 1964–1983* [Pro gradu, Oulun yliopisto].
- Neuvonen, P. (2017). *Linnoituksesta historialliseksi muistomeriksi. Viipurin vanhakaupunki 1856–1939* [Väitöskirja, Aalto-yliopisto].
- Niemelä, J. & Ruuskanen, E. (2019) *References to Iconic Landscapes in the Debate Surrounding the Founding of Finland's National Parks, circa 1880–1910. International Journal for History, Culture and Modernity, 7 (1), 741–764.* <https://doi.org/10.18352/hcm.579>
- Niemi, J. (2021). *Matkailun tukipilari. Itä-Hämeen Matkailuyhdistys r.y. 80 vuotta 1941–2021 (1935–2021) : lisäksi mukana Hartolan, Heinolan ja Sysmän matkailukohteita ja -tapah-tumia. Itä-Hämeen Matkailuyhdistys r.y.*
- Oerskov, F. F. (2019a). *From Nordic Romanticism to Nordic Modernity: Danish Tourist Brochures in Nazi Germany, 1929–39. Journal of Contemporary History, 55 (1), 29–51.* <https://doi.org/10.1177/0022009418815319>
- Oerskov, F. F. (2019b). *In ideological transit: German tourism to Denmark in the 1930s. Journal of Tourism History, 11 (3), 243–262.* <https://doi.org/10.1080/1755182X.2019.1650127>
- Ollila, A. (2009). *Englantilaisten ja alankomaalaisten matkakuvausten vertailu n. 1650–1702* [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Olsson, P. (2012). *Stadskulturen som turistattraktion. Helsingfors vid millennieskiftet. Teoksessa Åström A-M & Lillqvist J. (toim.), Stadens hjärta : Täta ytor och symboliska element i nutida nordiska städer (s. 101–115). Svenska litteratursällskapet i Finland.*
- Parkkinen, M. (2008). *Suomalainen sitkeys ja unkarilainen hehku. Antti Almbergin käsitukset opintomatkinsa kohdemaista, niiden kansoista ja kulttuureista kansallisesti ajattelevan sivistyneistön suomalaiskuvan heijastajana 1870-luvulla* [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Partanen, J. (toim.). (2016). *Elämää kansallismaisemassa. Koli kautta aikojen. Lieksan kansalaisopisto.*
- Partanen, S., & Mauranen, T. (2013). *Loma edessä, mökki takana. Suomalaisen leirintämatkailun viisi vuosikymmentä. SF-Caravan.*

- Partanen, S. J., & Hemming, R. (toim.). (2009). *Tunne maasi. Suomen matkailun kehitys ja kehittäjiä*. Hipputeos.
- Pekonen, O. (2010). *La rencontre des religions autor du voyage de l'abbé Réginald Outhier en Suède en 1736-1737* [Väitöskirja, Lapin yliopisto].
- Pekonen, O. (2018). *Att resa i Lappland i Maupertuis fotspår*. Teoksessa W. Kolbe & A. Gustavsson (toim.), *Turismhistoria i Norden*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Pekonen, O. (toim.). (2022). *Pohjan Tornio. Matkamiesten ääniä vuosisatain varrelta 1519–1919*. Väyläkirjat.
- Penttinen, S. (2021). *Mikrokosmoksen matkajaat. Matkamuistot ja omakohtainen kokemus 1600-luvun englantilaisissa kuriositeettikokoelmissa: Travelling through the Microcosm. Souvenirs and First-Hand Experience in Seventeenth-Century English Cabinets of Curiosities*. *Matkailututkimus*, 17(2), 22–38. <https://doi.org/10.33351/mt.114550>
- Piitulainen, H. (2014). *Patikkopoluilta Korpiselkä-taloon. Tuupovaaran matkailun kehittäminen 1960–1980-luvuilla* [Pro gradu, Itä-Suomen yliopisto].
- Pulli, P. (2019). *Vieraan silmin – Ruotsin ajan lopun Turku Edward Daniel Clarken matkakertomuksessa* [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Pöllänen, M. (2014). *Karjalantalo vetovoimatekijänä ja perinnekulttuurin symbolina. Nurmeksen matkailu Ylä-Karjalan kirjoittelussa 1975–1982* [Pro gradu, Itä-Suomen yliopisto].
- Rantala, H. (2016). *Nordic Travellers between the Centres and Peripheries of Civilisation*. Teoksessa H. Salmi, A. Nivala, & J. Sarjala (toim.), *Travelling Notions of Culture in Early Nineteenth-Century Europe* (s. 96–112). Routledge.
- Rantala, H. (2020). *Pikisaaresta Pariisiin. Suomalaismatkajien kokemuksia 1800-luvun Euroopassa*. Gaudeamus.
- Rantanen, T., Tolvanen, H., Honkola, T., & Vesakoski, O. (2021). *A Comprehensive Spatial Model for Historical Travel Effort – A Case Study in Finland*. *Fennia*, 199(1), 61. <https://doi.org/10.11143/fennia.98357>
- Rapo, N. (2017). *Finlands Manchester. Tammerfors som reproducerat resmål och förstaden Kyttälä med resenärers ögon ca 1860-1900*. *Historisk tidskrift för Finland*, 102(4), 555–588.
- Raunio, A. (2019). *Crossing Borders in the Age of Confessionalization: Seventeenth-century Italian Travel Writing on the North*. *Renaissance Studies*, 33 (4), 624–638. <https://doi.org/10.1111/rest.12563>
- Rosenström, M., & Jylhä, S. (2021). *Med kamera och koffert. Resefotografier före massturismen*. Svenska litteratursällskapet i Finland – Appell förlag.
- Saarelainen, A. (toim.). (2023). *Tarinoita Kolilta. Koli kautta aikojen. II. Lieksan kansalaisopisto*.
- Saarinen, J., Torvalds-Westerlund, M., Granqvist, H., & Bannock, S. (2015). *Näkökulmia risteilymatkustuksen historiaan*. Forum Marinum.

- Saastamoinen, A. (2017). Tuhat tietä Roomaan. Matkustaminen antiikin maailmassa. Gaudeamus.
- Schröder, S. (2021). To Follow the Deeds of Godfrey of Bouillon: The Remembrance of the Crusades and Crusading Ideas in Late Medieval Travel Reports to the Holy Land. Teoksessa *Crusading Ideas and Fear of the Turks in Late Medieval and Early Modern Europe* (s. 35–70). Presses Universitaires du Midi.
- Schröder, S. (2023). The 'Muslim Other' in (Late) Medieval Latin Pilgrimage Reports: Origins, Differences and Functions. Teoksessa M. Bauer, P. Booth ja S. Fischer (toim.), *To Jerusalem and Beyond: Interdisciplinary Approaches to the Study of Latin Travel Literature, c. 1200–1500* (s. 117–160). Heidelberg University Press.
- Shikalov, J. (2021). Farkkujen ”voima”. Laiton kauppa ja suomalaiset turistit Leningradissa ja Viipurissa 1960–1980-luvulla. Työväentutkimus Vuosikirja, 35, 8–23. <https://doi.org/10.37456/tvt.112962>
- Soikkanen, E.-M. (2014). ”Vuosisatain saatto liukuu täällä koskettavan lähellä.” Historian käyttö Turun kaupungin markkinointifilmeissä 1949–1979 [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Stadius, P. (2005). Resan till norr. Spanska Nordenbilder kring sekelskriftet 1900 [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Sutinen, V.-J. (2020). Neukkuturismi. Neuvostoliiton matkailun historia. Vastapaino.
- Suvikumpu, L. (2009). Kulttuurisia kohtaamisia. Suomalaiset kuvataiteilijat ja Rooma 1800-luvulla [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
- Suvikumpu, L. (2014). Suomalaiset kylpylät. Kotimaisen kylpylökulttuurin historiaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Syrjämaa, T. (2010). Näyttelypaviljonki uudenaikaisena kansainvälisenä toiminnan ja tulkinnan tilana Kaivopuistossa vuonna 1876. Historiallinen Aikakauskirja, 108(1), 29–46.
- Syrjämaa, T., & Kostianen, A. (toim.). (2008). Touring the past. Uses of history in tourism. Finnish University Network for Tourism Studies.
- Tiitinen, J. (2007). Lohirengeistä kalastusmatkailuyrittäjiksi: kalastusmatkailu Suomessa 1850-luvulta 2000-luvun vaihteeseen [Väitöskirja, Joensuun yliopisto]. Helsinki.
- Tiitta, A. (2011). Sinisten maisemien mies. Finnish Literature Society / SKS.
- Tiusanen, M. (2008). Vapaa-ajan kulutus laajenee: leirintäalueet lomailukeskuksina 1960- ja 1970-luvulla Etelä-Savossa [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Toivonen, M. (2021). Levin matkailun synty. Kotimajoitus Sirkassa 1930-1980 -luvuilla. Väyläkirjat.
- Tolvanen, H. (2008). ”Die Schönste Stadt der Welt”. Baedekerin matkaoppaiden antama kuva Berliinistä vuosina 1889–1914 [Pro gradu, Turun yliopisto].
- Udd, V. (2008). Mellan idyll och realitet. Tyska resande i Schweiz under filhelvetismens tidevarv 1770–1800 [Pro gradu, Åbo Akademi].
- Urry, J. (1990). The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies. Sage.
- Vaahtera, L., & Ahopelto, T. (2022). Ähtäri Zoo. 50 vuotta. Ähtäriin Eläinpuisto Oy.
- Vahtikari, T. (2013). World Heritage Cities between Permanence and Change. International Construction of 'Outstanding Universal Value' and Local Perceptions at Old Rauma from the 1970s to the 2000s [Väitöskirja, University of Tampere].

- Valjakka, K. (2006). Freya Stark – naismatkailija ja orientalisti Lähi-idässä [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto].
- Veijola, S. (toim.). (2023). Matkailunkestävä Suomi? Vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wallin, O. (2022). Luonnonnautintoja ja isänmaan koskemattomia kuvia. Kansallispuistojen perustaminen ja niiden virkistyskäyttö osana suomalaista luonnonsuojelua vuosina 1938–1983 [Pro gradu, Tampereen yliopisto].
- Walton, J. K. (2005). *Histories of Tourism. Representation, Identity and Conflict*. Channel View.
- Wilkins, C. (2021). Holidaying Behind the Iron Curtain. The Material Culture of Tourism in Cold War Eastern Europe. *Matkailututkimus*, 17(2), 53–71. <https://doi.org/10.33351/mt.114552>
- Zuelow, E. G. E. (toim.). (2011). *Touring Beyond the Nation. A Transnational Approach to European Tourism History*. Ashgate.
- Zuelow, E. G. E. (2016). *A History of Modern Tourism*. Palgrave MacMillan.
- Åberg, V., & Sohlstén-Nederström, J. (2007). Kilroy kävi täällä. Opiskelijoiden matkatoimiston tarina. Gaudeamus.
- Åström, A.-M., & Lillqvist, J. (toim.). (2012). *Stadens hjärta. Täta ytor och symboliska element i nutida nordiska städer*. Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Åsvik, M. (2020). *Drömmen om Italien. Finländares resor till och vistelse i Italien under åren 1895–1951. En trefallsstudie* [Pro gradu, Åbo Akademi].